

Journal of International Eastern European Studies

**Journal of International Eastern European
Studies**

Vol. 4, No. 1, Summer 2022

Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Yıl. 4, Sayı. 1, Yaz 2022

Sakarya

Haziran 2022

ISSN: 2687-3346

Journal of International Eastern European Studies

Vol. 4 Number 1 Summer 2022

JIEES is a peer-reviewed bi-annual international academic journal, published in Summer (June) and Winter (December). Also a special issue can be published every year. The electronic version of the journal can be read at dergipark.org.tr/jiees. Author guidelines and editorial policies on submission of manuscripts can be found on the same website. JIEES is using plagiarism softwares in order to detect and prevent plagiarism.

Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Yıl 4 Sayı 1 Yaz 2022

JIEES, uluslararası hakemli bir dergidir. Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) olmak üzere yılda iki sayı yayımlanır. Ayrıca bazı zamanlarda özel sayılar yayımlayabilir. Derginin elektronik versiyonuna dergipark.org.tr/jiees adresinden erişilebilir. Dergiye gönderilen makaleler, intihal olaylarının tespiti ve engellenmesi amacıyla intihal tespit programları ile denetlenmektedir.

Sahibi ve Sorumlusu / Owner

Yücel ÖZTÜRK

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü/ Editor-in-Chief

Tufan TURAN

Editörler / Editors

Mustafa Öztürk, Mualla Uydu Yücel

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER/ JIEES IS INDEXED IN

ResearchBib

Google Akademik

Eurasian Scientific Journal Index

Scientific Indexing Services

ASOS indeks

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ

- 1 **18 Numaralı Varna Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı Ve Fihristi**
Introduction and Index of Varna Şer'iyye Registry Number 18
Coşkun Dönmez
- 76 **Kırım'da Bir Hanzadenin Yaşamı: Hacı Selim Giray'ın Oğlu Şahbaz Giray**
The Life of a Hanzade in Crimea: Şahbaz Giray, the Son of Hacı Selim Giray
Zübeyde Güneş Yağcı – Mustafa Akkaya
- 104 **Bosnia and Herzegovina's National Integrity and its European Religious, Ideological and Political Clash**
Bosna-Hersek'in Ulusal Bütünlüğü ve Avrupa'daki Dini, İdeolojik ve Siyasi Çatışması
Faruk Hadžić
- 153 **Belgrad ve Tımişvar Kalelerinin İaşesine Dair Bir Değerlendirme**
An Evaluation of the Subsistence of the Belgrade and Timisoara Fortresses
Mustafa Işık
- 176 **Özdemiroğlu Osman Paşa**
Özdemiroğlu Osman Pasha
Yücel Öztürk

YAYIN KURULU/ EDITORIAL BOARD

Tasin Gemil, Prof. Dr., Cluj Babeş Bolyai University, Romania.

Rossitsa Gradeva, Prof. Dr., Sofia University, Bulgaria.

Mehmet İnbası, Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Türkiye.

Adnan İsmaili, Prof. Dr., Tetova State University, North Macedonia.

Maria Ressené Ivanics, Prof. Dr., University of Szeged, Macaristan.

Nuri Kavak, Prof. Dr., Sinop Üniversitesi, Türkiye.

Viyaçeslav Stanislavskiy, Prof. Dr., National University of Sciences, Ukraine.

İbrahim Telliöğlu, Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye.

Ferhat Turanlı, Prof. Dr., National University of Kyiv-Mohyla Academy, Ukraine.

Ayşe Üstün, Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türkiye.

Behçet Kemal Yeşilbursa, Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Türkiye.

Alper Başer, Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Türkiye.

Sener Bilalli, Assoc. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

Altay Tayfun Özcan, Prof. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Türkiye.

Serkan Yazıcı, Prof. Dr., Sinop Üniversitesi, Türkiye.

Natalia Krolikowska, Assist. Prof. Dr., Warsaw University, Poland.

Cihan Yemişçi, Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türkiye.

DANIŐMA KURULU/ ADVISORY BOARD

Erhan Afyoncu, Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Türkiye.

Feridun M. Emecen, Prof. Dr., 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye.

Vahdettin Engin, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Türkiye.

Mehmet İnbaşı, Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Türkiye

Yaroslav Kalakura, Prof. Dr., Taras Shevchenko National University, Ukraine.

Ayşe Kayapınar, Prof. Dr., Milli Savunma Üniversitesi, Türkiye.

Orhan Kılıç, Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Türkiye.

Hakan Kırımlı, Prof. Dr., Bilkent Üniversitesi, Türkiye.

Mehmet Öz, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkiye.

Azmi Özcan, Prof. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Türkiye.

Enis Şahin, Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Türkiye.

Bejtullah Demiri, Assoc. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

Kire Sharlamanov, Assoc. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

Mevludin Ibishi, Assist. Prof. Dr., International Balkan University, North Macedonia.

SAYI HAKEMLERİ/ REFEREES OF THIS ISSUE

- Prof. Dr. Ümit Ekin (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Mehmet İnbaşı (Erciyes Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Nuri Kavak (Sinop Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Orhan Kılıç (Fırat Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Serkan Yazıcı (Sinop Üniversitesi, Türkiye)
Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa (Uludağ Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. İsmail Bülbül (Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Muhammed Bilal Çelik (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Murat Hanilçe (Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Işık (Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye)
Doç. Dr. Mustafa Sarı (Sakarya Üniversitesi, Türkiye)
Öğr. Gör. Dr. Nadezhda Vasileva (Trakya Üniversitesi, Türkiye)

18 Numaralı Varna şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi

Coşkun Dönmez*

(ORCID: 0000-0001-5430-8607)

Makale Gönderim Tarihi

06.02.2022

Makale Kabul Tarihi

11.04.2022

Öz

Osmanlı şehir tarihi çalışmalarının önemli arşiv kaynaklarından olan şer'iyye sicilleri, ait oldukları dönem, mekân, olay ve toplum hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Araştırmacılar için bu kaynaklardan yararlanmak transkripsiyon zorluğu ve belge sayısı fazlalığından dolayı kimi zaman problem haline gelmiştir. Bu problemleri aşmak için yurt içinde ve yurt dışında bulunan şer'iyye sicillerinin fihristlerinin yapılması ve bu çalışmaların hızlandırılması önem arz etmektedir. şer'iyye sicillerinde Osmanlı Devleti merkezi ile olan yazışmalar, ilam, berat, ferman, buyruldu, hüccet gibi hükümler ile halkın istekleri yer almaktadır. Mahalli konularla ilgili kayıtlar ise ahali arasında vuku bulan olaylar, nikâh, boşanma, nafaka, vesayet, tereke, gayrimenkul satışları, borç, katl, darp, hırsızlık, tecavüz, inşaat ve tamirat, atama ve görev tevcihi, vergi kayıtları, narh uygulamaları, vakıf, hibe vb. konuları ihtiva etmektedir.

Bu alışmada Osmanlı Devleti idaresinde yaklaşık beş yüzyıl kalan Varna Kazası'nın 18 numaralı şer'iyye sicilinin tanıtım ve fihristi yapılmıştır. Söz konusu sicilın kazanın sosyal ve ekonomik durumuna ilişkin zengin muhtevası bu çalışmanın temel hareket noktasını oluşturmuştur. Sicil hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra defterde yer alan belgelerin tasnifi yapılmış ve belgeler özetler halinde verilmiştir. Söz konusu belgeler bölgenin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısıyla ilgili önemli bilgiler vermekle beraber Osmanlı Devleti'nin idari ve adli yapısını ortaya koymaktadır. Bu açıdan sicilın pek çok araştırma sahası için önemli bir kaynak olduğu görölmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Varna, şer'iyye Sicilleri, şehir Tarihi.

---

* Doktora Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Türkiye, coskundonmez.44@gmail.com.

Introduction and Index of Varna Şer'iyye Registry Number 18

Abstract

Sharia records, which are important archival sources of Ottoman city history studies, provide detailed information about the period, place, event and society they belong to. Making use of these resources has sometimes become a problem for researchers due to the difficulty of transcription and the excessive number of documents. In order to overcome these problems, it is important to make indexes of the sharia registers in the country and abroad and to accelerate these studies. In the Sharia registers, there are the correspondence with the center of the Ottoman State, provisions such as verdict, warrant, edict, commanded, and proof, and the wishes of the people. Records related to local issues are the events that took place among the people, marriage, divorce, alimony, guardianship, estate, real estate sales, debt, murder, assault, theft, rape, construction and repair, assignment and assignment, tax records, fixed price applications, foundations, grants etc. contains topics.

In this study, the introduction and index of the şeri'yye register number 18 of the Varna District, which remained under the administration of the Ottoman State for about five hundred years, was made. The rich content of the registry in question regarding the social and economic situation of the accident constituted the main starting point of this study. After giving brief information about the registry, the documents in the book were classified and the documents were given as summaries. The said documents provide important information about the socio-cultural and economic structure of the region, as well as reveal the administrative and judicial structure of the Ottoman Empire. In this respect, it is seen that the registry is an important resource for many research fields.

Keywords: Ottoman Empire, Varna, Sharia Registers, Urban History.

Giriş

Coğrafi konumu itibariyle Varna şehri, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda olup; doğusunda Karadeniz, batısında Şumnu ve Silistre, kuzeyinde Romanya, güneyinde Doğu Rumeli'nin Burgaz sancakları ile çevrilidir.¹ Tarih boyunca birçok medeniyte ev sahipliği

---

¹ Miyase Koyuncu Kaya "Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774-1878)", *Turkish Studies*, C.10, Ankara 2015, s. 389.

yapmış olan şehrin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının ortaya çıkarılması geçmişte kalan belgelerin incelenmesi ile mümkündür. Bu belgeler içerisinde kadı ya da naiblerin görevlerini yaparken defter halinde tuttıkları kayıtlara “Kadı Sicili”, “Kadı Defteri”, “Sicili Mahfuz” veya yaygın kullanımı ile “Şer'iyeye Sicili” denilmiştir.² Bu kayıtlardaki belgeler üç grupta incelenebilir;

- ✓ Osmanlı Devleti'nin merkezi olan İstanbul'da gelen ferman, berat ve mektuplar.
- ✓ Kadı tarafında verilen hükümler.
- ✓ Resmiyete geçirilmesi istenen vakıf, hibe, vekâlet, verese gibi konulara ait belgeler.³

Osmanlı Devleti tarihinin aydınlatılmasında önemli bir yere sahip olan şer'iyeye sicilleri geçmişte var olan kurum ve kuruluşların yanı sıra toplumun yapısının belirlenmesinde istifade edilecek arşiv kaynakları arasında yer almaktadır. Sicil kayıtlarında XV. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen sürede Osmanlı coğrafyasının siyasi, sosyal, kültürel, iktisadi, askeri ve hukuki tarihine ilişkin önemli bilgiler bulunmaktadır. Bu kayıtlar ait olduğu dönemle ilgili şehrin mahalleleri, köyleri ve burda yaşayan halkın dini durumları, etnik yapısı, kadın ve erkek isimleri ve bunların kullandıkları unvanlar, gerek ev, arsa ve bağ satışlarından gerekse tereke kayıtlarından dönemin fiyat hareketleri ve insanların ekonomik düzeyleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte bölgenin tarımsal faaliyetleri ve mimari yapısına ilişkin kayıtlarda sicilde yer almaktadır.

Şer'iyeye sicillerinin büyük bir kısmı XV ve XVI. yüzyılda Arapça kaleme alınmıştır. Arap coğrafyası dışındaki sicillerin önemli bir kısmı XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkçesi ile yazılmışsa da bazen vakıf, köle azat etme ve dini konulara ilişkin kayıtların Arapça yazılmaya devam ettiği görülmektedir.⁴ İstanbul'a gönderilen belgelerde ise

---

² Özcan Tatar, “384 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili'nin H. 1046-1047 (M. 1636-1637) Tanıtımı ve Fihristi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 27, S. 1, Elazığ 2017, s. 233.

³ Mustaf Öztürk, “Harput Şer'iyeye Sicilleri”, Tarih İçinde Harput Sempozyumu, Elazığ 1992, s. 74.

⁴ Ahmet Akgündüz, “Şer'iyeye Sicilleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, C. 1, İstanbul 1988, s. 14.

Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır. Sicil kayıtları çoğunlukla rik'a, ta'lik, divani ve nadirde olsa siyakat hattı ile yazılmıştır.⁵ Kayıtlarda kronolojik sıraya dikkat edilmemiştir. Kronolojik sıraya dikkat edilmemesinde dava kayıtlarının önceden müsvedde olarak yazılması ve daha sonra sicile geçirilmesi, İstanbul'da gelen belgelerin i'lam ve hüccet kayıtlarının arasına karışması ve bazı sicil sayfalarının yeniden ciltlenmesi sırasında oluşan karışıklar gibi etkenler etkili olmuştur.⁶ Mahkeminin kadısı değiştiğinde yeni atanan kadı önceki kadının tuttuğu kayıtları ister ve iki emin görevlendirerek onların refakatinde incelerdi.⁷

Osmanlı Devleti'nde şer'iyye sicillerinin en erken tarihli örneğine Bursa'da rastlanmaktadır.⁸ Bu sicil 1455 tarihlidir. Kadılık müessesesinin Osmanlıların ilk zamanlarından itibaren var olduğundan yola çıkarak şer'iyye sicillerinin daha önceden var olduğunu söyleyebiliriz. Uzun bir süre tutulduğu anlaşılan sicil kayıtlarının devletin bütün kurum ve kuruluşlarıyla birlikte incelenmesinin uzun bir zaman alacağı gerçeği açıktır. Osmanlı Devleti'nde hukuk sisteminin nasıl işlediğini ortaya çıkarmak, özellikle günümüz hukuku açısından önemli katkılar sağlayabilir.

Bu çalışmanın amacı, şer'iyye sicili kayıtlarının sadece tarih araştırmalarında kullanılabilecek bir arşiv kaynağı olmadığını, bu kayıtların tarih araştırmaları yanında iktisat, hukuk, ilahiyat, filoloji vb. pek çok disiplinin çalışma sahasında istifade edilecek ana kaynaklar olduğunu göstermektir. Böylesine muhtevası zengin bu arşiv kaynağını diğer bilimlerin faydalanılabileceği şekilde tanıtım ve fihristlerinin yapılmasında tarihçilere büyük bir görev düşmektedir.

18 Numralı Varna Şer'iyye Sicili'nin Tanıtımı

⁵ Yunus Kırayit, "8 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.1, 2020, s. 104.

⁶ Coşkun Dönmez, 9 Numaralı Varna Kadı Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Ksü Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 2018, s.4.

⁷ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, Ankara 2016, s. 66-67.

⁸ Yunus Uğur, "Şer'iyye Sicilleri", *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 9.

Varna Kazası'na dair İstanbul Müftülüğü Şeri'ye Sicilleri Arşivi'nde, Bilad-ı Metruke Mahkemesi tasnifinde XIX. yüzyılı kapsayan 20 tane şeri'yye sicili defteri bulunmaktadır. Bu defterlerin 16 tanesi Varna defteri olarak numaralandırılmış iken diğer 4 defter Hırsova-Varna defteri olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Romanya'da Bükreş Devlet Arşivi'nde hangi yüzyıla ait olduğunu belirleyemediğimiz Varna'ya ait 5 kadı defterinin olduğu görülmektedir.⁹ Varna defteri olarak numaralandırılan şeri'yye sicillerinden 3 tanesi yüksek lisans tezi olarak yeni harflere çevrilerek değerlendirilmiştir.¹⁰ Ayrıca bunlarla birlikte Varna Şeri'yye Sicilleri'nden istifade edilerek yapılmış çalışmalarda mevcuttur¹¹.

18 Numaralı Varna Şer'iyye Sicili H. 1286-1287 (M. 1869-1870) yıllarına ait olup İstanbul Müftülüğü Şeri'ye Sicilleri Arşivi'nde, Bilad-ı Metruke Mahkemesi tasnifinde kayıtlıdır. Söz konusu sicil H. 1286-1287 yılları olarak kaydedilmişse de kayıtlar içerisinde H. 1281 ve 1284 yıllarına dair birer tane belge olduğu görülmektedir. Sicil varak olarak numaralandırılmış olup 92 varaktan oluşmakta ve 539 belgeyi ihtiva etmektedir. Varak ve belgeler numaralandırılırken sehven hatalar yapılmış olduğundan varak ve belge numaraları tarafımızca yeniden verilmiştir. Numarlandırma yapılırken varaklar 1a/1b şeklinde belgeler ise takip ettiği sayı ile kaydedilmiştir. Belgelerin özetinin sonunda hicri tarihleri gösterilmiştir. Varaklar sağ taraftan başlanarak aşağıdan yukarıya doğru yazılmıştır. Tahrip olan varak ve belgeye kayıtlarda rastlanmamıştır. Sicil içerisindeki 9 belgenin üzeri çizilerek iptal

⁹ Uğur, age, s. 10.

¹⁰ Erhan Alpaslan, 1247-1254 H./M. 1830-1838 Tarihli 2 Nolu Varna Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 1996; Sabehattin Bayram, H. 1260/M. 1844-H. 1275/M. 1858 Tarihli Varna Kazası Kadı Sicili, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Bilim Dalı*, İstanbul 1995; Coşkun Dönmez, 9 Numaralı Varna Kadı Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 2017.

¹¹ Faruk Söylemez-Coşkun Dönmez, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Varna'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (9 Numaralı Varna Şer'iyye Siciline Göre)" *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Makedonya 2018, s. 108-121; Erhan Alpaslan-Tülay Aydın, *Balkanlar'da Bir Türk Şehri: Varna (Sosyo-Kültürel Açından Bir İnceleme)*, *Uluslararası II. Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu*, Bosna Hersek 2015, s.110-129; Dönmez, "9 Numaralı Varna Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi" *Kesit Akademi Dergisi*, 2017, s.756-809.

edilmiştir. Ayrıca bir belgenin tamamlanmadığı görülmektedir. Belgelerin uzun kısalık açısından birbirine eşit değildir. Yazı stili belgelerde benzerlik göstermektedir.

18 Numaralı Varna Şer'iyye Sicili'ni muhtevası açısından şu şekilde tasnife tabi tutmak mümkündür:

Terekeler

Müslüman erkeklerin terekesi: 3a-12, 5b-31, 8b-52, 8b-53, 16b-97, 17b-100, 19a-106, 19a-107, 19b-109, 21a-116, 21b-122, 23b-134, 23b-235, 27b-160, 31b-189, 33b-200, 34a-201, 35b-208, 36a-213, 36b-215, 38b-229, 39b-235, 41a-244, 45a-268, 48a-287, 49a-292, 50a-299, 51a-305, 51b-309, 53a-315, 54a-321, 59b-358, 60b-364, 60b-365, 61a-367, 61b-368, 62b-369, 63a-372, 63b-374, 67b-396, 68b-400, 69a-402, 70b-412, 72a-421, 75a-438, 75a-439, 76a-443, 76b-446, 79b-459, 80a-462, 83b-477, 83b-478, 86b-497, 88a-507, 89b-516, 90a-517, 91b-527

Gayrimüslim erkeklerin terekesi: 9a-54, 9b-58, 9b-59, 12b-75, 13b-81, 15b-92, 17a-98, 18b-104, 18b-105, 20b-114, 21a-115, 22a-124, 23a-133, 25b-147, 26a-152, 28b-169, 32b-193, 47a-281, 47b-282, 49a-291, 55a-327, 55a-328, 57b-346, 59a-355, 60a-363, 61a-366, 64a-376, 65b-386, 66a-389, 66b-390, 67a-395, 68b-397, 68a-399, 74a-433, 74a-434, 74b-436, 77a-449, 78b-455, 79b-457, 81b-470, 82a-471, 88a-508,

Kıpti erkeklerin terekesi: 65a-384,

Müslüman kadınların terekesi: 1b-2, 12a-72, 24a-137, 40b-243, 68b-401, 75b-442, 76b-447, 77b-451, 79b-460, 80a-461, 80b-463, 82b-474, 83a-475, 86a-494,

Hazineye aktarılan terekeler: 22b-132, 33b-199, 35b-212, 50b-301, 57a-342, 88b-511

Hazine aktarılıp daha sonra varisi ortaya çıkan terekeler: 13a-78, 23a-134, 39b-236, 71b-418,

Gayrimenkul Satışları

Ev: 2b-5, 2b-9, 3b-17, 7a-40, 9a-56, 9a-57, 11a-67, 11a-68, 11b-71, 13b-79, 14a-83, 14a-84, 22b-129, 24a-136, 24a-138, 26b-155,

28a-163, 31a-184, 31b-187, 31b-188, 32b- 192, 34b-205, 38b-227, 38b-228, 39a-231, 39a-234, 41b-246, 45b-271, 47a-279, 48b- 289, 49b-295, 51b-306, 52a-310, 52b-313, 52b-314, 53b-317, 56b-337, 56b-339, 57a- 340, 57a-341, 58b-350, 59a-356, 60a-361, 64b-379, 66a-387, 67a-393, 70a-411, 71b- 420, 72a-422, 73a-426, 73a-428, 74b-435, 76a-444, 77a-450, 82a-472, 85b-493, 86b- 506, 90b-520, 91a-524,

Dükkân: 8b-51, 10a-62, 26b-154, 27b-161, 28a-164, 28a-165, 32a-190, 37b-221, 39a-233, 40a-239, 43a-256, 45a-269, 52a-312, 65a-382, 73b-429,

Bağ: 2b-6, 2b-7, 3a-11, 4a-20, 6a-34, 6a-35, 7a-43, 7b-45, 10b-63, 16a-95, 16b-96, 17a-99, 21b-118, 21b-121, 22a-125, 22a-126, 25a-145, 28a-162, 29a-170, 30a-177, 30a-180, 33a-196, 38a-226, 41b-247, 41b-248, 42a-249, 43a-257, 43b-258, 46a-273, 46a-274, 46a-275, 47a-280, 47a-280, 47b-283, 50b-302, 51a-303, 51b-307, 51b-308, 56a-334, 56a-335, 58b-352, 59a-354, 59a-359, 59b-360, 60a-362, 63a-370, 63a-371, 65b-383, 67a-394, 71a-417, 73b-432, 75a-437, 75b-441, 76b-445, 77a-448, 78a-452, 78a-453, 78b-456, 81b-468, 83a-476, 84a-479, 84a-481, 84a-482, 85a-488, 85a-489, 87a-501, 87a-502, 87b-503, 89a-514, 90b-518, 90b-521, 91a-522, 92a-530

Arsa: 1b-3, 3b-14, 3b-15, 3b-16, 4a-21, 4a-22, 4b-23, 4b-24, 4b-25, 4b-26, 5a-27, 5b-28, 5a-29, 5a-30, 6b-37, 6b-38, 7a-41, 7a-42, 7b-44, 9a-55, 10b-64, 10b-65, 11a-66, 12a-73, 12a-74, 14a-85, 14b-86, 14b-87, 15b-91, 18a-103, 19b-108, 20a-112, 20b-113, 23a-132, 24b-141, 29a-171, 29b-174, 29b-175, 31a-185, 33a-194, 33a-195, 33a-197, 33a-198, 34a-202, 34b- 204, 35a-209, 35b-210, 35b-211, 39a-230, 39a-232, 42b-254, 49a-293, 49b-294, 66b-391, 68a-398, 71b-419, 72b-425, 84a-480, 85b-491, 86a-496, 87a-499, 89a-513, 90b-519, 91a- 525,

Değirmen: 55b-331, 88b-512,

Cariye satışları: 3a-13,

Kayıp Hayvan Davaları: 21b-119, 22b-130, 27a-158, 28b-166, 31a-186, 34a-203, 36b-216, 37b-223, 40b-242, 42b-253, 52a-311, 69b-407,

71a-414, 71a-416, 73b-431, 79a-458, 82b-473, 84b-484, 85a-487, 85b-490, 86a-495, 87a-500,

Hibe ile ilgili hükümler: 5b-33, 29a-172, 30a-178, 56b-338, 58a-347,

Vakıf ile ilgili hükümler: 46b-278, 50a-298,

İnşaat ve Tamirat ile ilgili hükümler: 12b-76,

Borç ile ilgili hükümler: 2b-8, 6b-39, 8a-49, 10a-61, 18a-102, 21b-120, 23a-133, 24b-140, 24b-142, 25a-144, 26a-251, 26a-153, 26b-156, 26b-157, 27a-159, 28b-167, 29-173, 29b-176, 30a-179, 30b-181, 30b-182, 30b-183, 34b-207, 38a-224, 40a-240, 42a-250, 42a-251, 42b-252, 43a-255, 43b-259, 43b-260, 44a-261, 44a-262, 44a-263, 44b-264, 44b-265, 44b-266, 45a-267, 45b-270, 45b-272, 46b-276, 48b-290, 49b-297, 53a-316, 53b-318, 53b-319, 53b-320, 54b-323, 54b-324, 55b-329, 55b-330, 56b-336, 57b-345, 64b-80, 66a-388, 69a-403, 69a-404, 69b-405, 69b-406, 70a-408, 70a-409, 70b-413, 72b-423, 73a-427, 75b-440, 81a-467, 81b-469, 84b-483, 85b-492, 87b-504, 88b-510, 91b-526,

Muhâlea: 13b-80, 25a-146, 25b-148, 46b-277, 84b-485,

Talak: 8a-50, 49b-296,

Nafaka: 10a-60, 25a-143, 41a-245

Küçük çocukların çalışma ücretleri: 34b-206, 37a-217, 47b-284, 57b-344, 58b-353, 73b-430,

Atama ve Görev tevcihine dair hükümler: 7b-46, 11b-69, 11b-70, 19b-110, 22a-123, 22b-128, 22b-131, 25b-150, 32b-191, 37b-220, 37b-222, 38a-225, 39b-237, 48a-286, 55a-326, 55b-322, 63a-373, 64b-378, 65b-385, 70a-410, 84b-486, 86b-498,

Veکیل Tayini: 4a-19, 8a-48, 12b-77, 14b-88, 48a-288, 58a-349, 72b-424, 78a-454, 80b-464, 87b-505, 89a-515, 91a-523, 92a-529,

Vasi Tayini: 54a-322,

Katl, darp, hırsızlık ve tecavüz ile ilgili hükümler: 1b-1, 3a-10, 20a-111, 21a-117, 22b-127, 28b-168, 36b-214, 40b-241, 48a-285, 51a-304, 54b-325, 81a-466, 91b-528,

Askerlik ile ilgili hükümler: 2a-4

Hüccet talebi ile ilgili hükümler: 6b-36,7b-47

Ahali arasında vuku bulan davalar: 15b-90, 16a-94, 37a-218, 37a-219, 50b-300, 57b-343, 58b-351,

Diğerleri: 4a-18, 5b-32, 14a-82, 15a-89, 18a-101, 25b-149, 56a-333, 58a-348, 59a-357, 63b-375, 64a-377, 64b-381, 71a-415, 80b-465, 88a-509,

Söz konusu sicilin ihtiva ettiği belgeler incelendiğinde Varna Kazası'nın sosyal, kültürel ve ekonomik tarihine katkı sağlayacağı görülmektedir. Sicil kayıtlarında tereke, gayrimenkul satışları ve boş ile ilgili belgeler sayıca fazla olmakla beraber atama ve görev tevcihi, katl, darp, hırsızlık ve tecavüz, ahali arasında vuku bulan olaylar, boşanma, nafaka, inşaat ve tamirat, vakıf, hibe, vekil ve vasi tayini gibi kayıtlarda yer almaktadır.

18 Numaralı Varna Şer'iyeye Sicili'nde Yer Alan Belgelerin Özetleri

Varak 1b/Belge No 1: Varna'da Pazarcık Kazası'nın Karayaka Karyesi'nde ticaret için bulunan Ali bin Veysel'in Muhtar Salih'in odasında oturur iken yanında bulunan Mehmed bin Ahmed'in silahını temizler iken silahından çıkan kurşun ile yaralanıp ölmesi sonucunda Mehmed'in vereceği 10000 dirhem diyetin Beytü'l mâ'l'a devri için Varna Muhasebecisi Ali Bey ibni Mehmed'in vasi tayin olduğuna dair. 28 Safer 1286.

Varak 1b/Belge No 2: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Emine Hatun binti Hüseyin'nin veraseti boşanmış eşi Salih Ağa ibni Ali ile kendinden önce ölen zevcesi Mehmed Ağa ibn Abdurrahman'dan olma oğlu Ali'ye intikaline dair. 5 Rebi'ül-evvel 1286.

Varak 1b/Belge No 3: Varna'da Ali Çavuş ibni Halil Kumluca-ı Cedid Karyesi'ndeki bir bab ev ve bitişğinde bulunan bir miktar arsayı Voliço veledi Esvoviko'ya 1800 kuruşa sattığına dair. 13 Rebi'ül-evvel 1286.

Varak 2a/Belge No 4: Asker alımı ile ilgili düzenlemelere dair.

Varak 2b/Belge No 5: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Erakli veledi Endori'nin 4 dönüm bağıını Kasti ve Kastaki'ye 12000 kuruşa sattığına dair. 23 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 2b/Belge No 6: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Terzi Matyos veledi Belaş'ın 7 dönüm bağıını Baroş'a 5500 kuruşa sattığına dair. 15 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 2b/Belge No 7: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin İvan veledi Korteşe'nin 2,5 dönüm bağıını Markoto Mari'ye 950 kuruşa sattığına dair. 14 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 2b/Belge No 8: Varna'da Yayla Karyesi'nde sâkin Hüseyin Ağa ibni Velieddin'in Ali Ağa ibni Abdullah'a 1200 kuruş borcu olduğunu ve borcunu taksitle ödeyeceğini bildirdiğine dair. 15 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 2b/Belge No 9: Varna'da misafir olan Ahmed Efendi ibni Ali'nin İstanbul'da bulunan evini Ahmed Efendi'ye 5250 kuruşa sattığına dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3a/Belge No 10: Varna'da Alaaddin-i Sagir Karyesi'nde sâkin Mestan Ağa ibni Mehmed ineğinin 22 ay önce çalındığı ve ineğin Mirco'da olduğu söyleyerek tarafına teslimini talep ettiğine dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3a/Belge No 11: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Todor veledi Vilco'nun 5 dönüm bağıını 2500 kuruşa Estoryo'ya sattığına dair. 21 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3a/Belge No 12: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Abdülkadir Hoca ibni Recep'in veraseti boşanmış eşi Rukiye ile küçük kızları Kadriye, Huriye ve li-ebeveyn erkek kardeşi oğlu Mazlum Ağa'ya intikaline dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3a/Belge No 13: Varna'da Galata Karyesi'nde sâkine Fatıma Melek Hanım binti Abdullah'ın cariyesi Mosofi'yi Ömer Bey'e 2500 kuruşa sattığına dair. 21 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3b/Belge No 14: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala Liva Muhasebecisi Ali Bey'in Kışlayı

Hümayun civarındaki 620 zira' arsayı 3100 kuruşa Andon'a sattığına dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3b/Belge No 15: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala Liva Muhasebecisi Ali Bey'in Kışlayı Hümayun civarındaki 179 numaralı 235 zira' arsayı 587,5 kuruşa Talika'ya sattığına dair. 23 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3b/Belge No 16: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala Liva Muhasebecisi Ali Bey'in Kışlayı Hümayun civarındaki 266 numaralı 310 zira' arsayı 1782,5 kuruşa Nikola'ya sattığına dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 3b/Belge No 17: Varna'da Kozluca Kasabası'nda Varoş Mahallesi'nde sâkin Usteban veledi Kalico'nun mahallede bulunan bir bab evini Hristo'ya 6500 kuruşa sattığına dair. 24 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4a/Belge No 18: Varna Kasabası'nın 1285 senesinde yeniden ihdas olunan dellaliye vergisi zabıtnamesi suretidir. 21 Haziran 1285.

Varak 4a/Belge No 19: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkine Kiryakice binti Tanaş İstanbul'da babasından kalma bahçedeki hissesini satışı için kardeşi Anesti'yi vekil tayin ettiğine dair. 25 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4a/Belge No 20: Varna da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Fırıldak oğlu Dimitri veledi Haristo Varoğlu Mahallesi'ndeki 3 dönüm bağıni Mihal'e 860 kuruşa sattığına dair. 23 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4a/Belge No 21: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibn Osman Bey Varna kalesinde mahalle arasında olan terbîan 504 zirâ boş araziye belediye aracılığıyla 18144 kuruşa Ankeman'a sattığına dair. 27 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4a/Belge No 22: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibn Osman Bey Varna kalesinde mahalle arasında olan terbîan toplamda 575 zirâ boş araziye 26505 kuruşa Lefter'e sattığına dair. 26 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4b/Belge No 23: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibn Osman Bey Varna kalesinde ve mahalle arasında bulunan 63 zirâ' arsayı 6552 kuruşa Yani'ye sattığına dair. 26 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4b/Belge No 24: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibni Osman Bey Varna Kalesi içinde mahalle arasında bulunan 63 zirâ' 8 parmak arsayı 3483 kuruşa Kiryak'a sattığına dair. 27 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4b/Belge No 25: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibni Osman Bey Varna kalesinde mahalle arasında bulunan 63 zirâ' 8 parmak arsayı zirâsı 55 kuruştan Usteban'a sattığına dair. 27 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 4b/Belge No 26: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibni Osman Bey Varna kalesinde ve mahalle arasında olan 63 zirâ' 8 parmak arsayı 3483 kuruş 16 paraya Dimitri'ye sattığına dair. 27 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 5a/Belge No 27: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibni Osman Bey Varna kalesinde ve mahalle arasında olan 63 zirâ' 8 parmak arsayı 3483 kuruş 16 paraya Esterani'ye sattığına dair. 27 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 5a/Belge No 28: Varna'daki arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebeci Ali Bey'in kışla'î hümâyûn civarında bulunan 310 zirâ' arsayı 1395 kuruşa Kastı'ye sattığına dair. 25 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 5a/Belge No 29: Varna'daki arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebeci Ali Bey'in kışla'î hümâyûn civarında bulunan 310 zirâ' 254 numaralı arsayı 1395 kuruşa Genco'ya sattığına dair. 25 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 5a/Belge No 30: Varna'daki arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebeci Ali Bey'in kışla'î hümâyûn civarında bulunan 235 zirâ' arsayı 940 kuruşa Yenaki'ye sattığına dair. 29 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 5b/Belge No 31: Varna'da Franka-ı Kebir Karyesi'nde vefat eden Ahmed Ağa bin Abdullah'ın veraseti büyük oğulları Ali, Musa ve Mustafa'ya intikaline dair. 27 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 5b/Belge No 32: Yunan Devleti tüccarlarından Varna'ya gelerek ticaret yapanlar ile Osmanlı halkı arasında bir husumet meydana gelirse şu andaki kanunlara göre hüküm verileceği ve gümrüğe gelen mal ve eşyadan herhangi bir isim altında vergi alınmayacağı hakkında hükümdür. 28 Safer 1286.

Varak 5b/Belge No 33: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkine Münife binti Recep'in vekili eşi Şaban Ağa bin Hasan vekilinin Emine Hatun'a ölene kadar bakmak şartıyla mahallede bulunan bir bab evin yarısını vekiline hibe ettiği halde vermediğine dair. 29 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 6a/Belge No 34: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Kastanri veledi İvan'ın 3 dönüm bağıını 750 kuruşa Simon'a sattığına dair. 29 Rebi'ü'l-evvel 1286.

Varak 6a/Belge No 35: Varna'da Metropolit mahallesinde sâkin Mihalaki veledi Sarafim'in 4,5 dönüm bağı Kasap Dimitri veledi Atam ve Yani ile müşterek malları olup bağda bulunan nisf hissesini müştereki Yani'ye 700 kuruşa sattığına dair. 3 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 6b/Belge No 36: Varna'da Abdürrâhman Mahallesi'nde tapu kâtiplerinden Maksut Efendi ibni Derviş Efendi'nin mahallede bulunan bir bab büyük ev babasından kalma malı iken tapusu olmamakla tapusunun yazılması hususuna dair. Gurre-i Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 6b/Belge No 37: Varna'daki arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebeci es-Seyid Ali Rızâ Efendi kışla'i hümâyûn civarındaki 116,5 zirâ' arsayı 291 kuruş 10 paraya Manok'a sattığına dair. 5 Safer 1286.

Varak 6b/Belge No 38: Liva muhasebecisi Seyyid Ali Rızâ Efendi ibni Mehmed Emin kışla'i hümâyûn civarında Ermeni Mahallesi'nde bulunan 116 zirâ' arsanın her bir zirâsını 2,5 kuruştan 291 kuruş 10 paraya Roski binti Kable'e sattığına dair. 5 Safer 1286.

Varak 6b/Belge No 39: Küçük İsmail'in babası Ahmed Çavuş ibni Abdullah'ın 1955 kuruşun 300 kuruşunu oğluna nafaka olarak sarf edilip bâkî kalan 1655 kuruşu Eytam Müdürü Halil Efendi'ye teslim eylediği ve Halil Efendi'nin de borcu olan bu meblağı ödeyeceğine Saatci Şakir Efendi ibni Osman'ın kefil olduğuna dair. Fi 5 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7a/Belge No 40: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkine Kiryaki binti Benak mahallede bulunan bir bab evin yarım hissesini kızı Sofya binti Yorgi'ye 6000 kuruşa sattığına dair. 5 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7a/Belge No 41: Liva Muhasebecisi es-Seyyid Ali Rızâ Efendi ibni Mehmed Emin Gündoğdu Karyesi'nde kışla-i hümayûn civarındaki 299 zirâ' arsanın her bir zirâ'sını 5 kuruştan toplamda 1495 kuruşa Gündoğdu Karyesi'nde Marko veledi Ustuban'a sattığına dair. 9 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7a/Belge No 42: Liva Muhasebecisi es-Seyyid Ali Rızâ Efendi ibni Mehmed Emin Gündoğdu Karyesi'nde kışla-i hümayûn civarındaki 299 zirâ arsayı 1495 kuruşa Anistani veledi Ustuban'a sattığına dair. 9 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7a/Belge No 43: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkine Karsana binti Eskoli yarım dönüm bağını Pandeli'ye 1000 kuruşa sattığına dair. 3 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7b/Belge No 44: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibni Osman Bey Varna kalesi civarında mahalle arasında bulunan 245 zirâ' araziye 2450 kuruşa Yanaki'ye sattığına dair. 9 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7b/Belge No 45: Varna'da Mecidiye Mahallesi'nde sâkin Seyyid Emin Ağa ibni Mehmed Said'in 3 dönüm bağını Mehmed Ağa'ya 700 kuruşa sattığına dair. 9 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7b/Belge No 46: Varna'da Hacıoğlu Pazarı Kazası'nın Melekli Karyesi'nde Hüseyîn Ağa Camisi'nde hitabet görevine mutasarrıf olan Hüseyîn bin Mustafa'nın vefatıyla hitabet görevinin Abdullah'a verildiğine dair. 11 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 7b/Belge No 47: Varna'da Abdûrrâhman Mahallesi'nde sâkin tapu kalemî kâtibi Maksut Efendi ibni Derviş Mehmed ile kardeşi

İbrâhim Efendi ibni Derviş Mehmed'in babalarından kalan fırın arsasının tapusunun olmadığını ve taraflarına tapu verilmesi isteğine dair. 13 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 8a/Belge No 48: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkine Kalıyolu binti Dimitri veledi Kasti İstanbul'da bulunan vakfa aylık 15 akçe icareli bir bab evdeki yarım hissesini satması için Kürekçi esnafından Estoraki veled Dimitri'yi vekil tayin eylediğine dair.13 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 8a/Belge No 49: Varna'da Ticaret mahkemesi Reisi Hafız Eyyüb Efendi Ermeni Mahallesi'nde Ohannes veledi Karabet'in Yahudi milletinden Lecor veledi Avram'a 49040 kuruş borcu olduğunu ve ödemededen vefat ettiğini varislerinin terekesinden tahsilini talep ettiğine dair. 11 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 8a/Belge No 50: Varna'da sâkine Zeliha Hatûn ibnete Osman eşi Mehmed Yazıcı'nın kendisini boşadığını beyan ederek mihiri ile beraber 100 kuruş nafakasını talep etmiştir. 15 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 8b/Belge No 51: Rusçuk'da Arkulmevan Mahallesi'nde sâkin Yahudi milletinden Şalon veled-i David Varna çarşısında abacılar sokağında bulunan kargir bir bab mağazayı Yako'ya 40000 kuruşa sattığına dair. 15 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 8b/Belge No 52: Varna'da Hacı Sinanlar Karyesi'nde vefat eden Molla Veyis Ağa bin Hasan'ın 6060 kuruş kıymetindeki mirasının boşanmış eşi Elferan Hatûn ibnete Hüseyîn ile büyük oğulları Mehmed, İbrâhim, küçük oğlu Hüseyîn, büyük kızı Esmâ Hatûn ile küçük kızları Saliha, Emine ve Nefise'ye taksimi ve küçük çocuklara validelerinin vasi atanmasına dair. Fi 11 Rebi'ü'l-evvel 1286

Varak 8b/Belge No 53: Varna'da Güle Karyesi'nde vefat eden Hasan Ağa bin Mustafa'nın 2162 kuruş 20 para kıymetindeki mirasının boşanmış eşi Meryem ibnete Osman ile validesi Ayişe Hatûn ibnete Abdullah ve ikinci eşi Rukiye Hatûn ibnete Yahya'dan doğma küçük oğlu Recep'e taksimi ve küçük çocuğa vasi olarak validesinin atanmasına dair. 16 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 9a/Belge No 54: Varna'da Dere Karyesi'nde ölen Şerbethaneci Yorgi veledi Dimitri'nin mirası boşanmış eşi Rostaliti binti

Lefter ile büyük oğulları Dimitri, Todori ve küçük oğulları Kiryako ile Lefter'e taksim olup Varoğlu Mahallesi Bakkal esnafından Lodondi veledi Hanceluka'ya 950 kuruş borcu olduğunu ve tahsilini talep ettiğine dair. 15 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 9a/Belge No 55: Varna Sancağı Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibni Osman Bey Varna kalesi civarında mahalle arasında bulunan 606 zirâ' arsayı 1212 kuruşa Ömer Efendi'ye sattığına dair. 19 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 9a/Belge No 56: Ayişe Hatûn ibnete Ömer'in vekili eşi nakkaş esnafından Mehmed Emin Ağa ibni İbrâhim Hayriye Mahallesi'nde bulunan bir bab evi İsmail Ağa'ya 5500 kuruşa sattığına dair. 7 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 9a/Belge No 57: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Rum milletinden Yorgi veledi Vasil'in mahallede bulunan bir bab evini 8000 kuruşa oğlu Vasil'e sattığına dair. 21 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 9b/Belge No 58: Keşif için gönderilen Katib Es-Seyyîd Mûsa Saffet Efendi Ermeni Mahallesi'ne giderek Bağdasar veledi Evakim veledi Atam'ın mirasını boşanmış eşi Marim binti Artin ile büyük oğlu Bevakın, küçük oğlu Badesar ve büyük kızı Kelve ile küçük kızı Koristine'ye taksim edip küçük çocuklara vasi olarak analarını atamasına dair. 15 Rebi'ü'l-ahîr 1286

Varak 9b/Belge No 59: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Dimitri veledi Yorgi'nin mirası boşanmış eşi Sultan binti Dimitri ile büyük oğulları Yanko, Yorgi, Hristo, Estefan ve küçük oğlu Yorgi, büyük kızları Esteryani, Kokoni ve küçük kızı Anozohi'ye pay olduktan sonra kemerderesi mevkisinde 4 dönüm bağın 600 kuruşa satılması için vekil ta'yin ettiklerine dair. 15 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 10a/Belge No 60: Varna'da Gönülâlısı Karyesi'nden sâkine Fatma Hatûn binti Hüseyîn'i Kömürlük Karyesi'nde sâkin eşi İmam Hüseyîn Efendi'nin talak ile boşaması ve iki buçuk yaşındaki oğlu Abdullah'a aylık 30 kuruş nafaka bağlanmasına dair. 21 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 10a/Belge No 61: Varna'da Abdürrahman Efendi Mahallesi'nde sâkine Fatma Hatûn binti Hasan vasisi olduğu kızları

Emine ve Zeliha'nın babaları El-Hâc Hasan Ağa'nın mirasından 3724 kuruş Yüzbaşı Hüseyîn Efendi ibni İsmail'in borç almasına dair. 23 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 10a/Belge No 62: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nden Hacı Estemat veledi Şideri'nin Aziziye Mahallesi'nde bulunan 21 numaralı bir bab dükkânını Mahmûd Ağa ibn Şemseddin'e 2400 kuruşa sattığına dair. 28 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 10b/Belge No 63: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Kerkiş oğlu Nikola veledi Martin'in Varoğlu Mahallesi'nde bulunan 3 dönüm bağını 1800 kuruşa Yevanco veledi İlyâ'ya sattığına dair. 29 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 10b/Belge No 64: Varna'daki arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebeci Ali Rızâ Bey'in kışla-i hümâyûn civarındaki 70, 71, 72, 73 numaralı birbirine bitişik 1240 zirâ' 4 kıt'a arsayı 6200 kuruşa Dimitri'ye sattığına dair. 3 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 10b/Belge No 65: Liva Muhasebecisi es-Seyyid Ali Rıza ibni Mehmed Emin kışla-i hümâyûn civarındaki 228 numaralı 333 zirâ' arsayı 1998 kuruşa Todori'ye sattığına dair. 3 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 11a/Belge No 66: Liva Muhasebecisi Ali Rızâ ibni Mehmed Emin kışla-i hümâyûn civarındaki 486 ve 487 numaralı birbirine bitişik terbîan 579 zirâ' 2 kıt'a arsasını 3474 kuruşa Todori'ye sattığına dair. 3 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 11a/Belge No 67: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nden sâkine Kokona binti Yenaki'nin mahallede bulunan evini 5000 kuruşa Kalcooğlu Mahallesi'nde Kalboli binti Kastezel'e sattığına dair. 2 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 11a/Belge No 68: Varna'da Köklice Karyesi'nde Abdullah'ın karyede bulunan bir bab evini 5000 kuruşa Aziziye Mahallesi'nde Saime Hatun'a sattığına dair. 7 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 11b/Belge No 69: Prusya Devleti tarafından Varna'da Konsolos vekili bulunan Rahazre'ye Almanya hükümeti konsolosluğu

memuriyeti de ilave edilmiş olduğundan yeniden berât verilmesine dair. 16 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 11b/Belge No 70: Prusya Devleti tarafından Varna'da Konsolos vekili bulunan Rahazre'ye hükümetinin maliyesi konsoloslugu memuriyeti de ilave olundugundan berati verildigine dair. 16 Rebi'ü'l-ahîr 1286.

Varak 11b/Belge No 71: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Rum milletinden Tanaş veledi Yorgi mahallede bulunan evinden ayırdığı 80 zirâ arsa üzerine inşa ettiği bir bab evini büyük kızı Eftemiye 1500 kuruşa sattığına dair.

Varak 12a/Belge No 72: Varna Sancağı kazalarından Hacıoğlu Pazarı Kasabası'nın el-Hâc Bayram Mahallesi'nde vefat eden Fatıma Hatûn ibnete Abdullah'ın mirası boşanmış eşi Ebubekir Ağa ibni Mustafa'ya, babası Abdullah Ağa'ya, validesi Hanife Hatûn ile küçük kızı Ayişe'ye inikal etmesine dair. 9 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 12a/Belge No 73: Varna Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyin Bey ibni Osman Bey Varna Kalesi'nde mahalle arasında olan arazilerden 300 zirâ arsayı 3000 kuruşa Matyo Mahallesi'nde sâkin Anastasya'ya müzayede ile sattığına dair. 11 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 12a/Belge No 74: Varna Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyin Bey ibni Osman Bey Varna Kalesi'nde mahalle arasında olan arazilerden 206 zirâ arsayı 2060 kuruşa Takara binti Yenaki'ye müzayede ile sattığına dair. 11 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 12b/Belge No 75: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde ölen Kapusuz Penayut veledi Mihal'in veraseti boşanmış eşi Despino binti Nedo ile büyük oğulları Mihalaki, Yorgi, Harlanbo ve büyük kızları Dorosye ve Ezmaravi'ye intikaline dair. 13 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 12b/Belge No 76: Varna'da Kozluca Nâhiyesi'nde Ambarlık Karyesi'nde bulunan caminin hitabetine berât ile mutasarrıf olan Ali Hâlîfe ibni Hasan'ın talebiyle yeni bir caminin inşa edilmesi izin verilmesine dair. 11 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 12b/Belge No 77: Tuna vilayeti Rüsumat Muavini Abdüllatif Efendi ibni Yakub, Der-i Aliyye'de Asmaaltında Peştemalci hanı

bitişğinde bulunan bir bab mağazasında Ali Efendi'nin mecnune kerimesi Ayişe'nin vasisi ve dayısı Halil Bey'in müdahalesinin men edilmesi için Tevfik Ağa'yı vekil tayin ettiğine dair.

Varak 13a/Belge No 78: Varna'da Donbay Mahallesi'nde sâkin Balatlı Mehmed Efendi'nin hanesinde misafir iken vefat eden El-Hâc Mustafa Ağa ibni Ömer bin Abdullah'ın görünürde varisi olmayıp bütün terekesi Beytül-mâla ait iken veraset iddiasında bulunan Rukiye binti Hüseyin'in ve oğlu İbrâhim, Ethem ve kendisinden önce vefat eden eşi Hediye Hatûn ibnete Abdullah'tan mütevellit oğlu Mehmed ile kızı Hürmüz Hanım'ın varisçiler olarak ortaya çıkmasına dair. 11 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 13b/Belge No 79: Varna'da Şaban Efendi Mahallesi sâkinlerinden Süleyman Ağa ibn Ahmet'in Kalender Hoca Mahallesi'nde bulunan bir bab ev ile bitişğinde bulunan 2 bab dükkânı Salim Ağa'ya 9000 kuruşa sattığına dair. 15 Cemâziyelevvel 1286.

Varak 13b/Belge No 80: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkine Hasibe Hatun binti Mehmed İzzet eşi Salim bin Mehmed ile aralarındaki geçimsizlikten dolayı mihri ve oğlu Hasan'ın nafakasından feragat ederek muhâlea ile boşanmalarına dair. 5 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 13b/Belge No 81: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde ölen Hacı Mihâl veledi Etnaş'ın veraseti boşanmış eşi Karanko binti Yorgi ile küçü oğlu Haristoli, küçük kızları Horoşi ve Marolya'ya intikaline dair.15 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 14a/Belge No 82: Varna'da El-Hac Hasan Mahallesi'nde sâkin es-Seyyit Hafız Mehmed Efendi ibn Mustafa vakıflardan Nuh Ağa vakfının bina eylediği çeşmelerin tamir masrafları için 1000 kuruş harcamasına Nuh Ağa vakfı mütevellisinin izin verdiğine dair. 15 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 14a/Belge No 83: Varna'da Abdurrahman Efendi Mahallesi'nde sâkin asker emeklisi Mehmed Ağa ibn İbrahim'in aynı mahallede bulunan bir bab evinii 15500 kuruşa Ali Efendi ibn el-Hac Mehmed'e satışına dair. 17 Ca 286

Varak 14a/Belge No 84: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkin Baba oğlu Ahmet Ağa ibn Abdullah'ın mahallede bulunan bir bab evini

7000 kuruşa Ahmet Ağa ile boşanmış eşi Atiye Hanım'a satışına dair. 17 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 14a/Belge No 85: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Tanaş veledi Dobri'nin aynı mahallede bulunan 167 zira' arsayı Nikola'ya 963 kuruşa satışına dair. 13 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 14b/Belge No 86: Varna'daki arazilerin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala Liva Muhasebecisi Ali Rıza Bey'in Kışla-i Hümayun civarındaki terbiân 130 zira' arsayı 325 kuruşa Yane'ye sattığına dair. Fi 16 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 14b/Belge No 87: Varna'daki arazilerin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala Liva Muhasebecisi Ali Rıza Bey'in Kışla-i Hümayun civarındaki 130 zira' arsayı 325 kuruşa Penayut'a sattığına dair. Fi 16 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 14b/Belge No 88: Varna'da Abdi Karyesi'nde sâkine Kaştabi Hatun binti Dideh bin Kaştade'ye Vidin kazasında sakin emmi zadesi kale(...) bey ibn Kaştade'nin vefat etmesiyle Katabi Hatun'a miras kalmıştır. Bu miras için Limaf'ın vekil tayin edildiğine dair. 17 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 15a/Belge No 89: Varna'da Metropolid Mahallesi'nde sâkine Erani binti Mitako mahallede bulunan bir bab ev babasından miras kalmakla taksiminde olan anlaşmazlığın şahitlerin ifadeleri ile giderilip Hacı Despino'nun açtığı davanın red edildiğine dair. 11 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 15b/Belge No 90: Varna'da Balçık Kasabasında el-Hâc Murad Mahallesi'nde sâkine Nefise Hatûn ibnete Abdürrâhman'ın mahallede bulunan bir bab evde Hasan Efendi 10 seneden beri kiracı iken evin kendisinin olduğunu iddia ettiğine dair. 17 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 15b/Belge No 91: Varna'da el-Hâc Hasan Mahallesi'nde sâkin Mehmed Efendi ibni el-Hâc Ahmed mahallede bulunan bir kıt'a arsayı Hafız Hasan Efendi ibn Mustafa'ya 1300 kuruşa sattığına dair. 17 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 15b/Belge No 92: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Kiroki veledi Zaherya'nın veraseti ayrılmış eşi Zaherya binti Nedo ile büyük oğulları Todori, İlya ve büyük kızları Beriškova ve Kordişe'ye intikal etmesine dair. 9 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 16a/Belge No 93: Varna'da Fatma Hanım binti Aliş Ağa'nın Balçık Kazası'nda Akpınar Nehri üzerinde icar olunan bir taş döner vakıf değirmeni oğlu Hüsnü Bey ibni Turhan Bey'in 1285 senesinden beri iki senelik kira bedelinin eksik ödediğinden noksanının talep edildiğine dair. 25 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 16a /Belge No 94: Rum milletinden Despino binti Tanaş'ın Kışla-i Hümayûn arazisinden olan terbîan 189 zirâ' arsayı 650 kuruşa Terliko veledi Ramayan'a sattığına dair 23 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 16a/Belge No 95: Varna'da Babazade Mahallesi'nden sâkin Molla Mustafa Ağa ibni Abdurrahman'ın bir dönüm bağını 400 kuruşa Ali Ağa'ya sattığına dair. 29 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 16b/Belge No 96: Varna'da Donbay Mahallesi'nden sâkin İsmail Ağa ibni Süleyman'ın iki dönüm bağını 1100 kuruşa Ermeni Mahallesi'nden Karabet veledi Samol'a sattığına dair.

Varak 16b/Belge No 97: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Hacı oğlu Mehmed Ağa ibni Ahmed'in mirası boşanmış eşi Emine Hatûn ibnete Ahmed ile büyük oğlu Hüseyîn, küçük oğlu Ahmed ve büyük kızı Fatma ile küçük Ayişe'ye pay olunmasına dair. 21 Cemâziye-l evvel 1286.

Varak 17a/Belge No 98: Varna'da Matyo Mahallesi'nden ölen Kiryak'ın mirası boşanmış eşi Zaherya binti Nedo ile büyük oğulları Todori, İlya ve büyük kızları Beriškova, Kordişe'ye intikaline dair. 21 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 17a/Belge No 99: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin Ömer Ağa ibni Salih'in bağını 450 kuruşa Mehmed Ağa ibni Salih'e sattığına dair. 5 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 17b/Belge No 100: Varna'da el-Hac Hasan Mahallesi'nde vefat eden Hüseyin Ağa ibn Hasan'nın 13300 kuruşluk mirasının boşanmış eşi Zeliha Hatun ibnete Mehmed Memiş ile büyük oğulları

İsmail Hakkı, Mehmed Şevki Efendi ve küçük oğlu Mustafa Şükrü Efendi'ye pay edilmesine dair. 27 Cemaziye'l-evvel 1286.

Varak 18a/Belge No 101: Vilayetlerden ulaşan senetlerin bazıları kıymetsiz kâğıda yazıldığından bunlardan harç alınmazken bazıları ise naib efendi tarafından yazıldığından senedlerin sahih kâğıt üzerine yazılması gerektiğinden bu tür senetlerin kıymetsiz kâğıda yazılması durumunda kabul edilmeyeceği herhangi biri tarafına yazılan senetlerde ise senet üzerine bir işaret ile durumun belirtilmesi bu konuda gereğinin yapılmasına dair. 3 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 18a/Belge No 102: Varna mutasarrıflığı zabıta müfettişlerinden Mehmed Efendi bin Ahmet mahkemede Kara Ağaç Mahallesi'nde vefat eden Hasan Ağa ibn Mehmed'in küçük oğlu İsmail'in vasisi validesi Hatice Hatun'un İsmail'in malından kendisine 1770,5 kuruş borç verdiği borcunu ödeyeceğini bildirdiğine dair. 2 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 18a/Belge No 103: Filibe Sancağı'ndan Ceryan Kasabası'nın Karaağaç Mahallesi'nde sâkin olup Varna'da ticaret sebebiyle bulunan İlya veled-i Nikola'nın Karaağaç Mahallesi'ndeki bir miktar ev arsasını Mihalin'e 550 kuruşa sattığına dair. 15 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 18b/Belge No 104: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde ölen Dimitri veledi Save'nin veraseti boşanmış eşi Hanes binti Manol ile büyük oğulları Save, Hristo, Manol ve büyük kızları Daresto, Hame, İsilyo'ya taksimine dair. 21 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 18b/Belge No 105: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nden ölen Tanaş veledi Kordin'in veraseti büyük oğulları Todori, Endon, Penayut, Haristo ve büyük kızları Niţpa, Destadari, Despina, Trandekile ve Maryori'ye intikaline dair. 29 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 19a/Belge No 106: Varna'da Donbay Mahallesi'nde vefat eden Tavukçu Receb Ağa ibn Abdurrahman'nın veraseti boşanmış eşi Esmâ Hatun binti Süleyman ile küçük oğlu Recep ve küçük kızları Şevkiye ile Hafize'ye intikaline dair. 3 Cemâziye'l-ahir 1286

Varak 19a/Belge No 107: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Hasan Ağa ibni İbrâhim'in veraseti boşanmış eşi Hatice Hatun ile

büyük oğlları Hüseyîn, İsmail, küçük oğlu Hasan ve büyük kızları Emine ve Hatice'ye intikaline dair. 6 Cemâziye'l-ahir 1286.

Varak 19b/Belge No 108: Varna'da istasyon civarında bulunan bir kıt'a arsayı Varna Belediye Meclisi Sandığı'na senelik 300 kuruşa kiraya vermek şartıyla Rum milletinden Kastendi veled Kondo'nun 2850 kuruşa İvan'a sattığına dair. 7 Cemâziye'l-ahir 1286.

Varak 19b/Belge No 109: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nden ölen Fakarbuş Yorgi veledî Nikola'nın veraseti boşanmış eşi Vine binti Nikola ile büyük oğulları Manol, Dimitri, Desbaro ve büyük kızları Eltekado Kalyobi ile Konkide'ye intikaline dair. 7 Cemâziye'l-ahir 1286.

Varak 19b/Belge No 110: Tuna vilayetine bağlı liva ve kazalarda lüzum görülen yerlere naip tayin edilmesine dair. 24 Cemâziye'l-evvel 1286.

Varak 20a/Belge No 111: Varna'da Pazarcık Kazası'nın Karabağ Karyesi'nde bulunan Ali bin Veysel, Muhtar Salih Ağa'nın odasında otururken silahıyla oynayan Mehmed'in silahının ateş almasıyla Ali'nin kafasına isabet eden kurşunla ölmesi sonucunda mirası babası, boşanmış eşi Raziye Hatun, küçük oğlu Halid ve büyük kızı Hanımşah'a intikal etmesi ve katil Mehmed'in ödeyeceği 10000 dirhem diyetin taksimine dair. 5 Cemâziye'l-ahir 1286.

Varak 20a/Belge No 112: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebecisi Ali Bey'in Kışla-i Hümayûn civarındaki 189 zirâ' arsayı 850 kuruşa Yenaki'ye sattığına dair. 7 Cemâziye'l-âhir 1286

Varak 20b/Belge No 113: Varna'da Sultaniye Mahallesi'nde sâkin Yanaki veledi Dimitri'nin mahallede bulunan 189 zirâ' arsanın 143 zirâsını Aleks'e 858 kuruşa sattığına dair. 14 Cemâziye'l-âhir 1286.

Varak 20b/Belge No 114: Varna'da Ermeni Mahallesi'nden ölen Hacı Abazar veledi Mıgırdıç'ın mirası boşanmış eşi Maryem binti Elmiye ile büyük oğlu Bağdasar ve büyük kızları Sadbık, Maryem, Aram ve Deyolin'e pay olduktan sonra babalarından kalan toplam 30000 kuruşluk 3000 adet mecdiye altınları zevci Maryem'in zabt ettiği ve mirascılara taksimine tenbih olunduğuna dair. 21 Rebi'ül-ahîr 1286.

Varak 21a/Belge No 115: Varna'da ölen Petro veledi Taygo'nun mirası büyük oğulları Haristo ve Dimitri'ye intikal ettikten sonra babalarının ormanda odun keserken Milhok ibni Ali Bey tarafından katl olduğunu iddia ettiklerine dair. 7 Cemâziye'l-ahir 1286.

Varak 21a/Belge No 116: Varna'da Hayriye Mahallesi'nden vefat eden Hafız Ebubekir Efendi ibni Mehmed'in mirası boşanmış eşi Hanife Hatûn ibnete Abdullah ile büyük oğulları İsmail, Ethem ve büyük kızı Rukiye'ye intikaline dair. 15 Cemâziye'l-âhir 1286.

Varak 21a/Belge No 117: Varna'da Pravadi Kazası'nın Koşa Karyesi'nden vefat eden Ahmed bin Süleyman'ın mirası eşi Zeliha Hatûn ibnete Mehmed ile li-ebeveyn emmisi Musa ibn Hasan'a intikalinden sonra varisçiler Eski Zeytinlik Karyesi'nden gelin getirirlerken Neccar Karyesi ile Yenice Karyesi arasında Mustafa ve diğer süvariler atlarını koştururken yolda Mustafa'nın atının Ahmed'in atıyla çarpışması sonucunda Ahmed'in attan düşerek öldüğünü söyleyerek diyetini talep etmelerine dair. 17 Cemâziye'l-ahir 1286.

Varak 21b/Belge No 118: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkine Rum Milleti'nden Eline binti Pico'nun 4 dönüm bağını 1400 kuruşa Hacı Penayut'a sattığına dair. 21 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 21b/Belge No 119: Varna'da Memiş Sofular Karyesi'nde sâkin Ahmet bin Sadullah'ın 3 sene önce Hacı İstanbullu Bekir'den satın aldığı beş yaşında bir adet mandayı kaybettiğine dair. 23 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 21b/Belge No 120: Varna'da Nikola veledi Dimitri'nin Kapo veledi Simon'dan 400 kuruş alacağı olduğu dair. 21 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 21b/Belge No 121: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Dimitri veledi Petro'nun 3 dönüm bağını 4000 kuruşa Domine'ye sattığına dair. 22 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 21b/Belge No 122: Varna'da Donbay Mahallesi'nde vefat eden Tavukçu Recep bin Abdurrahman'ın mirası eşi Esmâ binti Süleyman ile büyük kızları Şevkiye, Havva ve küçük oğlu Recep'e intikal ederek 8153,5 kuruş terekesinin taksim edildiğine dair. 29 Zilhicce 1285.

Varak 22a/Belge No 123: Varna Kazası'nda Memiş Sofular Karyesi'ndeki caminin imam ve hatibi olan Mehmed Halife bin Abdülbaki'nin vefat etmesi ile oğullarından birine caminin imamet ve hitabet vazifesi verildiğine dair. 27 Şaban 1286.

Varak 22a/Belge No 124: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde ölen Dimitri bin Aleksandır'ın mirası boşanmış eşi Nano binti Manol ve büyük oğulları Danyel, Aleksandır, İvan ve büyük kızı Zafire'ye intikal etmesine dair. 26 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 22a/Belge No 125: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Hacı Nikola veledi Koronli'nin 3,5 dönüm bağını 3500 kuruşa Hacı Garbet ve Hacı Mesruka sattığına dair. 6 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 22a/Belge No 126: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Yorgi bin Mazlum'un 2 dönüm bağını 1800 kuruşa sattığına dair. 27 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 22b/Belge No 127: Katledilerek ölen Çerkes Hendar Bey'in hizmetçisi Çomak bin Çeroni'nin cesedinin inceleyip rapor hazırlamak için gönderilen Kâtip Ömer Efendi ve yanındaki memurlar maktulün göbeği altından, göğsünden ve sol yanı olmak üzere 3 yerinde kurşun yarası ve başında da sopa yarası olduğunu kayıt ederek defnine izin verdiklerine dair. 27 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 22b/Belge No 128: Varna Sancağı'ndan Mankal'ya Kazası'nda bulunan İsmihan Sultan Cami'isinde berat ile imamet ve hitabet görevinde bulunan Hafız Recep Halife vefat etmesi ile yerine oğullarının biri askerde birinin de cahil olması sebebiyle yine aynı hanenin 4 numarasına kayıtlı Hafız Abdullah'ın getirilmesi uygun görüldüğünden izin verilerek berat ile imamet ve hitabet görevine atandığına dair. 2 Recep 1286.

Varak 22b/Belge No 129: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin el-Hac Abdulgani bin Mustafa'nın aynı mahallede bulunan bir bab dükkânı ve bir bab evini Müfettiş Ömer Efendi bin Mehmed'e 4750 kuruşa sattığına dair. 3 Recep 1286

Varak 22b/Belge No 130: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Dimitri bin Mihal'in üç yaşında bargirini 3 sene önce kaybettiğine dair. 3 Recep 1286.

Varak 22b/Belge No 131: Varna Sancağı'na bağlı Mankalya Kazası'nın Davani Karyesi'nde ve civarında cami olmadığından ahalinin cuma ve bayram namazlarını kılabilmeleri için hayır sahibi El-Hac Mehmed'in yaptırdığı camiye minber konulması büyük oğlu İbrahim Efendi'nin camiye hatip ve imam olarak atanmasına izin verildiğine dair. 4 Recep 1286.

Varak 22b/Belge No 132: Varna'da Franka-ı Kebir Karyesi'nde koruculuk yapmakta iken vefat eden Manastır Sancağı ahalisinden Mersin bin Yahya'nın varisi olacak kimsesi olmadığından 373,5 kuruşunun ve terekesinin Beytü'l-mâla yazıldığına dair. 5 Recep 1286.

Varak 23a/Belge No 133: Varna Sancağı'na bağlı Hacı Oğlu Pazarcığı'nda Taşhan Mahallesi'nde vefat eden Ermeni milletinden Ağnados veledi Serkiz'in mirası validesi Nazlı binti Ağnados ve li-ebeveyn erkek kardeşleri Ruşen, Haçador ile li-ebeveyn kız kardeşleri Elmas, Zarkar, Margirid ve Ersepine intikal ettikten sonra bunlardan validesi Nazlı binti Ağnados'un ifadesine göre Ağnados'un katili olan meyhaneci Pandeli veled-i Penayut hapiste olduğu halde aralarında ki husumetin giderilmesi için 100 adet Osmanlı lirası diyet tayin olunmasına dair. 14 Recep 1286.

Varak 23a/Belge No 134: Varna'da İslimye Kazası'nın Gradniç Karyesi'nde Nikola veledi İslaf'ın temyiz mahkemesinde ibraz ettiği vekâlet belgesine göre öz kardeşi olup Varna'da Hacı oğlu Pazarcığı Kasabası'na ticaret için gittiğinde vefat eden Rayo veled İslaf'ın mirası babası İslam veledi Rayo, annesi Rave binti Yevan, eşi Estanka binti Deymo, oğulları Save, Deymo ve kızları Rade, Karanpene'ye intikal etmiştir. Ancak varisi yok diye Beytü'l-mâl tarafından alınan 923 kuruş 34 paranın varislerin vekilleri olan Ahmet Efendi'ye vekâlet belgesi gereğince verilmesini talep ettiğine dair.

Varak 23a/Belge No 132: Varna Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyin Bey ibni Osman Bey Varna Kalesi'nde mahalle arasında 120 zira' araziyi 1500 kuruşa Abdurrahman Mahallesi'nde sâkin Salih'e sattığına dair. 6 Recep 1286.

Varak 23a/Belge No 133: Abdulmennan Ağa bin Abdullah vasisi olduğu Küçük Nureddi'nin malından aldığı toplam 10738 kuruştan yalnız 881 kuruşu Nureddin'in elbise masrafına kalanını kendi

ihtiyaçlarına harcadığını dolayısıyla 11334 kuruş Küçük Nureddin'e borcu olduğu ve bu borcu kefil göstererek ödeyeceğini bildirdiğine dair.20 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 23b/Belge No 134: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Çolak Emrullah bin Abdullah'ın zevcesi Hürrem'den başka varisi olmadığından toplam 1642 kuruş olan terekesinin eşi ile Beytü'l-mâl arasında taksim olunduğuna dair. 8 Recep 1286.

Varak 23b/Belge No 135: Prevadi'ye bağlı Aziziye Karyesi'nde vefat eden Mahmut bin Hasan Efendi bin Mehmed'in mirası annesi Kaço binti Balistan'ın li-ebeveyn kardeşi Balistan'ın oğlu Hasan ve kızkardeşi Zeliha binti Balistan'ın oğlu Mehmed bin Abdullah ve diğer kız kardeşi Lebşirkan binti Balistan'ın diğer oğlu Mehmed bin Hacı Bey'e intikal edip varisçiler Mahmut'un hayatta iken sahip olduğu bir kadın ve iki erkek kölesini Kara Musa bin Hacı Manek'e 6000 kuruşa sattığı ancak bedelleri olan meblağı alamadan öldüğü için bedelin taraflarına verilmesini talep etmelerine dair. 8 Recep 1286.

Varak 24a/Belge No 136: Varna'da Rum milletinden birinci müfettişlerden Estefan Efendi ibn Papadoli ve Yorgi bin Latdi'nin Vasilki binti Kostanti Hatun'un eşi Eskolato veled Erkiros'un Topçu kasabasında Beştepe Mahallesi'nde bulunan bir bab evini eşi Vasilki'ye 10000 kuruşa sattığına dair. 9 Recep 1286

Varak 24a/Belge No 137: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Hatice Hatun binti Mehmed'in 1580 kuruş mirası zevci Mehmed Ali bin Tahir ile li-ebeveyn kardeşi Mecnun Salim'e intikal etmesine dair. 13 Recep 1286.

Varak 24a/Belge No 138: Varna'da Şaban Efendi Mahallesi'nde sâkin Zenci Said Ağa ibn Abdullah'ın mahallede bulunan evini 3200 kuruşa Abdullah bin Mehmed Ağa'ya sattığına dair. 14 Receb 1286.

Varak 24b/Belge No 139: Varna'da Prusya Devleti Konsolosu Mösyö İzer'in tercümanı Yapret Feleski nâm kimse Mösyö İzer'e ait Sultaniye Mahallesi'ndeki 620 arşın arsadan Koşni'nin evi tarafından 310 arşınlık kısmını ayırarak kalanını 20 adet Osmanlı Lirası karşılığında Koşni'ye sattığına dair. 14 Recep 1286.

Varak 24b/Belge No 140: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin Hacı Abdalbaki ibn Hacı Mehmed bundan önce vefat eden Hacı Selamet Ağa ibn Abdulbari'nin küçük kızı Ganime'nin vasisi Abdulmennan Ağa ibn Abdulbari'den borç almasına dair. 20 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 24b/Belge No 141: Varna Mutasarrıflığı Muavini ve Varna Belediye Reisi Hüseyîn Bey ibni Osman Bey Varna Kalesi'nde mahalle arasındaki arazinin taliplerine satılması hakkında ki emir üzerine 420 zira' araziye 6300 kuruşa Matyo Mahallesi'nde sâkin Hacı Celzine'ye sattığına dair. 14 Recep 1286.

Varak 24b/Belge No 142: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde Abdulmenan ibn Abdulbari mahallede vefat eden Selamet Ağa ibn Abdulbari'nin oğlu Rasim'in vasisi Mehmed Ağa'dan borç almasına dair. 23 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 25a/Belge No 143: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde vefat eden Hacı Selamet Ağa ibn Abdulbari'nin küçük oğulları Abdulmecid, Rasim ve küçük kızı Ganime'nin nafakaya ihtiyaçları olduğundan vasileri Abdulmennan bin Abdulbari çocukların babaları mallarından nafaka talep etmesine dair.15 Recep 1286.

Varak 25a/Belge No 144: Hacı Mehmed'in Abdulmennan'ın vasisi olduğu Abdulmecid'in malından aldığı borcu ödeyeceğine dair. 20 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 25a/Belge No 145: Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Menol veledi Kostantin'in 1,5 dönüm bağını 700 kuruşa Petro veledi İvan'a sattığına dair. 24 Recep 1286.

Varak 25a/Belge No 146: Varna'da Hazırca Karyesi'nde sâkine Hediye binti İsmail'in eşi Hasan bin Halil'le muhâlea ile boşanmasına dair. 29 Recep 1286.

Varak 25b/Belge No 147: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin olup Topçu Kasabası'nda ölen Haristaki veledi Vasilkaki'nin mirası boşanmış eşi Eğabiye binti Aleks ile li-ebeveyn erkek kardeşi Dimri veledi Vasilaki'ye intikaline dair. 26 Recep 1286.

Varak 25b/Belge No 148: Varna'da Akbayır Mahallesi'nde sâkine Fatma binti Hasan'ın eşi Osman'la muhâlea ile boşandıklarına dair. 27 Recep 1286

Varak 25b/Belge No 149: Tuna Vilayeti'e bağlı liva ve kazalarda memurların maaşlarına dair. 25 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 25b/Belge No 150: Varna'da Kokarca Karyesi'ndeki caminin imamlık ve hatiplik görevini yapan Hasan Halife ibn Ahmet vefat ettiğinde yerine oğlu İsmail'in imamlık ve hatiplik görevlerine atanmasına dair. 28 Recep 1286.

Varak 26a/Belge No 151: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin idare meclisi azasından Gosidin Ağa veledi Hacı Yevanco aynı mahallede vefat eden kardeşi Osinyanco veledi Hacı Yevanco'nun küçük oğlu Nikola ve küçük kızı Asyaşiye'nin babalarından kalan mallarından vasisi Yorgi aracılığıyla borç almasına dair. 1 Teşrinisani 1289.

Varak 26a/Belge No 152: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde ölen Agop veledi Manas'ın veraseti zevcesi Zümrüt binti Atam ile küçük oğulları Nurset ve Köryaha'ya intikal etmesine dair. 28 Recep 1286.

Varak 26a/Belge No 153: Varna'da Metropolid Mahallesi'nde sâkin Kalyoli binti Dimitri'nin Kirope veledi Kigork'a 13500 kuruş borcuna dair. 28 Recep 1286.

Varak 26b/Belge No 154: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde Hacı Balasa binti Penayut balık pazarında bulunan bir bakkal dükkânının yarısını kendisine saklayıp kalan yarısını Sava'ya 11000 kuruşa sattığına dair. 29 Recep 1286.

Varak 26b/Belge No 155: Varna'da Metropolid Mahallesi'nde Hacı Dömne binti Hacı Tomari bir adet evi ile beraber 386 arşın arsayı Dosine'ye 4000 kuruşa sattığına dair. 2 Şaban 1286.

Varak 26b/Belge No 156: Ali Ağa ibn Abdullah'ın, Ümmetullah Hatun'da vasisi olduğu oğlu İbrahim Edhem'in malından borç almasına dair. 1 Safer 1286.

Varak 26b/Belge No 157: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin Abdullah bin Mehmed adlı kişinin Şaban Efendi Mahallesi'nde vefat eden Yüzbaşı Kara Mehmed Ağa'nın büyük oğlu Mecnun Salim'in vasisi Halil Efendi'de 646 kuruş borç aldığına dair. 2 Şaban 1286.

Varak 27a/Belge No 158: Pazarcık Kazası'na bağlı Küpeliler Karyesi'nde Rüstem bin Hüseyin beş yaşında bir çift karasığır öküzünü Yasdıkcılar Karyesi'nde 4 ay önce kaybettiğine dair. 3 Şaban 1286.

Varak 27a/Belge No 159: Varna'da Kalcooğlu Mahalleli Zeharid veledi Estori'nin 200 adet Osmanlı lirası borcuna dair. 4 Şaban 1286.

Varak 27b/Belge No 160: Aziziye Mahallesi'nde vefat eden Ahmet bin Derviş'in veraseti boşanmış eşi Fazıla binti Mehmed Hatun ile vefat eden zevcesinden olma büyük oğlu Mehmed ve küçük oğulları Vefa, İlyas, Ömer ve zevcesi Fazıla'dan olma küçük kızı Ümmügülsüm'e taksimine dair. 28 Recep 1286.

Varak 27b/Belge No 161: Varna'da Mecidiye Mahallesi'nde sâkin Müfettiş Ömer Efendi ibn Mehmed 606 zira' arsa üzerine bina ettiği bir bab kahvehaneyi Sağır Osman bin Ahmed'e 11900 kuruşa sattığına dair. Fi 4 Şaban 1286.

Varak 28a/Belge No 162: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde Dimitri Veledi Yorgi ile Varoğlu Mahalleli Perçemli oğlu Etnas veledi İvan ortaklaşa sahibi oldukları 9 dönüm bağı 2000 kuruşa Penayutaki'ye sattıklarına dair. Fi 4 Şaban 1286.

Varak 28a/Belge No 163: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkin Hacı Çempirson veledi Agop bir bab hanının batı tarafında bulunan fevkani bir bab oda, tahtani bir bab katvi ve 70 arşın arsayı ayırarak oğluna 3800 kuruşa satışına dair. Fi 5 Şaban 1286.

Varak 28a/Belge No 164: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Kürekçi Kiryak veledi Dimo Matyo Mahallesi'nde bulunan bir miktar havlusuyla bir bab Kahvehaneyi 5500 kuruşa Merhun'a satışına dair. Fi 6 Şaban 1286.

Varak 28a/Belge No 165: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Hacı Lefter veledi Estoraki ile Samak Lefter'in müştereken sahip oldukları Matyo Mahallesi'ndeki bab dükkânın nısıf hissesini 9660 kuruşa Hacı Estaki'ye sattıklarına dair. Fi 6 Şaban 1286.

Varak 28b/Belge No 166: Kozlucalı Katil oğlu Mustafa bin İsmail bir yaşında aygırını 3,5 sene önce keybetmesine dair. 7 Şaban 1286.

Varak 28b/Belge No 167: Varna'da Akbayır Mahallesi'nde sâkin İbrahim bin Salih'in Donbay Mahallesi'nde vefat eden Tavukçu Recep bin Abdurrahman'ın küçük kızı Fatma'nın vasisi validesi Esmâ Hatun'da borç almasına dair. Fi 8 Şaban 1286.

Varak 28b/Belge No 168: Varna'da Kokarca Karyesi'nde öldürülen Ahmet bin Mehmed bin Abdullah'ın mirası zevcesi Hatice binti Hasan ile büyük oğulları İsmail, Sağır İbrahim, Osman, Aliş ve büyük kızları Ümmügül, Esmâ ve küçük kızı Rukiye'ye intikal etmiştir. Varislerin ifadesi üzerine kızlardan Ümmügül'ün zevci Kuru Ali bin Mehmed'in Teşrinievvelin 4. Cumartesi Günü maktul Ahmetin hanesine gelip zevcesi Ümmügül'ü cebren kaldırıp darb ederek götürür iken maktulün damadına niçin kızımı darb edersin demesi üzerine Kuru Ali belindeki silah ile Ahmet'i sol göğsü üzerinden yaralayarak ölümüne sebep olmasından dolayı ifadesi alınarak gereğinin yapılmasını talep ettiklerine dair. 8 Şaban 1286.

Varak 28b/Belge No 169: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde 1285 senesinde ölen Hacı Ayazar veledi Mıgırdıç'ın mirası boşanmış eşi Hâce Marim binti İlya ile ölen zevcesi Marim binti Atam'dan olan büyük oğlu Yakup ve büyük kızları Meran, Araf, Sofin ve Daluna'ya taksiminden sonra varislerden Yakup ölen babasının nakit paraları, ziynet eşyaları ve diğer eşyaları için anası Marim'de hisse talep etmesine dair. 21 Rebi'ü'l-ahir 1286.

Varak 29a/Belge No 170: Varna'da Kestriç Karyesi'nde sâkin Andon veledi Manol'un 3 dönüm bağını 1200 kuruşa Yori'ye sattığına dair. Fi 11 Şaban 1286.

Varak 29a/Belge No 171: Varna bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala liva muhasebecisi Ali Bey'in Kışla-i Hümayun civarında bulunan 42 numaralı 293 zira' arsayı 879 kuruş'a Matyo Mahallesi'nde sâkin Koşti veledi Epostol'a sattığına dair. Fi 11 Şaban 1286.

Varak 29a/Belge No 172: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde sâkin Mehmed Ağa ibn İbrahim zevcesi Totoş Hatun ile oturduklar evi ve içindeki eşyaları eşi Totoş Hatun'a hibe eylediğine dair. 11 Şaban 1286.

Varak 29b/Belge No 173: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Todori veledi Pelafti Ohri Kazalı Arnavud Kaytan veledi Miço'dan 1150 kuruş alarak Kaytan'a borçlu olduğunu ve borcu karşılığında 4 dönüm bağını rehin verdiğiine dair. 12 Şaban 1286.

Varak 29b/Belge No 174: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği emir üzerine hala liva muhasebecisi Ali Bey'in Kışla-i Humayun civarında bulunan 29 numaralı 135,5 zira' arsayı 338 kuruş 30 paraya Matyo Mahallesi'nde sâkin Yanko veledi Yorgan'a sattığına dair. Fi 12 Şaban 1286.

Varak 29b/Belge No 175: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği emir üzerine hala liva muhasebecisi Ali Bey'in Kışla-i Humayun civarında bulunan 29 numaralı 135,5 zira' arsayı 338 kuruş 30 paraya Matyo Mahallesi'nde sâkin Nikola veledi İstavri'ye sattığına dair. Fi 12 Şaban 1286.

Varak 29b/Belge No 176: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Yorgi veledi Tanaş'ın Sultani binti Tanaş'tan borç almasına dair. 15 Şaban 1286.

Varak 30a/Belge No 177: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde sâkin Mehmed Ali bin Tahir'in 2 dönüm bağını 665 kuruşa Matyo Mahallesi'nde sâkin Dimitri veledi Milo'ya sattığına dair. 15 Şaban 1286.

Varak 30a/Belge No 178: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Dimitri veledi Tanaş babası Tanaş'ın mahallede bulunan bir bab mülk hanesinin sokak tarafında bulunan nisfini işaret ederek altında vaki' bir bab kahvehane dükkânıyla beraber 9 sene önce kendisine hibe ettiği halde tasarrufuna mani olduğunu ev ve kahvehanenin nisfinin kendisine hibe edilerek sahibi olduğunu ve müdahalenin men olunmasını talep ettiğiine dair. 15 Şaban 1286.

Varak 30a/Belge No 179: Koca İvan veledi Pavli, Mihal'den borç olarak aldığı 7500 kuruştan 3500 kuruşa karşılık olarak bir bab evini ve 4000 kuruşa karşılık olarak da 4 kıt'a tarlasını Mihal'e ödeme yapmadığı takdirde satması için rehin verdiğiine dair. 8 Şaban 1286.

Varak 30a/Belge No 180: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Aleks veledi Haristodoli'nin 3 dönüm bağını 1200 kuruşa Papas oğlu Haristo veledi Vasil'e sattığına dair. 18 Şaban 1286.

Varak 30b/Belge No 181: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Sava veledi Tanaş Metrepolid Mahalleli Estani veledi Bastibe'den borç olarak 5000 kuruş aldığına dair. 21 Şaban 1286.

Varak 30b/Belge No 182: Varna'da Petro Karyesi'nde sâkin Hüseyin bin Halil, Fındıklı Karyesi'nde vefat eden Hacı Hasan bin Ahmetin kızları Emine ve Zeliha'nın vasisi Mehmed Ağa'dan borç almasına dair. 15 Şaban 1286.

Varak 30b/Belge No 183: Varna'da Yayla Karyeli Hüseyin bin Veli Fındıklı Karyesi'nde vefat eden Hacı Hasan ibn Ahmet'in küçük kızları Emine ve Zeliha'nın vasisi Mehmed Ağa'dan borç almasına dair. 15 Şaban 1286.

Varak 31a/Belge No 184: Varna'da Kuyucak Karyesi'nde sâkin Osman bin Süleyman çiftlik tabir olunur bir bab hanesini Bulgar milletinden Angeli Ağa veled Yorgi'ye 2000 kuruşa sattığına dair. 24 Şaban 1286.

Varak 31a/Belge No 185: Varna bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği emir üzerine hala liva muhasebecisi es-Seyyid Ali Rıza Bey'in Kışla-i Humayun civarındaki 119 numaralı 308 zira' arsayı 1386 kuruşa Rum milletinden Dolo veledi Cerno'ya sattığına dair. Fi 24 Şaban 1286.

Varak 31a/Belge No 186: Silistre Kazası'na bağlı Dorucular Karyesi'nde sâkin Ömer bin İsmail babası müteveffa İsmail'in 2 sene önce kaybettiği inek davasına dair. 22 Şaban 1286.

Varak 31b/Belge No 187: Varna'da Metrepolid Mahalleli Yani veledi Mosko Kozluca Kasabası'nda Varoş Mahallesi'ndeki bir bab hanesini 3800 kuruşa Pravadi Kazası'ndan Kara Hüseyin Karyesi'nde sâkin Bulgar milletinden İvan veledi Uzun Petri'ye sattığına dair. 23 Şaban 1286.

Varak 31b/Belge No 188: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkin İbrahim bin Hüseyin mahallede bulunan evinin sokak kapısı tarafından yarısını kendine ayırarak kalanını İbrahim Ağa'ya 6500 kuruşa sattığına dair. 24 Şaban 1286.

Varak 31b/Belge No 189: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde vefat eden Ali bin Devlet'in veraseti boşanmış eşi Nesibe binti Katabet'tin ile küçük oğulları İsa, Mustafa, Yunus ve ölen zevcesinden olan oğulları İsmail, Bekir ve küçük kızı Feride'ye taksimine dair. 23 Şaban 1286

Varak 32a/Belge No 190: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Hacı Nikola veledi Zanato 3 babı müştemil bir bab kargir mağazasını fevkani iki bab oda ve tahtani bir katvi ile beraber Hacı Penako dükkânı arsası tarafından bi'l-ifraz Hacı Koşni veledi Yorgi'ye 20800 kuruşa sattığına dair. 25 Şaban 1286

Varak 32b/Belge No 191: Varna Sancağı'ndan Balçık Kazası'nın İrice Karyesi'nde bulunan camide berat ile imamet ve hitabet görevinde bulunan Hacı Osman Halife bin Ahmet vefat ettiğinden yerine aynı hanenin 7 numarasında kayıtlı 20 yaşındaki oğlu Hacı Ali medresede ilim talebesi olduğundan berat ile imamet ve hitabet görevine atandığına dair. 26 Şaban 1286.

Varak 32b/Belge No 192: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Hamak Lefter veledi Yorgi aynı mahallede bulunan bir bab hanesini Yanko veledi Lefter'e 6000 kuruşa sattığına dair. 26 Şaban 1286.

Varak 32b/Belge No 193: Varna'da Kestriç Karyesi'nde ölen Todori veledi Estano'nun veraseti büyük oğulları Penayutaki, Erhondi, Perişkova, Estano ve küçük kızı Tarandefile'ye intikaline dair. 3 Cemaziye'l-ahir 1286.

Varak 33a/Belge No 194: Varna bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala liva muhasebecisi Ali Bey'in Kışla-i Hümayun civarındaki 81 numaralı 209 zira' arsayı 1254 kuruşa Petro veledi Kosta'ya sattığına dair. Fi 26 Şaban 1286.

Varak 33a/Belge No 195: Varna bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine 83 numaralı 374 zira' arsanın 2557 kuruşa Todoriye satılışına dair.

Varak 33a/Belge No 196: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkine Nazlı binti Panos'un 1,5 dönüm bağını 250 kuruşa li-ebeveyn kız kardeşi İsalet binti Panos'a sattığına dair. 26 Şaban 1286.

Varak 33a/Belge No 197: Kışla-i hümayun civarında bulunan 54 numaralı 281 zira' bir kıt'a arsanın 843 kuruşa İlya veled-i Petro'ya satılışına dair. Fi 27 Şaban 1286.

Varak 33a/Belge No 198: Kışla-i Hümayun civarında bulunan 20 numaralı 260 zira' arsanın 910 kuruşa Sultaniye Mahallesi'nde sâkine Kristine binti Nidalco'ya satılışına dair. Fi 27 Şaban 1286

Varak 33b/Belge No199: Asakir-i Zabtiye Süvari 6. Tabur'unun 1. Bölüğü'nde 1. Takımı'nda 2. Nefer iken vefat eden Mehmed bin Süleyman'ın bilinen bir varisi olmadığından terekesinin Beytü'l-mâla yazıldığına dair.25 Şaban 1286.

Varak 33b/Belge No 200: Varna'da Kokarca Karyesi'nde vefat eden Ahmet bin Mehmed'in veraseti boşanmış eşi Hatice Hatun ibnete Abdullah ile büyük oğlu İsmail, küçük oğulları İbrahim, Osman, Ali ve büyük kızları Ümmügül, Esmâ ve Rukiye'ye taksim olmasına dair. 25 Şaban 1286.

Varak 34a/Belge No 201: Varna'da ticaret için misafir olarak bulunuyorken vefat eden Yunus bin Osman'ın veraseti eşi Hanım binti İbrahim ile büyük kızı Güllü, küçük kızı Cemile ve kayıp olan li-ebeveyn erkek kardeşi Abdulhalim'e intikal etmiştir. Varisler mal sandığına yatırılan terekenin kendilerine verilmesini talep ettiklerine dair. 27 Şaban 1286.

Varak 34a/Belge No 202: Rum milletinden Nikola veledi Lavindi 167 zira' arsasını 9 adet Fransız altınına Anna'ya sattığına dair. 27 Şaban 1286.

Varak 34a/Belge No 203: Pravadi'nin Damlalı Karyesi'nde sâkin Hasan Efendi ibn Ahmet'in iki sene önce ineğini kaybetmesine dair. 27 Şaban 1286.

Varak 34b/Belge No 204: Varna bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala liva muhasebecisi Ali Bey ibn Mehmed Emin'in Kışla-i Hümayun civarındaki 97 numaralı 348 zira' arsayı 1566 kuruş'a Sultaniye Mahallesi'nde sâkin Usteban veled-i Kosta'ya sattığına dair. Fi 29 Şaban 1286.

Varak 34b/Belge No 205: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkine Mariye ibnete Atam ile Nazlı binti Bakos'un mahallede bulunan bir bab evini 6000 kuruşa Kirkor veledi Hacı Hamirsun'a sattığına dair. 1 Ramazan 1286.

Varak 34b/Belge No 206: Varna'da Fındıklı Karyesi'nde vefat eden Abdurrahim bin Mehmed'in küçük kızı Habibe'nin li-ebeveyn emmi zadesi vasi Halil bin Rüstem Habibe'nin hizmetçilik yaparak kazandığı aylık 30 kuruş ücretini vekâleten teslim alıp yarısını Habibe'nin nafakasına harcadığı kalan yarısında balığa olduğunda kendisine vereceğini bildirdiğine dair. 1 Ramazan 1286.

Varak 34b/Belge No 207: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Koştı veledi Dimitri'nin aynı mahalleden Haristo veledi Osteban'da borç aldığına dair. 1 Ramazan 1286.

Varak 35a/Belge No 208: Varna'da Ruslar Karyesi'nde vefat eden Mehmed bin Hüseyin'nin veraseti boşanmış eşi Hafize binti Mustafa ile küçük oğulları Hasan, Abdurrahman ve küçük kızı Fatmaya intikaliyle 1281 kuruş olan terekesinin taksimi ve küçük çocuklara vasi olarak validelerinin atanmasına dair. 2 Ramazan 1286.

Varak 35a/Belge No 209: Kışla-i Hümâyun civarında 198 numaralı 342 zira' arsanın 1539 kuruşa Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Ostaban veledi Kosta'ya satılışına dair. Fi 5 Ramazan 1286.

Varak 35b/Belge No 210: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala liva muhasebecisi Ali Bey'in Kışlay-i Hümâyun civarında 270 numaralı 310 zira' arsanın 1395 kuruşa Sultaniye Mahallesi'nde sâkin Tanaş veledi Miro'ya satılışına dair. Fi 5 Ramazan 1286.

Varak 35b/Belge No 211: Kışla-i Hümâyun civarında 261 numaralı 310 zira' arsanın 1395 kuruşa Heyri veledi Kostanti'ye satılışına dair. Fi 5 Ramazan 1286.

Varak 35b/Belge No 212: Aslen Tokat Kasabası ahalisinden olup Varna'da iken vefat eden talebe-i ulûmdan Mehmed Efendi ibn Mustafa'nın bilinen bir varisi olmadığından 901 kuruş 30 para olan terekesinin Beytül-mâla yazıldığına dair. 8 Ramazan 1286.

Varak 36a/Belge No 213: Varna'da Tatbik Karyesi'nde vefat eden Ahmet bin Mustafa'nın veraseti boşanmış eşi Ayişe binti Ahmet ile diğer eşi Emine binti Halil'den doğma küçük oğlu Mustafa, küçük kızları Havva ve Esmâ ile annesi Hafize Hatun binti Süleyman'a intikal etmesine dair. 11 Ramazan 1286.

Varak 36b/Belge No 214: Varna'da Prevadi Kazası'nda Kutlubey Karyesi'nde sâkin İvan veledi Angel şose yolunda iş yaparken İlya ile aralarında bir tartışma çıkmasıyla değnek ile kendisini dövdüğünü, fındık çubuğu ile de sol kolunu sakat bıraktığı için İlya'dan şikâyetçi olmuştur. Durum soruşturulmuş ve İlya'dan 3000 kuruş diyet tazmin ile uzlaşdıklarına dair. 14 Ramazan 1286.

Varak 36b/Belge No 215: Varna'da muhasebe memuru iken vefat eden el-Hac Ömer Hulusi Efendi ibn Süleyman'ın veraseti boşanmış eşi Fatma Zehra ibnete Abdullah ile büyük oğulları Süleyman Efendi ve Mehmed Muhyiddin Efendi'ye intikal etmesine dair. 5 Ramazan 1286.

Varak 36b/Belge No 216: Prevadi Kazası'nda Varani Karyesi'nde sâkin İsmail bin İsa birisi yedi yaşında diğeri altı yaşında iki öküzünü 18 gün önce merada kaybettiğine dair. 16 Ramazan 1286.

Varak 37a/Belge No 217: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde vefat eden Abdullah bin Abdulsettar'ın 6 yaşında oğlu Abdurrahman ve dört yaşında kızı Emine'nin kimsesi olmadığından Hüsman Ağa ibn Ahmet nâm kimesne hanesinde hizmetçilik ettirmek üzere alıp kendisine ücret verdiği halde Emine için aylık 15'er kuruş nafaka ücreti tayin edildiğine dair. 14 Ramazan 1286.

Varak 37a/Belge No 218: Varna'da Pazarcık Kasabası'nda Haristo veledi Nikola ile Kürekci Yorgi veledi Kavli aynı kasabada sakin olan Receb bin Abdullah'ın Koyunlu Hatun Mahallesi'ndeki bir bab evini müştereken 3800 kuruşa Recep'ten satın aldıklarında Yorgi menzilin yarısından fazlasını kullanarak Haristo'nun hakkını ihlal ettiği ve aralarında çıkan anlaşmazlığın giderilmesi için şahitlerin dinlendiğine dair. 16 Ramazan 1286.

Varak 37a/Belge No 219: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sakine Koroso ibnete Todoraki'nin Beşiktaş'ta Yeni Mahalle'de vefat eden babası Todoraki veledi Yakomoraki'nin veraseti kendisi ve kardeşleri

Tanaş, Yanko, Vasil, Konko ve Engeleko'ya intikaline dair. 17 Ramazan 1286.

Varak 37b/Belge No 220: Varna Sancağı'nda Pazarcık Kasabası'nda inşa olunan camiye minber konulmuş ise de henüz cuma ve bayram namazları ikame edilmediği için ahalinin İsmail ibn Hacı Yusuf Efendi'nin maaş karşılığında camide hatip ve imam vazifesine tayin olunması ve caminin kullanımına izin verilmesi isteğine dair. 17 Ramazan 1286.

Varak 37b/Belge No 221: Edirne'de Çorlu Kasabası'nda Pasko Mahallesi'nden Perakop veled Dimitri bir bab bakkal dükkânı ile şerbethaneyi üveybabası Mihal'e 5500 kuruşa sattığına dair. 21 Ramazan 1286.

Varak 37b/Belge No 222: Varna Sancağı'nda Pazarcık Kazası'na bağlı Söküncek Karyesi'nde inşa edilen mescitte aylık 40 kuruş maaş ile imamlık görevinde olan Mevlüd gazi ibn Abdulmecid elindeki beratı teslim ederek başka yere hicret ettiğinden yerine nüfusa kayıtlı olmayan Abdulgaffar ibn Maksud'un tayin olunduğuna dair. 23 Ramazan 1286.

Varak 37b/Belge No 223: Varna'da Şuca Karyesi'nde sâkin Yorgaki veledi Dalko yedi yaşında aygırını 16 gün önce Şuca Karyesi merasında kaybedip sonra Estori'nin yanında bulduğunda kendisine teslim edilmesini talep ettiğine dair. 23 Ramazan 1286.

Varak 38a/Belge No 224: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Tanas Çako'ya 47500 kuruş borcu olan Anazo binti Nikola bu borca karşılık balıkpazarı civarında bir bab boyacı dükkânı ile 4 dönüm bağını ipotek ettirmesine dair. 23 Mart 1286.

Varak 38a/Belge No 225: Varna'da Babazade Mahallesi'nde Sami Efendi'nin bina eylediği camide 7 akçe vazife ile hitabet görevinde olan Ahmet Halife bin Seyit Süleyman çocuksuz vefat ettiğinden yerine aynı mahallenin 99. hanenin 1. numarasında kayıtlı Hacı Ahmet Efendi bin Mehmed'in tayin olunduğuna dair. 6 Şevval 1286.

Varak 38a/Belge No 226: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Beniko veledi Esteya'nın 3 dönüm bağını 2000 kuruşa Haristo veledi Binelob'a sattığına dair. 8 Şevval 1286.

Varak 38b/Belge No 227: Varna'da Şaban Efendi Mahallesi'nde sâkin Tahir Ağa ibn İsmail mahallede bulunan evini Emin Ağa'ya bir bab berber dükkânına karşılığında vermesine dair. 9 Şevval 1286.

Varak 38b/Belge No 228: Varna'da Şaban Efendi Mahallesi'nde sâkin Emin bin İslam aynı mahalledeki evini Tahir bin İsmail'e 9000 kuruşa sattığına dair. 9 Şevval 1286.

Varak 38b/Belge No 229: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkin ve asakir-i şahanede piyade ve redif yüzbaşlarından Hacı Ali Ağa ibn Berber oğlu Mehmed'in Kayseri'de Büyük Burungöz Karyesi'nde vefat eden babası Berber oğlu Mehmed'in mirası kendisi ile li-ebeveyn kardeşleri İsmail, Osman, Dudu, Leyla ve Zeliha'ya intikalinden sonra terekeden kendi hissesine düşen kısmın verilmesini talep ettiğine dair. 16 Zilhicce 1286.

Varak 39a/Belge No 230: Varna'da Sultaniye Mahallesi'nde sâkin Koşti veledi Doğramacı Penayut'un mahallede bulunan 310 zira' arsayı 10 adet Osmanlı lirasına kayınvalidesine satışını dair. 6 Şevval 1286.

Varak 39a/Belge No 231: Varna'da Donbay Mahallesi'nde sâkin Mustafa Çavuş bin İbrahim'in mahallede bulunan bir bab evini Zenci Mercan Abdullah bin Abdullah'a 5100 kuruşa sattığına dair. 9 Şevval 1286.

Varak 39a/Belge No 232: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Yorgi veledi Donico Sultaniye Mahallesi'nde bulunan 170 zira' arsayı Netise'ye 1450 kuruşa sattığına dair. 9 Şevval 1286.

Varak 39a/Belge No 233: Varna'da Şaban Efendi Mahallesi'nde sâkin Tahir Ağa ibn İsmail mahallede bulunan bir bab berber dükkânını Osman Ağa ibn Ömer Ağa ve Muhasebe Kalemî Kâtibi Mehmed Ali Efendi ibn Mustafa'ya 4315 kuruşa sattığına dair. 13 Şevval 1286.

Varak 39a/Belge No 234: Varna'da Kuyucak Karyesi'nde sâkin Salih bin Ahmet'in bir bab evini 1800 kuruşa Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Angeli Ağa veledi Kerki'ye sattığına dair. 8 Şevval 1286.

Varak 39b/Belge No 235: Varna Sancağı'nda ticaret için bulunuyorken vefat eden Edhem bin Süleyman bin Abdullah'ın veraseti babası Süleyman'a intikal ettiğine dair. 13 Şaban 1286.

Varak 39b/Belge No 236: Pazarcık'ta ticaret yapmak için bulunurken vefat eden Molla Mustafa bin Bektaş bin Abdullah'ın terakesine dair. 13 Şevval 1286.

Varak 39b/Belge No 237: Varna'da Mecidiye Mahallesi'nde muhacir için inşa edilmiş olan camide aylık 40 kuruş ile müezzinlik yapan Hacı İsmail çocuksuz olarak vefat ettiğinden yerine 38. hanenin 1. numarasında kayıtlı 37 yaşındaki Abdurrahman Efendi ibn Hacı Ahmet'in atandığına dair. 15 Şevval 1286.

Varak 40a/Belge No 239: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin İsmail Ağa ibn el-Hac Ahmed'in Alaaddin Mahallesi'nde birbirine bitişik bir bab kahvehane, bir bab arzuhalci dükkânı ve bir bab bakkal dükkânını 6245 kuruşa Yahudi milletinden Sehule Hatun binti Yoda'ya sattığına dair. 19 Şevval 1286.

Varak 40a/Belge No 240: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin Hüseyin Efendi ibn Mehmed'in aynı mahallede sâkin Hacı Ali bin Ahmed'ten borç almasına dair. 21 Şevval 1286.

Varak 40b/Belge No 241: Şumnu Kazası'ndan sâkin Mestan bin Hacı Hüseyin'in 4 yaşında 400 kuruş kıymetli kırağının 25 gün önce ahırından çalındığına dair. 23 Şevval 1286.

Varak 40b/Belge No 242: Varna'ya bağlı Prevadi Kazası'nın Anbarlık Karaağaç Karyesi'nde sâkin Eyüp bin Ali'nin 10 yaşında 100 kuruş değerindeki aygırını 14 ay önce merada kaybettiğine dair. 23 Şevval 1286.

Varak 40b/Belge No 243: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde vefat eden Ayişe binti el-Hac Mehmedin veraseti boşanmış eşi İbrahim bin Hüseyin ile küçük kızı Ayişe, babası el-Hac Mehmed ve annesi Hatice binti Feyzullah'a intikaline dair. 25 Şevval 1286.

Varak 41a/Belge No 244: Varna'da Hacı Sinanlar Karyesi'nde vefat eden Hüseyin bin Salih'in veraseti boşanmış eşi Fatma binti Musa ve küçük oğulları Hüseyin, Recep ve küçük kızı Hatice ile ilk eşinden doğma büyük oğlu Mehmed ile büyük kızları Hafize, Adile ve Amine'ye intikaline dair. 24 Şevval 1286.

Varak 41a/Belge No 245: Varna'da Bekcioğlu Karyesi'nde sâkin Zeliha Hatun binti Ahmet 5 ay önce eşi Mustafa Derviş Mehmed bin

Halil'in kendisini tatlik ettiğinden yanında bulunan 3 aylık kızı Nazife'nin nafakaya ihtiyacı olduğu için babası Derviş Mehmed tarafından aylık 20 kuruş nafaka takdir olunmasına dair. 23 Şevval 1286.

Varak 41b/Belge No 246: Varna'da Babazade Mahallesi'nde sâkin Ali bin Halil mahallede bulunan yarısı kendisinin olan bir bab evdeki hissesini 1600 kuruşa Mehmed'e satışına dair. 23 Şevval 1286.

Varak 41b/Belge No 247: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Filico veledi Estefan'ın 2 dönüm bağını 800 kuruşa Estavri'ye sattığına dair. 23 Şevval 1286.

Varak 41b/Belge No 248: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Hacı Yorgi veledi Hacı Çakovarna 3,5 dönüm bağını 1000 kuruşa Nedelko'ya sattığına dair. 25 Şevval 1286.

Varak 42a/Belge No 249: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Nikola veledi Kalci 3,5 dönüm bağını 1500 kuruşa Ostoviço'ya sattığına dair. 22 Şevval 1286.

Varak 42a/Belge No 250: Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Dimitri veledi Todoru'nun Sultani binti Tanaş nam Hatun'dan borç almasına dair. 24 Şevval 1286.

Varak 42a/Belge No 251: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde vefat eden Ayişe Hatun binti el-Hac Mehmed'in kızı Fatma'ya annesinden kalan mallarından vasisi Eytam müdürü Halil Efendi'nin borç vermesine dair. 26 Şevval 1286.

Varak 42b/Belge No 252: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin İbrahim bin Mehmed'in Somalı Fatma binti Mehmed'ten borç almasına dair. 26 Şevval 1286

Varak 42b/Belge No 253: Varna'da askerde zaptiyelik hizmetinde bulunan Osman bin İsmail'in 5 yaşındaki aygırının akıbetine dair. 25 Şevval 1286

Varak 42b/Belge No 254: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkında ki emir üzerine hala liva muhasebecisi Ali Bey'in Kışla-i Hümayun civarındaki 281 zira' arsanın 843 kuruşa Haristo veledi

Osteban ile eşi Limoniye binti Penayut'a satılışına dair. Fi 27 Şevval 1286.

Varak 43a/Belge No 255: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Hacı Todari veledi Hacı Sove aynı mahallede sakin iken vefat eden Hacı Yenako veledi Hacı Save'nin oğlu Yanko ve kızı Deşbene'nin valideleri ve vasileri Enişti binti Yanko'dan borç almasına dair. Gurre'i Şehr-i Zilkade 1286.

Varak 43a/Belge No 256: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin İsmail bin Nazif'in İskele kapısı civarındaki bir bab bakkal dükkânını Arikliye binti Dimitri'ye 22000 kuruşa sattığına dair. 1 Zilkade 1286.

Varak 43a/Belge No 257: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Kiryak veledi Jones 2 dönüm bağını 1400 kuruşa Mariye binti Haristo'ya sattığına dair. 3 Zilkade 1286.

Varak 43b/Belge No 258: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkin Karabet Ağa ibn Simon'un 2 dönüm bağını 1550 kuruşa Penayut veledi Miho'ya sattığına dair. 3 Zilkade 1286.

Varak 43b/Belge No 259: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin Karantina Müdürü Mustafa Ağa ibn Osman Metrepolid Mahallesi'nde vefat eden Hacı Yanako veledi Save'nin küçük oğlu Yanko ve küçük kızı Deşenbe'nin babalarından kalan mallarından valideleri ve vasileri Eniştiye binti Pankod'tan borç almasına dair. 1 Zilkade 1286.

Varak 43b/Belge No 260: Ömer bin Mehmed'in Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Halil'den borç almasına dair. 25 Recep 1286.

Varak 44a/Belge No 261: Maksut bin Hüseyin'in Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Halil'den borç almasına dair. 2 Recep 1286.

Varak 44a/Belge No 262: Memiş bin İdris'in Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Halil'den borç almasına dair. 25 Recep 1286.

Varak 44a/Belge No 263: Yazıcı ibn Abdurrahman'ın Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Halil'den borç almasına dair. 9 Şaban 1286.

Varak 44b/Belge No 264: Ömer bin Süleyman'ın Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Halil'den borç almasına dair. 25 Recep 1286

Varak 44b/Belge No 265: Hüseyin bin Yunus'un Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Halil'den borç almasına dair. 25 Recep 1286.

Varak 44b/Belge No 266: Varna Kazası'nda Yeni Mahalle Karyesi'nde sâkin Ahmet bin Hüseyin Babazade Mahallesi'nde sakin iken vefat eden Arnabut Mustafa Ağa ibn Halil'in küçük oğlu Mehmed ile küçük kızı Rukiye'nin vasileri anneleri Fatma binti Hacı Halil'den borç almasına dair. 22 Recep 1286.

Varak 45a/Belge No 267: Salih bin Ahmet'in Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Halil'den borç almasına dair. 25 Recep 1286.

Varak 45a/Belge No 268: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Hafız Bekir Efendi ibn Mehmed'in veraseti zevcesi Hanife binti Ahmed ile büyük oğulları İsmail, Edhem ve büyük kızı Rukiye'ye intikaline dair. 11 Zilkade 1286.

Varak 45a/Belge No 269: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Hacı Petro veledi Yorgi Kuyucak Karyesi'nde bulunan rub' hissesi kendisinin, diğer hissesi Matyo Mahallesi'nden Eşteryo veledi Dimzi'nin ve nisif hissesi ise köy ahalisinden bilinen kimseler ile ortak oldukları bir bab meyhanede mutasarrıf olduğu rub' hissesini Ostiyan'a 1500 kuruşa sattığına dair. 11 Zilkade 1286.

Varak 45b/Belge No 270: Rosi'nin küçük oğlu Lanbo'nun vasisi Yorgi veledi Lefter'den borç alınmasına dair. 9 Şaban 1286.

Varak 45b/Belge No 271: Varna'da Abdurrahman Efendi Mahallesi'nde sâkine Zeliha binti Hüseyin mahallede bulunan bir bab evini Mustafa Fehmi Efendi'ye 23500 kuruşa sattığına dair. 16 Zilkade 1286.

Varak 45b/Belge No 272: Varna'da Abdurrahman Efendi Mahallesi'nde sâkine Hediye Hatun binti Bekir Efendi daha önce Hasan Efendinin babası müteveffa Ahmet'ten borç olarak 845 kuruş alacak hakkı varken 400 kuruşunu Hasan Efendi müteveffa adına Hediye Hanım'a ödemiş ise de hala 445 kuruş babası adına 160 kuruşta kendisi adına cem'an 605 kuruş alacağı olduğunu dava ettiğinde Hasan Efendi borcun tamamını ödediğini ifade etmesine rağmen 350 kuruşta anlaşarak ödeştiklerine dair. 6 Zilkaide 1286.

Varak 46a/Belge No 273: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde Kostantin veledi Yorgi'nin 1,5 dönüm bağını 400 kuruşa Abdulcevat'a sattığına dair. 17 Zilkaide 1286

Varak 46a/Belge No 274: Varna'da Matyo Mahallesi'nde Kostantin veledi Dobri'nin 3 dönüm bağını 1850 kuruşa İlya veledi Haristo'ya sattığına dair. 17 Zilka'ide 1286.

Varak 46a/Belge No 275: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Timur oğlu Kiryaki'nin 2,5 dönüm bağını 1000 kuruşa Arabacı oğlu Nido'ya sattığına dair. 17 Zilka'ide 1286.

Varak 46b/Belge No 276: Yakup bin Mehmed'in Fatma Hatun'un vasisi babası Hacı Ali'den borç almasına dair. 25 Recep 1286.

Varak 46b/Belge No 277: Varna'da Kuyucak Karyesi'nde sâkine Hatice binti Ahmet eşi Mahmut bin Veli ile aralarındaki geçimsizlikten dolayı nafakası kendi üzerine olmak şartı ve mehir olarak verilen 900 kuruştan vazgeçerek ve kendisine alınan elbiseleri dahi geri teslim ederek muhâlea ile boşandıklarına dair. 27 Zilka'ide 1286.

Varak 46b/Belge No 278: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sakine Hediye binti Abdalbaki'nin bir bab evini arsasıyla beraber vakfetmesine dair. 23 Şevval 1281

Varak 47a/Belge No 279: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkin Abdi Efendi ibn Hüseyin'in mahallede bulunan 1 bab evini es-Seyyit Süleyman Efendi'ye 13000 kuruşa sattığına dair. 29 Zilkaide 1286.

Varak 47a/Belge No 280: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Yorgi veledi Tanaş'ın bağını 1500 kuruşa İlya veledi Yorgi'ye sattığına dair. 27 Zilkade 1286.

Varak 47a/Belge No 281: Rusçuk Sancağı'nda ölen Todori veledi Dalcan'ın veraseti zevcesi Boyga binti Levan'dan olan küçük kızı Yevanka, validesi Yevanka, babası Dalçan'a intikal ettikten sonra eşi, validesi ve çocuğun vekili Dalçan maktulün katilleri olduğunu düşündükleri Bekir bin Hasan ile Emin bin Mustafa'yı dava etmelerine dair. 4 Zilhicce 1286.

Varak 47b/Belge No 282: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Timi veledi Yanço'nun veraseti boşanmış eşi Elenko İbnete Koti ve li-

ebeveyn kız kardeşleri Despanko, Kadenko, Zozfiye ile li-ümm kardeşi Ozgarikye Hatun'a intikaline dair. 19 Zilkade 1286

Varak 47b/Belge No 283: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Kostantin veledi Dobri'nin 3 dönüm bağını 1325 kuruşa Varoğlu Mahallesi'nde sâkine Esilo binti Eyoladi'ye sattığına dair. 21 Zilkade1286

Varak 47b/Belge No 284: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkin Ahmet Ağa ibn Ali sekiz yaşında velisi ve akrabası olmayan Hayriye'yi hizmetçi olarak misafir ettiği ve kimsesi olmadığı için hizmet ücreti ve nafaka tayin edilmesini talep etmesiyle Hayriye'ye aylık 10 kuruş ücret ve nafaka tayin edildiğine dair. 21 Zilkade 1286.

Varak 48a/Belge No 285: Varna'da Prevadi Kazası'nda vefat eden Ömer bin Hasan'ın veraseti zevcesi Selime binti Bekir ve küçük oğlu Hasan, validesi Sebile binti Pehlivan Ömer'e intikal ettikten sonra varislerden Mehmed ile Ömer arasında 1285 senesi Zilkaidesinin 19. günü gece saat 12 gibi haneleri havlusunda çıkan tartışma sonucu Mehmed bin Yakup müteveffa Ömer'i bıçak ile yaralayıp ölümüne sebep olduğundan Ömer'in annesi ve eşi katili kısıstan af ederek 1000 dirhemi diyet olarak talep ettiklerine dair. 3 Zilhicce 1286.

Varak 48a/Belge No 286: Varna Sancağı'nda Pazarcık Kazası'nın Ali Bey Karyesi'nde iskân olunan Kırım muhacirleri tarafından inşa edilen mescide minber konularak cami olmasıyla ahalinin cuma ve bayram namazlarının kılınması için izin verilerek köyün 10. hanesinin 1. numarasında kayıtlı 43 yaşında Hüseyin Efendi bin Abdusselam'ın hatip tayin olunmasını talep ettiklerine dair. 4 Zilhicce 1286.

Varak 48a/Belge No 287: Varna Kazası'nın Yayla Karyesi'nde sâkin olup askerde iken vefat eden Hüseyin bin İsmail'in veraseti erkek kardeşleri Hasan, Fazlı ve kız kardeşleri Şerife ile Fatma hatunlara intikaline dair. 4 Zilhicce 1286.

Varak 48a/Belge No 288: Dersaadet ahalisinden olup Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkin mühendislerden Mehmed Efendi ibn Mustafa Çavuşzade Mahallesi'ndeki bir bab evin rub' hissesini satıp ve bedelini kendisine vermesi için Eniştesi Ahmet Tacir Efendi'yi vekil tayin ettiğine dair. 14 Zilhicce 1286.

Varak 48b/Belge No 289: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkine Fatma Zehra binti Hacı Mehmed'in bir bab evini 4000 kuruşa Ali Ağa'ya sattığı için eşi İsmail bin Mehmed'i vekil tayin ettiği dair. 4 Zilhicce 1286.

Varak 48b/Belge No 290: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkine Deşine binti Penayut Hatun'un Esteyati'den borç almasına dair.4 Zilhicce 1286.

Varak 48b/Belge No 291: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde 2,5 sene önce ölen Ağop veledi Kalos'un verasetinin boşanmış eşi Margirid binti Mogas ile küçük oğlu Kalosti'ye intikaline dair. 23 Zilka'ide 1286.

Varak 49a/Belge No 292: Varna'da Eğerne Karyesi'nde vefat eden Hasan bin Emrullah'ın veraseti boşanmış eşi Ümmühan binti İsmail ile küçük kızları Şefika ve Feride'ye intikaline dair. 4 Zilhicce 1286.

Varak 49a/Belge No 293: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Kiryaki veledi Yevan'ın 85 zira' arsasını damadı Dori'ye 4000 kuruşa sattığına dair. 15 Zilhicce 1286.

Varak 49b/Belge No 294: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Yanko veledi Kiryak'ın bir bab arsasını Koşti veledi Karhati'ye 118 Osmanlı lirasına sattığına dair. 16 Zilhicce 1286.

Varak 49b/Belge No 295: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde sâkin Mazlum Efendi ibn Osman'ın Cuma-i Atik Kasabası'nda Hamzabey Mahallesi'nde bulunan bir bab evini 16 ay önce aynı kasabada sâkin olan Tapu Memuru Mehmed Efendi bin Ömer'e 10000 kuruşa sattığına dair. 17 Zilhicce 1286.

Varak 49b/Belge No 296: Varna'da Ferit Efendi ibn Hasan'ın 401 kuruş mihr-i mu'accel ve 401 kuruş mihr-i mü'accel ile Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkine Emine binti Mehmed zevcesi iken aralarındaki geçimsizlik sebebi ile boşandıkları ve Ferit Bey mehirden yalnız 401 kuruşu Emine Hanım'a eda edip zimmetinde kalan 400 kuruş mihr bedeli ve takdir edilen 160 kuruş nafakayı Emine'nin vekili olan babasına eda ve teslim ettiğine dair. 17 Zilhicce 1286

Varak 49b/Belge No 297: Ermeni Mahallesi sâkilerinden Karabet veledi Somon'un Selanik vilayeti sâkinlerinden Hristo'ya olan 1185 kuruş borcu karşılığında evini rehin vermesine dair. 27 Şaban 1287

Varak 50a/Belge No 298: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkine Hediye Hatun binti Abdulkaki'nin aynı mahalledeki bir bab evini vakfetmesine dair. 18 Zilhicce 1286.

Varak 50a/Belge No 299: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde vefat eden Ali bin Abdusselam'ın veraseti boşanmış eşi Ayişe binti Murad, küçük kızı Fatma ve li-ebeveyn kızkardeşi Ayişe'ye intikaline dair. 19 Zilhicce 1286.

Varak 50b/Belge No 300: Varna'da Ulahlar Karyesi'nde sâkin Balasbekova bin Canike'nin babası Canike aynı köyde sâkin olan kölesi Bat bin Sosrok biraderinin cariyesi ile evlenmiş bu evlilikten Balasbeko doğduğunda babası gibi onunda kendi kölesi olduğunu iddia eden Bat'a, Balasbeko'nun annesi başka birinin cariyesi olduğu için Balasbeko'ya müdahale edemeyeceğini tenbih edildiğine dair. 17 Zilhicce 1286.

Varak 50b/Belge No 301: Varna'da Yayla Karyesi'nde imamlık yaparken vefat eden Hasan Efendi bin Abdullah'ın bilinen varisi olmadığından terekesinin Beytül-mâla yazıldığına dair. 19 Zilhicce 1286.

Varak 50b/Belge No 302: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkin Hüseyin bin Ahmet'in 1 dönüm bağını 322 kuruşa Mimo veledi Tonca'ya sattığına dair. 20 Zilhicce 1286.

Varak 51a/Belge No 303: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkin Mıgırdıç veledi Hacı Bedros'un 2 dönüm bağını 1700 kuruşa Aleks ve Orine'ye sattığına dair. 20 Zilhicce 1286.

Varak 51a/Belge No 304: Kalkan Delen Kazası'nda sâkin Veysel bin Veysel'in Pazarcık Kazası'nda sâkin oğlu Ali'yi yanlışlıkla yaralayıp öldüren Mehmed bin Ahmet'in 10000 dirhem diyeti taksit taksit tarafına kefil tayin ederek ödediğini bildirdiğine dair. 19 Zilhicce 1286.

Varak 51a/Belge No 305: Varna'da Franka-ı Sagir Karyesi'nde vefat eden Hüseyin bin Abdullah'ın veraseti eşi Ayişe binti İsmail ile büyük oğulları Abdulkadir ve Bilal'a intikaline dair. 21 Zilhicce 1286.

Varak 51b/Belge No 306: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Karhati veledi Yorgi'nin eşi ile ortak oldukları mahalledeki evlerini Estori'ye 2250 kuruş satışlarına dair. 21 Zilhicce 1286.

Varak 51b/Belge No 307: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Karzâtı veledi Yanî'nin eşi Esliki binti Radi ile ortak oldukları 3 dönüm bağı 1500 kuruşa Estavri'ye satışlarına dair. 21 Zilhicce 1286.

Varak 51b/Belge No 308: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Yorgi veledi Papa Rayıco'nun 2 dönüm bağını 450 kuruşa İlya veledi Haristo'ya sattığına dair. 21 Zilhicce 1286.

Varak 51b/Belge No 309: Varna Sancağı'nda Pazarcık Kazası'nın Tatar Karyesi'nde sâkin olup askerde iken vefat eden Muharrem bin Ali'nin terekesinin varislere taksimine dair. 27 Zilhicce 1286.

Varak 52a/Belge No 310: Varna'da Abdurrahman Efendi Mahallesi'nde sâkin el-Hac Osman'ın mahallede bulunan bir bab evini Hüseyin Efendi'ye 17000 kuruşa sattığına dair. 29 Zilhicce 1286.

Varak 52a/Belge No 311: Varna'da Kozluca ahalisinden Lazari veledi Anderiye'nin 400 kuruş kıymetli bargirinin 5 sene önce çalındığına dair. 18 Zilhicce 1286.

Varak 52a/Belge No 312: Varna'da İçkale Mahallesi'nde sâkin Avusturya Devleti Konsolos vekili Mösyö Nedaski'nin eşi olan Devlet-i Aliye'nin Yahudi milleti hanımlarından Dorite binti Avram Nesim Hatun'un mahallede bulunan 234 zira 'arsa üzerindeki 13 numaralı bir bab kargir mağazasını, 273 zira arsa üzerindeki 19 numaralı bir bab kargir mağazasını ve bir bab evini Dimitri Pasyalı Efendi için vekil olan Komyano'ya 400 adet Osmanlı lirasına sattığına dair. 25 Zilhicce 1286.

Varak 52b/Belge No 313: Varna'da İçkale Mahallesi'nde sâkin Belçika Devleti Konsolosu vekili Maryos Nedaski'nin eşi Yahudi Milleti'nden Klara binti Avram Nesim mahallede bulunan 31 numaralı 300 zira' arsa üzerindeki bir bab evini ve 1 numaralı 146 zira' arsa üzerindeki diğer bir bab evi ile 3 numarada 1182 zira' arsasını Dimitri Paspalı'nın vekili Kompanoni'ye 200 Osmanlı Lirası'na sattığına dair. 25 Zilhicce 1286.

Varak 52b/Belge No 314: Varna'da Cedid Müslim Karyesi'nde sâkin Kalaycı Tiriko veledi Damyan'ın bir bab evini Todori veledi Tiritkiyet'e 850 kuruşa sattığına dair. 4 Muharrem 1287.

Varak 53a/Belge No 315: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde vefat eden Ali bin Abdusselam'ın veraseti boşanmış eşi Ayişe binti Murad ile küçük

kızı Fatma ve diğer kızı Aişe binti Abdusselam'a intikaline dair. 4 Muharrem 1287.

Varak 53a/Belge No 316: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin Seyit Halil Ağa ibn Abdussettar'ın aynı mahallede sakin iken vefat eden Arif Efendi ibn Abdullah'ın küçük oğlu Ali ve küçük kızı Ayişe'nin vasileri İbrahim Bey ibn Mehmed'ten borç almasına dair. 5 Muharrem 1287.

Varak 53b/Belge No 317: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkin topçu yüzbaşlarından Ali Ağa ibn es-Seyyit Tahir'in mahallede bulunan bir bab evini zabtiye yüzbaşlarından Ali Osman Ağa ibn Mehmed'e 4000 kuruşa sattığına dair. 7 Muharremü'l-haram 1287

Varak 53b/Belge No 318: Varna'da Abdurrahman Mahallesi'nde sâkin Hüsnü Bey ibn Turhan Bey'in tüccar Angelaki veledi Kerkî'den borç almasına dair. 7 Muharremü'l-haram 1287.

Varak 53b/Belge No 319: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Mihâl veledi Nikola'nın Varsami Ağa veledi Yorgi'ye kefaletinden dolayı 150000 kuruş borcu karşılığında mahallede bulunan bir bab kebir ve kargir evini 11 ay müddetle Varsami Ağa'ya borcunu ödemediği takdirde satması için rehin vermesine dair. 7 Muharrem 1287.

Varak 53b/Belge No 320: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin Feyzi bin Ali'nin mahallede vefat eden Ali bin Abdullah'ın küçük kızı Fatma'nın vasisi İbrahim Bey ibn Mehmed'den borç almasına dair. 9 Muharrem 1287.

Varak 54a/Belge No 321: Varna'da Halaçlı Karyesi'nde vefat eden İsmail bin Mustafa'nın veraseti eşi Nefise binti Abdullah ve büyük oğlu Ahmet, küçük oğulları Hasan, Osman, Hüseyin, küçük kızları Ayişe, Ümmügülsüm ve validesi Fatma binti İbrahim Hatun'a intikaline dair. 4 Muharrem 1287.

Varak 54a/Belge No 322: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Yüzbaşı Kara Mehmed Ağa'nın illet-i cenuna mübtela oğlu Mecnun Salim'in babasından kalan bir bab evin harap olduğu tamirine de imkânları olmadığından dolayı Abdulhalim bin Ahmet'e 6500 kuruşa satılmak üzere Attar Halil Efendi ibn Arif Efendi'nin vekil tayin edildiğine dair. 15 Muharrem 1287.

Varak 54b/Belge No 323: Varna'da Kalenderhoca Mahallesi'nde vefat eden Yüzbaşı Kara Mehmed'in oğlu mecnun Salim'in vasisi Halil Efendi bin Arif tarafından satılan evin bedelinden kalan borcun ödeneceğine dair. 12 Muharrem 1287.

Varak 54b/Belge No 324: Balçık Kasabası'nda öldürülen Mustafa bin Ahmet'e borçlu olan Halid bin İsmail borcunu Mustafa'nın eşi Nefise Hatun ile kızları Gülizar, Hatice, Ayişe ve oğulları Ahmet ile Yusuf'a ödeyemediği takdirde Balçık'ta Kavak Mahallesi'nde bulunan bir bab evini satıp borcunu ödemesi için Yazıcı Mustafa'yı vekil tayin ettiğine dair. 15 Muharrem 1287.

Varak 54b/Belge No 325: Varna'da Balçık Karyesi'nde öldürülen Mustafa bin Ahmet'in veraseti zevcesi Nefise binti Ahmet ile büyük kızları Gülizar, Hatice, küçük kızı Ayişe ve küçük oğulları Ahmet ile Yusuf'a intikaline dair. 15 Muharrem 1287.

Varak 55a/Belge No 326: Varna Kazası'nda Gönülalısı Karyesi'nde Hasan Çelebi'nin bina ettiği camide hitabet görevine mutasarrıf olan Osman Halife bin Hasan'ın askere gitmesiyle ahalinin cuma ve bayram namazlarını kılamadığı için Mehmed bin Halil'in göreve getirilmesini talep etmelerine dair. 15 Muharrem 1287.

Varak 55a/Belge No 327: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkin Muksam Banos veledi Kalos'un ölen li-ebeveyn erkek kardeşi Veled Kalos'un veraseti eşi Margirid ile küçük oğlu Kalosni'ye intikaline dair. 11 Muharrem 1287.

Varak 55a/Belge No 328: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Genco veledi Dimo'nun veraseti zevcesi Obne binti Vasil ile büyük kızları Deşpine, Elenko, Mariye, Baluke ve küçük kızı Eşmini'ye intikaline dair. 15 Muharrem 1287.

Varak 55b/Belge No 329: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde vefat eden Beyli Ekay bin Abdussettar'ın oğullarının vasisi İbrahim Bey ibn Mehmed'ten borç alınmasına dair. 15 Muharrem 1287.

Varak 55b/Belge No 330: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde sâkin İsmail bin Hasan'ın Hacı Hasan Mahallesi'nde vefat eden Tahir bin Hüseyin'in küçük oğlu Esad'ın vasisi Muhzır Mehmed Ağa ibn Salih'den borç almasına dair. 15 Muharrem 1287.

Varak 55b/Belge No 331: Varna'da Pazarcık Kazasına tabi' Uşanlı Kadı Karyesi'nde sâkin Mehmed Efendi ibn İsmail'in bir bab değirmenin yarım hissesini 4000 kuruşa ve değirmenin arazisi ile civarında bulunan 10 dönüm çayırında yarısını 1000 kuruşa Hüseyin bin Veli'ye sattığına dair. 17 Muharrerm 1287.

Varak 55b/Belge No 332: Kozluca Nahiyesi'nde İskaniye Karyesi'nin ahalisi için yeniden inşa edilen camiye minber konularak cuma ve bayram namazlarının kılınmasına izin verilmesi ve Hacı Musa Efendi ibn Medhur'un hatip ve imam olarak tayin olunması dair. 15 Şaban 1287.

Varak 56a/Belge No 333: Başka yerlere hanelerini nakil edenlere eytam sandıklarınca nasıl muamele edileceğine dair. 4 Zilhicce 1286.

Varak 56a/Belge No 334: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Matlum Yorgi veledi Sava 7 dönüm bağından 2 dönümünü 2000 kuruşa Reşo'ya satışına dair.19 Muharrem 1287.

Varak 56a/Belge No 335: Varna'da Cedid Müslim Karyesi'nde sâkin Gani veledi Çako'nun 7 dönüm bağını 2800 kuruşa Hacı Baroş'a sattığına dair. 19Muharrem 1287.

Varak 56b/Belge No 336: Varna'da Akbayır Mahallesi'nde vefat eden Süleyman bin Abdullah'ın küçük oğlu Ali'nin vasisi Mehmed bin Ali'den Esiro veledi Paros'un borç almasına dair. 19 Muharrem 1287.

Varak 56b/Belge No 337: Varna'da Akbayır Mahallesi'nde sâkin Salim bin Hasan'ın aynı mahallede bulunan bir bab evinin batı tarafında kısmının yarısını ayırarak Abdullah'a 350 kuruşa sattığına dair. 21 Muharrem 1287.

Varak 56b/Belge No 338: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde sâkin Süleyman bin Abdulhamid'in aynı mahallede bulunan bir bab evinin çıkmaz sokak tarafında olan ve daha önce eşi Reyhan binti Ahmet Hatun'a sattığı 210 zira' yerden başka Osman Ağa sokağı tarafında ayırdığı evin bölümünü oğlu Ali'ye hibe eylediğine dair. 23 Muharrem 1287.

Varak 56b/Belge No 339: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde sâkin Süleyman bin Abdulhamid'in bir bab evinin çıkmaz mescid sokağı tarafında 210 zira' arsayı ayırarak iki bab mağaza ve bir harap mutfağı eşi Reyhan Hatun'a 2000 kuruşa sattığına dair 22 Muharrem 1287.

Varak 57a/Belge No 340: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde sâkine Reyhan binti Ahmet'in mahallede bulunan evdeki 3 sehim hissesini 1500 kuruşa, kardeşi Şakir Ağa'nın ise 11 sehim hissesini 4000 kuruşa Şeluş Efendi'ye sattığına dair. 23 Muharrem 1287.

Varak 57a/Belge No 341: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkin Gavvas İbrahim Ağa bin Hüseyin'in aynı mahallede bulunan bir bab evini Şerife Hatun binti Aliş'e 7500 kuruşa sattığına dair. 24 Muharrem 1287.

Varak 57a/Belge No 342: Sivas ahalisinden talebe'i ulumdan olup Varna'da Fukara Hastanesi'nde vefat eden Veli Efendi ibn Abdullah'ın bilinen varisi olmadığından terekesinin Beytü'l-mâl'a yazıldığına dair. 24 Muharrem 1287.

Varak 57b/Belge No 343: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkin Hamamcı Hasan Ağa ibni Tahir'in eşi Kalender Hoca Mahallesi'nde sâkine Penbe binti Aliş Hatûn'un ücret almaksızın Hasan Ağa'nın hanesinde hizmet ettiğinden gereken ücretin talep ettiği ve aralarındaki anlaşmazlığa dair. 25 Muharrem 1287.

Varak 57b/Belge No 344: Varna'da Tatbik Karye'sinde sâkin Mustafa bin Abdullah'ın 7 yaşındaki kızı Ayişe'nin velisi olmadığından hanesinde hizmetçi olarak barındıran Akbayır Mahallesi sâkinlerinden Mehmed Ağa ibni Salih'in Ayişe için nafaka ve hizmet ücreti talebi ve aylık 15 kuruş bağlanmasına dair. 25 muharrem 1287.

Varak 57b/Belge No 345: Prezrin Kazası'nda Barut Karyesi'nde sâkin binbaşı nâm kimseden Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Hacı Tohari veledi Sove'nin 435 kuruş alacağı olduğuna dair. 27 muharrem 1287.

Varak 57b/Belge No 346: Varna'da Ermeni Mahallesi'nden ölen Refail veledi Hacı Begos'un veraseti zevcesi Erani binti Eknados ile büyük oğlu Begos, küçük kızları Margirit ve Zenamin'e intikaline dair.

Varak 58a/belge No 347: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nden sâkin Hacı Simon veledi Kostantin'in mahallede bulunan evini ve içinde bulunan eşyaları ahretlik kızı Doriye binti Yorgi'ye hibe ettiğine dair. 17 Muharrem 1287.

Varak 58a/Belge No 348: Varna'da İskâniye Karye'sinde Takos bin Hüseyîn'nin kölesini 5 sene önce azad ettiğine ve başka bir yere gönderdiğine dair. 17 muharrem 1287.

Varak 58a/Belge No 349: Varna'da ticaret sebebiyle bulunan Yusuf Ağa ve Mustafa Ağa Dersaâdet'te un kapanı civarında bir bab değirmenlerini satışı için Kömürcü Bekir Ağayı vekil tayin ettiklerine dair. 28 muharrem 1287.

Varak 58b/Belge No 350: Varna'da Metropolid Mahallesi'nde sâkin Hristo veledi Todori'nin aynı mahallede bulunan bir bab evdeki yarım hissesini kardeşi Nikola'ya 4000 kuruşa sattığına dair. 27 Muharrem 1287.

Varak 58b/Belge No 351: Varna Kazası'nda sâkin Musa bin Hüseyin Çerkes vilayetinde Osman'ın kölesi iken hicret ettikten sonra Musa'ya 3000 kuruş ödeyerek hür olduğunu ancak Osman Ağa'nın kendisini kölesi olmaya zorladığına dair. 28 Muharrem 1287.

Varak 58b/Belge No 352: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Dobri veledi Yovi'nin bağını 2000 kuruşa Petro veled Enderiye'ye sattığına dair. 29 Muharrem 1287.

Varak 58b/Belge No 353: Varna'da Babazade Mahallesi'nde sâkin Ahmet bin Hüseyin 11 yaşındaki kızı Vahide'yi Rüşumat Müdürü Mustafa Nazif Efendi ibn İsmail Efendi'nin evine aylık 30 kuruşa hizmetçi olarak verdiğine dair. 4 Saferü'l-hayr 1287.

Varak 59a/Belge No 354: Varna'da Metropolid Mahallesi'nde sâkin Hacı Penako veledi Penayut'un 16 dönüm bağını 6000 kuruşa Tanaş veledi Marka'ya sattığına dair. 4 Safer 1287.

Varak 59a/Belge No 355: Filibe Sancağı'ndan Pazarcık Kasabası'nda sâkin olup Dersaâdet'te ölen Hacı Petro veledi Körki'nin veraseti Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkine kardeşleri Nano, Kalib, Angeli, Gano ve Mariye hatunlara intikaline dair. 5 Safer 1287.

Varak 59a/Belge No 356: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde Rum Milleti'nden Yorgi veledi Maroylo'nun aynı mahallede bulunan bir bab evi ve bitişiğinde bulunan kahvehaneyi 140 adet Osmanlı lirasına Hacı Toma'ya sattığına dair. 5 Safer 1287.

Varak 59a/Belge No 357: Vakıf ve eytam mallarında vasisi ve mütevellisi aracılığıyla faiz mutalebe olunamayacağına dair. 25 Cemaziyelevvel 1286.

Varak 59b/Belge No 358: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde vefat eden Mazlum bin Ömer'in veraseti boşanmış eşi Mükerrerem binti Hasan ile küçük oğlu Ahmet ve eşinin karnında ki bebeği ile validesi Ümmühan binti Hacı Osman'a intikaline dair. 29 Muharrem 1287.

Varak 59b/Belge No 359: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Tanaş veledi Yevan'ın bağıını 2500 kuruşa Yorgi'ye sattığına dair. 6 Safer 1287.

Varak 59b/Belge No 360: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde sâkin İbrahim bin Yahya'nın 3 dönüm bağıını 2057 kuruşa Ahmet'e sattığına dair. 8 Safer 1287.

Varak 60a/Belge No 361: Varna tüccarlarında İsmail Efendi ibn Musa Tırnova Sancağı'nda bulunan bir bab evdeki yarım hissesini Sarraf Kemal veledi Perazin'e 100 aded Osmanlı Lirası'na sattığına dair. 11 Safer 1286.

Varak 60a/Belge No 362: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Moldovan Ostoviko veledi Kostantin'in 3 dönüm bağıını 1400 kuruşa Save'ye sattığına dair. 11 Safer 1287.

Varak 60a/Belge No 363: Kozluca Nahiyesi'nde ölen Gani veledi Yenaki'nin veraseti boşanmış eşi Vito binti Petro ve küçük oğulları Penaki, Petro, İlya ve küçük kızları Mariye, Marote Dimka ile validesi Rose'ye intikaline dair. 13 Safer 1287.

Varak 60b/Belge No 364: Kozluca Nahiyesi'nde vefat eden İsmail bin Halil'in veraseti boşanmış eşi Zeliha binti Salih ile büyük oğulları Mehmed, Said; küçük oğulları Salih, Osman; büyük kızları Şerife, Nefise ve küçük kızı Meryem'e intikaline dair. 14 Safer 1287.

Varak 60b/Belge No 365: Kozluca Nahiyesi'nde vefat eden Abdulhalim bin Abdurrahman'ın veraseti boşanmış eşi Abide binti Hasan ile küçük oğlu Yahya, küçük kızları Nesibe ve Fatma'ya intikaline dair. 13 Safer 1287.

Varak 61a/Belge No 366: Kozluca Nahiyesi'nde vefat eden Veliko veledi Ostoban'ın veraseti zevcesi Ostiyana binti Yevan ile büyük oğlu Piço; küçük oğulları Koli, Minko, Ostoyan; küçük kızları Ezlati, Deliko ve Vilko'ya intikaline dair 14 Safer 1287.

Varak 61a/Belge No 367: Kozluca Nahiyesi'nde vefat eden Hüseyin bin İbrahim'in veraseti kızları Meryem, Hatice, Hanife, Zeliha ile li-ebeveyn kardeşi oğulları Hasan ve Hüseyin'e intikaline dair. 14 Safer 1287.

Varak 61b/Belge No 368: Kozluca Nahiyesi'nde vefat eden Abdullah bin İsmail'in veraseti boşanmış eşi Ümmühan binti İbrahim ile büyük oğulları İsmail, Recep, Mecnun Said; büyük kızları Cemile, Lebibe, Necibe ve Ünzile'ye intikaline dair. 14 Safer 1287.

Varak 62b/Belge No 369: Varna'da Bekçioğlu Karyesi'nde vefat eden el-Hac Nuh bin el-Hac Ali'nin veraseti boşanmış eşi Zeliha binti Emrullah ile küçük oğlu Mustafa; küçük kızı Ümmügülsüm; büyük kızları Rukiye, Emine ve Fatma'ya intikaline dair. 15 Safer 1287.

Varak 63a/Belge No 370: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Moldovan Ostoviko veledi Kostantin'in 3 dönüm bağını 1400 kuruşa Hestaki'ye sattığına dair. 17 Safer 1287.

Varak 63a/Belge No 371

Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkin Ahmet bin Ali'nin 1,5 dönüm bağını 450 kuruşa Varna Mekteb-i Rüşdiye muavini Ömer Efendi bin Ali'ye sattığına dair. 18 Safer 1287.

Varak 63a/Belge No 372: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde vefat eden Halil bin Mehmed'in veraseti boşanmış eşi Esmâ binti İbrahim ile büyük oğulları İbrahim ve Rüstem'e intikaline dair.

Varak 63a/Belge No 373: Balçık Kasabası'nda Ahmet Bey Mahallesi'nde Solak Ahmet Bey'in bina ettirdiği mescide minber konulmasına dair. 21 Safer 1287.

Varak 63b/Belge No 374: Kozluca Nahiyesi'nde vefat eden Ahmet bin İsmail'in veraseti boşanmış eşi Hafize binti Hüseyin ile büyük oğulları İsmail, Mehmed, Osman, Hasan ve kızları Zeynep, Nefise ve Emine'ye intikaline dair. 14 Safer 1287.

Varak 63b/Belge No 375: Varna'da Varoş Mahallesi'nde sâkin Dimitri veledi Ostayan ile validesi Kine binti Atam ve kız kardeşleri Mariye ve Katarine ve Elenko hatunların müştereken sahipleri oldukları Varoş Mahallesi'nde bulunan 1474 zira' arsa üzerinde bir bab hanın yarısı bunların diğer yarısı ise Yani'nin malı iken taksimini talep ettiklerinde hususun yerinde görülmesi için mahkemeden gönderilen Kâtip Ömer Efendi tarafından hanın yarı yarıya taksim edildiğine dair. 21 Safer 1287.

Varak 64a/Belge No 376: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde ölen Taşçı Hacı Todori veledi Jako'nun veraseti boşanmış eşi Liyori binti Petraki ile kardeşlerinin oğulları Yorgi, Nikolaki, Haristolo ve Yanko evladı Penayut veledi Jako'ya intikaline dair. 21 Safer 1287.

Varak 64a/Belge No 377: Varna'da Varoş Mahallesi'nde bulunan 1474 zira' arsa üzerindeki bir bab hanın yarısı Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Yani veledi Mosko'nun diğer yarısı ise Dimitri ve kardeşleri ile validesinin müşterek malı iken taksimini talep ettiklerinde mahkemeden gönderilen Kâtip Ömer Efendi tarafından taksim olunarak yazıldığına dair. 21 Safer 1287.

Varak 64b/Belge No 378: Balçık Kasabası'nda el-Hac Bekir Ağa medresesinin tevliyet ve müderrislik vazifesine mutasarrıf olan İsmail Efendi'nin vefat etmesiyle yerinin boş kalmasının yanında medresenin harap olması üzerine harap yerlerin tamiri ve Yakup Efendi'nin mütevellî tayin edilerek medrese ait 5 dükkân inşa edilerek her birinin kirası hasılatından bir sülüsünü tamir masrafına kalanın bir reb 'i mütevellî ve sülüse'i erba'ı müderrise vazife tayin buyrularak Yakup Efendi'nin mütevellî, Mehmed Efendi ibn Abdurrahman'ın müderris tayin edildiğine dair. 23 Safer 1287.

Varak 64b/Belge No 379: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sakine Hanife binti Ahmet mahallede bulunan bir bab evini Hacı Mehmed bin Mustafa'ya 4500 kuruşa sattığına dair. 23 Safer 1287.

Varak 64b/Belge No 380: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde Cafer bin Seyyit Halil'in 6 dönüm bağını Hasan Ağa'ya borcu karşılığında rehin verdiğiine dair. 23 Safer 1287.

Varak 64b/Belge No 381: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Cevheriye binti Yanico terekesinden bir bab ev kız kardeşi Darure binti

Yanco ile ahiretlik kızı Cevhiye'ye intikal ettiği halde Cevhiriye'nin evde fazla hissesi olduğu iddiasına dair. 24 Safer 1287.

Varak 65a/Belge No 382: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde sâkine Hafize binti İbrahim bir bab çilingir dükkânını Abdullatif Efendi'ye 9000 kuruşa sattığına dair. 25 Safer 1287.

Varak 65a/Belge No 383: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Estori veledi Petro'nun 3 dönüm bağını 4000 kuruşa Eşteryo'ya sattığına dair. 25 Safer 1287.

Varak 65a/Belge No 384: Varna'da Akbayır Mahallesi'nde vefat eden Kıbtî İsmail bin Ali'nin veraseti boşanmış eşi Ayişe binti Hamza ile küçük oğlu Hüseyin; küçük kızı Hatice; babası Ali ve validesi Ayişe Hatun'a intikaline dair. 23 Safer 1287.

Varak 65b/Belge No 385: Varna Sancağı'nda Kokarca Karyesi'ndeki camide imamet ve hitabet görevine mutasarrıf olan Hasan Hâlife ibni Ahmed'in vefat ettiği ve yerine Mehmed Efendi ibni Mehmed'e berât verilerek vazifelere atandığına dair. 29 Safer 1287.

Varak 65b/Belge No 386: Dersaâdet'te sâkin iken vefat eden İlya veledi Petro'nun veraseti Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkine boşanmış eşiTebokdosti binti Palas ile oğulları Petro, Aleksandır ve kızı Matyo'ya intikaline dair. 29 Safer 1287.

Varak 66a/Belge No 387: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Yorgi veledi Yevan'ın bir bab evini Estayiko'ya 4040 kuruşa sattığına dair. 29 Safer 1287.

Varak 66a/Belge No 388: Yunan devleti teb'asından Angeli Frankovili tacire Yanco veledi Yorgi ve karındaşı Aleksandır binti Yorgi'nin 20800 kuruş borçları olduğuna dair. 29 Safer 1287.

Varak 66a/Belge No 389: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nden ölen Yorgi veledi Tiraki'nin veraseti boşanmış eşi Vasilo binti Saranda ile kızı Dodi ve karındaşları Bibi, Nedo'ya intikaline dair. 29 Safer 1287

Varak 66b/Belge No 390: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde ölen Yorgi veledi Petraki'nin veraseti boşanmış eşi Vasilo binti Saranda ile kızı Dodi ve kardeşleri Bibi ve Nido'ya intikaline dair. 1 Rebi'ü-l evvel 1287.

Varak 66b/Belge No 391: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Yenaki veledi Valico'nun mahallede bulunan 72 zirâ' arsasını 720 kuruşa Homine binti Valco'ya sattığına dair. 3 Rebi'ü-l evvel 1287.

Varak 66b/Belge No 392: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkine Mariye binti Ostabar'ın iki dönüm bağını 1500 kuruşa Anatoşti'ye sattığına dair. 3 Rebi'ü-l evvel 1287.

Varak 67a/Belge No 393: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Nikola veledi Uzun Tanaş'ın mahallede bulunan evdeki sülüs hissesini ortağı ve kız kardeşi Despine'ye 3000 kuruşa sattığına dair. 3 Rebi'ü-l evvel 1287.

Varak 67a/Belge No 394: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Yevanco veledi Karanfil'in 4 dönüm bağını 4300 kuruşa sattığına dair. 3 Rebi'ü-l evvel 1287.

Varak 67a/Belge No 395: Varna'da Matyo Mahallesi'nden ölen Yorgi veledi Atam'ın veraseti boşanmış eşi Azmaride binti Yefaki ile oğulları Yorgi, Dimitri ve Benaki'ye intikaline dair. 5 Rebi'ü-l evvel 1287

Varak 67b/Belge No 396: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Hüsmen bin Emin'in veraseti boşanmış eşi Ayişe binti Mehmed ile küçük kızı Fatma ve li-eb kız kardeşi Rukiye Hatun'a intikaline dair. 5 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 68a/Belge No 397: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Bulgar Milleti'nden Zeko veledi Yorgi'nin veraseti boşanmış eşi Ezmaride binti Yanaki ile oğulları Yorgi, Dimitri ve Yenaki'ye intikaline dair. 5 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 68a/Belge No 398: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Yorgi veledi Vilço 260 zira' arsadan 130 zira' hissesini Haristo'ya 345 kuruşa sattığına dair. 5 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 68a/Belge No 399: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Zeko veledi Yorgi'nin veraseti boşanmış eşi Ezmaride binti Yorgi ile oğulları Yorgi, Dimitri ve Yenaki'ye taksimine dair. 5 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 68b/Belge No 400: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Çolak Emrullah bin Ali'nin zevcesi Emine binti Mehmed

Hatun'dan başka bilinen bir varisi olmadığından rub' terekesi eşine kalanın da Beytü'l-mâla yazılmasına dair. 7 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 68b/Belge No 401: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Ayişe binti Ömer'in veraseti zevcesi Ali bin Hasan ile küçük kızı Ümmügülsüm, eski eşi Osman bin Abdullah'dan olma kızı Azime ve daha önceki eşi Mustafa'dan doğma oğlu Ahmet'e intikaline dair. 7 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 69a/Belge No 402: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Çolak Emrullah bin Ali bin Abdullah'ın eşi Amine binti Mehmed Hatun'dan başka bilinen varisi olmadığı ve terekesinin rub'i eşine kalanında Beytü'l-mâla yazıldıktan sonra müteveffaya ait bazı terekenin ortaya çıkmasına dair. 7 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 69a/Belge No 403: Varna'da Fındıklı Karyesi'nde vefat eden Abdurrahim bin Abdullah'ın küçük oğlu Rüstem ve küçük kızı Habibe'nin vasisi Hüseyin Efendi ibn Ömer'den borç alınmasına dair. 11 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 69a/Belge No 404: Varna'da Dirviş İvan Karyesi'nde sâkin Goran veledi Yevan'ın Fındıklı Karyesi'nde vefat eden Abdurrahim bin Abdullah'ın oğlu Rüstem ve kızı Habibe'nin vasisi Hüseyin Efendi ibn Ömer'den borç almasına dair. 12 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 69b/Belge No 405: Varna'da Fındıklı Karyesi'nde vefat eden Abdurrahim bin Abdullah'ın oğlu Rüstem ve kızı Habibe'nin vasisi Hüseyin Efendi ibn Ömer'den Mehmed Ağa ibn Ali'nin borç almasına dair. 12 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 69b/Belge No 406: Varna'da Fındıklı Karyesi'nde vefat eden Abdurrahim bin Abdullah'ın oğlu Rüstem ve kızı Habibe'nin vasisi Hüseyin Efendi ibn Ömer'den Tahir bin Abdalbaki'nin borç almasına dair. 11 Rebi 'ü'l-evvel 1287.

Varak 69b/Belge No 407: Varna'da Franka-ı Sağır Karyesi sâkinlerinden zabtiye çavuşlarından Hüseyin Çavuş ibn Hüseyin'in 2 ay önce kaybettiği aygır davasına dair. 15 Rebi 'ü'lahir 1287.

Varak 70a/Belge No 408: Varna'da Bekçioğlu Karyesi'nde vefat eden el-Hac Nuh ibn Ali'nin küçük oğlu Mustafa ile küçük kızı Ümmügülsüm'ün vasisi emval ve eytam müdürü Halil Efendi ibn

Mehmed'den Ahmet Efendi ibn İbrahim'in borç almasına dair. 1 Safer 1287.

Varak 70a/Belge No 409: Varna'da Köklüce Karyesi'nde vefat eden Abdulkerim'in küçük oğlu Mustafa'nın vasisi emval ve eytam müdürü Halil Efendi ibn Mehmed'den El-hac Abdulgani ibn Mustafa'nın borç almasına dair. 15 Rebi'ü'l-evvel 1287

Varak 70a/Belge No 410: Varna Sancağı'nda Mankalya Kazası'nda muhacirler için yeni inşa edilen mescide minber konularak Seyit Ömer Efendi ibn Halil'in hatip ve imam olarak atanmasına dair. 15 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 70a/Belge No 411: Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin Ziyaeddin ibn İsameddin'in bir bab evini 10000 kuruşa Abdurrahman Mahallesi'nde sâkin Varna Ticaret Reisi Hafız Eyup Efendi ibn İsmail'e sattığına dair. 17 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 70b/Belge No 412: Varna'da Fındıklı Karyesi'nde vefat eden İbrahim bin Osman'ın veraseti boşanmış eşi Ayişe binti Ahmet ile diğer eşinden doğma oğlu Hasan ve yine diğer bir başka eşinden doğma kızı Şahsine'ye intikaline dair. 15 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 70b/Belge No 413: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden Hüsmen bin Emin'in küçük kızı Fatıma'nın vasisi validesi Ayişe Hatun'dan Abid Efendi ibn Hüseyin'in borç almasına dair. 17 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 71a/Belge No 414: Varna'da Gönülalısı Karyesi'nde sâkin Beytullah bin İbrahim'in 2 adet karasığır öküzünü 5 gün kaybettiğine dair. 17 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 71a/Belge No 415: Mahkeme'i şer'iyye ve nizamiyede tertip kılınmakta olan mecelle-i celile hakkında. 13 Safer 1277 / 2 Mayıs 1286

Varak 71a /Belge No 416: Varna'da Pazarcık Kazası'dna sâkin Mustafa bin Osman'ın bargirini 13 ay önce kaybetmesine dair.

Varak 71a/Belge No 417: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde Mustafa bin Ahmet'in 3 dönüm bağ eşi ve müvekkili olan Havva binti Ahmet Hatun ile ırsen mülkleri olmakla 402 kuruşa satışlarına dair. 18 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 71b/Belge No 418: Pazarcık Kazası'dna vefat eden Ali bin İsmail'in veraseti Tırnova Sancağı'na bağlı Kadı Karyesi'nde sâkin kardeşi İbrâhim bin İsmail ile diğer karındaşları Hüseyîn, Meryem, Hanife ve Havva'ya intikaline dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 71b/Belge No 419: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Hacı Todori veledi Yorgi'nin Varna'da Sultaniye Mahallesi'nde olan 23 numaralı 310 zirâ' arsasını 1500 kuruşa Balasa binti Hacı Todori'ye sattığına dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 71b/Belge No 420: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkine Amine binti Ahmed'in mahallede bulunan bir bab evini Tahsin Efendi'ye 4000 kuruşa sattığına dair. 20 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 72a/Belge No 421: Kozluca Nâhiyesi'nde Câmi-i Kebir Mahallesi'nde vefat eden Mustafa bin Hasan'ın veraseti boşanmış eşi Habibe binti Ali ile oğulları İsmail, Ahmed, Mehmed Ali ve Hüseyîn'e taksimine dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 72a/Belge No 422: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkine Esmâ binti İsmail'in mahallede bulunan bir bab evini Ateş Ali'ye 5400 kuruşa sattığına dair. 21 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 72b/Belge No 423: Varna'da Abdûrrâhman Mahallesi'nden Süleyman Yazıcı ibn Salih'in mahallede bulunan bir bab kahvehane ve bir bab tütüncü dükkânını Pandili'ye olan 89411 kuruş borcu karşılığında rehin verdiğiine dair. 20 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 72b/Belge No 424: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde sâkine Emine binti Hüseyîn Bosna vilayetinde vefat eden babası Hüseyîn'den miras kalan tarlaları satışı için Ali Ağa'yı vekil tayin ettiğiine dair. 20 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 72b/Belge No 425: Varna'da bulunan arâzinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkındaki emir üzerine hâlâ liva muhasebecisi Ali Bey'in Kışla'î Hümâyûn civarında 36 numaralı 310 zirâ' arsası 1550 kuruşa Hacı Todoş'a sattığına dair. 19 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 73a/Belge No 426: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Dimitri veledi Yorgi'nin mahallede bulunan bir bab evini Toma'ya 11475 sattığına dair. 21 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 73a/Belge No 427: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Hacı Nikola veledi Zeko'nun Leftaraki'ye 180 kuruş adet Osmanlı lirası olan borcu karşılığında mahallede olan kargir üç katlı bir bab mağazasını verdiği dair. 25 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 73a/Belge No 428: Varna'da Kuyucak Karyesi'nde sâkin İsmail bin Süleyman'ın karyede bulunan bir bab evini Angeli Ağa'ya 6000 kuruşa sattığına dair. 21 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 73b/Belge No 429: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkin Gosidin Ağa veledi Hacı Yevanco'nun mahalle çarşısında iskele kapısı civarında bulunan kargir iki katlı bir bab mağazasını 300 adet Osmanlı Lirası'na Angeli'ye sattığına dair. 21 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 73b/Belge No 430: Varna'da Akbayır Mahallesi'nde sâkine Rukiye binti Osman vasisi olduğu 8 yaşında oğlu Salim bin Mestan'ı aylık 25 kuruş ücret karşılığında Ahmed Efendi'ye hizmet etmek üzere verdiği dair. Gurre-i Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 73b/Belge No 431: Varna'da sâkin Nikola veledi Beriškova'nın aygırını kaybetmesine dair. 1 Gurre-i Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 73b/belge No 432: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkin Hacı Hameson veledi Agop'un bir dönüm bağına 700 kuruşa Atam veledi Mardiros'a sattığına dair. 9 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 74a/Belge No 433: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde ölen İlya veledi Nikola'nın veraseti eşi Celezme binti Mito ile oğlu Yorgi'ye intikaline dair. 29 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 74a/Belge No 434: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde ölen Serkis veledi Edam'ın veraseti eşi Marye binti Bedarus ile oğulları Vartan ve Bedarus'a intikaline dair. 29 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 74b/Belge No 435: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde 420 zirâ' arsa üzerinde inşa edilen ev İlya'nın mülki iken 230 zirâ' kısmını ayırarak Yanko veled İlya'ya teslim etmiştir. Kalan 180 zirâ' mahallini kız kardeşi Perdife ile aralarında taksim olunmasına dair. 2 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 74b/Belge No 436: Varna'da Kürekli Karyesi'nden ölen Liço veledi Penonun veraseti eşi Keno binti Yani ile oğulları Penon, Esteviko,

Yevan, Yani, Dimitri ve kızları Osteban, Rose ve Radi'ye intikaline dair. Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 75a/Belge No 437: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Hacı Nikola veledi Jako'nun 4 dönüm bağını 1400 kuruşa Enmanol veledi Teriski'ye sattığına dair. 29 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 75a/Belge No 438: Varna'da Abdürrâhman Efendi Mahallesi'nde vefat eden Ali Bey ibn Arslan'ın veraseti oğulları İlyas, Memiş, Sabri ve kızları Esmâ, Fatma ve Ayişe'ye intikaline dair. 3 Rebi'ü'l-ahîr 87

Varak 75a/Belge No 439: Varna'da Abdürrâhman Efendi Mahallesi'nde vefat eden Marangoz Osman bin Ömer'in veraseti boşanmış eşi Fatıma binti Mustafa ile kızı Hatice'ye intikaline dair. 7 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 75b/Belge No 440: Varna'da Pazarcık Kasabası'nın Koyunlu Mahallesi'nde sâkin Hacı Hasan ibn Mustafa'nın Hacı Karanfil'den borç almasına dair. 5 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 75b/Belge No 441: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkine Eneşti binti Kozma'nın 1,5 dönüm bağını 700 kuruşa Aleksî'ye sattığına dair. 6 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 75b/Belge No 442: Varna'da Abdürrâhman Efendi Mahallesi'nde vefat eden Ayişe binti Mehmed'in veraseti kebir oğlu Hüsnü ibni el-Hâc Hasan ile kızı Hatice binti Hacı Hasan'a intikaline dair. 7 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 76a/Belge No 443: Kastamonu ahalisinden olup Varna'da askerde vefat eden Hüseyîn bin Mustafa'nın veraseti eşi Dudu binti Hüseyîn ile babası Mustafa bin Ali ve validesi Emine binti Süleyman'a intikaline dair. 9 Rebi'ü'l-ahîr 1297.

Varak 76a/Belge No 444: Varna'da Kumluca'î Atik Karyesi'nde Süleyman bin Süleyman'ın bir bab evini 3100 kuruşa Mito veledi Biruni ile İsmail Efendi bin Mustafa'ya sattığına dair. 29 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 76b/Belge No 445: Varna'da Abdürrâhman Efendi Mahallesi'nde sâkin Mehmed Ağa ibni Abdullah'ın 3 dönüm bağını 1000 kuruşa Salih ibni Hüseyîn'e sattığına dair. 10 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 76b/Belge No 446: Varna'da Abdürrahman Efendi Mahallesi'nden vefat eden Marangoz Osman Ağa ibni Ömer bin Abdullah'ın veraseti eşi Fatma binti Mustafa ile kızı Hatice'ye intikal ettikten 3 dönüm bağı 500 kuruşa Mahmûd'a sattıklarına dair. 11 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 76b/Belge No 447: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Fatma binti Hasan'ın veraseti kızı Havva ile emmisi oğlu Hacı Seyyid ibni Ahmed'e intikaline dair. 11 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 77a/Belge No 448: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde sâkin Hasan Efendi ibni Mustafa'nın 1,5 dönüm bağını 1200 kuruşa sattığına dair. 7 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 77a/Belge No 449: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde ölen Agop veledi Kalos'un veraseti boşanmış eşi Margiride binti Mogas ile oğlu Kalosti'ye intikaline dair. 9 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 77a/Belge No 450: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkine Angeliko binti Kapudanluka'nun mahallede bulunan bir bab evini Baba Tanaş'a 12500 kuruşa sattığına dair. 7 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 77b/Belge No 451: Varna'da Abdurrahman Efendi Mahallesi'nde vefat eden Hatice binti Hacı Hasan'ın veraseti boşanmış eşi Emrullah bin Hüseyin ile kızları Emine, Ayişe ve babası el-Hac Hasan'a intikaline dair. 7 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 78a/Belge No 452: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Estori veledi Petro'nun 3 dönüm bağını 1270 kuruşa Estefan'a sattığına dair. 13 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 78a/Belge No 453: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Estori veledi Petro'nun 2,5 dönüm bağını 1315 kuruşa Mihal'e sattığına dair. 13 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 78a/Belge No 454: Varna'da Abdurrahman Efendi Mahallesi'nde sâkine Hatice binti Mehmed kendisi ile küçük oğlu Mehmed'i nafakasız bırakaran eşinden boşanmak için annesi Hafize Hatun'u vekil tayin eylediğine dair. 14 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 78b/Belge No 455: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde ölen Haristaki veledi Vasilaki'nin veraseti boşanmış eşi Ağapye binti Aleks ile

li-ebeveyn erkek kardeşi Dimitri'ye intikaline dair. 13 Rebi 'ü'l-ahir 1287.

Varak 78b/Belge No 456: Kâtip Ali Efendi ibn Ahmet Varna'da Cevzli Karyesi'ne giderek Danyel veledi Nikola ve kardeşleri arasındaki hisse satışlarını yaptığına dair. 14 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 79a/Belge No 457: Kozluca Nahiyesi'nde ölen Esvatko veledi Yevan'nın veraseti boşanmış eşi Dade binti Yevan ile oğulları Nidalko, Ravi ve kızları Dobrey, Dimka, Yevan, Kaline, Pane ve babası Yevan'a intikaline dair. 15 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 79a/Belge No 458: Varna'da sâkin Osman bin Halil'in sekiz yaşında kısırağını 3 sene önce kaybetmesine dair. 16 Rebi'ü'l-ahir 1286.

Varak 79b/Belge No 459: Varna'da Güle Karyesi'nde vefat eden Ali Osman bin Osman'nın veraseti eşi Ayişe binti Abdulkadir ile oğlu Beytullah ve kızları Fatma, Hatice ve validesi Amine binti Mehmed'e intikaline dair.15 Rebi'ü'l-ahir 1287

Varak 79b/Belge No 460: Kozluca Nahiyesi'nde Paşa Yiğit Karyesi'nde vefat eden Emine binti Mehmed'in veraseti boşanmış eşi Hasan bin Abdullah ile validesi Fatma binti Abdullah ve li-ebeveyn erkek kardeşleri Şaban, Osman ve kız kardeşi Elfade'ye intikaline dair. 15 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 80a/Belge No 461: Varna'da Güle Karyesi'nde vefat eden Hafize binti Memiş'in veraseti boşanmış eşi Ömer bin Mehmed ile küçük kızı Hediye ve daha önce vefat eden Hasan bin Osman'dan olma oğlu Ahmet ve validesi Esmâ Hatun'a intikaline dair. 15 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 80a/Belge No 462: Varna'da Güle Karyesi'nde vefat eden Hasan bin Abdurrahman'ın veraseti boşanmış eşi Meryem binti Abdullah ile büyük oğulları Emin, Ahmet, Mustafa ve kızları Fatıma'ya intikaline dair. 15 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 80b/Belge No 463: Kozluca Nahiyesi'nde vefat eden Zeliha binti Salih'in veraseti boşanmış eşi Mustafa bin Ahmet ile oğlu Ahmet ve validesi Necibe binti Hasan'a intikaline dair. 15 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 80b/Belge No 464: Varna Sancağı'nda Balçık'ta aşağı çarşıda bulunan bir bab bakkal dükkânı, bir bab samanlığı, bir bab ahır müştemil haneyi Rıdvan oğlu Mehmed'e 20000 kuruşa satması için Hüseyin'in vekil tayin edilmesine dair. 25 Rebi'ü'lahir 1287.

Varak 80b/Belge No 465: Tüccardan Tahir Efendi 1286 senesi Ağustos'un 17. Pazar günü zatına mahsus olan mühürlü birbirine ekli 3 kıt'a dahi zayı ettiği hükümete verdiği müzekkeresinden anlaşıldığı ve kayıt olunduğuna dair. 17 Ağustos 1286.

Varak 81a/Belge No 466: Varna Sancağı'nda Prevadi Kazası'na bağlı Yassı Tepe Karyesi'nin muhacirlerinden Ahmet bin Mehmed ve Eyüp bin Topal Yusuf ve ayağından yaralanan Bekir bin Abdussettar 1285 senesi Mayıs'ın 8. Perşembe günü İlyas Fakı Karyesi ormanından süngülük yapmak üzere arabaları ile Esadlı Karyesi'nin ekinlik tokadından içeri girip arabalarını salıverdıklarında Salim Efendi gelip hayvanları darb onlara küfür etmiştir. Akşam vakti tekrar elinde tüfekte Bekir bin Abdussettar'ın evine gelerek tüfeği kendisine doğrulttuğunda müdahale edince patlayıp kurşun sol ayağını yaralayarak sakat kalmasına sebep olduğundan gereğinin yapılması ve gereken diyeti ödemesi için Salih Efendi'ye tenbih olunduğuna dair. 25 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 81a/Belge No 467: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Yevan veled-i Tanaş'ın Ohannes'e 921 kuruş borcu olduğu dair. 25 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 81b/Belge No 468: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin Arap Cafer bin Abdullah'ın 2 dönüm bağını 1500 kuruşa İbrahim Bey ibn Mehmed 'e sattığına dair. 25 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 81b/Belge No 469: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin Sivaslı İbrahim Ağa ibn Ali'nin Alaaddin Mahallesi'nde sâkin Rıza Bey ibn Hacı Mehmed Ağa'ya 5000 kuruş borcu olduğuna dair. 27 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 81b/Belge No 470: Dersaadet'te sâkin olup 3 sene önce ölen İlyâ veledi Petro'nun veraseti Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin eşi Tebokosni binti Balas ile oğulları Peter, Aleksandırı ve kızı Mano'ya intikaline dair. 29 Rebi'ü'l-ahir 1287

Varak 82a/Belge No 471: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde ölen Ohannes veledi Bogos'un veraseti boşanmış eşi Sare binti Hacı Nazar ile büyük oğulları Kirkor, Agop ve büyük kızı Soma Hatun'a intikaline dair. 29 Rebi 'ü'l-ahir 1287.

Varak 82a/Belge No 472: Dersaadet'te sâkin Mehmed Rasim Efendi ibn İsmail'in Varna'da Babazade Mahallesi'nde bulunan bir bab evini Serkez'e 1500 kuruşa sattığına dair. 29 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 82b/Belge No 473: Varna'da Hacı Hasan Mahallesi'nde sâkin Süleyman bin Ali 14 yaşındaki bargirini 3 sene önce Acemiler Karyesi'nde kaybettiğine dair. 3 Cemaziye'l-evvel 1287.

Varak 82b/Belge No 474: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde vefat eden Ümmügülsüm binti Ali'nin veraseti eşi Ahmet ile kızı Ümmügülsüm ve diğer eşi İsmail'den olma kızı Fatma binti İsmail ile li-ebeveyn kardeşleri Hacı Mehmed Efendi, Abdalbaki, Rukiye, Hatice ve evladı Ali'ye intikaline dair. 11 Rebi'ü'l-ahir 1287.

Varak 83a/Belge No 475: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Cemile binti Eyüp'ün veraseti kızı Ayişe binti Ömer'e intikaline dair. 3 Cemaziye'l-evvel 1287.

Varak 83a/Belge No 476: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Lefter veledi Aksiyaki'nin 3 dönüm bağını 1200 kuruşa Hacı Endo'ya sattığına dair. 11 Cemaziye'l-evvel 1287.

Varak 83b/Belge No 477: Varna'da Pazarcık Kazası'na bağlı Ahiorman Karyesi'nde vefat eden Yunus bin İbrahim'in veraseti eşi Ümmügülsüm binti Hasan ile oğulları Hasan, Osman, Halil, kızları Hürmüz, Havva ve babası İbrahim ile annesi Fatma binti Mustafa'ya intikal ettikten sonra 15 Mart 1287 senesi Pazar günü karyede sâkin oldukları evin dışındaki yolda Hüseyin ile kardeşi Üveys aralarında çıkan kavga sonucu Hasan Üveysin belinde bağlı olan çakı bıçağını alarak Üveysi karnından yaralayarak öldürdüğü hakkındaki davaya dair. 15 Rebi'ü'l-evvel 1287.

Varak 83b/Belge No 478: Varna'da Akbayır Mahallesi'nde vefat eden Borazancı Hüseyin bin Abdurrahman'ın veraseti eşi Hadice binti Ahmet ile oğlu Mehmed'e intikaline dair. 15 Cemaziye'l-evvel 1287.

Varak 84a/Belge No 479: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Nikola veledi Kasap Dari'nin 2 dönüm bağıını 1000 kuruşa Nikola'ya sattığına dair. 11 Cemaziye'l-ahir 1287.

Varak 84a/Belge No 480: Varna'da Prusya konsolosunun Sultaniye Mahallesi'nde bulunan 246 numaralı 310 zira' arsasını 19,5 Osmanlı Lirası'na Endon veledi Penayut'a sattığına dair. 12 Cemaziye'l-evvel 1287.

Varak 84a/Belge No 481: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Petro veledi Yorgi'nin 3 dönüm bağıını 500 kuruşa Nikolaki veledi Dimitri'ye sattığına dair. 16 Cemaziye'l-ahir 1287.

Varak 84a/Belge No 482: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Tanaş veledi Kostantin'in 2 dönüm bağıını 525 kuruşa Esfoli veledi Penço'ya sattığına dair. 7 Cemaziye'l-ahir 1287.

Varak 84b/Belge No 483: Varna'da sâkine Eşteriyano binti Tanaş'ın Koreli Endon veledi Penaki'nin oğulları Tanaş ve Kiryako'nun babalarından mevrus mallarından vasileri Vasam Ağa veledi Yorgi'den borç almasına dair. 16 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 84b/Belge No 484: Varna'da Pazarcık Kazası'na bağlı Dokuz Ağaç Karyesi'nde sâkin Hacı Mehmed bin Mahmud'un 5 yaşında bargirini 25 gün önce merada kaybettiğine dair. 9 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 84b/Belge No 485: Varna'da Hacı Ali Mahallesinde sâkine Havva binti Abdullah'ın eşi Yusuf bin Ömer'den muhâlea ile boşandığına dair. 18 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 84b/Belge No 486: Varna'da Mankalya Kazası'nda Kızıl Murâd Karyesi'ndeki camide hitabet vazifesinde olan Hacı Penari Efendi ibni Abdullah'ın vefat etmesiyle yerine Yusuf Efendi bin Hasan'ın atandığına dair. 18 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 85a/Belge No 487: Varna'da Tatbik Karyesi'nde sâkin Dimo veledi Eşteryo'nun ineğini merada kaybettiğine ettiğine dair. 17 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 85a/Belge No 488: Varna'da Kumluca'î Cedid Karyesi'nde sâkin Köse Ustaban veledi Nikola'nın 2,5 dönüm bağını 705 kuruşa Haşime binti Mihal'e sattığına dair. 19 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 85a/Belge No 489: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Yani veledi Mihal'in iki dönüm üç evlek bağını 1150 kuruşa Harşiyeye sattığına dair. 29 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 85b/Belge No 490: Varna'da Balçık Kazası'nın Söküncük Karyesi'nde sâkin Seyfullah ibn İsmail'in bargirini karyede kaybettiğine ettiğine dair. 19 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 85b/Belge No 491: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Tanaş veledi Çako'nun mahallede bulunan 301 zirâ arsasını Kalcooğlu Mahallesi'nde Velisar'a 26000 kuruşa sattığına dair. 20 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 85b/Belge No 492: Varna'da Metropolit Mahallesi'nde sâkin Terzi Paroş veledi Yorgi daha önce vefat eden Dize oğlu Dimitri'nin oğlu Paştine'nin vasisinden borç aldığına dair. 21 Cemâziye'l-evvel 1287.

Varak 85b/Belge No 493: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde sâkin Osman Hayri ibn Hasan'ın mahallede bulunan evini Süleyman Efendi'ye 7200 kuruşa sattığına dair. 9 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 86a/Belge No 494: Varna'da Alaaddin Mahallesi'nde vefat eden Ayişe Dudu binti Hasan'ın veraseti li-ebeveyn kardeşleri Rukiye, Mehmed ve oğlu İbrâhim Ağa'ya intikaline dair. 3 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 86a/Belge No 495: Varna'da Franka-ı Kebir Karyesi'nde sâkin Mustafa bin Yunus'un iki öküzünü merada kaybettiğine ettiğine dair. 2 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 86a/Belge No 496: Varna bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebecisi Şükrü Beyefendi'nin kışla'î hümayûn civarındaki 28 numaralı 135,5 zirâ' arsayı 406,5 kuruşa Mariye'ye sattığına dair. 6 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 86b/Belge No 497: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Hacı Seyyid ibn Ali'nin veraseti boşanmış eşi Emine binti

Mustafa ile oğulları Mustafa, İbrâhim ve Rüstem'e intikaline dair. 5 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 86b/Belge No 498: Varna Sancağı'nda Mankalya Kazası'nın Hacılar Karyesi ahalisinin mescide minber koymaları ve Abdülhadi Efendi bin Abdullah'ın hatîb ve imam olarak tayin olunmasına dair. 15 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 87a/Belge No 499: Varna'da Çavuşzade Mahallesi'nde sâkin Mehmed Ağa ibn Hüseyîn'in mahallede bulunan arsasını Hacı Ali Ağa'ya 900 kuruşa sattığına dair. 11 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 87a/Belge No 500: Varna'da Prevadi Kasabası'ndan Kecor veledi Yove'nin bargirini kaybettiğine dair. 15 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 87a/Belge No 501: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkin Todori veledi Endon'un mahalde bulunan bir dönüm bir evlek bağını 650 kuruşa Hacı Benaki'ye sattığına dair. 15 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 87a/Belge No 502: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkin Kürekçi Hacı Yevan veledi Kalin'in 2 dönüm bağını 1050 kuruşa Ömer Fehmi Efendi ibni Hasan'a sattığına dair. 15 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 87b/Belge No 503: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Estori veledi Atam'ın 4 dönüm bağını 1050 kuruşa Estefan veledi Kiryak'a sattığına dair. 16 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 87b/Belge No 504: Varna Sancağı'nda Pazarcık Kasabası'nın Hacı İbrâhim Mahallesi'nde sâkin Canay Ağa ibni Abdullah'ın Kırım'da Keffe Kasabası'nda sâkin Kitşoyevaniç tacire sattığı arâzi bedelinden kalan alacağı talep ettiğine dair. 21 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 87b/Belge No 505: Vidin'de Niğbolu Kazası'nda Ravetse Karyesi'nde sâkin Murâd bin Mustafa'nın Kırım diyarında Keferuyazi Esiriz Karyesi'nde bulunan 3 dönüm bağını taliplilerine satması için Varna'da Aziziye Mahallesi'nde sâkin Hüseyîn Efendiyi vekil tayin ettiğine dair. 21 Cemâziye'l-âhir 1287

Varak 87b/Belge No 506: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde sâkine Amine binti Abdullah'ın mahallede bulunan bir bab evini Ömer'e 6000 kuruşa sattığına dair. 19 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 88a/Belge No 507: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Bakkal Hacı Seyyid bin Abdullah'ın veraseti boşanmış eşi Emine binti Mustafa ile oğulları Mustafa, İbrâhim ve Rüstem'e intikaline dair. 21 Cemâziye'l-âhir 1287

Varak 88a/Belge No 508: Varna'da Ermeni Mahallesi'nden ölen Ohannes veledi Ogas'ın veraseti boşanmış eşi Sare Hatun ile oğulları Kirkor, Agop ve kızı Some'ye intikaline dair. 21 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 88a/Belge No 509: Terhin-i emlâk hakkında mevad-ı nizamiyesine dair. 21 Rebi'ü'l-ahîr 1287.

Varak 88b/Belge No 510: Varna'da Şaban Efendi Mahallesi'nde vefat eden Hasan bin Abdullah'ın o vakit küçük olan oğlu Mehmed'in babasından kalan evi vasisi Halil Efendi 3000 kuruşa Hasan bin Hacı Yakub'a sattığı ve satış bedelinin yarısını ödemediğine ve kalan kısmının tarafına teslimini talep ettiğine dair. 25 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 88b/Belge No 511: Varna'da Trablusgarblı Abdullah'ın hastalanmasıyla Daru'l-şifaya gönderildiği esnada kışla'i hümayunda kalan bazı eşyalarının beytül-mâl memuru tarafından müzayede olunup hasılatı ve masrafları beyan olunduğuna dair. 13 Cemâziye'l-ahîr 1287.

Varak 88b/Belge No 512: Varna'da Abdûrrâhman Efendi Mahallesi'nde sâkin Rızâ Bey ibni Hacı Emrullah'ın Ruslar Karyesi'nde bulunan değirmenini 12320 kuruşa Mustafa Efendi'ye sattığına dair. 15 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 89a/Belge No 513: Varna'da bulunan arazinin müzayede ile taliplerine satılması ve bedellerinin hazineye verilmesi gerektiği hakkındaki emir üzerine hâlâ Liva Muhasebecisi Şükrü Beyefendi'nin Kışla'i Hümâyûn civarındaki 186 numaralı 238 zirâ' arsayı 1309 kuruşa Felico'ya sattığına dair. 15 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 89a/Belge No 514: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkine Kiryakiye binti Yorgi'nin 1,5 dönüm bağını 500 kuruşa Sokbano'ya sattığına dair. 20 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 89a/Belge No 515: Varna'da Ermeni Mahallesi'nde sâkin Ebram veledi Bedros'un Karabet'e olan borcuna dair. 27 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 89b/Belge No 516: Varna'da Hayriye Mahallesi'nde vefat eden İstanbullu Mehmed Ağa ibn Osman'ın veraseti boşanmış eşi Ayişe binti Mehmed ile oğulları Şakir, Muharrem ve kızı Ümmügülsüm'e intikaline dair. 5 Cemaziye'l-ahir 1287.

Varak 90a/Belge No 517: Varna'da Kalender Hoca Mahallesi'nde vefat eden Hacı Seyit bin Abdullah'ın veraseti boşanmış eşi Emine binti Mustafa ile oğulları Mehmed, İbrahim ve Rüstem'e intikaline dair. 5 Cemaziye'l-ahir 1287.

Varak 90b/Belge No 518: Varna'da Matyo Mahallesi'nde sâkine Mariye binti İlyâ'nın 2 dönüm 1 evlek bağını 900 kuruşa Zeharide'ye sattığına dair. 25 Cemâziye'l-âhir 1287.

Varak 90b/Belge No 519: Varna'da Sultaniye Mahallesi'nde sâkin Kasti veledi Yorgi'nin mahallede bulunan 243 numaralı 330 zirâ' arsasını Endon'a 100 adet sim mecdiyeye sattığına dair. 3 Receb 1287.

Varak 90b/Belge No 520: Varna'da Kalcooğlu Mahallesi'nde sâkine Hacı Milo binti Penayut'un mahallede bulunan evini Semiztoklu'ya 10000 kuruşa sattığına dair. 7 Receb 1287.

Varak 90b/Belge No 521: Varna'da Varoğlu Mahallesi'nde sâkin Hacı Simon veledi Virako'nun 4 dönüm bağını 2000 kuruşa Dimitri veledi Miliş'e sattığına dair. 11 Receb 1287.

Varak 91a/Belge No 522: Dimitri veledi Miliş'in 4 dönüm bağını 2450 kuruşa Aleksî'ye sattığına dair. 12 Receb 1287.

Varak 91a/Belge No 523: Köstence Kazası'nda Mecidiye Kazası'nın Karabaki Karyesi'nde sâkine Hacı Sultan binti Yöregan tarlalarını taliplilerine satması için Hüseyîn Efendi'yi vekil ta'yin ettiğine dair. 13 Receb 1287.

Varak 91a/Belge No 524: Varna'da yaşayan Kunduracı Mustafa bin Mustafa'nın Dersâdet'te Tophane-i Amire civarında Cihangir Mahallesi'nden bulunan evdeki hissesini Kunduracı Mehmed Ağa ibni Mustafa'ya 850 kuruşa sattığına dair. 15 Receb 1287

Varak 91a/Belge No 525: Kışla'i Hümâyûn civarında bulunan 32 numaralı 271 zirâ' arsanın 677 kuruşa Katinko binti Epostol'a satılışına dair. 17 Receb 1287.

Varak 91b/Belge No 526: Varna'da Matyo Mahallesi'nde ölen Yosaf veledi Estefan'ın küçük oğlu Todori ve küçük kızı Mariye'nin babalarından intikal eden mallardan valideleri aracılığıyla borç verilmesine dair. 15 Recep 1287.

Varak 91b/Belge No 527: Varna'da Kumluca-ı Cedid Karyesi'nde vefat eden Molla Ömer bin İsmail'in veraseti boşanmış eşi Meryem binti Abdulfettah ile oğulları Halil, İsmail ve kızları Hatice, Rukiye, Zeynep, Hediye ve Fatma'ya intikaline dair. 15 Recep 1287.

Varak 91b/Belge No 528: Varna'da Sömbek Karyesi'nde vefat eden İbrahim bin Ali'nin veraseti eşi Mekreme binti Hasan ile oğulları Hasan ve Ali'ye intikal ettikten sonra varisler Gündoğdu Karyesi hududunda bostanlığa giren merhum İbrahim'i Kalcı veledi Yevan ve Todori veledi Ustoyanco'nun ellerindeki sopa ile döverek öldürdüklerini iddia ettiklerinde Kalcı ve Todori bu durumu itiraf etmeleri üzerine kendilerine diyet takdir olunduğuna dair. 17 Recep 1287.

Varak 92a/Belge No 529: Varna'da sâkin Koştı veledi Nikola'nın Hüdavendigâr vilayetinde bulunan bir bab su değirmenindeki hissesini satması için kardeşi Dimitri'yi vekil tayin ettiğine dair. 18 Recep 1287.

Varak 92a/Belge No 530: Varna'da Metrepolid Mahallesi'nde sâkin Miladan veledi Mitroviç'in 6 dönüm bağını 2000 kuruşa Marice binti Dimitri'nin vekili eşi Haristo veledi Yorgi'ye sattığına dair. 20 Recep 1287.

Sonuç

Tanıtım ve fihristi yapılan sicil Varna Kazası'nın idari, demografik, sosyal, kültürel ve iktisadi yapısına ilişkin önemli veriler sunmaktadır. Söz konusu sicilde kazanın Tuna Vilayeti'ne bağlı olduğu ve kazada farklı dine mensup kişiler ile etnik grupların yaşadığı görülmektedir. Din olarak bölgede İslamiyet ve hristiyanlık kısmende yahudilik yayıldığı anlaşılmaktadır. Müslüman nüfusu Türkler, Tatarlar ve Kıptiler; gayrimüslim nüfusu ise Bulgarlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler oluşturmaktadır. Müslim ve gayrimüslim nüfus Varna merkezinde ayrı ayrı mahallelerde ikamet etmiştir. Kırsalda ise birlikte aynı köylerde yaşadığına rastlanmıştır. Bu insanların din ve millet ayrımı gözetmeksizin birbirleriyle ticari ilişkide bulduklarını sicilde takip edebilmekteyiz.

18 Numaralı Varna Şer'iyye Sicili'ndeki tereke kayıtlarındaki listelerin Varna'da yaşayan Müslim ve gayrimüslim halkın sosyal, kültürel ve ekonomik durumları hakkında önemli bilgiler ihtiva ettiği görülmektedir. Tereke listeleri içerisinde çeşitli sayıda giysi ve kumaşlar, takı çeşitleri, ev ve mutfak eşyaları, gıda maddeleri, silah ve tarım aletleri, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar, ev, arsa, dükkân ve bağ gibi gayrimenkuller yer almaktadır.

Sonuç olarak şer'iyye sicili kayıtları ait oldukları zamanın, mekânın ve toplumların hafızası gibi olduğu görülmektedir. Bu tür kayıtların Osmanlı Devleti coğrafyasının etnik, dini, sosyal, kültürel, ekonomik, idari ve hukuki yapısına dair önemli bulgular ihtiva ettiği gerçeğinden yola çıkarak bundan sonraki süreçte de sicil çalışmalarının tanıtım ve fihristinin hız kazanması ümit edilmektedir.

Kaynakça

Akgündüz, Ahmet, "Şer'iyye Sicilleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, C. 1, İstanbul 1988.

Alpaslan, Erhan, 1247-1254 H./M. 1830-1838 Tarihli 2 Nolu Varna Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 1996.

Alpaslan, Erhan-Aydın, Tülay, Balkanlar'da Bir Türk Şehri: Varna (Sosyo-Kültürel Açından Bir İnceleme), *Uluslararası II. Türk Kültürü Araştırmaları Sempozyumu*, Bosna Hersek, 2015, s. 110-129.

Bayram, Sebahattin, H. 1260/M. 1844-H. 1275/M. 1858 Tarihli Varna Kazası Kadı Sicili, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Bilim Dalı*, İstanbul 1995.

Dönmez, Coşkun, "9 Numaralı Varna Şer'iyye Sicilinin Tanıtımı ve Fihristi", *Kesit Akademi Dergisi*, S. 10, Aralık, 2017, s. 756-809.

Dönmez, Coşkun, 9 Numaralı Varna Kadı Sicilinin Transkripsiyonu Ve Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, *Ksü Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kahramanmaraş 2018.

Kırayit, Yunus, "8 Numaralı Vidin Şer'iyye Sicili'nin Tanıtımı ve Fihristi", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S.1, 2020, s. 102-139.

Koyuncu Kaya, Miyase, "Osmanlı İdaresinde Bir Balkan Şehri: Varna (1774-1878)", *Turkish Studies*, C.10, Ankara 2015, s.383-418.

Ortaylı, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmalı Devleti'nde Kadı*, Kronik Kitap, Ankara 2016.

Öztürk, Mustafa, "Harput Şer'iyeye Sicilleri", *Tarih İçinde Harput Sempozyumu*, Elazığ 1992, s. 71-83.

Söylemez, Faruk-Dönmez, Coşkun, "XIX. Yüzyılın Ortalarında Varna'nın Sosyo-Ekonomik Yapısı (9 Numaralı Varna Şer'iyeye Siciline Göre)" *III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, Makedonya 2018, s. 108-121

Tatar, Özcan, "384 Numaralı Harput Şer'iyeye Sicili'nin H. 1046-1047 (M. 1636-1637) Tanıtımı ve Fihristi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 27, S. 1, Elazığ 2017, s. 233-247.

Uğur, Yunus, " Şer'iyeye Sicilleri ", *DİA*, C. 39, İstanbul 2010, s. 8-11.

Varna Şer'iyeye Sicili (VŞS), Defter No: 18, H.1286-1287. (İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicili Arşivi Bilad-ı Metruke Mahkemesinde Bulunmaktadır.)

Kırım'da Bir Hanzadenin Yaşamı: Hacı Selim Giray'ın Oğlu şahbaz Giray

Zübeyde Güneş Yağcı** - Mustafa Akkaya***

(ORCID: 0000-0002-5690-1591 - 0000-0003-4726-062X)

Makale Gönderim Tarihi

17.06.2022

Makale Kabul Tarihi

23.06.2022

Öz

Osmanlı Devleti, 1683 yılında II. Viyana kuşatması sırasında yaşadığı mağlubiyetten sonra kutsal ittifakla dört cephede savaşmaya başlamıştır. Bu savaşlar 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar devam etmiştir. Kırım Hanlığı ise Venedik ile savaş haricinde kutsal ittifakın diğer üç devleti olan Avusturya, Lehistan ve Rusya ile mücadele durumunda kalmıştır. Dönemin hanı Hacı Selim Giray, bu savaşların önde gelen kişilerinden birisidir. Oğulları Devlet Giray, Kaplan Giray gibi hanzadeler de onunla birlikte ön saflarda yer almışlardır. Selim Giray'ın oğullarından bir diğer de çalışmamızın konusunu oluşturan şahbaz Giray'dır. şahbaz Giray'ın diğer hanzadelerden farkı Sultan II. Mustafa'nın ikinci ve üçüncü seferine Kırım askerinin komutanı olarak katılmasıdır. Bu seferlerde cesareti ve şecaati ile göz doldurmuş, II. Mustafa'nın bizzat iltifatına mazhar olmuştur. şahbaz Giray'ın bir diğer farkı da metrukâtının 34 numaralı şer'iyye sicilinde bulunmasıdır. Böylece Kırım han sülalesinden bir hanzadenin gündelik yaşamını ortaya çıkarmak mümkün hale gelmiştir. Bu çalışmanın sorunsalı da tam bu noktaya odaklanmaktadır. şahbaz Giray'ın kaynaklara yansıyan savaşlarına ek olarak yaşamının diğer cephesini irdelemek için temel kaynaklarımız dönemin kroniklerinin yanı sıra Osmanlı arşiv belgeleri ve Kırım şer'iyye sicilidir.

Anahtar kelimeler: Kırım Hanlığı, Selim Giray, şahbaz/şehbaz Giray, II. Mustafa.

---

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye, zyağcı@hotmail.com.

** Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkiye, makkaya55@yahoo.com.

The Life of a Hanzade in Crimea: Şahbaz Giray, the Son of Hacı Selim Giray

After the defeat in 1683 during the Vienna siege II, the Ottoman Empire started to fight on four fronts with the holy alliance. These wars continued until the 1699 Karlowitz Treaty. The Crimean Khanate, on the other hand, had to struggle with Austria, Poland and Russia, the other three states of the holy alliance, apart from the war with Venice. The Khan of the period, Hacı Selim Giray, is one of the leading figures of these wars. Hanzades such as his sons Devlet Giray and Kaplan Giray were at the forefront with him. Another son of Selim Giray is Şahbaz Giray, who is the subject of our study. The difference of Şahbaz Giray from other hanzades is that he participated in the second and third expeditions of Sultan Mustafa II as the commander of the Crimean soldiers. In these expeditions, he impressed with his courage and bravery, and was complimented by Mustafa II himself. Another difference of Şahbaz Giray is that his dereliction is in the sharia registry number 34. Thus, it has become possible to reveal the daily life of a khan from the Crimean khan dynasty. The problem of this study focuses on exactly this point. In addition to the wars of Şahbaz Giray reflected in the sources, our main sources to examine the other aspects of his life are the chronicles of the period, as well as Ottoman archive documents and the Crimean Sharia register.

Keywords: Crimean Khanate, Selim Giray, Şahbaz/Şehbaz Giray, Mustafa II.

Şahbaz Giray, Osmanlı Devleti'nin dolayısı ile Kırım Hanlığı'nın zor durumda kaldığı yıllarda başarıları ile adından söz ettirmiş bir hanzade olarak dikkati çekmektedir. Bu onu Hacı Selim Giray'ın oğulları arasında ön plana çıkarmıştır. Kaynaklar Şahbaz Giray'ın şecaatinin ve cesaretinin yüksek olması üzerinde özellikle durmaktadırlar. Bizim Şahbaz Giray'ı ele almamızın sebebi Osmanlı Devleti'nin dört cephede savaşırken oraya koyduğu faaliyetlerinin yanı sıra 34 numaralı Kırım Şer'iyye sicilinde metrukâtının kaydedilmesidir. Bu, bize bir hanzadenin ekonomik ilişkiler ağını ve seferler haricinde gündelik yaşamına dair iz düşümünü ortaya koymamıza olanak sağlamıştır. Bu itibarla amacımız, Şahbaz Giray gibi namlı bir hanzadenin hayatı ile Kırım Hanlığı'nda Giray sülalesinden hanzadelerin yaşamını ortaya koymaktır. Diğer

taraftan birçok Kırım hanı üzerine çalışmalar yapılmıştır¹. Fakat bir hanzadenin yaşamına dair çalışmanın olmayışı Kırım tarihine farklı bir açıdan bakılmasını sağlayacağı için çalışma ayrıca önemiyet arz etmektedir.

Kırım ordularının 15. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlarda görev almaya başladığı bilinmektedir. Bu görevler Doğu'da Safevi Devleti'nden Batı'da başlangıçta Macaristan, sonra ise Avusturya'ya karşı yapılan savaşlarda yer almaktı². Bu kadar geniş cephenin merkezini kuzeydeki devletler olan Rusya ve Lehistan oluşturmaktaydı. Zaten Osmanlı Devleti Moskova ile olan ilişkileri genellikle Kırım Hanlığı aracılığı ile yürütmekteydi. Aynı durum Lehistan için de geçerli olmasa bile Osmanlı Devleti ile Lehistan arasında yapılan antlaşmalarda Kırım'a dair mutlak bir madde bulunmaktaydı. Bu madde bir taraftan Kırım Hanlığı'nın Lehistan'a akın yapmayacağı şeklinde olurken diğer taraftan Lehistan'ın Kırım Hanlığı'na hediye

¹ Kırım hanları üzerine yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Halil İnalıcı, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahip Giray Han Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, Sayı: 135, (Mart-Nisan 1983), s. 51-73; Elvina Abduvaliyeva Er, *Bora Gazi Giray Han: Hayatı ve Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara 2011; Özalp Gökbilgin, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu*, Ankara 1973; Ahmet Türk, *The Crimean Khanate Under The Reign Of Gazi Giray II*, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara 2000; Natalia Krolikowska-Jedlinska, *Law and Division of Power in the Crimean Khanate (1532-1774), With Special Reference to the Reign of Murad Giray (1678-1683)*, Leiden-Boston 2019; Feridun M. Emecen, "Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar", *Tarih Dergisi*, Sayı: 34, İstanbul 1984, s. 314-345; Fatma Meliha Şen, "Nidaî ve Kırım Tarihi Hakkında Yeni Bir Eser: Nusret-i Gazâ-yı Sâhib Gerây", *Türkiyat Mecmuası*, XXIII/2, İstanbul 2013, s. 145-169; Muhammet Şen, "Kırım Hanı I. Selim Giray'ın İlmî ve Edebî Yönü", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III/7, 2014, s. 75-84; Aynı yazar, "I. Selim Giray'ın Hanlık Döneminde Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 38, 2013, s. 55-73; Yavuz Söylemez, Osmanlı Sarayında Katledilen Bir Kırım Hanı: İnayet Giray Han", *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55, 2017, s. 209-224; Serkan Acar, "Kırım Hanı Devlet Giray'ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 39, 2013, s. 95-110; Serhat Kuzucu- Mustafa Koyuncu, "Rusya'nın Kırım Hanlığındaki Siyasi Faaliyetleri (1774-1783)", *Bilge Tonyukuk Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları I*, 2020, s. 373-393; Ferit Akün, *Devlet Giray Han*, İÜEF Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1966-1967.

² Kırım ordularının Osmanlı ordusunda ilk defa yer alması II. Bayezid dönemine tekabül etmektedir. II. Bayezid'in Boğdan seferine Mengli Giray, 50000 kişilik ordu ile katılmıştır. Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, İstanbul 1327, s. 18.

namı altında haraç vermesini kapsamaktaydı. Moskova ise zaten bu politikayı gütmektedir. Her yıl başta han olmak üzere devlet erkânı ve mirzalara başta değerli kürkler olmak üzere birçok hediye göndermekteydi. Bazen gönderilen hediyeler beğenilmeyebiliyordu. Nitekim 1635'de iki yıllık gönderilen vergi miktarı 20.105 ruble tutarındaydı. Bu meblağın 9.700 rublesi nakit, kalan 10.405 rublelik kısmı ise kürk ve çeşitli giyim eşyalarından oluşmaktaydı. Gönderilen hediye vergi Kırım'da hiç beğenilmemişti. Sonraki yıllarda gönderilen vergi miktarı hoşnutsuzluğun devam etmesine neden olmuştur³. Kırım Hanlarının zaman zaman çarlara yazdıkları mektuplarda ne kadar hediye göndermeleri gerektiği açık bir şekilde belirtilirdi⁴. Bu anlamda belki de en son mektup Murad Giray tarafından gönderilmiştir. Viyana Kuşatması'ndan önce yazılan mektupta (Ocak/Şubat 1683) gönderilen tişin⁵ anlaşma gereği gibi olmadığı üzerinde özellikle durulmaktadır. Rusların daha önce gönderdikleri ile şimdi gönderdikleri arasında farklılıklar açıkça belirtilmiştir⁶. Tabii bu arada Rusların vergiyi ve hediyeleri sadece akınları durdurmak amacıyla göndermediklerini de belirtmek gerekmektedir. Amaçları Kırım Hanlığı'nı ezeli düşman olarak gördükleri Lehistan'a karşı kıskırtmaktı. Nitekim Canibek Giray'ın Çar Mikhail Fedoroviç'e gönderilen mektupta bu hususa özellikle dikkat çekilmekteydi⁷. Zaten Osmanlı Devleti, Rusya ile ilgili işlerin yürütülmesinde Kırım Hanlarının görüşlerine azami ölçüde dikkat ederdi⁸.

II. Viyana kuşatması Osmanlı devleti, dolayısı ile Kırım Hanlığı için de bütün dengeleri değiştiren bir savaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa, Lehistan kralı Jan Sobieski'nin komutasında bir orduyu

---

³ A.A. Novoselyskiy, *Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, Trc. Kemal Ortaylı, Ankara 2011, s. 270-273.

⁴ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992, s. 398-403.

⁵ Bakınız: Aleksandr N. Samoyloviç, "Kırım Tatar Yarıllıklarında "Tiyiş (Tiş)" ve Diğer Terimler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/1, Çev: Serkan Acar, İzmir 2011, s. 277-278.

⁶ V.V. Velyaminov-Zernov, *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarına Dair Bolgan Yarıllıklar ve Hatlar*, Haz: A. Melek Özyetgin, İlyas Kamalov, Ankara 2009, s. 707-709.

⁷ Akdes Nimet Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 251-252.

⁸ Bu durum Murad Giray dönemine kadar bu şekilde devam etmişti. Murad Giray Rus elçisine hakaret ettikten Rusya önce Bender valileri, daha sonra ise doğrudan Osmanlı Devleti ile ilişkileri yürüttüler. Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, s. 122.

Viyana'ya yardıma gönderdi. Bu savaşta o sırada Kırım Han'ı olan Murad Giray Han'ın ihanet edip etmediği tartışıla gelen bir husustur⁹. Tartışma bilerek görevi olan Tulln Köprüsü'nü (İskender Köprüsü) korumayıp çekilmesidir¹⁰. Osmanlı kaynakları Vezir-i azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile arasında yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle yerdiği, Murad Giray Han'ın bunu kaldıramadığı ve düşmanın köprüden geçişine hiçbir müdahalede bulunmadığı şeklindedir¹¹. Mehmed Giray ise kaleme aldığı eserinde kuşatma sırasında Kırım kuvvetlerinin Viyana'dan bir günlük mesafe ve daha uzaklara akınlarda

⁹ Murad Giray, Selim Giray'ın hanlıktan alınması üzerine Kırım hanı olmuştur. Han olması ile kendisine mutat olduğu üzere yıllık 100.000 akça salyane verilmiş, BOA. AE. SMMD. IV., nr. 6/630; ve samur kürk, murassa kılıç hediye edilmiştir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 88.

¹⁰ İskender Köprüsü, taştan yapılmış bir köprü idi. Viyana'dan iki menzil uzaktaydı. Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 700-701.

¹¹ Silahdar olayı şu şekilde anlatmaktadır: “Nemçe ve Leh askeri köprü başına geldükde geçirtmemeğe kâdir iken mâni' olmayup fevc fevc cümlesi geçüp, asâkir-i İslâm üzerine yürüdiler ve ol gün kendüsi köprüye nâzır bir mürtefi' mahalde kamçı elinde tâziyânesiyle kabzasın avucuna sıkmış ve elini böğrüne koymuş at üzre durup küffârın geçdüğün seyr iderdi. İmâmî yanına varup “Han'im şu bölük bölük geçen kâfiri kırdırsanız artık girüsi münkatı' olmaz mıydı?” didikde, “Behey efendi sen bu Osmanlı'nun bize itdüğü cevri bilmezsin. Ancak bizi bir hâle kodular ki, yanlarında Eflak ve Boğdan keferesi kadar rağbetimiz kalmadı”. .... şeklinde cevap vermiştir. Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 875; Vezir-i azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Murad Giray Han orduya katıldığında çok büyük karşılama merasimi hazırlatmıştır. Han otağın önünde kendisini karşılamıştır. Nureddin Sultan ve hanzadeler yanında olduğu halde otağa davet etmiştir. Halil İnalçık, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2017, s. 226; Yapılan meşveret meclisinde başköşeye oturtulmuştur. Mehtap Yılmaz, *Vekayi'name (Vekayi-i Bec) (Metin ve Değerlendirmesi)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 9; Murad Giray, Çehrin seferi sırasında da orduya katılmıştır. Orada da vezir-i azam otağ dışında karşılaşmıştır. Bu sırada Han'a kürklü ve kürksüz iki sevb serâser, bir şemşir-i murassa'-gılâf ve bir tîr-keş ve zerîn ü rahatlı bir esb-i tâzi hediye etmiştir. Yanında bulunan hanzadelerden ikisine birer kürk, Nureddin sultana ve diğer hanzadelere, kabile beylerine, mirzalara ve diğer ileri gelenler olmak üzere toplam 200 adet hilat verilmiştir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 92; Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke* s. 700-701; Hemen hemen aynı neviden hediyeler Viyana seferine katıldığında da verilmiştir. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 143.

bulduklarını, akınlarda ziyadesiyle ganimet elde ettiklerini ve bir an önce dönmek istediklerini yazmaktadır¹². Murad Giray Han'ın serdarın kendisine karşı olumsuz davranışları sebebiyle askerlerinin isteklerine uyduğu üzerinde durmaktadır¹³. Ancak bu konuda ittifak edilen husus ise Murad Giray Han'ın çekilmesinin Viyana bozgununun önünün açmış olmasıdır¹⁴. Bozgunun kısa bir süre sonra Merzifonlu Kara Mustafa Paşa idam edilmiştir. 5 Mart 1684'de ise Avusturya, Lehistan ve Venedik bir araya gelerek Hıristiyan Birliği, yani kutsal ittifak oluşturmuşlardır. Bu ittifakın temeli eski haçlı idealinin canlandırmak üzerine değildir. Çünkü bu üç devlet menfaat gereği bir araya gelmiştir. İttifaka Rusya da katılır diye yer bile ayrılmıştı¹⁵. Böylece Osmanlı Devleti öncelikle üç cephede birden, ardından Rusya'nın dahil olması ile birlikte dört cephede savaşa girmiştir. Böyle bir durumda Kırım Hanlığı'nın önemi yadsınamayacak bir gerçektir¹⁶. Bu itibarla görevden alınan Murad Giray'ın yerine önce II. Hacı Giray han oldu. Fakat ancak dokuz ay hanlıkta kalabildi¹⁷. Onun yerine Çehrin seferi sırasında başarısız olduğu için görevden alınan Selim Giray, ikinci defa hanlığa

¹² Öyle ganimet aldılar ki esirlerin sayısı belli değildi. Koyun, sığır gibi hayvanların yanı sıra gümüş kap kaçak, değerli kumaşlardan yapılmış giysiler sayılamayacak kadar çoktu. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 155.

¹³ Uğur Demir, *Târîh-i Mehmed Giray (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 6; Halil İnalçık, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2017, s. 232-233.

¹⁴ Tartışma için bakınız: Krolikowska-Jedlinska, *Law and Division of Power in the Crimean Khanate (1532-1774)*, s. 62-69; Cihan Yalvar, "Suçlamaların Gölgesinde Bir Kırım Hanı: Murad Giray Han", *Murad Giray Han, Yeditepe Ün. Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, III/6, İstanbul 2019, s. 1-18; Viyana seferi başlamadan önce Mart/Nisan 1682'de Moskova'ya bir mektup göndererek barış yanlısı olduğunu belirtmiştir. Hatta Rusların dostuna dost, düşmanına düşman olacağını bildirmekteydi. Aynı neviden bir başka mektup 10 Ağustos 1682'de gönderilmiştir. Bu mektuplarda Moskova'nın dostuna dost düşmanına düşmanız derken anlaşma şartlarına Moskova'nın riayet etmesine dikkat çekilmektedir. Mektuplar için bakınız. Velyaminov-Zernov, *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarga Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar*, s. 670-71.

¹⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 177-178.

¹⁶ Murad Giray, taksirat üzere hareket etmekle suçlanarak görevden alınmıştır. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 162.

¹⁷ Hacı Giray Rodos'a sürüldü ve 1689 yılına kadar yaşadı. O meydana gelen veba salgını sırasında bu hastalıktan vefat etmiştir. Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, s. 15.

getirildi (Haziran 1684)¹⁸. İşte Şahbaz Giray bu Selim Giray'ın oğludur. Selim Giray han olur olmaz büyük oğlu Mehmed Giray'ı kalgayığa, küçük oğlu Azimet Giray'ı ise nureddinlik makamına getirdi. Böylece Kırım'da yeniden düzeni kurdu¹⁹.

Diğer taraftan Ruslar Kırım'a saldırılarını başlatmışlardı. Daha Selim Giray'ın ikinci saltanatı döneminde General Golitsin komutasındaki Rus orduları Or Kapı'ya dayanmışlardı. General Golitsin'in 50000 kişilik ordusu ile başlattığı saldırı Kırım kuvvetleri tarafından bertaraf edildi. Selim Giray, ise bu sırada Sofya'da Avusturyalılara karşı sefere katılmıştı²⁰. Şahbaz Giray bu savaşlar sırasında Çerkes Kumık, ve Yaman Sadakların yardımı ile Rus ordusunu durdurmakta çok önemli rol oynamıştır. Hatta Bucak Tatarlarının ve Nogayların yardıma gelmesine gerek kalmamıştı²¹. Selim Giray'ın işi bu anlamda oldukça zordu. O, hem Kırım'ı korumaya çalışıyor hem de Lehistan ve Macaristan'da yoğun bir şekilde devam eden savaşlara destek olmaya çalışıyordu. Buna rağmen Han, birçok savaşın kazanılmasını sağlamıştır. Mesela bunlardan bir tanesi Erdel'de Avusturya Generali Heisleri bozguna uğratmasıdır. Hatta savaşta esir düşenler arasında Heisler de vardı²².

¹⁸ Kırım ileri gelenleri padişaha başvurarak Hacı Giray'ın azlini istediler. Yerine Selim Giray'ın getirilmesini de arzlarına eklediler. Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, s. 74; Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî-Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Haz: Yavuz Söylemez, Ankara 2020, s. 266; Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 693; Selim Giray, bu sırada Rodos'ta idi. Hatta buradan mektuplar yazarak oğulları aracılığı ile hanlığın kendisine verilmesini sağlamıştır. İnalçık, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, s. 241; Selim Giray ilk hanlığı dönemi 1671'de başlamış 1677'ye kadar sürmüştür. Mustafa Eravcı, "Selim Giray", *DiA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 428; Han olduğunda salyanesi 100.000 akça olarak belirlenmiştir. BOA. AE. SMMD. IV., nr. 50/5830, 7 Temmuz 1671; Han olduğunda murassa altın kılıç, incili, zümrüdü altın zincirli tirkeş, Mısırkari keman dahil hediyeler tevdi edilmiştir. BOA. İE. HLT., nr. 2/256.

¹⁹ Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, s. 111; Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 927.

²⁰ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, İstanbul 1282, s. 106.

²¹ Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1228; V. D. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, İstanbul 2016, s. 385.

²² Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1307.

Bir diğeri Belgrad ve Niş'in geri alınmasıdır. Kırım ordusu Selim Giray ve Kalgay Devlet Giray komutasında 20.000 askerle yetişmişti²³.

Şahbaz Giray'ın ön plana çıkması babası Selim Giray'ın üçüncü hanlığı dönemine tekabül etmektedir. Selim Giray, hastalığını ileri sürerek hanlıktan ayrıldı. Yerine onun önerisi ile II. Saadet Giray hanlığa getirildi²⁴. Selim Giray, bu zaman zarfında hac farızasını yerine getirmiştir. Bundan sonra kaynaklarda Hacı Selim Giray olarak tesmiye edilecektir²⁵. Saadet Giray'dan sonra Safa Giray han tayin edildi (Aralık 1691)²⁶ ise de sonunda Selim Giray üçüncü defa han oldu (14 Ekim 1692)²⁷.

Şahbaz Giray'ın, kaynaklarda yer alan ilk seferi 1694 babası han Selim Giray ile katıldığı seferdir. Yeni vezir-i azam olan ve hemen akabinde serdar-ı ekrem olarak ordunu komutanlığı vazifesini üstlenen Ali Paşa, Kırım ordusunun gelmesi için Sofya'da on gün bekledi. Ancak Hacı Selim Giray komutasındaki Kırım ordusu, ordu Belgrad önlerine geldiğinde katıldılar. Sadrazam Ali Paşa, her zamanki gibi hanı mutat olduğu üzere karşıladı ve otağına götürdü. Burada izzet-i ikramda bulundu. Hacı Selim Giray'ın yanında oğulları Devlet Giray, Gazi Giray'ın yanı sıra Şahbaz Giray da bulunmaktaydı. Gazi Giray ve Saadet Giray da vardı. Varadin kuşatması aşırı yağmur yağması ve metrisleri su doldurması gibi nedenlerle başarılı olunamadı. Ordu Belgrad'a çekildi²⁸. Bu arada 4000 kişilik Kırım askeri Belgrad'dan Temeşvar ve Gyula kalelerine yardım gönderildi. Kırım askerinin başında Kalgay sultan bulunmaktaydı²⁹. Diğer taraftan Şahbaz Giray, Lehistan kralı Jan

²³ Zaten General Heisler bu savaşlar sırasında ele geçirilmiştir. Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, s. 38-41; Ayrıca bir hayli ganimet elde edilmiştir. Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, s. 387.

²⁴ Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1344-1345;

²⁵ Hatta hacdan dönerken eşkiya saldırısına uğradı. Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1350.

²⁶ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, II, s. 177.

²⁷ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, II, s. 203; Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr*, s. 273; Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1402.

²⁸ Nazire Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1559-1561; İnalçık, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, s. 302.

²⁹ Bu yardım ancak Temeşvar kalesine ulaştırılabildi. Gyula Kalesi üzerindeki geçitler Erdel kralı Feterani tarafından tutulduğundan kaleye yardım ulaştırılamadı. Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1563.

Sobieski tarafından kuşatılan, fakat kale muhafızı Kahraman Paşa'nın başarılı savunması neticesinde çekilmek zorunda kaldığı Kamanıçe Kalesi'ne zahire gönderme işini yerine getirmişti. Zahirenin büyük bir kısmı olan 17 bin kilelik kısmı kaleye ulaştırılmıştı. 1694 Kasım ayı geldiğinde ihtiyaç duyulan 25 bin kilelik zahirenin geriye kalan 8 bin kilesinin de bir an önce Kamanıçe'ye ulaştırılması gerekmekteydi. Zahirenin temini işi o yılın mahsulünden olmak üzere Bucak'ta sakin Or ve Orakoğlu kabilelerinden satın alınmak suretiyle sağlanmıştı. O sırada Budin'de bulunan Şahbaz Giray'ın zahireyi götürmesi emredildi³⁰. Geri kalan zahire iki bin kadar araba ile Özü muhafızı Mustafa Paşa tarafından Kamanıçe yakınlarındaki Yaveçe kalesine kadar götürülüp burada Şahbaz Giray'a teslim edildi. Leh kuvvetleri ise kaleye yardım geleceğini öğrenmişlerdi. Kaleye üç saat mesafeye gelindiğinde Jan Sobieski'nin oğlu ve dört kazak hatmanının da bulunduğu 30000 kişilik Leh kuvvetleri saldırıya geçti. Şahbaz Giray, komuta etiği asker sayısı ise 4000 civarında idi. Kahramanca karşı koymalarına rağmen sayıca çok üstün askere karşı bir şey yapamayacağı aşikârdı. Bunun üzerine Şahbaz Giray, buğdayı bırakıp geri çekilmek zorunda kaldı³¹. Şahbaz Giray'ın sayıca kat be kat üstün Leh ordusu karşısında yapabileceği bir şey yoktu.

Fakat aradan bir iki ay geçmeden Şahbaz Giray, Lehistan'a karşı yeniden harekete geçti. Bu sırada han Selim Giray, Kırım'a geri dönmekteydi. Hâlbuki kış mevsimi idi ve sefer zamanı değildi. Selim Giray, sefer bittiğinde ordu ile Kırım' dönmemişti. Ordusunu kalgay sultan komutasında ordusunu Kırım'a geri gönderirken kendisi Edirne'ye gelerek II. Ahmed ile görüşmüştü. Şahbaz Giray'ın Lehistan üzerine akını Şubat 1695'de kış ayında gerçekleşmiştir. Zaten bu Kırım akınlarında her zaman uygulanan bir durumdu. Kışın nehirler donduğu için ulaşım daha kolaydı. Diğer taraftan kışın yapılan akınlarda Rus ve Leh ordusunun saldırı ihtimali oldukça düşük olurdu. Bu da akınların

³⁰ Bu meyanda emir 19-20 Kasım 1694 tarihidir. BOA. A.DVN.MHM., nr. 105, s. 30, h. 97; Zahirenin tedarik edilmesi ve Kamanıçe'ye götürülmesi hususunda Bucak'ta sakin Nogay mirzalarına da emir gönderilmiştir. BOA. A.DVN.MHM., nr. 105, s. 30, h. 98.

³¹ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, II, s. 268; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât*, s. 494; Karaçay Türkal, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke*, s. 1573; Bir sonraki yıl Kamanıçe Kalesi'ne zahireyi Gazi Giray götürecektir. Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, II, s. 365.

başarısını artıran bir olguydu. Fakat akınlarda büyük kaleler bazen tehlike oluşturabilirdi. Çünkü bu kalelerde asker sayısı diğerlerine göre fazlaydı. Şahbaz Giray'ın bu akını Lehistan içlerine kadar yapılmıştı. Yol üzerinde karşısına 8000 kişilik bir Leh ordusu çıktı. Bu defa Leh kuvvetleri denk sayılırdı ve kolayca b0zguna uğrattı. Şahbaz Giray, ordusu ile İlbav Kalesi'ni kuşattı. Kale hatmanının 12000 kişilik atlı ve piyade askeri ile kaleden çıkarak saldırıya geçtiyse de bir şey yapamadan yeniden kaleye geri dönmek zorunda kaldı. Şahbaz Giray, İlbav Kalesi'ne giremedi, ama varoşları yaktıktan sonra dönüş yoluna geçmiştir. Bu akın Leh memleketine girdikten sonra 22 gün sürmüştür. İlbav Kalesi varoşları başta olmak üzere o civardan bir hayli ganimet elde edilmiş vaziyette önce Kamanıçe'ye daha sonra Kırım'a döndü. Şahbaz Giray, başarılı geçen bu akını Kamanıçe'de iken yazdığı bir mektupla padişaha bildirdi. Mektupla birlikte haç-peyker büyük bayrak, iki top ve bir yarar dil, yani esir gönderdi. Bu esir Aktanaç adında bir boyar, yani Leh asiliydi³². Alay köşkünde padişaha sunulan mektubun yanı sıra Aktanaç boyar da huzura çıkarıldı. Aktanaç idam edilmesi ihtimali karşısında Müslüman olmuş ve Şahin Mehmed adını almıştır. Bunun üzerine Eski Saray'da baltacı ocağına kayıt edildi³³. Simirnov, bu hediyelerin Şahbaz Giray'a padişah tarafından verildiğini yazmaktadır. Hatta devam ederek padişahın Şahbaz Giray'ın başarısından çok memnun olduğunu ve babasının yerine Kırım'a han tayin etmek istediğini yazmaktadır³⁴. Fakat Simirnov, bu olayı Sultan Mustafa'nın ikinci Macaristan seferi ile karıştırmaktadır³⁵. Akın sırasında II. Ahmed öldüğü için tahta II. Mustafa geçmişti. Dolayısı ile Şahbaz Giray'ın mektubu II. Mustafa'ya gelmiştir. Bundan sonra Şahbaz Giray'ı II. Mustafa'nın seferlerinde görüyoruz.

II. Mustafa tahta geçtikten hemen sonra bizzat ordunun başında sefere katılmak üzere harekete geçti. Devlet işlerini bizzat ele aldı. Şahbaz Giray'ın başarılı Lehistan akını, Sakız'ın Venediklilerden geri alınması kamuoyunda olumlu etki bırakmıştı. Sürmeli Ali Paşa'dan sonra sadarete getirilen Elmas Mehmed Paşa hazırlıkları tamamlayınca

³² Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr*, s. 291.

³³ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme İnceleme-Metin (1106-1133/1695-1721)*, Haz: Mehmet Topal, Ankara 2018, s. 93.

³⁴ Smirnov, *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, s. 400

³⁵ Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, s. 79.

II. Mustafa, 30 Haziran 1695’de birinci Macaristan seferine çıktı. Bu sırada Rus Çarı Petro Azak Kalesi’ni kuşattı³⁶. Azak Kalesi’nin yardımına Kaplan Giray gönderildi. Bu arada padişah Kırım ordusunun da sefere iştirak etmesini istiyordu. Bu meyanda Selim Giray’a ferman gönderilmiştir. Fakat Kırım halkı Rus ordusunun bu kadar yakında olması hasebiyle hanın bizzat sefere katılmasını istemiyorlardı. Han, yanında çok az asker olduğu halde sefere katılmak üzere harekete geçip Or Kapu’ya geldiğinde Şeremetev komutasındaki Ruslar ve Potkali Kazakları harekete geçtiler³⁷. Gerekli tedbirleri aldıysa da Rusların Özü kıyısındaki Gazikerman’ın Şeremetev’in eline geçmesine engel olamadılar. Potkali Kazakları ise Nusretkerman’a girmişlerdi. Selim Giray ise bu sırada Vidin’e ulaşmıştı. Gazikerman ve Nusretkerman’ın düşmesi haberi orduya ulaştığında askerler daha ileri gitmeyip Kırım’a geri dönmek istediler. Han’ın yanında çok az kuvvet kaldı ve o padişahla sefere devam etti³⁸. Oğlu kalgay Devlet Giray, Kırım’a geri döndü. Ruslara karşı savunma tedbirleri aldı. Yine de Şahkerman ve Mübarekkerman kalelerini almalarına engel olmadılar. Senenin en büyük başarısı Çar Petro’nun Azak önlerinden başarısızlıkla ayrılmasıdır. Azak’a yardım için görevlendirilen Kaplan Giray, Rus ordusu çekilirken bir süre takip ederek ganimetle Kırım’a dönmeyi başarmıştı³⁹. Bütün bunlar üzerine Kırım ileri gelenleri Kazaklar üzerine akın yapılmasını istiyorlardı. Selim Giray ise hastaydı, akını yapabilecek durumda değildi. Akına kalgay Devlet Giray, Şahbaz Giray, Gazi Giray ve Kaplan Giray katılacaklardı. Akına kalgay Devlet Giray komuta edecekti. Fakat Kırım ordusunda tam bir birlik yoktu. Mesela Bucak başbuğu olan Gazi Giray, kalgay sultanla arası iyi olmadığı için akına zamanında katılmadı. Çerkesistan başbuğu Kaplan Giray ise Don Kazakları üzerine küçük baskınlar yaptıktan sonra geri çekildi. Geriye Devlet Giray ve Şahbaz Giray kalmıştı. Onlar da Barabaş Kazakları üzerine saldırdılarsa da Gaziler Geçidi adı verilen yere kadar gittiler.

³⁶ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, II, s. 352.

³⁷ Kazaklar hakkında geniş bilgi için bakınız: Yücel Öztürk, *Özü’den Tuna’ya Kazaklar*, İstanbul 2004.

³⁸ Selim Giray’ın yanında sadece kapı halkı kalmıştı. Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb’ü’s-Seyyâr*, s. 298.

³⁹ Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb’ü’s-Seyyâr*, s. 300; Azak’ta Kırım ordularının desteği için bakınız: Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, II, s. 352-355.

Maalesef 24 gün süren akın başarısızlıkla sonuçlandı. Bu akına Kırım kaynaklarında *Donuz kırımı* denilmektedir⁴⁰.

1696 yılı baharında Sultan Mustafa yeniden sefere çıkmak üzere hazırlıkları başlattı. Doğal olarak sefere Kırım ordusunun da katılması amacıyla Kırım hanı Selim Giray'a yeniden emir gönderildi. Selim Giray hazırlıklarını yapıp Ferahkerman civarına geldiğinde Çar'ın Azak'ı kuşattığını haber aldı. Rus tehlikesi karşısında halk hanın sefere bizzat katılmasını, Kırım'ı bırakmasını istemediler⁴¹. Han, durumu İstanbul'a bildirdiğinde Kırım'da kalıp savunma yapmasını, ama yerine Şahbaz Giray ya da Kaplan Giray komutasında ordu göndermesi yönünde emir geldi⁴². Bunun üzerine Selim Giray, oğlu Şahbaz Giray'ı sefer için görevlendirdi. O sırada Şahbaz Giray, Azak'a zahire götürmüştü, dönmekteydi. Dönerken Azak Deniz'i kıyılarında rastladığı Kazaklara karşı başarılı mücadele vermişti. Niğdeli Ali Ağa'nın getirdiği hatt-ı hümayun gereği hemen yola çıktı (16 Temmuz 1696)⁴³. Kırım ordusu Kalıcak mevkiinde ikiye ayrıldı. Selim Giray, Şahbaz Giray'ı sefere yolcu ederken kendisi Azak'a gitti⁴⁴. Ama yola çıkmadan oğluna "... *dîn ü devlet hizmetinde kemâl-i istikâmet ile rikâb-ı hümayûnda ubûdiyyet cihetinde, taksîrât itmeden hazer eyle. Eger dâreynde kâm-ı maksûdiñ bî-na'b hâsıl ola varasıñ ve askeriñ zabtında muhkem ol. Halk için hulûs-ı kalb olan ibâdın sür ve mu'ânet eyle*" şeklinde nasihatte bulundu ve başarılı olması için dua etti⁴⁵.

Şahbaz Giray, Kırım'dan ancak 2000 kişi ile yola çıkabilmişti. Akkerman civarına geldiğinde 10000 kişi daha kendisine katıldı. Padişah bu sırada Lipova Kalesi önündeydi. Şahbaz Giray, ilk çarpışmalar başladıktan sonra gelebilmişti. Silahdar Tarihi'nde Kırım

⁴⁰ Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr*, s. 301; İnalçık, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, s. 311.

⁴¹ Kırım Han'ı sefere gidileceği zaman kabile liderlerinin desteğini almak zorundaydı. Alan Fisher, "Moscovy and Black Sea Slave Trade", *A Precarious Balance: Conflict, Trade and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier*, İstanbul 1999, s. 31.

⁴² BOA. A.DVN.NMH., nr. 5, s. 213-214.

⁴³ Kırım ordusunun bir kısmı da Azak'a yardım için gönderilmiştir. Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr*, s. 311.

⁴⁴ Selim Giray'a Azak, Taman ve Özi taraflarının korunması için gönderilen emirler. BOA. A.DVN.NMH., nr. 5., nr. 5, s. 215-221.

⁴⁵ Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, s. 77.

askeri sayısının 6000 kişi olduğunu ve geç gelmesi nedeniyle hanzadeye iltifat etmediği üzerinde durmaktadır⁴⁶. Mehmed Giray ise Sultan Mustafa'nın bu durumdan müteessir olan Şahbaz Giray'ın gönülünü aldığı, otağa davet ederek, huzuruna kabul ettiğini yazmaktadır. Burada kendisine samur kürk ve tezyin edilmiş bir kılıç ve yine tezyin edilmiş eğerli bir at hediye etti. Tabii Şahbaz Giray'ın yanında olan mirzalar da unutulmadı. Onlara da çeşitli hilatlar hediye edildi⁴⁷. Böylece Şahbaz Giray orduya iltihak etmiş oldu.

Öncelikle Bosnalı Sefer Bey kılavuz tayin edilerek Şahbaz Giray, Yalı Ağası Osman Ağa ile birlikte düşman üzerine akına gönderildi⁴⁸. Akının başarılı geçmesi ve Avusturya ile yapılan savaşlarda üstün gayreti sayesinde padişahın dikkatini çekti. Hatta Sultan Mustafa, Selim Giray'ın yerine onu Kırım'a han tayin etmek istedi. Fakat devlet ileri gelenleri "*Pâdişâhım, hâliyâ pederleri el-Hâc hân hazretlerinüñ hâtırı sıyânet olunmak lâzım-ı devletdür.*" diyerek padişahı bu düşüncesinden vazgeçirdiler. Sefer sırasında Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya Şahbaz Giray ile birlikte hareket etmesi yönünde emir verilmiştir⁴⁹. Ordu dönüş yoluna koyulduğunda Şahbaz Giray, padişah tarafından Yağodine menziline huzura kabul edildi⁵⁰. Çeşitli armağanlar ihсан edildikten⁵¹ sonra Kırım'a dönmesine izin verildi⁵². Kısa süre sonra Bahçesaray'a vasil oldu.

Şahbaz Giray, Bahçesaray'da çok kalamadı. 1697 yılında II. Mustafa üçüncü Macaristan seferine çıkmak üzere hazırlıkları başlattı. Tabii 1696 yılı Azak'ın Rusların eline geçtiği yıl olması itibari ile kuzey savaşlarında yeni bir evrenin başlaması demektir⁵³. Selim Giray hem Rus tehlikesi hem de hastalığı sebebiyle bizzat sefere iştirak

⁴⁶ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 292.

⁴⁷ Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, s. 79.

⁴⁸ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme* s. 298.

⁴⁹ BOA. *İE. HR.*, nr. 4/495, Evasit-ı Safer 1108.

⁵⁰ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 305.

⁵¹ Ayrıca padişah Şahbaz Giray'a iki has da verilmesini emretti. Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, s. 80.; Has demek en az 100.000 akçalık bir gelir anlamına gelmektedir. İki has demek yıllık gelirinin 200.000 bin akça olması anlamına gelmektedir.

⁵² Şahbaz Giray, bu sırada bir süre Temeşvar civarında kalmıştır. Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr*, s. 327.

⁵³ Râşid Mehmed Efendi, *Târîh-i Râşid*, II, s. 385-387.

edemeyeceğinden Şahbaz Giray komutasında 10000 kişilik ordu ile sefere memur edildi. Yola çıktıktan sonra kendisine gönderilen emirde Boğdan'da çeşitli sorunlar ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bir kısım Boğdan halkı voyvodalarına itaat üzere değillerdir. Ayrıca Eflak'ta sakin eski hatmanlardan Antayon, Mironikoğlu? Nikola ve Anton ve Vasil yine voyvodalarına itaat etmeyip isyan etmişlerdir. Şahbaz Giray'a gönderilen emirde isyandan vazgeçerlerse canlarına, mallarına ve ailelerine dokunulmaması istenmektedir⁵⁴. Bir başka sorun ise Eflak sınırına yakın Calmış? Nahiyesi'nde hırsız ve haydut eşkıyası türemiş olmasıdır. Eşkıyalar çevreye ve Tuna iskelelerinde halka zarar vermektedirler. Şahbaz Giray'ın Calmış? Nahiyesi'ne vardığında bu hususta gerekli tedbirleri alması istenmektedir⁵⁵. Tabii bu sırada padişah hal hatırını sormuştur. Diğer taraftan Kapıcıbaşı Mirahur Hasan Ağa'ya yazılan hükümde ise Şahbaz Giray'ın ve Kırım askerinin ihtiyacının karşılanması emredilmektedir. Bunun için Eflak ve Boğdan cizyesi gelirlerinden istifade edilmesi istenmektedir⁵⁶. Hasan Ağa marifeti ile Kırım askeri Eflak sınırına geldiğinde verilmesi istenenler 850 baş sığır, 850 baş koyun, 140 kıyye sadeyağ, 112 kıyye mum, 22 kile pirinç, 1120 kile arpa, 2800 adet ekmek, 160 kıyye çörektir. Bütün bunların bedeli 5.489.5 kuruş, 878.320 akçaya balığ olmuştur⁵⁷. Bütün bunlardan sonra Haziran 1697'de Şahbaz Giray, Pançova menziline orduya katılmıştır⁵⁸. Orduya katıldığında 200 baş koyun ve 200 baş sığır verilmiştir⁵⁹. Burada hanzade padişah tarafından kabul edilmiştir⁶⁰. Mehmed Giray huzura kabul edildiğinde Şahbaz Giray'a şerbet ve kahve ikram edildiğini yazmaktadır⁶¹. Halil İnalçık, huzura kabul edildiğini, fakat hanzadeye kahve ikramının mümkün olmadığı üzerinde durmaktadır. Çünkü padişah huzurunda kahve ikramı sadece hanlara

⁵⁴ BOA: *A.DVN.MHM.*, nr. 110, s. 31, h. 127; Evail-i Zilkade 1108.

⁵⁵ BOA. *A.DVN.MHM.*, nr. 110, s. 54, h. 236.

⁵⁶ BOA. *A.DVN.MHM.*, nr. 110, s. 54, h. 238.

⁵⁷ BOA. *İE. HR.*, nr. 7/682.

⁵⁸ Şahbaz Giray'ın gelişi sırasında gerekli tedbirleri alması, yolda güçlük çekmemesi için kılavuz tayin etmesi için Eflak voyvodasına Haziran ayı başlarında emir gönderilmiştir. BOA. *A.DVN.MHM.*, nr. 110, s. 54, h. 234, 235, 236, Evail-i Zilhicce 1108.

⁵⁹ BOA. *İE. HR.*, nr. 7/682.

⁶⁰ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 402.

⁶¹ Demir, *Târîh-i Mehmed Giray*, s. 99.

mahsus bir iltifattı⁶². Adet olduğu üzere kendisine çeşitli hediyeler verildi. Bunlardan birisi 7200 akça kıymetinde samur kürktü. Ayrıca 2 top hindi kutni, 1 top alaca, 1 çift keşmiri şal kuşak, 3 adet kadife yastık, 1 adet kırmızı kilim, 3 adet kırmızı bogasi donluk gibi hediyeler Dilaver Ağa marifet-i ile temin edilip, tevdi edildi⁶³. Bunlara ilaveten muşambalı münakkaş çadır verilmesi sağlandı⁶⁴.

Sefer sırasında Şahbaz Giray, düşman ordusunun durumu öğrenmek ve düşman hakkında bilgi alabilmek amacıyla esir ele geçirmek üzere görevlendirildi⁶⁵. Titel Kalesi'nin fethi sırasında ordu ile birlikteydi. Kaçan düşmanı takip edip nice esir ve ganimet ele geçirmiştir⁶⁶. Ayrıca Varadin taraflarında da Şahbaz Giray, görevlendirildi. Amaç o tarafta düşmanın hareketi hakkında bilgi toplamaktır. Mesela ordu Div hendeği başında iken akşama doğru ordudan ayrılarak düşmanın Varadin'e yöneldiği bilgisi ile sabaha karşı geri dönmüştü⁶⁷.

Sultan Mustafa'nın üçüncü seferinin kaderini belirleyen savaş Zenta'da yapılmıştır. Osmanlı ordusu Zenta mevkiinde Tisa Nehri'ni geçmeye çalışırken Avusturya ordusunun baskınına uğramıştır. Şahbaz Giray da ordu ile birlikteydi. Son ana kadar sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın çadırında kalmıştı. Fakat savaşın artık kazanılamayacağı noktaya gelindiğinde yakınlarından birisinin uyarısı ile karşıya geçmeye karar verdi⁶⁸. Böylece savaşı ordunun karşıya geçen kısmı ve padişah ile birlikte seyretmek durumunda kaldı. Savaş bittiğinde ordu ile birlikte Temeşvar'a çekildi⁶⁹. Burada padişah tarafından huzura kabul edilerek

---

⁶² Halil İnalçık, kahve ikramının hana mahsus olduğu bilgisinin Mehmed Giray tarihinin olayın anlatıldığı sayfada yer alan der kenarda olduğunu yazmaktadır. Hatta der kenarın başka biri tarafından yazıldığını da belirtmektedir. İnalçık, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, s. 555, dipnot 87.

⁶³ BOA. *İE. HR.*, nr. 5/448.

⁶⁴ BOA. *İE. HR.*, nr. 5/526.

⁶⁵ İnalçık, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, s. 321.

⁶⁶ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 406.

⁶⁷ Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 415. Aynı bilgi daha sonra tekrarlanacaktır. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, s. 419.

⁶⁸ Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'û's-Seyyâr*, s. 325;

⁶⁹ Erhan Afyoncu, "Zenta", *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, s. 281.

Kırım'a dönmesine müsaade edildi⁷⁰. Fakat Eylül ayı geldiğinde Barabaş Kazakları üzerine akın yapmak üzere görevlendirildi. Emrinde yer alan 10000 askerle Recep 1109- Ocak/ Şubat 1698'de harekete geçti⁷¹. Ukrayna'da yer alan kazaklar üzerine yapılan akında Çoğay Kalesi⁷² kuşatılmış, kaleye bir hayli zarar verilmiştir. Şahbaz Giray, kalenin varoşunu yakmış ve bir hayli ganimet ile geri dönmüştür. Dönerken Rus askeri Pojrak suyu civarında saldırmıştır. Şahbaz Giray saldırıya mani olamadıysa da çok kayıp vermeden Kırım'a dönmeyi başarmıştır. Akın tam olarak 48 gün sürmüştür⁷³. Şahbaz Giray'ın akının başarılı geçtiğine dair İstanbul'a bilgi verdiği ona hitaben yazılan cevabi mektuptan anlaşılmaktadır. Evahir-i Ramazan 1109 (1-10 Nisan 1698) tarihli mektup doğrudan Şahbaz Giray'a hitaben kaleme alınmıştır. Gönderdiği mektubun ulaştığı üzerinde durulduktan sonra düşmana karşı başarısı tebrik edilmektedir⁷⁴. Ayrıca başta Kalgay Devlet Giray ve Şahbaz Giray olmak üzere diğer hanzadelere hediyeler gönderilmiştir. Bu hediyeler şunlardır: Kalgay sultana has ül hass samur kürk, Şahbaz Giray'a çukaya kaplı samur kürk, hanzadeler için dört top has ül hass-ı

⁷⁰ Bu kabul sırasında Şahbaz Giray'ın yanında görevlendirilen eski mirahur olan Hasan Ağa için 200 kuruş harcırah ödenmesi için Silistre cizyesi uhdesine olan Mehmed Ali Ağa'ya emir gönderilmiştir. BOA. AE. SMST. II., nr. 83/8849, 10 Ca 1109.

⁷¹ Seyyid Mehmed Rizâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr*, s. 327-328; Bu akın da diğer birçok akın gibi kışın yapılmıştır. Akınlar bazen Moskova'yı hedef almaktaydı. 1571 yılında Devlet Giray, Oka nehrini geçerek Moskova'nın varoşlarını yakmıştı. Bir yıl sonra yapılan akında yine Oka nehrini yine geçmişti A.A. Novoselyskiy, *Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, s. 24; Devlet Giray'ın akını karşısında Çar IV. İvan, Moskova'yı terk ederek Aleksandrovski'ye kaçmıştır. Halil, İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)" , Belleten, XII / 46, Ankara 1949, s. 388; Akınlarda değişik yollar kullanılabilmekteydi. 1610 ve 1620'li yıllarda yapılan akınlarda Nogayskiy, Kalmiuskiy ve İzümskiy yolunu kullanmışlardır. 1630'da ise Muravskiy yolunu kullanarak akın yapmışlardır. Zamanla Ruslar bu yollar üzerinde savunma hatları oluşturmuşlar, bu hatlar boyunca yeni kurmuşlardır. Bu şehirlerden bazıları Çuguyev, Yablonov, Koroçî'dir. Novoselyskiy, *Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, s. 310-311; Şehirlerin arası müstahkem karakollar, hendekler ve toprak tabyalar ile desteklenirdi. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 254.

⁷² Ahmed Cavid kalenin adını Pañçova olarak vermektedir. *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Cavid Bey'in Müntehabâtı)*, Haz: Adnan Baycar, İstanbul 2004, s. 162

⁷³ Seyyid Mehmed Rizâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr*. s. 328.

⁷⁴ BOA. A.DVN.MHM., nr. 110, s. 357, h. 1535.

has cedit, mirzalar ve hanın ağaları için 35 top sade has ve 35 top kuşaklık-ı atik⁷⁵.

Bundan sonra Osmanlı Devleti barış görüşmeleri sürecine girmiştir. 1699'da Hacı Selim Giray'ın hanlığı döneminde Karlofça Antlaşması imzalanmıştır. Karlofça'da Lehistan ile yapılan antlaşma maddelerinden birisi akınların durdurulmasıdır. Diğer taraftan bir yıl sonra Rusya ile yapılan İstanbul Antlaşması'nda da aynı meyanda bir madde yer almıştır. Bu durum Evahir-i Şaban 1110 tarihli ferman ile Kırım Hanı'na bildirilmiştir. Ferman'ın bir suret-i 34 Numaralı şer'iyye sicilinde bulunmaktadır⁷⁶. Ferman Kırım'a ulaştığı sırada bir kısım Kırım askeri İsmail Geçidi'ndeydi. Kırım ordusu Ukrayna'ya akına gitmekteydi. Antlaşma gereği geri dönmek durumunda kalmışlardır⁷⁷.

Şahbaz Giray'ı bir kez daha görev başında görüyoruz. Ölümünden kısa bir süre önce Karlofça Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Şahbaz Giray, Kamaniçe Kalesi'ne zahire götürme işi ile görevlendirilmiştir. Lehistan ile anlaşma imzalanmasına rağmen Kamaniçe'ye zahire sevkiyatı hala üst düzey asker desteği olmadan yapılamamaktadır. Bu görevi sırasında Şahbaz Giray'ın yanına mübaşir olarak dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan Ali Ağa görevlendirilmiştir. Zahire nakli sırasında kalede görevli askerlerin maaşları da gönderilmekteydi⁷⁸. Şahbaz Giray'ın Kalmuklar üzerine akına da gitmiştir. Başarılı bir şekilde döndüğüne dair Selim Giray'ın mektubu bulunmaktadır. Belge tarihsiz olmasına rağmen akının Selim Giray'ın hanlığı bırakmadan öncesinde yapıldığını söyleyebiliriz⁷⁹.

Hacı Selim Giray 1699'da hanlıktan kendi isteği ile çekildikten sonra en büyük oğlu kalgay Devlet Giray'ın han olmasını istemiştir. Onun isteği kabul edilerek Devlet Giray Hanlığa getirilmiştir. Devlet Giray, han olduktan sonra kardeşi Şahbaz Giray'ı kalgaylık makamına getirmiştir. Fakat Devlet Giray, faaliyetleri ile nam salmış Şahbaz

⁷⁵ BOA. AE. SMST. II., nr. 89/9656.

⁷⁶ Kırım Şer'iyye Sicili, nr. 34, 97/-1; Zübeyde Güneş Yağcı-Mustafa Akkaya, *Kırım Kazaskeri Buyurdu (34 Numaralı Kırım Sicili-Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Ankara 2021, s. 98.

⁷⁷ KŞS, nr. 34, 97/a-2; Güneş Yağcı-Akkaya, *Kırım Kazaskeri Buyurdu*, s. 98.

⁷⁸ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 676.

⁷⁹ BOA. HH., nr. 1446/60.

Giray'dan çekinmekteydi. Müstecip Ülküsal, Devlet Giray'ın Şahbaz Giray'ı bu nedenle asi Çerkesler üzerine gönderdiğini, bu savaşta Çerkeslerin eline düştüğünü ve onlar tarafından öldürüldüğünü yazmaktadır⁸⁰. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Şahbaz Giray'ı bahadır, seciyesi yüksek birisi olduğu üzerinde durduktan sonra Şahbaz Giray'ın şehiden vefat ettiği üzerinde durmaktadır. Ancak Devlet Giray'ın zehirlediğini de ilave etmektedir⁸¹. Aynı durumu Zinkeisen da ifade etmektedir. Bu durumu Devlet Giray'ın kardeşinin *manevi üstünlüğünden çekinmekteydi* şeklinde ifade etmektedir. Sonuçta Şahbaz Giray'ı zehirletti⁸². Abdülgaffar Kırımî bu görüşte değildir. “*Şahbaz Giray'ın son seferi Çerkesler üzerinedir. Besni/Besleney Çerkesleri kışlakta iken kalgaya Çerkes beylerinde Sulahoğlundan? Timur Poladoğlu Zaver Bey, gece vakti uyurken Şahbaz Giray'ı katletmiştir.*” şeklinde olayı anlatmaktadır. Öldüğü yıl olarak da 1109 senesini vermektedir⁸³. Halim Giray ise olay üzerinde çok kısa durmaktadır. O, kalgayın Çerkesler eline esir düşerek şehit olduğunu yazmaktadır⁸⁴.

Şahbaz Giray, kaynaklarda cesur, devletine-milletine hizmet etmek için hayatını adanmış birisi olarak tavsif edilmektedir. Bunlardan birisi Defterdar Sarı Mehmed Paşa'dır. O, Şahbaz Giray'ı şöyle tarif etmektedir: “*Mûmâ-ileyh Şehbâz Giray fenn-i kabzada pehlûvân-ı âlem ve kemân-dârân- zor-âver fenninde ser-âmed olup nefsinde bahâdır ve me'mûr olduğu mahallerde niçe fûtûhâta mazhar olmuş, akrânı nâdir olan sultanlardan idi. Devlet-i 'Aliyye tarafından dahi bahâdırılığı şâyı ve tâ'ife-i Tatar beyninde dahi her vechile i'tibârı olduğu ....*”⁸⁵ Kırımî Abdülgaffar da Hacı Selim Giray'ın oğulları arasında en meşhur olanın Şahbaz Giray olduğunu belirtmekte “*Lakin Şahbaz Giray Sultanı ziyade medh iderler ki akil ve kamil ve vecih? ve cesim ve ziyade şeci`-i vücud sehada bediriğ imişler. Pederi merhum han ..... ahara tercih ider olmağla ve kalgaylık rütbesiyle hidmet-i devlet-i*

⁸⁰ Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*, İstanbul 1980, s. 75.

⁸¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 703.

⁸² Johann W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, s. 235.

⁸³ Kırımî el-Hac Abdülgaffar, *Umdetü't-Tevârih*, İstanbul 1343, s. 130.

⁸⁴ Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, s. 129.

⁸⁵ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, s. 703.

*aliyyede bulunub haddinden efsun medh ve senya makrun olduĝuna sair? Bir edran hasedi derlermiş*⁸⁶.

Şahbaz Giray'ın ölümü ile birlikte malları mahkeme tarafından kayıt altına alınmıştır⁸⁷. Tabii alacak vereceklerinin de ayrıntılı dökümü yapılmıştır. Aslın mallarının tamamının mı kayıt altına alındığı hususu sicildeki verilerde muğlâk görünmektedir. Çünkü tam bir terekesi çıkarılmış olsaydı, mirasçıları ve dolayısı ile miras paylaşımı tam olarak yapılırdı. Malların dökümüne baktığımızda hemen hemen bütün malların borç karşılığı olarak kaydedildiğini görmekteyiz. Çok az malı borç karşılığı değildir. O mallar da kendisine ibaresi ile belirtilmiştir. Mesela 15.400 akça kıymetli bir kız -ki bu bir cariyedir- Arslan Gazi Bölükbaşı'da olup *kendisine mahsub* ibaresi düşülmüştür⁸⁸. Bu şekilde kaydedilen iki kız ve Haçador'da 17.500 akça görünmektedir.

Şahbaz Giray, han oğlu olması itibariyle toplumun önde gelen kişilerinden birisidir. Dolayısı ile yaşam standardı ona göre olmalıdır. Fakat Şahbaz Giray'da olduğu gibi bu yaşam standardını karşılayacak gelirler zaman zaman aksayabilmektedir. Uzun süren savaş yıllarının getirdiği ekonomik yükünü buna eklediğimizde durum biraz daha zor olabilmekteydi. Nitekim metrukâtının ve borçlarının kaydından önce yer alan bir kayıta alacaklıların mahkemeye başvurduğu anlaşılmaktadır. Muharrem 1112 tarihli kayıta Şahbaz Giray'ın borçlarının tahsili için mallarının tespitini yapmak üzere mahkeme tarafından Ahmed Efendi ibn-i Ali Efendi vasi tayin edilmiştir. Ahmed Efendi yaptığı tespitten sonra hanzadenin metrukâtının borçlarını karşılamadığını mahkemeye bildirmiştir. Böylece mallarının dökümü yapılmıştır⁸⁹. Borç karşılığı da olsa kayıt altına alınan mallarından bir hanzadenin yaşamına dair çıkarımlar yapmak mümkün görünmektedir.

⁸⁶ Kırımî el-Hac Abdülğaffar, *Umdetü't-Tevârih*, s. 130.

⁸⁷ Borçları ve kayıtlı metrukâtının tamamı için bakınız KŞS., nr. 34, s. 21/a-12b; Güneş Yağcı- Akkaya, *Kırım Kazaskeri Buyurdu*, s. 193- 206.

⁸⁸ Kırım tereke defterlerinde bu özelliğe sıkça rastlamaktayız. Eşyaların, kölelerin, atların, kürklerin, kısaca metrukâtın kaydı yapılırken kime verileceği o malın altına ya da üstüne yazılmıştır. Geniş bilgi için bakınız: Zübeyde Güneş Yağcı, "Kırım Tereke Defterleri Üzerine Mülâhazalar", *Cihannüma*, VI/2, İzmir 2020, s. 17-45.

⁸⁹ KŞS., nr. 34, s. 22/b-1.

Öncelikle Tablo 1'de görüleceği üzere alacaklıları toplumun değişik kesimlerinden oluşmaktadır. Haçador, İlya, İbraş gibi zimmilerin yanı sıra Karagöz Mirza, Hacı Ağa, İslam Efendi gibi toplumun önde gelen kişilerine borcu olduğu gibi Hızır, Azimet, Karaoğlan gibi hiçbir unvanı olmayan kişilere de borcu vardır. Bu hanzadenin toplumun her kesimi ile bağlantısı olduğunu göstermektedir. Fakat bu bağlantı doğrudan değil, hanesinin ve işlerinin idaresini yapan kişiler tarafından kurulmuş olmalıdır.

Diğer taraftan borçlarının içinde en dikkati çekenlerin başında köleler ve atlar gelmektedir. Şahbaz Giray, en çok bunlar için borçlanmıştır. Esirler en pahalı grubu oluşturmaktadır. Köle içinde çengi olarak tanımlanan cariyeye 50.000 kefevi akçadır⁹⁰. Bu meblağ Şahbaz Giray'ın eşi Safiye Beymek'e ödemek durumunda olduğu mihri ile aynı miktardadır. Çengi cariyeler şarkı söyleyebilen ve bir müzik aleti çalabilen cariyelerdir. Her daim onlar diğer kölelere içinde en yüksek değere sahiptirler⁹¹. Diğer taraftan hanesinde hadım köleleri de vardır. Habeşi asıllı Süleyman Ağa muhtemelen hanesinin idaresinden sorumluydu⁹². Aynı kategoriye Hasan'ı da koymamız gerekmektedir. Gulam Hasan'ın değeri 20.000 akçadır. Hanzadenin hanesinin idaresinde ve yaşamında kölelerin önemli yeri olduğunu varsaymamız gerekmektedir.

Ömrünün büyük bir kısmı seferlerde geçmiş olmasına rağmen han sülalesinden birisi olması itibariyle hane halkının ihtiyaçlarını en üst düzeyde tutmaya gayret etmiştir. Çünkü borçları karşılığı kaydedilen eşyaları bunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Giysileri içinde kürkler önemli bir yer tutmaktadır. Samur, zerdavi, sincap, kunduz, tilki, kakım, as derilerinden kürkleri metrukâtının değerini artırmaktadır. Bazen bunlar parça şeklinde olup daha giyilebilecek durumda değillerdir. Mesela 1.010 akçe kıymetli dört çift kunduz parçası, 1.000 akça kıymetli samur parçası, 1.700 akça kıymetli iki parça tilki kürk bulunmaktadır. Kürkler içinde değişik kıymetli

⁹⁰ Aslında çengi cariyenin bedeli 60.000 akçadır. Şahbaz Giray, 10.000 akçasını ödemiş olmalı ki borç hanesine 50.000 akça yazılmıştır. *KŞS.*, nr. 34, s. 19-b.

⁹¹ Abdülhalik Bakır, "Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları", *Belleten*, LXXXI/292, Ankara 2017, s. 751-752.

⁹² Süleyman Ağa'nın kıymeti 30.000 akçadır. *KŞS.*, nr. 34, s. 18-a.

kumaşlarla kaplı olanları oldukça pahalıdır. Kırmızı zarflı kakım kürk 10.000, kırmızı çuka samur kürk 55.000 akça, yeşil zarflı samur kürk 25.000 akça kürk en pahalı olanlarıdır. Ucuz olmasına rağmen keşmirî kaplı zarflı samur kürk dikkat çekicidir. Başka giysi ya da başka eşyalar yapımında kullanılmak üzere deriler de Şahbaz Giray'ın malları arasında yer almaktadır. Mor meşin, sarı sahtiyan, kebutî deri bunlardan bir kaçıdır.

Kürklerden başka hem kıyafet hem de değişik eşya yapımında kullanılan birçok kumaş terekenin önemli kalemleri arasında yer almaktadır. Darayi, hatayi, bogasi, alaca, keten, ipek, kutni, çuka, kadife, dolama ve kadife kumaşlar miktarları belirtilmemiş olmasına rağmen kıymetlerinden epey yekûnlu olduklarını söyleyebiliriz. Bu kumaşların içinde alaca, beyaz bogasi çeşitleri diğerlerine göre daha fazladır. Bu kumaşlardan peşkir, yastık, döşek, perde, yayma, minder yapılmaktadır. Hanzadenin kendisi ve hanesinde yaşayanlar bu kumaşlardan yapılan peşkirler ile ellerini ver yüzlerini kurulamakta, döşeklerde yatmakta, yatarken yatsılara başlarını koymakta, makadlarda ve minderlerde oturmaktadırlar. Konaklarının değişik odalarına yaydıkları halılarını ve kilimlerini de unutmamak gerekmektedir.

Tabii bu arada yemeklerini kulplu –kulpsuz kazanlarda, tencerelerde pişirmekte, ekmeklerinin leğenlerde yoğrulan hamurdan yapmakta, kapaklı büyük (lengeri) sahanlarda servise hazır hale getirmektedirler⁹³. Hanzade kendisi, hane halkı ve misafirleri Kırım Türklerine has yemekleri değişik boyutlarda, kapaklı ve kapsız sahanlarda yemektedirler. Yemeğin yanında kimi zaman yaldızlı taslarda hoşaf da bulunmuş olmalıdır⁹⁴. Yemeklerini yedikten sonra ellerini yaldızlı leğene yaldızlı ibrikten ya da maşrapadan dökülen suyla yıkamaktadırlar. Akşam olduğunda küçük büyük şamdanlarda yakılan mumlarla odalarını, salonlarını aydınlatmaktadırlar. Evleri güzel koksun diye buhurdan güzel kokular koymaktadırlar. Gülabdan ile de hem kendileri hem de misafirlerine gül suyu dökmektedirler.

⁹³ Şahbaz Giray'ın terekesinde kösele sofraya dikkat çekmektedir.

⁹⁴ Şahbaz Giray'ın terekesinde patates'e rastlanması ilginçtir. 20 kefevi kaça değerinde altı dirhem patates (kartopfel) olması en azından hanzade gibi kişilerin hayatına patatesin girdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Şahbaz Giray, atları terekede yer almamakla birlikte 27 atının olduğu değişik kişilere olan borcundan anlaşılmaktadır. Bu atlardan birisi alaşadır. Arslan adında birine bir alaşa için 4.800 akça borcu kaydedilmiştir⁹⁵. Muhtemelen bu nedenle birden fazla eyer takımı vardır. Ancak üç eyer takımı sinabendli, gümüş üzengili olup rahtları yaldızlı, yeşil ve kırmızı kaytanlıdır. Üç eyer takımı 60.000 kefevi akça etmektedir. İki tanesinin 25 biner akça kıymetinde olması muhtemelen üzengilerinin gümüş olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Hanzadenin terekesinde silahların olmaması mümkün değildir. Terekede silah olarak üç hançer ve bir gaddare bulunmaktadır. Ancak borçları arasında altı tüfek kaydedilmiştir. Maalesef tüfeklerin cinsleri yazılmamıştır. Yine borçları arasında Tamanlı Hacı Süleyman'a 900 akça, Tiryaki Ali Bölükbaşı'ya da 1.000 akça yay borcu vardır. Bu yayların Tatar yayı olup olmadığı belli değildir. Buna rağmen Şahbaz Giray'ın dünyaca ünlü Tatar yayına sahip olduğunu varsaymak gerekmektedir.

Hâsılı kelim cepheden cepheye koşmuş Şahbaz Giray'ın hayatı müessif bir şekilde sona ermiştir. O, Osmanlı Devleti'nin ve Kırım Hanlığı'nın dönüm noktasını yaşadığı uzun savaş yıllarında yaşamış, zaferleri ve yenilgileri görmüştür. Böyle bir ortamda babası gibi devletine, millete hizmet etmek üzere yetiştirilmiş ve aldığı eğitimin ve terbiyenin hakkını vermiştir. Rusların Kırım kapılarına dayanması üzerine gönderildiği Macaristan'daki savaşlarda Kırım ordusuna başarıyla komutanlık yapmıştır. Onun katkıları ile birçok badire atlatılmıştır. Fakat o da Zenta yenilgisine düşman hakkında zamanında bilgi alarak mani olamamıştır. Son ana kadar sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın yanında kalmasına rağmen sonunda karşıya geçmek durumunda kalmıştır. Buna rağmen Sultan II. Mustafa'nın onun başarılarını gözden kaçırmadığı takdir etmesinden anlaşılmaktadır.

---

⁹⁵ At arabasının olmadığı dönemde hayatın en önemli parçasıydı. Özellikle üst düzey devlet görevlilerinin atlarının sayısı fazlaydı. Buna paralel olarak eğer takımları da değerliydi. Mesela aynı dönemin kişilerinden birisi olan Mirahur Osman Ağa'nın yaşam standardı da bu bakımdan Şahbaz Giray'dan çok farklı değildir. Emine Dinceç, "Kılıç'tan Tüfeğe: Mirahur Osman Ağa'nın Yaşamından Değişimin İzleri", *Turkish Studies*, XIII/8, 2018, s. 59.

Şahbaz Giray, hem konumuna göre yaşamak zorunda olmasından hem de savaşlarda askeri için gerekenleri yapmak durumunda olmasından dolayı olmalı borçlu vefat etmiştir. Onun borçlu olması bize bir hanzadenin yaşamının nasıl olduğuna dair veri elde etmemizi sağlamıştır. Çünkü alacaklıları mahkemeye başvurmasalardı, metrukâtı kaydedilmeyecekti.

Tablo 1: Şahbaz Giray Sultan'ın Borçları

Alacaklı	Borç Miktarı, Kefevi Akça
Mehmed Ali ibn-i Ramazan	55 Esedi
Haçador	150 Esedi, 17.170
Yani	2.000
Aşçı Ali	300
Ücret-i dâr	5.500
Seyfullah ve Alican ve Bekir	3.300
Şahbaz	7.300
Derviş Ali	20.000
Emeldeş Sefer Ali	7.000
Emin-i ganem Mevlüd	1.200
Safiye Beymek	50.000
Abid Efendi	3.200
İmam Faikî	50.000
Ekmekçi Şaban	1.400
Ramazan	1.000
Abdülhalik	300
Saraçcıbaşı Derviş	4.000
İmani? Nogaylı	2.000
Hızır	5.300
Sefer Gazi	3.250
İvaz	3.000
Koçaş Şahin ve Baylu	3.000
Mirza Han Çerkes	3.000
Halil Sekban	1.200
Velişah	500
Arslan Şah	800
Tamanlı Hacı Süleyman	900
Allahkut Mirza	6.000
Murad Çerkes	3.000
Karagöz Mirza	12.000
İslam Efendi	9.900
Arslan	500
Bayıç Nogaylı	4.800

Sefer Gazi Mirza	4.800
Ali Beğ Nogaylı	5.900
Tiryaki Alî Bölükbaşı	1.000
Hasbolat Mirza	5000
Arslan Gazi Bölükbaşı	3.904
Murtaza Paşa	4.000
Baba Yahudi	400
İlya Yahudi	844
Ahmed Molla	180
Mehmed Molla	50
İbrahim Ağa	600
Hacı Ahmed	400
Şahbaz	205
Acem Karaoğlan	2.920
Acem Sefer	3.278
Eyüboğlu	250
Tamanlı Hasan	135
Adilşah	190
Seyfullah İmam	44
Manaş	58
Mevlud Gazi	300
Frankol	1.100
Cumaali	40
Azimet	300
Aşçı Abdülhalim	200
Ali Merdan	100
Arslan Gazi	150
Tamanlı Sefer Ali	500
Mirza Hacı Ali	1.600
Mehmed Şah	200
Salih Çelebi	11.000
Hacı Süleyman	31.550
Mustafa Beşe	12.000
Hatib Efendi	3.300
Ahmed Efendi validesi	3.000

Kozbıçakoğlu	2.000
Rahman Gazi	4.000
Ahmed Ağa	50.000
Kalaycı Sefer Ali	480
Devlet Gazi	7000
Natukçu Çerkes	5.000
Ali Ağa ve Sefer Şah	20.000
Hacı Mahmud	2.526
Mehmed	1.500
Terzi Dilaver	2.000
Karasulu Mehmed	4.000
Ahmed Kumuk	22.500
İbraş	5.000
Hafızoğlu Ali	29.777
Hacı İsmail	23.466
Terzi Kantemur	2.150
Hacı Ağa	10.000
Abdülkerim bin Sefer Bekir Efendi	10 Esedi

Kaynaklar

BOA. A.DVN.NMH., nr. 5.

BOA: A.DVN.MHM., nr. 105, 110.

BOA. AE.SMMD. IV., nr. 50/5830, 6/630.

BOA. AE. SMST. II., nr. 83/8849, 89/9656

BOA. HH., nr. 1446/60.

BOA. İE. HLT., nr. 2/256.

BOA. İE. HR., nr. 4/495, 7/682, 5/448, 5/526,

KŞS., nr. 34.

Er, Elvina A., *Bora Gazi Giray Han: Hayatı ve Eserleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktor Tezi, Ankara 2011.

Acar, Serkan, “Kırım Hanı Devlet Giray’ın 1571 Rusya Seferi ve Moskova Yangını”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 39, 2013, s. 95-110.

Afyoncu, Erhan, “Zenta”, *DİA*, XLIV, İstanbul 2013, s. 280-281.

Akün, Ferit, *Devlet Giray Han*, İÜEF Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1966-1967.

Bakır, Abdülhalik, “Ortaçağ İslam Dünyasında Köle Fiyatları”, *Bellekten*, LXXXI/292, Ankara 2017, s. 715-766.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Demir, Uğur, *Târîh-i Mehmed Giray (Değerlendirme-Çeviri Metin)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

Dingeç, Emine, “Kılıç’tan Tüfeğe: Mirahur Osman Ağa’nın Yaşamından Değişimin İzleri”, *Turkish Studies*, XIII/8, 2018, s. 51-64.

Emecen, Feridun M., “Son Kırım Hanı Şahin Giray’ın İdamı Meselesi ve Buna Dair Vesikalar”, *Tarih Dergisi*, Sayı: 34, İstanbul 1984, s. 314-345.

Eravcı, Mustafa, “Selim Giray”, *DİA*, XXXVI, İstanbul 2009, s. 428-429.

Fisher, Alan, “Moscovy and Black Sea Slave Trade”, *A Precarious Balance: Conflict, Trade and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier*, İstanbul 1999, s. 27-46.

Gökbilgin, Özalp, *1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı’nın Siyasi Durumu*, Ankara 1973.

Halim Giray, *Gülbün-ü Hânân*, İstanbul 1327.

Güneş Yağcı, Zübeyde, “Kırım Tereke Defterleri Üzerine Mülâhazalar”, *Cihannüma*, VI/2, İzmir 2020, s. 17-45.

Güneş Yağcı, Zübeyde-AKKAYA, Mustafa, *Kırım Kazaskeri Buyurdu (34 Numaralı Kırım Sicili-Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Ankara 2021.

İnalçık, Halil, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)”, *Bellekten*, XII / 46, Ankara 1949, s. 349-402.

İnalçık, Halil, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I. Sahip Giray Han Döneminde Kırım Hanlığı", *Emel*, Sayı: 135, (Mart-Nisan 1983), s. 51-73.

İnalçık, Halil, *Kırım Hanlığı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 2017.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 20005.

Kırımî el-Hac Abdülgaffar, *Umdetü't-Tevârih*, İstanbul 1343.

Krolikowska-Jedlinska, Natalia, *Law and Division of Power in the Crimean Khanate (1532-1774), With Special Reference to the Reign of Murad Giray (1678-1683)*, Leiden-Boston 2019.

Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992.

Kuzucu, Serhat- KOYUNCU, Mustafa, "Rusya'nın Kırım Hanlığındaki Siyasi Faaliyetleri (1774-1783)", *Bilge Tonyukuk Anısına Türkiye ve Türk Dünyası Araştırmaları I*, 2020, s. 373-393.

Novoselyskiy, A.A., *Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, Trc. Kemal Ortaylı, Ankara 2011.

Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi (Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı), Haz: Adnan Baycar, İstanbul 2004.

Öztürk, Yücel, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, İstanbul 2004.

Samoyloviç, Aleksandr N., "Kırım Tatar Yarlıklarında "Tiyiş (Tiş)" ve Diğer Terimler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVI/1, Çev: Serkan Acar, İzmir 2011, s. 277-278.

Smirnov, V. D., *Osmanlı Dönemi Kırım Hanlığı*, İstanbul 2016.

Seyyid Mehmed Rızâ, *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî-Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (İnceleme-Tenkitledi Metin)*, Haz: Yavuz Söylemez, Ankara 2020.

Söylemez, Yavuz, *Osmanlı Sarayında Katledilen Bir Kırım Hanı: İnalet Giray Han*, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55, 2017, s. 209-224.

Şen, Fatma Meliha, "Nidaî ve Kırım Tarihi Hakkında Yeni Bir Eser: Nusret-i Gazâ-yı Sâhib Gerây", *Türkiyat Mecmuası*, XXIII/2, İstanbul 2013, s. 145-169.

Şen, Muhammet, "Kırım Hanı I. Selim Giray'ın İlmî ve Edebî Yönü", *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III/7, 2014, s. 75-84.

Şen, Muhammet, "I. Selim Giray'ın Hanlık Döneminde Osmanlı-Lehistan Savaşlarında Kırım Kuvvetleri", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 38, 2013, s. 55-73.

Türk, Ahmet, *The Crimean Khanate Under The Reign Of Gazi Giray II*, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Ankara 2000.

Karaçay Türkal, Nazire, *Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/1654-7 Şubat 1695)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2012.

Ülküsal, Müstecib, *Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını)*, İstanbul 1980.

Velyaminov- Zernov, V.V., *Kırım Yurtına ve Ol Taraflarına Dair Bolgan Yarlıklar ve Hatlar*, Haz: A. Melek Özyetgin, İlyas Kamalov, Ankara 2009.

Yalvar, Cihan, “Suçlamaların Gölgesinde Bir Kırım Hanı: Murad Giray Han”, *Murad Giray Han, Yeditepe Ün. Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, III/6, İstanbul 2019, s. 1-18.

Zinkeisen, Johann W., *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V, Çev: Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011.

Bosnia and Herzegovina's National Integrity and its European Religious, Ideological and Political Clash

Faruk Hadžić*

(ORCID: 0000-0003-1158-7858)

Makale G6nderim Tarihi
12.10.2021

Makale Kabul Tarihi
18.01.2022

Abstract

The study analyzes B&H's historical, religious, ideological, and political contests, its post-war integrity, the EU path, and the "majority Muslim European country" paradigm. First, the paper argues that ethnoreligious polarization, political radicalism, and the secessionist processes influence conflict transformation, sociopolitical stagnation, and ineffectual EU process. Second, the regional and international rhetorics related to inaccurate claims of B&H's Islamic radicalism/terrorism is a metaphor for historical/current Balkan religious and ideological hybrid conflicts. Third, it represents the securitization of Islam in a broader sociopolitical context. Fourth, B&H's electoral law and regional geopolitical interference influence the country's integrity due to secessionism and the potential of creating a third-Croat entity. The jingoism and ethnoreligious nationalism persisted, creating "three" prospective antagonistic collectivities generated by ethnopolitics. Preserving B&H's integrity, i.e., the country's anti-dissolution model, and B&H's EU membership, is European security against new violence and inter-religious wars. B&H, as the most critical multiethnic discourse of the Region, is in a perpetuating crisis; the ethnopolitical conflicts, multiple memory politics-genocide denial, and secessionism chronologies. The historical unification of B&H peoples and state existence confirms that secessionist narratives are not artificial but an inherently ethnoreligious hegemonic companion of Croat and Serbian nationalism. Numerous regional intellectuals' narratives (i.e., Andrić, Njegoš) combined anti-Islam discourses on polarization between the "civilized" West and the "despotic" East, historiographically, ideologically, and politically. The Ottoman period was marked as a legacy of foreign and undesirable power and had to be eliminated from European civilization, contributing to the B&H

---

* Independent Researcher/Scholar, Bosnia and Herzegovina,
faruk.hadzic01@gmail.com.

nation-state's intricacy. The inaccurate rhetorics related to B&H's Islamic fundamentalism/terrorism (a security threat to the EU) by regional political leaders (i.e., Tuğman, Grabar-Kitarovic) are a metaphor for religious and ideological hybrid conflicts. B&H's Bosniaks and Croats should initiate an indicative ethical dialogue of "conflict transformation" regarding the non-functional election legislation - without "external" interference (Croatia). Milorad Dodik exploits European Islamophobia, emphasizes the identity link between B&H Muslims and the Turks, cites Bosniaks as Muslims in public life, and discriminates against inter-ethnic marriages ("cancer" on the otherwise clean and healthy tissue of all three ethnoreligious groups). It fits the discursive radical ideology due to ethnoreligious political antagonism and polarization of religious identities. The hostile and incorrect declarations of a few international- EU leaders regarding Islamic extremism in B&H represent the securitization of Islam in a broader sociopolitical context. The autochthonous European Muslims, one of the world's most liberal Muslim nations, Bosniaks, are a potential linkage for peace dialogue between Europe and the Muslim world. The hypothesis that B&H will never be divided because the West - EU will not allow a "100 percent" Muslim state is not grounded. The international failure in B&H requires inclusive liberal conditions for returning to state-building, reconciliation, and developing constructive group and political relationships.

Keywords: Western Balkans, Bosnian integrity, Stability, State-building, Islam and Christianity, Ethnopolitics, European Union, Religious polarization, Peace and conflict, Balkan geopolitics

Bosna-Hersek'in Ulusal Bütünlüğü ve Avrupa'daki Dini, İdeolojik ve Siyasi Çatışması

Öz

Çalışma, B&H'nin tarihi, dini, ideolojik ve siyasi çekişmelerini, savaş sonrası bütünlüğünü, AB yolunu ve "çoğunlukla Müslüman Avrupa ülkesi" paradigmasını analiz etmektedir. Burada üzerinde durduğu 4 nokta bulunmaktadır. Makale ilke olarak etno-dini kutuplaşma, siyasi radikalizm ve ayrılıkçı süreçlerin çatışma dönüşümünü, sosyo-politik durgunluğu ve etkisiz AB sürecini etkilediğini savunuyor. İkinci unsur B&H'nin İslami radikalizmi/terörizmiyle ilgili yanlış iddialarla ilgili bölgesel ve uluslararası retorik, tarihsel/güncel Balkan dini ve ideolojik çatışmaları için bir metafordur. Üçüncü unsur ise daha geniş bir sosyopolitik bağlamda İslam'ın güvenleştirilmesi konusudur. Dördüncüsü ve son olarak, B&H'nin seçim yasası ve bölgesel jeopolitik müdahalesi, ayrılıkçılık ve üçüncü bir Hırvat varlığı

yaratma potansiyeli nedeniyle ülkenin bütünlüğünü etkiliyor. Aşırı ve etno-dinsel milliyetçilik, etnopolitiğin ürettiği üç olası düşman kolektivite yaratarak devam etmektedir. B&H'nin bütünlüğünü veya ülkenin dağılma karşıtı modelini ve B&H'nin AB üyeliğini korumak, yeni şiddete ve dinler arası savaflara karşı Avrupa'nın da güvenli anlamında önemlidir. Bölge'nin en kritik çok ırklı söylemi olan B&H sürekli olarak etnopolitik çatışmalar, çoklu hafıza siyaseti-soykırım inkarı ve ayrılıkçılık kronolojileri gibi krizlerle iç içedir. B&H halklarının tarihsel birliği ve devlet varlığı, ayrılıkçı anlatıların yapay olmadığını, Hırvat ve Sırp milliyetçiliğinin doğası gereği etno-dinsel hegemonik bir yoldaş olduğunu doğrular niteliktedir ve sayıda bölgesel entelektüelin anlatıları (Andrić, Njegoš), "uygar" Batı ile "despot" Doğu arasındaki kutuplaşmaya ilişkin İslam karşıtı söylemleri tarihyazımı, ideolojik ve politik olarak birleştirdi. Osmanlı dönemi, yabancı ve istenmeyen bir gücün mirası olarak damgalandı ve bu düşünce ile B&H ulus-devletinin karmaşıklığına katkıda bulunarak Avrupa medeniyetinden elenmesi gerekiyordu. Bölgesel siyasi liderlerin (Tuđman, Grabar-Kitaroviç) B&H'nin İslami köktencilik/terörizmi (AB için bir güvenlik tehdidi) ile ilgili yanlış söylemleri, dini ve ideolojik çatışmalar için bir metafor oluşturmaktadır. B&H'nin Boşnakları ve Hırvatları, işlevsel olmayan seçim mevzuatıyla ilgili olarak "dış" müdahale olmaksızın (Hırvatistan) "çatışma dönüşümüne" ilişkin gösterge niteliğinde bir etik diyalog başlatılmalıdır. Milorad Dodik, Avrupa İslamofobisini istismar ediyor, B&H Müslümanları ile Türkler arasındaki kimlik bağını vurguluyor, Boşnakları kamusal yaşamda Müslüman olarak gösteriyor ve etnik gruplar arası evliliklere karşı ayrımcılık yaparak her üç etnik ve dinsel grubun sağlıklı ilişkilerinde adeta kanser etkisi yaratmaktadır. Bu ise etno-dinsel siyasi antagonizma ve dini kimliklerin kutuplaşması nedeniyle söylemsel radikal ideolojiye uymaktadır. Ayrıca birkaç uluslararası AB liderinin B&H'deki İslami aşırılikle ilgili düşmanca ve yanlış beyanları, İslam'ın daha geniş bir sosyopolitik bağlamda güvenlikleştirilmesini temsil etmektedir. Dünyanın en liberal Müslüman milletlerinden biri olan Avrupalı Yerli Müslüman Boşnaklar, Avrupa ile Müslüman dünya arasındaki barış diyalogu için potansiyel bir bağlantıdır. Batı (AB) "yüzde 100" bir Müslüman devlete izin vermeyeceği için B&H'nin asla bölünmeyeceği hipotezi temellendirilmemiştir. B&H'deki uluslararası başarısızlık, devlet inşasına, uzlaşmaya ve yapıcı grup ve siyasi ilişkiler geliştirmeye geri dönmek için kapsayıcı liberal koşulları gerektirir.

Anahtar Kelimeler: Batı Balkanlar, Boşnak Bütünlüğü, İstikrar, Devlet İnşası, İslam ve Hristiyanlık, Etnopolitika, Avrupa Birliği, Dini Kutuplaşma, Barış ve Çatışma, Balkan jeopolitiği

Introduction

Religious doctrinal differences seem responsible for growing intercommunal fear and hatred. Historical events, states, and transnational actors recreated sectarian discord. Much of today's worldview conflicts and war conflicts take place in the name of God. If we study the sociopolitics of the EU, and religious element, religious freedoms, we can notice that the EU was created based on some already existing principles in Western Europe. One of them is the division of spiritual and secular power won in XI/XII. century. It divided the spiritual and secular authority sphere, which failed neither in Eastern Europe nor in the Muslim world (Islam rejects such a division). The second principle derives from the Magna Charta liberated (1215) and refers to human freedom and equal rights. Charles Montesquieu, in *On the Spirit of the Law* (1784), wrote that the possibility of freedom exists only in Europe and not in Asia.¹ Nevertheless, the EU faces challenges to European unity that threaten its disappearance. It all started in 1951 when six countries signed an agreement establishing the Economic Community for Coal and Steel. Various transformations and enlargements followed so that, with the accession of Croatia, the number of EU member states was 28. With the exit of Britain, their number was reduced to 27 countries. However, Europe, civil society, and liberal democracy should not be idealized. Some authors consider the "idealization of Western democracy a lesser evil than ideologization of an ethnic nation."² There is growing criticism of the current structure and functioning of the EU. Two centuries ago, the West had taken a position toward contemporary secular democracy. As a result, the awareness was raised that other societies would undoubtedly follow the same path. Although this has not happened, we still implicitly consider the process of modernization. Some find various mitigating circumstances, such as poverty, to justify a delay.

---

¹ Cvitkovic, Ivan, *Religion in the jaws of politics*, Sarajevo: Akademija Nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine [Academy of sciences and arts of Bosnia and Herzegovina], volume 47, 2019.

² Živković, Marko, *Srpski stanovnik*. Beograd, XX vek, 2012.

Is there a historical fear of Islam in Europe? Here, too, memories must be taken back centuries. The first arrival of Muslims in Europe dates back to the beginning of the VIII century (Iberian Peninsula). For the next seven centuries, Muslims will boost Spanish (and thus European) science, culture, and thus civilization. Only European narcissism can deny Muslim influence in Europe (not only in Spain but also in the Balkans). Spain and Sicily were the two main political centers of the Muslims of Europe in the Middle Ages. Muslims were the first in Europe to grow lemons, mulberries, and oranges in Sicily. Palermo had 300 mosques in the 10th century. The later Pope Sylvester II studied as a young man at the Muslim University of Cordoba. In 1698, the first translation of the Qur'an in Latin was published in Padua. Times have changed, so the Muslim peoples did not see any civilizers in the Western conquerors but their Attila, Nero. Islamic complete empathy with Europe, especially the European way of spiritual, family, and social life as it occurs today would be dangerous for Muslims want to maintain as Muslims if we want to preserve our spiritual identity (religion, religious family life, traditions "Islamic culture."³ During the migration of Muslims to Europe in the twentieth century issues changed. This, in the first half of the century, the arrival of workers from the colonies, and in the second half, the arrival of workers and family reunification. The third generation of Muslim immigrants already lives in today's Europe; they already feel French, Belgians, and Germans (not Algerians, Moroccans, Turks). More than 4.5 million Muslims in France, half of whom have French citizenship.⁴ For the Muslim minority, Western Europe, as their migration opportunity, is a space where Muslims can develop their indigenous European political identities and cultural ideas, entities, worldview identities, and the like. These identities can be developed and shared in cooperation with Europeans of other faiths, worldviews."⁵

---

³ Busuladzic, Mustafa, *Muslimani u Evropi*. Sarajevo, Sejtarija, 1997.

⁴ Sebel, Malik, *Rijecnik zaljubljenika u Islam*, Beograd, Sluzbeni glasnik, 2017.

⁵ Karic, Enes, *Čekajući Evropu*. Sarajevo, Zagreb, Synopsis, 2015.

Ivo Andrić⁶ and Petar II Njegoš⁷ formed the image of Muslims as "traitors" of the Christian-Slavic race. Andrić's and Njegoš's literary work resonates with the polarization between the "civilized" West and the "despotic" East (Orient), which accompanied the Enlightenment and the rise of European culture and science in the early modern period. Since the Balkans found themselves as an intermediate zone between these polarized civilizations, everything related to the Ottoman period was marked as a legacy of foreign and undesirable power and had to be eliminated for European civilization to return to the linear path of progress had begun in the classical period. Consequently, eliminating Ottoman tangible and intangible culture took off throughout the Balkans, and the Muslim population was subjected to systematic persecution. As a result, millions were expelled in de-Islamization, which began as early as the early 19th century and continued periodically over the next hundred years. In this atmosphere of polarization, the local population that embraced Islam was the most terrible reflection of contact with the "Turks" because they were seen as arbitrary traitors to the essential Slavic connection with Christianity and therefore had to be either assimilated or eliminated. It should be borne in mind that this worldview was also related to the discourse on racial differences, myths about the natural connection between culture and religion, civilization, and racial characteristics.⁸

Slobodan Milosevic⁹ abolished the positive energies that arose during the five centuries of encounters between Christian Orthodoxy and Islam in this area, encouraging the negative emotions he used in the war. The subjection of seduced ethnic masses exploited to ethnoreligious and national identity is incapable of realizing its systematically subjected ideological manipulation. Milosevic's

---

⁶ He was a Yugoslav novelist who won the Nobel Prize in Literature in 1961, whose writings dealt mainly with life in his native Bosnia under the Ottoman rule.

⁷ Petar II Petrović-Njegoš was a Prince-Bishop of Montenegro, poet, and philosopher whose works are widely considered some of the most important in Montenegrin and Serbian literature.

⁸ Buturovic, Amila, Aljazeera, „Za Andrića i Njegoša islam je strano tijelo na kršćanskom Balkanu“, 2019.

⁹ Former President of Yugoslavia, Serbia, and Montenegro; the first sitting head of state to be charged with war crimes.

hegemonic aim was to create Greater Serbia - "One nation, one ethnicity, one religion, one language." Serbs instrumentalize the faith in political Orthodoxy¹⁰ as a recipe for ethnic mobilization before the elections. The political tragedy of Serbian society seems to continue with current political structures-genocide denial, genocide honoring, and comprehensive political radicalism.¹¹ Franjo Tuđman¹² initiated the conflict in B&H, among other circumstances, because of the necessary conflict of civilizations, building a dam of Christianity. In December 1993, Tuğman said that the Croats had fought the Muslims for three centuries and that the Muslims had brought Croatia to the brink of disaster. Tuğman explained that the ordinary B&H Croat preferred the Orthodox Christian Serbs to the Muslims, quoting, "because he is a Christian, after all."¹³ In the book "Origins of the Catastrophe," the last US ambassador to the Socialist Federal Republic of Yugoslavia described what Tuğman told him about the meetings with Milosevic. "Tuğman admitted that he had discussed these fantasies about B&H Islamic fundamentalist with Milosevic and agreed that the only solution was to divide B&H between Serbia and Croatia."¹⁴ As a witness in the trial of

---

¹⁰ On the occasion (2022) of the "disputed" Statehood Day of the Republic of Srpska (RS) entity in B&H, the RS Entity President Zeljka Cvijanovic, member of B&H Presidency Milorad Dodik, Serbian Prime Minister Ana Brnabic and Serbian Patriarch Porfirie addressed the media and audience. Serbian Patriarch Porphyry stated: "Serbs' identity in today's RS is a Christian/Orthodox identity that commits to the evangelical value system. The Patriarch expressed that Serbian tennis player Novak Djokovic is an Orthodox Christian and Serb who was detained in Australia because he wanted his freedom and did not accept that freedom and models of way and life are imposed on him." B92, „Brnabić: Srpska je stvorena na genocidu, ali na genocidu nad srpskim narodom Porfirije: Novak zatočen jer je hteo svoju slobodu“, 2022.

¹¹ The well-known catchphrase/song, often shown at the sports Stadiums in Serbia and RS entity in B&H is: "Noz, Zica, Srebrenica ("The Knife, The Barbed Wire, Srebrenica"). It is a Serbian chauvinist hatred motto that praises and honors the Srebrenica genocide of Bosniaks and supports genocide convicted criminals (Mladic, Karadzic, and others). Periodically "Biće Repriza!" ("There Will Be a Repetition!") is added to the motto, celebrating the mass killings and threatening a future genocide. Wagner, Sarah, *To Know Where He Lies DNA Technology and the Search for Srebrenica's Missing*, Berkeley, University of California Press, 2008.

¹² Franjo Tuğman was the first president of independent Croatia.

¹³ ICTY, Case number IT-04-74-T, the Prosecutor versus Prlic et al.

¹⁴ Zimmerman, Warren, *Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers*, New York, Times Books, 1999

Slobodan Milosevic in The Hague, former Yugoslav and Croatian President, Stjepan Mesic spoke about his and Tudman's conversation with Milosevic in the spring of 1991. At that time, Tudjman was especially afraid of the possibility, as Milosevic said, of the return of 500,000 Muslims who had long since left B&H, Kosovo, and Macedonia to Turkey. Tudman looked carefully at the map that Milosevic told him was made by the world's most famous exports. He put it in his pocket and took it to Zagreb. He repeated Milosevic's words, and a little later, they agreed in Karadjordjevo - according to NIN, no. 270, Belgrade, October 3, 2002. Josip Manolić, in "Politics and Homeland: My Struggle for a Sovereign and Social Croatia, Zagreb 2015", writes that, after their meeting in Karađorđevo on March 25, 1991, a Serbo-Croatian commission was formed to specify a plan to divide B&H into two parts, as well as to consider "humane" relocation of Muslims in Turkey, "in order to realize Tudman's and Milosevic's idea of a B&H without Muslims."¹⁵

During the Balkan wars at the end of the twentieth century, a more extensive European state with an excellent reputation in the East and the West, especially in the Third World, was destroyed, and seven smaller infamous states were built on its ruins. The creators of ethnic cleansing of the 1990s declared entire nations, each with a different language, state religion, and ethnically homogenized population, an army, border crossings, and customs in a once common space. These operations cost about 150,000 human lives, not counting the far greater number of physically and mentally disabled and their families affected for life. In addition, several million people were expelled from their homes and forcibly displaced according to nationalist elites' designs to break up mixed multiethnic communities and homogenize new states. The "International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia-ICTY" served to establish the facts. In The Hague, the Netherlands, the Tribunal worked 10,800 working days in courtrooms, heard and consulted 4,650 witnesses and experts, presented 2.5 million pages of transcripts and documents at hearings, and filed 161 indictments. It

---

¹⁵ Bandzovic, Safet, Nedovršena prošlost u vrtlozima balkanizacije: refleksije „istočnog pitanja“ u historijskoj perspektivi, *Historijski pregledi*, 2, 2019, 33-71

ended in verdicts for war crimes, crimes against humanity, genocide, ethnic cleansing, mass rape, torture, and robbery.¹⁶

The connection between ethnonational policies, violence, and religion is visible in the Balkan wars of the 1990s, where the war in all national religions (Catholicism, Orthodoxy, and Islam) found proponents of personal sacrifice for the good of nations. Belonging to a certain army and wearing religious symbols (rosary and cross), giving certain signs (raising two or three fingers in the air), or shouting messages of religious content (Allahu Akbar) did not presuppose that soldiers and their commanders should know religious truths and dogmas. However, that made belonging to a certain denomination a pure-blooded national affiliation. In this sense, the responsibility of religious communities in the Yugoslav disintegration is unquestionable, because no less beloved, they have contributed to the development of trivial ideologies that have outgrown mere respect for the material and spiritual goods of their people. Moreover, the fear of losing identity within multinational communities, such as Yugoslavia, after its disintegration led to the sudden "emergence" of antagonistic individual national identities, has led to claims of being indivisible, belligerent, and exclusive. When nation and religion become "controversial" identification and mark others as potentially dangerous, through a policy that allegedly aims to "affirm" and "protect" its people and their faith, then in local historical and current circumstances, it essentially implies antagonism in the most dramatic conflicts. The ideologies of the complete removal of others and the careful labeling of members of one's ethnic group, the "tribes," returned to the Balkan stage in the 1990s. Thus, in the political circumstances and troubles of the former Yugoslavia, religion became an ethnically instrumentalized expression of religion more important than itself.¹⁷ The main factor of brutal violence in former Yugoslavia, particularly B&H, was the ethnic mobilization of the 1990s, which brought religiosity directly connected with ethnicity, and since ethnicity was very high on the scale of values, it brought with it religiosity. Moreover, in that period, churches and

---

¹⁶ United Nations International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, 2019.

¹⁷ Hadžić, Faruk, *The Politicization of Religion and the Sacralized Balkan Nations Regarding Bosnia and Herzegovina.* Occasional Papers on Religion in Eastern Europe 40/7, 2020, 105-131.

religious communities occupied a much larger space than they had in the former Yugoslavia, so there was a strong influence of religious institutions on political and social life, which continues today. A Croat historian Vjekoslav Perica stated that since the 90s, nothing has improved in the relationship between religion and politics. "The Croatian Church is not democratic: it wants to be the first to control society; it wants to be above society. It is not seen as part of civil society, equal footing with human rights NGOs and small religious communities advocating humanitarian work. It is the same as the Serbian Orthodox Church (SPC), with the SPC openly saying that it is strictly the state church and a state partner. However, both are primarily nationalist organizations. In Croatia, Catholicism is ethnic; it is primarily about the Church of the Croats."¹⁸ There is an intense politicization of Catholicism, Orthodoxy, and Islam in secular and non-secular positions in contemporary Balkans. As a form of political power in the Balkans, politicized religions are, psychologically speaking, unconscious non-faith.¹⁹ The issues of sociopolitical life are perpetually the equivalent within ethnonationalism and political institutions conceived by a significant clerical paradigm, which is strongly manifested in the Balkans.

A unique kind of duality essentially determines the image of B&H culture. The sphere of high culture is marked by an extreme degree of isolation between three religious and cultural entities (Muslim/Bosniak, Orthodox/Serbian, and Catholic/Croat, with a fourth, Sephardic/Jewish) in the sphere of popular culture achieving mutual contact and permeation. On the one hand, in the Ottoman period of 600 years of rule, in the sphere of high culture, three separate cultures (three different religions, one of which - Islam - state ruling, while the others are in the status of subordinates, tolerated, with separate, foreign liturgical languages, sweaters with spiritual and political centers far from B&H, with different, often conflicting political interests and

---

¹⁸ Gozdanović, Dejan, Portal Novosti, „Vjekoslav Perica: Za meine je Tadjamonova drzava bila druga Endhazija“ [Vjekoslav Perica: For me, Tudman's state was the second NDH], 2013.

¹⁹ Hadžić, Faruk, The Politicization of Religion and the Sacralized Balkan Nations Regarding Bosnia and Herzegovina." Occasional Papers on Religion in Eastern Europe 40/7, 2020, 105-131.

aspirations). On the other hand, in the sphere of folk culture: a common fund of cultural models and creative laws (common language, poetic structures, and prose of folk literature, ethnic origin, the entire folklore substratum, certain forms and customs of trans-confessional social solidarity). Verticals should also be introduced in this picture of horizontal plans: the organic unity between the three cultures and its part of the popular cultural sphere. From these indications should be read and historical-interesting roots of mutual ethnic-confessional antagonisms that occur in increasing intensity. Especially in the second period of Turkish rule - that of the late 17th century, i.e., after the collapse of the Turkish offensive against Central Europe and Turkey's withdrawal from Trans-Kosovo, Transdanubian and transcoding countries, when B&H becomes, and for the entire next two centuries remains border of the Ottoman Empire in Europe. Historically explainable, it contains both the root of Muslim hatred of the Christian element and the root of common anti-Turkish and anti-Islamic sentiment; therein also lie the roots of mistrust and conflict in the relationship between the Orthodox and Catholic worlds.²⁰

The demolition of 90 % of historical Islamic religious buildings (including UNESCO heritage and gems of European Islamic architecture) in B&H was the policy of symbolically cleansing the area of Muslims and traces of the Ottoman era, the Islamic presence, to create ethnically pure Serbian/Orthodox or Croatian/Catholic territory there. The question arises: why mosques and other Islamic religious and cultural buildings were demolished? However, Catholic churches and other religious buildings of the Orthodox Church in areas inhabited by Bosniaks were not damaged. Nevertheless, Croats destroyed Serbian/Orthodox religious buildings. Thus, a similar type of destruction. There are two reasons there was no significant damage to religious buildings. First, their central premise was what they wanted to prove to the world and the people of B&H - that B&H is the homeland of Bosniaks, that they are responsible for it, that they feel it as their homeland and mean everything in she finds something that belongs to B&H. Second, they did not want to destroy it, of course, for such reasons

---

²⁰ Lovrenovic, Ivan, *Unutarnja zemlja. Kratki pregled kulturne povijesti Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Synopsis, 2017

because they thought that they were destroying their state and that there was no reason for them to destroy their country.²¹ The ethnic basis of the nation was and remained the foundation of a national identity that has resisted socio-historical changes. Muslims/Bosniaks, from the beginning of the Constitution of national movements, had a defined political position that B&H should have state autonomy or be an independent state and that its territorial integrity and integrity could never and under no circumstances be brought into question. This attitude has not changed in the last hundred years and today remains the basis of Bosniaks' political organization and activities in B&H.

Milorad Dodik²² has regularly been calling Bosniaks "Muslims" in Balkan media, including the speech at the European (EU) Parliament (2022). Does Dodik want to articulate that Bosniaks are not a people like Serbs and Croats but a religious group? Moreover, according to Dodik, the Serbian people cannot be represented by a Serb married to a Muslim. Whether Dodik is courting the "European right" with such rhetoric from Islamic threat and capitalizing on global Islamophobia? During the inauguration ceremony in 2022, Hungarian president Orban, who is in close relations with Dodik, referred to a conspiracy theory popularized by the far right that elites organize the replacement of European populations with non-European immigrants. "This program wants to replace "Christian children" who are on the way to disappearing with Muslim migrants from other civilizations."²³ Dodik stated to numerous media: "The migrant crisis is a civilizational occupation of Christianity, and B&H has been offered as a refugee parking lot. We in B&H have a serious problem. They do not see it in (Muslim) Sarajevo. Our people are afraid of migrants."²⁴ Thus, he aims

---

²¹ Tanaskovic, Darko, Radio Pescanik, 48 Emisija, 2001.

²² He is a Bosnian Serb politician serving as the 7th and current Serb member of the B&H Presidency. Long-period on the USA State Department blacklist, Dodik and the SNSD party have pursued an increasingly nationalist and separatist line, invoking the right of the B&H Serbs to self-determination. His time in power has been characterized by authoritarianism, repudiation of federal B&H institutions, and closer connections to Serbia and Russia.

²³ Beta, Beta, „Potpuno pomračenje uma Viktora Orbana tokom inaguracije, 2022.

²⁴ Hadžić, Faruk, The European Union (EU) Political Identity within the migrant crisis, and the Balkan Bosnian route; xenophobia and religious identity, Research, Society and Development, 9 (10), 2020, 1-30

to benefit from the right-wing policies and growing radical populism in Europe that is anti-immigrant and anti-Islam. Dodik undoubtedly follows these sociopolitical and ideological matrices. His politics are proximate to those political networks (i.e., Hungarian Viktor Orban and French far-right politician Thierry Mariani). "Is the cosmopolitan European republic closer to the horizon of human desires? Or Orban's and Zemmour's replica of the Third Reich? European Muslims are the new Jews of Europe. We will first politically de-subjectivize them (whence the historical right to have a state, B&H, for example)", political scientist Nerzuk Curak writes.²⁵ Moreover, according to Dodik's rhetorics, since Bosniaks often call themselves nation-building people, they should be deprived of that character and reduced to the level of a religious community. Furthermore, it is precisely why the Bosnian language is not recognized in the Republika Srpska (RS) entity. Accordingly, it represents the sociopolitical and ideological foundations—consequently, no association with Bosnia and Herzegovina (B&H) and disputable integration. Adnan Huskic maintains that this Dodik's narrative means that B&H Muslims are not significantly different from the Muslims living in Turkey, Egypt, or Indonesia. Srđan Puhalo argues that the reasons are multiple. Dodik wants to humiliate Bosniaks. He constantly emphasizes an identity link between Muslims in B&H and Turks. They have become something that every "decent and honest" Serb should despise. Dodik's rhetoric fits into the right-wing narrative of defending Christianity. It is a narrative of Hungarian Prime Minister Orban, and it often unfolds in the approach of some Croatian politicians. In that narrative, Muslims are treated as a foreign body in Europe. Therefore, Bosniaks, reduced to Muslims, are denied European authenticity. Nevertheless, Dodik displayed the traditional Balkan nationalist ideological portrayal - of converts that "we must despise because they abandoned their ancestral faith, betrayed Orthodoxy, their ancestors, and became Muslims." Dodik's rhetorics fit in with the radical narrative "that Muslims are a foreign body in B&H."²⁶ However, Bosniaks, the most numerous ethnic group in B&H, are not ethnic Turks

---

²⁵ Curak, Nerzuk, Vijesti.ba, „Evropski muslimani novi su Jevreji Evrope“, 2021.

²⁶ Karabeg, Omer, Radio Slobodna Europa, „Zašto Dodik Bošnjake zove muslimanima?“, 2021

but South Slavs with more proximity to Slovenes, Macedonians, Croats, and Serbs, than Ottomans. The historical revisionism and the memory of the "evil" developed into a behavioral practice in the Balkans.²⁷ It jeopardizes the critical human security of Muslims on the European continent. Thus, it is a discriminational political narrative. It represents and defines the marginalization of Muslims. Moreover, Milorad Dodik stated that the narrative about Srebrenica is a "false myth."²⁸ Most world countries, the UN, the EU, and the ICTY have confirmed that the Serbian Army committed the genocide in Srebrenica in July 1995. Genocide denial and honoring convicted war criminals represent the Serbian "political mainstream."²⁹ Moreover, it is the ideological capability of ethnoreligious collective patriotism.

Former Croatian President Kolinda Grabar-Kitarović argued about the alleged radicalization of B&H, Islamic terrorism, and the B&H as a security threat to the EU. The radicalization³⁰ of the sociopolitical space in Croatia, in which nationalist and extremist elements advance, is unsuitable for regional interrelations. It is a structural matrix that religion is associated with national identity. Antagonistic sentiments towards the other parts of Balkan decrease beneficial relationships with neighboring societies, denigrate "others," and invent incorrect political qualifications and tendencies. Namely, German „Die Tageszeitung“ reported that members of the Croatian Security and Intelligence Agency recruited Salafis to transfer weapons from Croatia to B&H Masjids to justify allegations of the former president. Die Tageszeitung mentions that behind the complete project is the top of the Croatian political

---

²⁷ Hadžić, Faruk, The Politicization of Religion and the Sacralized Balkan Nations Regarding Bosnia and Herzegovina." Occasional Papers on Religion in Eastern Europe 40/7, 2020, 105-131.

²⁸ Dnevni Avaz, Dnevni Avaz, „Žrtve rata poručile Dodiku: UN i EU potvrdili su da su genocid u Srebrenici počinili Vojska i MUP RS“ 2019.

²⁹ BBC News, Youtube, „Fears of new conflict as Bosnia-Herzegovina faces growing Serb nationalism“, 2022.

³⁰ In 2015, before a Euro 2016 qualifying match between Croatia and Italy's national football teams in Split, a 14-meter swastika appeared on the pitch. The US State Department report on religious freedom for 2018 stated that religious intolerance is rising in Croatia, especially on the Internet. The Council of Europe had similar warnings, warning of pro-Ustaša graffiti and intimidating minority religious communities. USDOS, Ecol.net, Report on International Religious Freedom: Croatia, 2019.

establishment, whose primary goal is to create adequate preconditions for establishing a third entity in B&H.³¹ Nationalist politicians in B&H still promote the idea of secession - and have strong links to parties in Croatia and Serbia. The governing HDZ party³² in Croatia has a highly influential sister organisation over the border.³³ Paradoxically, B&H Islam has never hidden its aversion to all Wahhabi fundamentalism demonstrations that openly support their various initiatives aimed at dialogue, interfaith respect, and coexistence, which is in some ways specific to B&H's general sociological conditions; more similar to Western Europeans of Muslim-descent. Roughly two million Muslims live in B&H, and twenty times less than there are on the European continent. The statistics themselves show how unfounded is the fear of Bosniaks. A 2013 Pew Research Center Study reveals that Bosniaks are among the world's most liberal and tolerant Muslims.³⁴ Moreover, after the war, Bosniaks live integratively and peacefully in all EU countries and worldwide. The statement³⁵ of French President Macron that B&H is an international security "time bomb" displays Frank Furedis's "Culture of fear" in practice. Thus, Western culture feeds on terror and inadvertently calls on its enemies to be terrorized, insulted, and humiliated in the case of B&H. However, the 2020 report of The Institute for Economics & Peace (IEP) and Global Index of Terrorism rated B&H as a country with the most significant decline in the terrorist influence of any country in the world. Again, B&H recorded the most remarkable progress according to the assessment.³⁶ At the same time, historically and presently, the case of Bosniaks is particularly instructive if we observe peace, modernity, and Islam in the European context. Bosniak case shows how attitudes towards Islam can develop over time and how its adherents, with the help of progressiveness, can accept

---

³¹ Die Tageszeitung, "Terror in Bosnien und Herzegowina: Waffen in Moscheen", 2019.

³² The Croatian Democratic Union (HDZ) is a conservative political party with a Christian Democrat orientation. Croatian Democratic Union B&H is a Christian democratic, nationalist political party in B&H, representing the Croats of B&H.

³³ De Launey, Guy, BBC News, „Bosnia in spat with Croatia over 'arms in mosques“, 2019.

³⁴ Pew Research Center, "The World's Muslims: Religion, Politics, and Society," 2013.

³⁵ Al Jazeera, "French President, calls Bosnia a 'ticking time-bomb," 2019.

³⁶ Institute for Economics & Peace. Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism, Sydney, 2020.

modernity without abandoning their religious identity. However, the policy of Islamophobia and intimidation creates an atmosphere in which citizens are afraid of unknown threats, unknown terrorists, unknown jihadists. According to Furedi, the fear of terrorism is much greater among political elites than in the ordinary population. "Bad" politicians do not appreciate their citizens either; they are apprehensive of them, constantly keeping them in psychosis.³⁷ Hence, the culture of fear occurs.

The paradox of B&H identity is noticeable, where the discrepancy between territorial Bosnianness and national non-Bosnianness is visible. B&H is an interesting, almost unique example of the discrepancy between national genesis and the historical situation. In the process of nation-building, many complex societies must resolve internal tensions and differences, and from this often arise problems of human rights, treatment of minorities, territorial integrity, and unresolved issues of affiliation. Regardless of the myths of ancient existence, nations are not "natural" creations but are created in specific political contexts and through the ideology of uniting some, but not all, members of society. That is why they are often said to be "imaginary communities." In the case of B&H, its inhabitants had no ideological and political unification because their differences were treated as a negative consequence of historical trends and, as such, internally unsolvable. Although B&H has remained geographically/territorially almost unchanged throughout history, its population is fragmented through three national nomenclatures. Under the influence of divisional plans from Serbia and Croatia, the territory of B&H was depoliticized and left as a regional reference, not a national creation. Thus we have B&H as a territorial unit, but we do not have Bosnians as a national group, although in an everyday language, people identify as Bosnians in terms of belonging to a typical cultural climate and customs. It is probably the only case in modern history where the ethnic-territorial link between society and the country in which he lives is broken. There are reverse examples, i.e., formation and self-determination of the nation, but non-recognition of its anchoring in space, as in the case of the Kurds, Palestinians, and Uighurs. For conceptual reasons, as a contribution to the debate on

---

³⁷ Furedi, Frank, *Culture of Fear Revisited*, London/New York, Continuum, 2006.

citizenship, we can recall notice from Slovenian scientist Tomaž Mastnak. A text from 1995 says: "according to a well-known contemporary political maxim, ethnicity and religion should be a private matter (in the sense that it must not be allowed to use public authority for its particularist and exclusivist goals). The state as a state cannot be multiethnic or multireligious. It can be a state only if it is non-ethnic, non-religious, and if it is established as such, it can guarantee any society because it is the power that guarantees (and is the only one that can guarantee) order. To expect B&H to be a multiethnic, multireligious, and multireligious state confuses civil society with the state. That is what the Serbian fascists did. It is what democratic fundamentalists want to do. The latter differs from the former only because they want the existence of many "multi," whereas the former created one state. Fascists and democrats have one basic principle in common. Both associate power with ethnicity, culture, religion, and hostility to the state."³⁸

During the B&H war, Serb parties (Serbian Democratic Party, Serbian Renewal Movement, and the Alliance of Reform Forces of Yugoslavia, and since 1991 the Serb Assembly in B&H opposed the separation of B&H from Yugoslavia. Later, their Assembly decided to separate the Serbs from B&H and make an alliance with Serbia. Some radical Croatian parties also decided to separate. However, after the war, the primary constitutional contradictions still exist today are related to the role of the two highest levels of government, the border between the two entities, and the possibility of dividing the Federation of Bosnia and Herzegovina (FB&H) into Bosniak and Croat entities. In general, ethnonationalism Croatian parties, such as the Croatian Democratic Union (HDZ) and (HDZ)- 1990, advocate the establishment of a third Croat entity, in addition to Bosnian and Serbian. In 2011, they renewed the non-institutional Croatian National Assembly, which opened up space for "concerns that in time there may be a risk of establishing parallel power structures." Some of our interlocutors from Croatia and several from the Bosniak ethnic group even expressed the belief that one of the keys to solving the problem in B&H is the solution of the

---

³⁸ Curak, Nerzuk, Tacno.net. „Zašto je uopće Bosna a ne ništa?“, 2018.

"Croat issue," while Bosniaks, in general, are not of that opinion.³⁹ On the other hand, B&H Serbian parties tend to emphasize the position of the second level of government, and the competencies of the Republic of Srpska (RS) are essential to Serbian political parties. In early 2008, for example, Republic of Srpska's (RS) leading party, the Alliance of Independent Social Democrats (SNSD), called for B&H's transformation into an asymmetric federation (or confederation) and demanded the right to self-determination, including the right to secede for the entity. Instead of focusing their energy on changing the Dayton Peace Accords, they seek to expand the practical autonomy and powers of Republika Srpska (RS) within the constitutional limits of the Dayton Peace Accords. Many Serbian interlocutors, for example, assess the usefulness of NATO and the EU in terms of whether they are favorable to the powers of Republic of Srpska (RS) entity.⁴⁰ Instead of open resistance, Serbian ethnonationalism, like the RS entity in B&H (morally supported by the Republic of Serbia), ignores the existence of the state level of government and tries to build its political reality, neglecting the state of B&H. Bosniaks, in particular, see this as a threat to the continuation of "Greater Serbia" politics. Greater Serbia describes the Serbian nationalist and irredentist ideology of creating a Serb state which would incorporate all regions of traditional significance to Serbs, a South Slavic ethnic group, including regions outside modern-day Serbia that Serbs partly populate. Its ideology includes claims to various territories aside from modern-day Serbia, including the whole of the former Yugoslavia except Slovenia and part of Croatia. According to historian Jozo Tomasevich, Greater Serbian aspirations also include parts of Albania, Bulgaria, Hungary, and Romania in some historical

---

³⁹ Kivimäki, Timo et al, *Dinamika konflikta u multietničkoj državi Bosni i Hercegovini, Studija analize konflikta u pojedinim zemljama* [Conflict dynamics in the multiethnic state of Bosnia and Herzegovina, Study of conflict analysis in individual countries], Sarajevo, Friedrich Erbert Stiftung, 2012.

⁴⁰ Solaja, Milos, *Direktor Centra za meğunarodne odnose, Banja Luka, Intervju John Feffer, Banja Luka, 2008.*

forms.⁴¹ The war goal of the Milosevic regime and Karadzic's⁴² Serbian Democratic Party (SDS) was the destruction and ethnic division of the B&H. On the other hand, Bosniaks' priority and objective in the war and the post-war period has been to "preserve the integrity of the state." Breaking up the country would assumably create new war and violence in B&H. Bosniaks would defend the integrity of the state again. A survey (2021/2022) on the streets of Sarajevo at the beginning of the most alarming B&H crisis (after the Dayton Peace Accords) confirms it.⁴³ At the same time, all political sides (Bosniaks/Serbs/Croats) use division and growing fear to maintain power.⁴⁴

The prospect (survival) of B&H, as the most critical multicultural discourse of the region, is essentially conditioned by the International Community's attitude towards the state-building and peacebuilding, the EU process and its broader enlargement strategies, and the geopolitical process within the hegemonist ethnonational/ethnopolitical and religious in-state conflicts. In this sense, the distinction between the "international community," the EU, and the United States (USA) is undefined in the Balkans and B&H. The EU's role in Southeast Europe is inconsistent between its normative potential and current problematic aspects of process implementation policies.⁴⁵

The existence of pluralism in exceptionally religious divided societies leads us to question the impact of diversity on the stability of democracy in these societies. Furthermore, there is a gap between the "reform path," social capital, plural civic space, and antagonistic sociopolitical actuality. The fact is that the post-war B&H does not have a hybrid strength to advance the peace among religious communities

---

⁴¹ Tomasevich, Jozo, *War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: The Cetniks*. Stanford, Stanford University Press, 1975.

⁴² Bosnian Serb former politician served as the President of RS during the B&H war and was later convicted of genocide, crimes against humanity, and war crimes by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY).

⁴³ Face HD TV, *Anketa CD-a u Istočnom i u Sarajevu: RAT ili MIR?*, 2021.

⁴⁴ BBC News, Youtube, „Fears of new conflict as Bosnia-Herzegovina faces growing Serb nationalism“, 2022.

⁴⁵ Hadžić, Faruk, *Bosnia Between the Dayton's Peace Straightjacket, Development, and Power Centers' Moral Obligation; Solicitation to Biden*, *Small Wars Journal*, 2020.

and institutions. The crisis condition and conflict persisted in B&H, fearing minor or significant consequences and escalation. Intra-religious rivalries between religious/political elites influence the complex structural mechanism of conflict. Competing religious/political elites mobilize their ethnic groups against their opponents to establish their predominance. B&H is an enemy figure, an enemy state for crucial internal and regional political, cultural and intellectual elites. De facto, just because it exists. This hostility will multiply if there is no development in the direction of a liberal civil state. If it comes, it will still be a long history, so the enemies of B&H will not have to be nervous every day because of the liberal development of B&H. They should support a rational, pioneering discussion on political citizenship without harming them. However, can B&H open a series of "citizenship construction sites" to emancipate B&H citizens as human beings? Alternatively, because of the organized production of fear, give up citizenship and base every future on the fact of ethnicity. "B&H exists through its non-existence and does not exist through its (Dayton Peace Accords) existence."⁴⁶ According to official politics, B&H is on the European (EU) path. Alternatively, the actuality is practically beyond that. Documents do not determine it; conferences, decisions, and media retellings. Nor are the assessments of the (un)successful beautification of specific reforms given to themselves by domestic "leaders" and EU representatives. There is a gap between the "reform path" and the everyday life of the vast majority of people. The influence of common sense on life is less and less.⁴⁷ The EU presented the principles and 19 points related to reforms that would ensure a functional state and accelerate the EU path. Moreover, according to the Delegation of the European Union (EUD), the feature of the civil society in B&H is typical of post-authoritarian (post-communist) societies. Therefore, a general assessment of the civil society in B&H corresponds to a general assessment of the B&H state and society – fragmented, institutionally very weak, financially unsustainable, and greatly dependent on the political and financial support of the international community, without a clear vision of how to meet citizens' needs, with

---

⁴⁶ Curak, Nerzuk, Tacno.net. „Zašto je uopće Bosna a ne ništa?“, 2018.

⁴⁷ Curak, Nerzuk, Tacno.net. „Zašto je uopće Bosna a ne ništa?“, 2018.

a private sector and unfavorable public perception of the general social benefit of their work.⁴⁸

After the devastating war and ethnic cleansing, B&H is a country of constant ethnopolitical radicalism, fascism, genocide denial, and secessionism campaigns. The hybrid conflicts in B&H, in local ethnopolitical and regional form, represent a group of state and non-state actors with overlapping objectives to prove that B&H is "impossible as a mono-national and independent- the UN country under its historical borders." Consequently, B&H is a fragile country. This condition also directly benefits the Eastern bloc (i.e., Russia), which profits from weak European regions - reduced EU and NATO influence. 2021/2022 in B&H has been profoundly divided and faced the most frightening political crisis since the signing of the Dayton Peace Accords. It included war rhetorics, army appearances, a total blockade of state institutions, and absolute country collapse initiated by B&H Serbs led by Milorad Dodik. Austrian Valentin Inzko imposed a law forbidding genocide denial.⁴⁹ As a result, the National Assembly of the Republic of Srpska (2021) adopted the Law on Non-Application of the Decision of the High Representative related to genocide denial. Thus, they disputed the Srebrenica genocide of more than 8,000 Muslim men and boys and moved out of all state institutions, threatening the integrity of B&H's entire political and legal system. The current holder of the high representative's office in B&H, Christian Schmidt, confirmed that he supported new legislation explicitly over the genocide denial. "The High Representative's primary focus is on the apparent need to create the basis for a parliamentary legislative process through a broad social discussion involving social and religious stakeholders. However, he warns against politicizing the issue."⁵⁰

This challenging period brought complicated discussions about the actual representation of B&H Croats in government institutions and their influence on the policies and processes conducted in government

---

⁴⁸ Zeravcic, Goran, Mapping study on civil society organizations in B&H, EPRD, 2016.

⁴⁹ Latal, Srecko, Balkan Insight, „New Bosnian Peace Envoy Inherits Mission Impossible“, 2021.

⁵⁰ The Guardian, „EU is working to amend genocide denial law blamed for Bosnia crisis“, 2022.

bodies. For example, despite the failed negotiations on the B&H Election Law reform, the question arose whether there were too many or too few B&H Croats in power (concerning their number). Bosniak political representatives have repeatedly stated that B&H Croats have "occupied" significantly more positions than they deserve and that the story of a legitimate national representation is an excuse for the leading Croatian ethnopolitical party, HDZ B&H, to secure a permanent seat in government.⁵¹ However, in general, the B&H electoral system problem is the legitimacy of the representation of the collective. Thus, different interpretations of legitimacy depend on whether the mandate is understood; entrusted to a representative or a member of the constituent people. Electoral reform as a process does not mean that only a crucial new election law in that milieu needs to be changed or enacted. B&H needs an electoral system with open lists and preferential voting for all levels. At the same time, the President of the Republic of Croatia, Zoran Milanović, flagrantly interferes in the internal affairs of another country (B&H) with his daily (insulting and offensive) statements. Milanovic stated: "Džaferović⁵² is a sponsor of the Mujahedins⁵³ who came to Vukovar, Croatia to provoke Serbs."⁵⁴ (...) However, the fact is that the mujahedin came to wartime B&H through Croatia and that the Croatian authorities were informed about it.⁵⁵ Milanovic also stated: "So what if the Republic of Srpska (RS) Entity was created- based on a genocide? The USA was created on genocide. Many countries were created - based on war crimes."⁵⁶ At the same time, the attempt to create an "ethnoreligiously" pure Croatian entity on the B&H territory ended with multiple ICTY verdicts for war-crimes and crimes against humanity, against the entire political and military leadership of

---

⁵¹ Jazvic, Dejan, Vecernji.hr, „Matematika moci“, 2022.

⁵² Sefik Džaferović is a Bosniak member of the B&H presidency and SDA Party (Party of Democratic Action), a Bosniak nationalist, and a conservative political party in B&H.

⁵³ Several hundred Muslim foreign fighters fought in the B&H war; some were involved in a few individual war crimes cases.

⁵⁴ Al Jazeera, „Milanović: Džaferović je sponzor mudžahedina koji je u Vukovar došao provocirati Srbe“, 2022

⁵⁵ Lucić, Ivo, Bosnia and Herzegovina and terrorism, National security and the future, 2/3-4, 2001, 11-142

⁵⁶ Oslobođenje, „Milanović: Amerika je nastala na genocid“, 2022.

the "Herceg-Bosna"⁵⁷ and part of the political and military leadership of Croatia for a joint criminal enterprise. The future social and political relations are contested because of historical revisionism and persistent denial of the ICTY convictions by Croatian leadership and B&H Croat political parties. After the verdicts (ICTY, case number IT-04-74-), Croatian president Grabar-Kitarovic stated: "No one, not even the Hague Tribunal, will write our history!"⁵⁸ One of the Six convicted Slobodan Praljak, drank poison in the courtroom. Moreover, the commemorations and Church masses were organized in Croatia and B&H. Among many Croatian highest-ranking politicians, (then) the chairman of the B&H Presidency, Dragan Covic⁵⁹, lit the candles for Six convicted war-criminals.⁶⁰

The study analyzes B&H's historical, religious, ideological, and political contests, its post-war integrity, the EU path, and the "majority Muslim European country" paradigm. First, the paper argues that ethnoreligious polarization, political radicalism, and the secessionist processes influence conflict transformation, sociopolitical stagnation, and ineffectual EU process. Second, the regional and international rhetorics related to inaccurate claims of B&H's Islamic radicalism/terrorism is a metaphor for historical/current Balkan religious and ideological hybrid conflicts. Third, it represents the securitization of Islam in a broader sociopolitical context. Fourth, B&H's electoral law and regional geopolitical interference influence the country's integrity due to secessionism and the potential of creating a third-Croat entity.

---

⁵⁷ The Croatian Republic of Herzeg-Bosnia was an unknown geopolitical entity and proto-state in B&H. Its administration was sanctioned in the International Criminal Tribunal of Former Yugoslavia in Hague (ICTY) as a joint criminal enterprise that committed crimes against humanity.

⁵⁸ Slobodna Dalmacija, „Grabar Kitarović o presudi hrvatskoj šestorki: Nitko drugi, pa ni Haški sud, neće pisati našu povijest!“, 2017.

⁵⁹ He is a Bosnian Croat politician who served as a Croat member of the B&H Presidency from 2002 to 2005 and 2014 to 2018. He is the current president of the Croatian Democratic Union (HDZ B&H) and is a national House of Peoples member.

⁶⁰ Lepad, Franjo, 24sata.hr., „U BiH tisuće svijeća upaljeno za Praljka i haške osuđenike“, 2017.

Method

The scientific methodology of the content analysis, comparative method, induction, and descriptive method was used in the study. Moreover, desk research included an in-depth theoretical literature review. The study analyzed various sources, such as books, publications, media accounts, archive materials, grey literature, and other primary documents relating to regional sociopolitics, security, ethnicity, religion, peacebuilding, and international relations.

1. BOSNIAN INTEGRITY AND ETHNORELIGIOUS PARADIGM

The leader of the Serbian Radical Party (SRS), Vojislav Seselj, convicted of war crimes by the ICTY, stated before the Hague Tribunal, testifying in defense of Radovan Karadzic, that "only Serbs have always lived in B&H (and Croatia)," i.e., "Serb Catholics, Serb Muslims, and Serb Orthodox", and that the SRS advocates the policy of "All-Serbian National Unity".⁶¹ The fact is that through intensive geopolitical and religious interventions throughout its history, from the beginning of the 20th century, B&H has been under pressure from the neighboring Serbian or Croatian national ideas. Furthermore, Russia's economic influence (oil refining and distribution) on social movements in B&H is realized in the political life of the Republic of Srpska (RS) entity. Moreover, China and, lately, Turkey's influence are within the economic framework. At the same time, political influence is exercised, regardless of the transparency of the intention to use the fear of drawing new borders as a powerful agent of another foundation of nationalism and defective democracy. Thus, the production of dangerous geopolitical discourses suits internal political actors. However, historically, these geopolitical aspirations cannot be dismissed at the outset as just a methodology for surviving in the power of multiethnic nationalist classes. Let us recall Radovan Karadzic's words before the War at B&H: "Do not think that you will not take B&H to hell and the Muslim people to extinction."⁶² The "inferior and unjust" Dayton Peace Agreement led by the international community was too late. Ethnic cleansing of Bosniaks and Crimes against humanity have already happened.

---

⁶¹ Srbin.info, „Šešelji svjedoči za Karadžića: U BiH su oduvijek živjeli samo Srbi“, 2013.

⁶² Deutsche Welle, "Karadzic se neće pokajati" [Karadzic will not repent], 2010.

However, war tasks, ideologies, and contractors remained unfinished after that interruption. It is indisputable that the Greater Serbia project caused the most violence, genocide, ethnic cleansing, and economic destruction of the countries of the former Yugoslavia, especially B&H. B&H had great destruction of its economic and social infrastructure. About two million civilians were forcibly persecuted from pre-war places of residence. However, the wars in the 1990s caused the continuity of Greater Serbia policies. The current events in the Balkans demonstrate it. After the end of the wars, a much more significant peacebuilding role of religious communities in the Balkans was expected, but they largely failed mutually with ethnopolitics. Instead, mediators and initiators of reconciliation have always been actors on the sidelines, whether NGOs, foundations, or international organizations.

Presently, political bargaining is taking place at lower levels of constitutional reform. The debate focuses on whether police and military forces belong to the highest or second level of administration, whether the highest level of administration has authority over the protection of ethnic minorities in the second level of administration, and to which level of government the various state-owned facilities belong. Constitutional disputes can provoke violence in two key ways. On the one hand, violence may be used in constitutional negotiations: threats can be made by those opponents in the dispute who are more dependent on a compromise solution, as this can improve the negotiating status of those parties. A significant international presence that supports the constitutional ideas of the Dayton Peace Agreement could aggravate the situation in which conflicting parties at the highest level (entities or leading ethnic parties) use violence or threats as a bargaining chip. On the other hand, however, the leadership of Republic of Srpska (RS) is threatening unilateral political decisions on the referendum and separation. If these threats materialized, imposing a new status on the entity could lead to violence.⁶³

---

⁶³ Kivimäki, Timo et al, *Dinamika konflikta u multietničkoj državi Bosni i Hercegovini, Studija analize konflikta u pojedinim zemljama [Conflict dynamics in the multiethnic state of Bosnia and Herzegovina, Study of conflict analysis in individual countries]*, Sarajevo, Friedrich Erbert Stiftung, 2012.

The B&H Constitution defines Bosniak/Croat/Serbs as a constituent of people. For the most part, a mere constitutional decor is appropriately enshrined in the last article of the Preamble of the discriminatory Constitution. Therefore, the term "Others" in formulating "hybrid" identities is an unsentimental description of their position in this ethnoreligiously divided society. Those who do not belong to one of the three religious groups or do not want to show affiliation are considered a foreign element; they cannot elect representatives and are barred from running for office at any state level.⁶⁴ The B&H Constitution obstructs the creation of a plural civic identity, hypostasizes the collective political mentality. Spiritual usurpation has moved into the realm of identity.⁶⁵ Western Balkans and B&H is an exemplary environment with ideological and axiological levels. There is national exploitation of ethnoreligious elements to benefit ethnopolitics.

Since entering the EU, Croatia has turned its B&H policy into misrepresenting enlargement policy related to political lobbying - "claiming" Islamic radicalization of B&H and interfering with the B&H Constitution and elections.⁶⁶ Because of Croatia's unresolved relationship with the recent past, Croatian policy, from the far right to the left, while officially performing as the defender of the interests of B&H Croats, remains trapped in the role of the extended arm and spokesperson of Dragan Čović⁶⁷ to the considerable detriment of the Croatian people in B&H, Croatia's reputation within the EU, i.e., in the

---

⁶⁴ Hadžić, Faruk, "The Politicization of Religion and the Sacralized Balkan Nations Regarding Bosnia and Herzegovina." *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 40/7, 2020, 105-131.

⁶⁵ Hadžić, Faruk, "Agnosticism and Atheism as Amoralism and Anti-Ideological Sociopolitical Paradigm in the Balkans, Specifically in Bosnia and Herzegovina," *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe (OPREE)* 41/2, 2021, 67-85.

⁶⁶ In the latest example from 2022, Croatia and its president Zoran Milanovic question the legality of holding elections in B&H scheduled for October 2nd.

⁶⁷ He is a Bosnian Croat politician and member of the B&H Presidency from 2014 to 2018. He has been the President of the HDZ B&H since 2005 and a member of the Collegium of the B&H House of Peoples from 2011 to 2015. In 2005 as a Croat member of the B&H Presidency, he was removed by a decision of the High Representative. Between 1998 and 2001, he was Minister of Finance and Deputy Prime Minister of the FB&H Government. He is the President of the Croatian National Assembly of B&H.

European Parliament, and in the Council of the EU. Croatian government representatives, for example, through years of Council negotiations on conclusions on B&H, request the formulation, "equality of constituent people" to be included, and "equality of citizens," one of the foundations of the *acquis*, to be removed. B&H Croat representatives perform more or less secessionist narratives about a third entity.⁶⁸ The constitutional and legal provisions define that "one member from the ranks" of Bosniaks and Croats is elected to the B&H Presidency (from the Federation of B&H). It implies that this member is explicitly a "member" and possibly "implicitly" a representative of that person in the Presidency. A similar anomaly has been happening in the parliamentary elections for several cycles in the past. Some candidates changed their "ethnicity" due to the higher probability of direct or indirect election to one of the parliamentary houses. However, the issue of electing a member of the B&H Presidency from the ranks of the B&H Croats is an essential milestone in the reform of the electoral system and a testing ground for consensus between the individualist (civil) and collectivist (ethnic) principles, and the possibilities of instrumentalizing ethnicity must be minimized.⁶⁹ Zoran Milanovic, the Croatian President, declared in May 2022 that "B&H Croats would go to the third entity(...)" "B&H Serbs are our allies."⁷⁰ Moreover, the Croatian Academy of Sciences and Arts (HAZU) calls for ensuring the Croatian people's equality by forming the „Third entity“ in B&H.⁷¹

The B&H Entities do not have the right to change the content of the decisions made by the arbitration under their jurisdiction. Thus, for example, the Republic of Srpska (RS) and the Federation of B&H (FB&H) do not have the right to individually or jointly change the content of the Final Arbitration Award for Brcko, as this award can only be changed by

---

⁶⁸ Democratization Policy, DPC, Making sense of Croatia's destructive Bosnia and Herzegovina (BiH) policy. 2021.

⁶⁹ Arapovic, Adis, Kritične tačke unapređenja izbornog sistema Bosne i Hercegovine – rubikon demokratizacije, In: Reform of the electoral legislation of Bosnia and Herzegovina, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Special edition, Volume 17, 2021, 11-26 10.5644/PI2021.198.01

⁷⁰ Oslobođenje, „Milanović: Amerika je nastala na genocidu“, 2022.

⁷¹ Zvijerac, Predrag, Slobodna Europa, „Hrvatski akademici uvjetuju ulazak BiH u EU trećim entitetom“, 2022.

a new decision of the arbitral tribunal. The modalities of B&H's internal reorganization differed, but the state's independence, territorial integrity, and international subjectivity remained unchanged elements of the overall process. Except for Oven Stoltenberg's, all the proposed plans were based on maintaining B&H as a state. In the preamble to the Constitution, the constituent peoples (their authorized representatives) accepted the obligation to "adhere to the sovereignty, territorial integrity and political independence of B&H by international law." The Constitution defines B&H's continuity of independence and territorial integrity of B&H: "Continuity, the Republic of B&H (...) will continue its legal existence under international law as a state with an internal structure changed."⁷² The viability of B&H as a state and international recognition also depends on its people's acceptance of the state. A stable constitutional basis for maintaining the state depends on the attitude of the three ethnic nations towards B&H. When peoples have joint sovereignty, it is indivisible; one or two peoples cannot use it separately. Constitutive statehood is equal, so there is no domination of one ethnic community over another, and coexistence and consociational democracy become necessary for state maintenance. When the entities were the bearers of sovereignty, they would take advantage of this property and secede, thus disintegrating the state. If the institutions at the B&H were the bearers of sovereignty, they could reduce the status and competencies of the entities through constitutional changes. The state-building powers of the three ethnic nations, which the Constitution defines, mean that these nations have the right to exercise their rights, but it also means their obligation to ensure the maintenance of the state. Statehood is a right and an obligation in equal measure and cannot be separated into separate categories.⁷³ B&H is in a constant perpetuating crisis within the ethnopolitical conflicts, on the verge of disintegration - Bosnian Serb politicians in the (RS) entity are announcing the secession and disintegration of B&H.⁷⁴ At the same time, the most numerous ethnic

---

⁷² Article I of the B&H Constitution.

⁷³ Neskovic, Radomir, *Nedostvrsena drzava: Politicki sistem B&H*, Sarajevo, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017.

⁷⁴ Toal, Gerard, *Republic of Srpska will have a referendum: the rhetorical politics of Milorad Dodik*, "The Journal of Nationalism and Ethnicity, 41/1, 2013, 166-204.

group, Bosniaks/Muslims, particularly the dominant ethnopolics, the SDA party⁷⁵, aspire to more ideal centralization of the state as a unitary B&H. Nevertheless, on the other hand, the country is in economic depression, the corruption-clientelistic embrace of (all) three ethnic political "elites," politically judicial settlements⁷⁶, and the constant outflow of the population.

We can indicate that the construction of the division of B&H invokes ethnoreligious "borders." There are national-religious aspirations of territorialization in B&H. Ivan Markesic points out a debate about endangering B&H Catholics, Muslims, and Orthodox. Accordingly, a clean area is needed politically, religiously, and culturally for the national political body to take place. Everyone advocates multiethnicity and multiculturalism, but everyone wants to stay in that one - area with their pure religious, national, and cultural identity.⁷⁷ However, turning attention from the eternal and transcendent, political leaders need to eliminate the old religious synergy habit within politics and create new ones. The way to manage the intensities that move from religion to the realm of politics (and then find their way back to religion) is to completely separate political life from religion. Of course, we can problematize that it must happen within the institutions, but above all, it must take place in the minds of citizens, although ethnopolics orient them in that direction in the Balkans.

Ethnopolitical structures built and are building their campaigns on mutual fear, the media that create an atmosphere of mistrust, and the international community that has not directed enough activity in this direction, have made B&H a highly fragile country. Here, without understanding the world and politics in general and its reflection on the Balkans and B&H, hatred and mistrust are nurtured (and already well nurtured through the younger generations), as well as the demonization of other nations and believers, with the discriminational segregation phenomenon "Two schools under one roof" (the term for

---

⁷⁵ The Party of Democratic Action is a Bosniak nationalist, a conservative political party in B&H.

⁷⁶ OSCE, OSCE presents the third report on judicial response to corruption in Bosnia and Herzegovina. 2019.

⁷⁷ Sostaric, Tomislav, Al Jazeera, „Kako religija i politika nagrizaju i sebe, i društvo“, 2018.

schools in B&H is based on the ethnic segregation of students). The ideological ethnonationalism has metastasized into a social organization's daily political discourse that produces uncritical subjects in all three constitutive ethnic governments. The culture of fear, constant fabrication of dangers (a stimulant) that threaten the alleged survival of an ethnic/national/confessional group creates a psychosis of fear and uncertainty defensive internal cohesiveness. It discerns the dangers of peoples' existence from that group. It is rapidly transferred from one religious group (nation) to another in which the same processes occur, creating a chain of "imaginary" interethnic threats.⁷⁸

Modest results have been achieved in building and strengthening interethnic reconciliation in B&H with high interethnic mistrust.⁷⁹ It is evident by the division of voters in the elections, which is greater than it was in the 1990s. The favorable circumstance is that there is no pronounced external influence of the great powers for the time being, which has always been crucial for disrupting interethnic relations and conflicts in B&H. In addition to time and adequate access, political, democratic, historical, legal, international, and other preconditions must be met for international reconciliation. One of the international community's significant goals in the Western Balkans, particularly B&H, was rebuilding "viable multiethnic societies." Ethnically divided societies require support from a population that builds inclusive social capital. Moreover, the social network theory to interethnic relations could help identify the conditions under which minorities could embark in divided, post-war societies like B&H. Moreover, beyond any policy, "the question remains for the citizens of BiH: would they agree, maddened by the call of their ethnonational, to support annexations and Anschluss, and would they agree to be pawns in the production of two new Reichs? And lone geography of rage. We have no choice but to

---

⁷⁸ Hadžić, Faruk, Agnosticism and Atheism as Amoralism and Anti-Ideological Sociopolitical Paradigm in the Balkans, Specifically in Bosnia and Herzegovina, Occasional Papers on Religion in Eastern Europe (OPREE) 41/2, 2021, 67-85.

⁷⁹ UN News, UN chief underscores the need for reconciliation 25 years after the Srebrenica genocide. 2021.

ZAVNOBiH⁸⁰ again until it is not too late."⁸¹ Do Western Balkans need two new republics? Certainly not. Besides, the word "republic" was dropped from the country's name-Republic of B&H.

At the end of his long term, the Austrian OHR High Representative, Valentin Inzko, in B&H, imposed the most critical law, colloquially called the law banning genocide denial. Why is this the most important law? Because it produced consequences that will determine the future of B&H and the future of humanity. Thus, the extent of the B&H future. It will be determined either by the triumph of authoritarian regimes and their worldview or liberal democratic systems and their worldview.⁸² Historical revisionism led to primarily disputable and parallel memory politics. It directly affects the country's progression—moreover, the peace stalemate. After the genocide of Bosniaks, the international community "provided" the protagonists of the genocide and ethnic cleansing policy with half of the territory of B&H, creating the entity of the Republic of Srpska (RS), whose President Milorad Dodik wanted to annex it to Serbia. On the other hand, the fascist and war-crime product of Herceg-Bosna was formally abolished. However, the hope remains that it does not live today through the HDZ Party⁸³.

An essential aspect of sociopolitical atrophy is the reduction of US influence in B&H in the last decade. Russian factors try to decrease crucial steps the US under President Biden announced in B&H. Considering B&H's local political failure and international neglect, the conditions for returning to state-building, reconciliation, and EU membership are challenged but open to the strategy. However, Dayton Peace Accords/Constitution is the world's most complex public administration (economically and politically dysfunctional). It should be transformed into a self-sustaining community whose liberal democratic

---

⁸⁰ The State Anti-fascist Council for the National Liberation of Bosnia and Herzegovina-ZAVNOBiH was convened on 25 November 1943 in Mrkonjić Grad during WW2. The final session of the ZAVNOBiH was held in Sarajevo in April 1945. There the ZAVNOBiH was transformed into the People's Assembly of B&H, and it established the first government of B&H.

⁸¹ Curak, Nerzuk, *Front slobode*, „Geopolitika mraka“, 2021,

⁸² Curak, Nerzuk, *Tacno.net*, „Pad Bosne i novo uzdizanje“, 2021.

⁸³ The Croatian Democratic Union of Bosnia and Herzegovina is a Christian democratic, nationalist political party in B&H.

capacity grows. Dayton is unnatural on all grounds, and it must be scientifically questioned.⁸⁴ Janusz Bugajski, the Jamestown Foundation analyst, stated that no status quo is indefinite. Neither will be B&H's complex government system, which causes the country's stagnation. Sooner or later, the situation will explode in B&H, which is why the USA must work together with the EU to create an appropriate Constitution, warning the Committee that once the situation becomes unbearable, the Serb majority Republic of Srpska (RS) entity could decide to secede, expecting the recognition from Russia.⁸⁵

2. RELIGIOUS CONFRONTATION AND SOCIOPOLITICS IN BALKANS AND B&H

Ivo Andrić's doctoral dissertation underlines the incompatibility between Islam and Christianity by considering the spiritual development of Bosnia in the Ottoman period. Although more essayistic than scientifically documented, his thesis continues and concretizes the ideological view on Islam. He argued that due to Islam, the Christian population in the Balkans was deprived of a connection with the European progressive development. Andrić, therefore, mixes several discourses, from the fictional to the historiographical and the political, authoritatively enough to be considered an authentic spokesman for everything that has happened (is happening) in B&H.⁸⁶

Croatian leader Tudman and Serbian Milosevic advocating the thesis of "conflict between the Islamic and Catholic worlds," claiming Islamic fundamentalism, and discussing dividing B&H between Serbia and Croatia. Recently, former Croatian President Kolinda Grabar-Kitarovic has pursued rhetorics as a metaphor for hybrid wars in this region and nations. The more the Croatian President adjudicated to impose unrealistic past paradigms on Croatian society, the more realistic and absolute its awareness became. French President Macron stated (2019)

---

⁸⁴ Hadžić, Faruk, *The Politicization of Religion and the Sacralized Balkan Nations Regarding Bosnia and Herzegovina.* Occasional Papers on Religion in Eastern Europe 40/7, 2020, 105-131.

⁸⁵ US Committee, N1, *Bosnia dysfunctional and susceptible to Russia and China influence*, 2021.

⁸⁶ Buturovic, Amila, Al Jazeera, „Za Andrića i Njegoša islam je strano tijelo na kršćanskom Balkanu“, 2019.

that B&H is a "time bomb knocking right next to Croatia", putting an "international political target" on B&H and its inhabitants, exposing them to suspicion, contempt, and lynching of the world, excommunicating them from the European civilization context. Thus, securitization in international relations and European (EU) national politics. The process of state actors transforms subjects from common political issues into matters of "national or international security," enabling extraordinary means to be used in the name of security. It further heightens the fear among B&H and their neighbors. Suppose the affair with the recruitment of B&H Salafis from the Croatian Security Intelligence Agency (SOA) for very malicious targets towards B&H proves to be at least partially true. In that case, it could fundamentally expose and explain Croatia's foreign policy. Minister of Security of B&H, Dragan Mektic (Bosnian Serb), B&H's Security Minister claimed that Croatia's security and intelligence service came up with the plan, in order to present B&H as a threat to European security. "The plan was to discredit B&H and show it as a terrorist hub and a threat to the region and Europe."⁸⁷ All this has been raised to a higher level when Croatian representatives in EU bodies began to impose in official debates the issue of "the need to amend the Election Law to ensure the equality of Croats in B&H." At the same time, the lobbying of officials in Brussels in that direction was recorded. It should not be emphasized that the optimal option for the equality of Croats would be the - Third entity.⁸⁸ At the same time, hostility towards the neighboring country-B&H adversely affects conflict transformation.

Paradoxically, B&H Islam has never hidden its aversion to all Wahhabi fundamentalism demonstrations that openly support their various initiatives aimed at dialogue, interfaith respect, and coexistence, which is in some ways specific to B&H's general sociological conditions; more similar to Western Europeans of Muslim-descent. For most B&H residents, Salafism (Wahabism) is imposed on local Muslims from the outside, but Bosnian Serbs and Croats consider influenced by B&H Islamic Community. According to the study "Selefism in B&H, Who

---

⁸⁷ Latic, Mladen and Vladislavljevic, Anja, BalkanInsight, „Bosnia Probes Alleged Croatian ‘Plot to Discredit it’“, 2019.

⁸⁸ Subasic, Edin, Aljazeera, „Pozadina afere Selefija’: fabricirani argumenti za treći entitet“, 2019.

they are, how others see them, and what media reported, Sociopsychological study," the most common form of violence to which members of the Salafi movement in B&H are exposed is verbal violence. Most often because of their appearance. They also challenge the way they dress, and this does not only refer to vicious criticism but also to attempts to remove those clothes. Physical abuse is also present (throwing stones, attacks by drunk people, hitting, spitting). Several people were arrested and imprisoned, only to be later released. One part of the criticism refers to their way of practicing Islam, the way of worship, and the like. They find employment challenging because of their appearance, women because of their coverage, and men because of their beards. Problems within the family are reduced to verbal threats from parents and the request to shave the beard. They encounter economic insecurity and emotional violence daily, while they encounter the most emotional and verbal violence during the week. Physical violence is present several times a year in every tenth Salafi in B&H.⁸⁹

In addition to insisting on the name Muslims and not Bosniaks and the identification of Bosniaks as Turks ("Bosniaks are converts who were Islamized after Turkey came to the area"), Milorad Dodik goes so far as to point out that one who is married to a Muslim cannot belong to the Serbian people. Lately, dissatisfied with a decision by the Central Election Commission voted for by Vanja Bjelica Prutina, a member of the commission, Dodik called her "a lady who presented herself as a representative of the Serb people and was or is still married to a Muslim in Sarajevo."⁹⁰ In general, "Mixed ethnic marriages" (inter-ethnic) in B&H and region can be observed from the horizon of the dominant ethnonational consciousness and complex mental disorders. It is the force of this form of consciousness. They are mostly labeled or denoted as "cancer" on the otherwise clean and healthy tissue of a distinct ethnic group. Consequently, as marital and living communities of those who

---

⁸⁹ Puhalo, Srđan, *Selefije u Bosni i Hercegovini, ko su oni, kako ih drugi vide i kako se izvještava o njima* Socio- psihološka studija [Selefism in B&H, Who they are, how others see them, and what media reported, Sociopsychological study]. Banja Luka, Art Print, 2016.

⁹⁰ Karabeg, Omer, *Radio Slobodna Europa, Zašto Dodik Bošnjake zove muslimanima?*, 2021

betrayed "their" people or as institutions of heretics who themselves - especially their children - do not know their religious identity and national belonging. In such a context, the attitude toward "mixed marriages" reflects the degree of society's disease.⁹¹ Moreover, Milorad Dodik stated, "that Muslim judges could not judge him."⁹² Does Dodik's rhetoric have an impact on citizens? Do B&H Serbs from Republika Srpska (RS) entity view Bosniaks as Muslims? Srđan Puhalo notes that they see them as both Bosniaks and Muslims. However, in research on „ethnic distance“ in the Republic of Srpska (RS) entity, Bosniaks are less valuable than Croats. (...) "Croats/Catholics are closer to us than Bosniaks/Muslims."⁹³ The stereotypes that have historical roots might influence it. However, even historical enemies Croatian/Catholics and Serbian/Orthodox demonstrated it in the war. For example, as mentioned earlier, Croatian Tudman and Serbian Milosevic had close war discussions regarding the future of "divided" B&H without Muslims and their view on Islam (...) "B&H Croat preferred the Orthodox Christian Serbs to the Muslims, because he is a Christian, after all."⁹⁴ However, currently, the citizens of B&H function well on an individual level, i.e., everyday life, but problems arise at the collective status, that is, at the level of politics. When they reach topics such as the Dayton Peace Agreement, the future of Republic of Srpska (RS), or the survival of B&H, not to mention the war, the polarization exists. Most importantly, politicians encourage it for the sake of easier people management. However, a small number of those do not want to live and cooperate with other ethnic/religious groups.⁹⁵

The existence of pluralism in profoundly divided societies leads us to question the impact of diversity on the stability of democracy in these societies. Is such diversity a resource for the further development of

---

⁹¹ Perisic, Nada, *Mjesoviti brak u BiH -Od poželjnog do prezrenog – mjesoviti brak kao kulturna i politicka kategorija u savremenoj BiH*, Sarajevo, Friedrich Ebert Stiftung, 2012.

⁹² International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES)-Ljubljana, "Dodik će odgovarati i za ratne zločine," 2008.

⁹³ Karabeg, Omer, Radio Slobodna Europa, „Zašto Dodik Bošnjake zove muslimanima?“, 2021

⁹⁴ ICTY, Case number IT-04-74-T, the Prosecutor versus Prlic et al.

⁹⁵ Karabeg, Omer, Radio Slobodna Europa, „Zašto Dodik Bošnjake zove muslimanima?“, 2021

these societies? Scott Page advocates such a thesis in his book "The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Firms, Schools and Societies," in which he argues that, in the long run, the existence of diversity in society encourages citizens' creativity. Thus, economic and political development. On the other hand, some theses claim that diversity and profound divisions negatively affect the overall development of society.⁹⁶ By the example of former Yugoslavia countries, regional ethnoreligious communities in social networking and formal associations, which only create social capital, belong to them. In contrast to other civil, ethnic, and religious communities, they are closing down. The argument is proven by the research that showed a relatively unsatisfactory status in the observed dimensions of social capital in B&H.⁹⁷ Moreover, the social network theory to interethnic relations could help identify the conditions under which minorities could embark in divided, post-war societies like B&H. In the current disunity at various levels of B&H society, including the political issue of affiliation, it does not seem possible to unify the Bosnian nation. The nation-state is the only political option in the modern age. Nationalism has proven to be a dangerous ideology, which has led to destruction, wars, and discrimination, not only in B&H but globally. However, not every national project is malignant. For example, there is civic nationalism that does not discriminate in the same way as one based on religion or ethnicity. However, in B&H, it became a platform for conflict and xenophobia.

3. EUROPEAN UNION, B&H EU PATH, AND ISLAMOPHOBIA

Today in Europe, a young man is taught that he has an individual (in the Western Balkans collective, national) consciousness and that it depends exclusively on him which religion to follow (in the post-Yugoslav societies, they are taught that they must - or will be harassed to follow the religion of their parents). The religious image of Europe is changing today: the number of followers of Islam is growing; the number of Christians and Jews returning to the "forgotten religion" is

---

⁹⁶ Page, Scott, *The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Firms, Schools, and Societies* (New Edition), Princeton: Princetown university press, 2007.

⁹⁷ Delic, Zlatan et al., *Significance of Social Capital in Socio-economic Development of Bosnia and Herzegovina*, *International Business Research Archives*. 10/3, 2017, 169-181

growing; but Europe is the only continent on which the interests of these religious groups are aligned with the interests of those who do not need a religion, but are all bound by common goods, rights, obligations, and shared values. Today in the EU, some states are separate from religious communities and religious communities from the state. Still, we also have a state church model (Greece, Finland, Denmark). However, "no nation, no country in Europe bases its progress on religious grounds."⁹⁸

The main factor in the post-Yugoslav states was the ethnic mobilization of the 1990s, which brought religiosity directly connected with ethnicity, and since ethnicity was very high on the scale of values, it brought with it religiosity. Furthermore, the B&H public is familiar with the decades-long mantra that has become a public place of relations with B&H, both in the country and globally. It is the idea that is based on the belief that B&H will never be divided because the West will not allow a Muslim state in the heart of Europe. The negative right-wing pattern against one traditional component of B&H syncretism was, at the same time, an affirmation of the preservation of B&H. Thus, in the name of state integrity, it quickly overcame the chauvinistic criterion; pre-treats a community as a danger if alone. Nobody ever heard that the disintegration of B&H would not be allowed because that would mean an Orthodox or Catholic entity in the heart of Europe. While the xenophobic European right was only a rarity in the EU, few paid attention to the fact that the rhetorical figure of the reactionary right has been commonplace for decades: affirmation of B&H through the negation of one of its cultural elements.⁹⁹ However, every European society's attachment, cohesion, and unity element should be culture, not religion.

The decades-long mantra has become a public place of relations with B&H in the country and worldwide. There is a hypothesis based on the belief that B&H will never be divided because the West will not allow a European Muslim state. B&H and Turkey are predominantly Muslim

---

⁹⁸ Cvitkovic, Ivan, *Religion in the jaws of politics*, Sarajevo, Akademija Nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine [Academy of sciences and arts of Bosnia and Herzegovina], 47, 2019.

⁹⁹ Curak, Nerzuk, *Front slobode*, „Geopolitika mraka“, 2021,

countries in Europe. However, is this paradigm grounded? With growing concerns about the presence of Muslims in Europe, which has a "Christian historical and cultural heritage," the question is whether these countries can be entirely European, stated John Esposito, a leading name in the field of Islamic and Middle Eastern studies. "If we study certain rhetoric in Europe, the fact that Europe is becoming more secular in many religions, but also concerns about the presence of Muslims. Not only religious but also highly secular people and considered atheists in Europe suddenly talk about "what" our values are and who it is us. Suddenly they are addressing the Christian heritage in Europe. Then the question arises, can there be a predominantly Muslim country in Europe? Can they be entirely Europeans? After WW1, Turkey represented an "Asian executioner" for Europe, only to become an ally of the "libertarian part of the world" during the Cold War. Nevertheless, in 2004, Ratzinger "stated to a Swiss Catholic newspaper regarding Turkey's European integration. As on some previous occasions, but this time more decisively, Ratzinger spoke out against Turkey's joining the family of European states, emphasizing that it would be an anti-historical, unnatural act. "Only two years later, the Holy See "announced that it does not oppose Turkey's entry into the EU - but believes that in that case, Turkey must respond positively to all of Brussels' demands for religious freedom." By expressing this view in an interview with *Avvenire* (a Catholic daily owned by the Italian Bishops' Conference), Archbishop Dominique Mamberti, Secretary for Relations with the Holy See, has changed the Vatican's view."¹⁰⁰

Sociopolitical radicalism is presented as the standard as an everyday political language of democracy. There is a growing Islamophobia and radical populism in Europe and Balkans. Milorad Dodik stated that the Council of Europe rapporteur for B&H could not be from Turkey. Moreover, in Moscow, in a meeting with the Bishop of the Russian Orthodox Church Kirill Smolesky, Dodik stated that there is a need to improve cooperation among Orthodox peoples."¹⁰¹ If we observe Islamophobia at the population level, many Europeans have intricacies

---

¹⁰⁰ Esposito, John, *Radiosarajevo*, "Esposito: BiH i Turska kao većinski muslimanske zemlje teško će u EU", 2013.

¹⁰¹ International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES)-Ljubljana, „Dodik će odgovarati i za ratne zločine,“ 2008.

with this phenomenon. Perhaps a minority, but it substantially occurs with anti-immigration political parties. In addition, they have an irrational fear and prejudice against Muslims. It will affect their attitudes toward a robust Muslim presence in Europe or even accept the idea that Europe can have a secular Muslim country. However, we can compare, for example, European Muslims and Muslims in the USA. Muslims came to Europe as a labor force, from the lower strata of society and with more secondary education. The difference in language, culture and education is very noticeable and definite. It should be added that they are not educationally progressing fast, and many still live on social welfare. It is an issue in Europe, and with the economic downturn, many of these workers are "no longer needed." It increases the anti-immigrant groups, which focus on Muslims because they are the largest group. Islamophobia and radicalism in Europe further complicate the position of B&H and Turkey in the EU.¹⁰² However, Turkey is also distinguishable from B&H because 97% of Turkey's territory lies in Asia, and only 3% of its territory lies in Europe. In the text: "European Muslims are the new Jews of Europe", political scientist Nerzuk Curak writes: "Unfortunately, the 1930s are never long gone. They return hidden in the saddles of democracy. They are in Hungary, France, Poland, Serbia, Croatia, and B&H (...) How to integrate two million B&H Muslims? In defense of sanguinity, they quote the great Czeslaw Milosz: "There can be no question of the triumph of force, for this is the age when righteousness prevails."¹⁰³

It would be inappropriate to use "Christian Europe/Christian West" just as calling the "Islamic East." Europe has never been without Islam in geographical, social, and cultural terms and has always benefited from meeting others. Cultural perspective activates many anti-Islam attitudes and legitimizes far-right synchronous sociopolitical processes in the EU. Furthermore, many indications are that this mantra about B&H, which cannot be dismantled for fear of an Islamic entity, is changing as a more substantial chauvinistic, prejudiced, anti-cosmopolitan right. However, it appears that the disintegration of

---

¹⁰² Esposito, John, Radiosarajevo, „Esposito: BiH i Turska kao većinski muslimanske zemlje teško će u EU“, 2013.

¹⁰³ Curak, Nerzuk, Vijesti.ba, „Evropski muslimani novi su Jevreji Evrope“, 2021.

Yugoslavia is not over, and B&H is called "tiny Yugoslavia." French President Francois Mitterrand stated that "the Bosnian state does not belong to Christian Europe."¹⁰⁴ However, Greater Serbia and Croatia would produce a small Muslim country (presumably secular) in the heart of Europe, most likely with the new era of violence because Bosniak people would not authorize the dissolution of B&H. A survey on the streets of Sarajevo at the beginning of the crisis in B&H (2021/2022) confirms it. Most Bosniaks answered that they would go to war to "preserve the state" as they did in the 1990s. However, most B&H Serbs in East Sarajevo (part of the RS entity) believe there will be no war and that all political leaders are manipulating. One man argues that the international community is producing hatred and conflict in B&H among its people/religions and that B&H people should agree independently. One woman claims she would go to war again for the Serbian/Orthodox national identity; however if global geopolitical powers produced the war, she would not.¹⁰⁵ Nevertheless, Bosniak ethnopolitics who would accept any new "peaceful" model of dissolution of B&H are profoundly unaware of the outcome. B&H needs EU directions. It requires sociopolitical progress under the EU and human security development. Consequently, the EU membership of B&H would protect the Balkan fragile region from new violence and inter-religious wars.

Only living in peace already justifies European unification. However, Europeanism "does not consist in uniting with Europe, but in being an integral part of it - specific, which cannot be replaced by anything," wrote Witold Gombrowicz in "Diary."¹⁰⁶ Some authors warn of the possibility of strengthening European integration "based on radical political Christianity."¹⁰⁷ It is driven by religious, national, and racial conflicts in European countries and the "fear" of "radicalized political

---

¹⁰⁴ Safet Bandzovic, Nedovršena prošlost u vrtlozima balkanizacije: refleksije „istočnog pitanja“ u historijskoj perspektivi [The Unfinished Past in the Vortices of Balkanization: Reflections on the "Eastern Question" in Historical Perspective], *Historijski pregledi* 2, 2019, 33-71

¹⁰⁵ Face HD TV, Anкета CD-a u Istočnom i u Sarajevu: RAT ili MIR?, 2021.

¹⁰⁶ Gombrowicz, Witold, *Diary* (The Margellos World Republic of Letters), London, Yale University Press 2012

¹⁰⁷ Vidojević, Zoran, Što je na istoku vidika Evrope, In: *Geokultura razvoja i kultura mira na Balkanu*. Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta, 2012.

Islam." However, the dream of traditionalists about the European Christian space is a thing of the past. Unfortunately, many in Europe cultivate memories of religious wars and base an unfounded fear of Islam in Europe. In 1982, "sixteen professors in West Germany signed a proclamation calling for the deportation of all immigrant workers in order to preserve "Christian Western European values ," writes Mark Mozover.¹⁰⁸ Moreover, part of the Christian leadership in Europe views Islam as a rival to Christianity. "If he wants to defend himself and avoid religious or civil wars. Today, Europe is under a fierce blow from Islamic fundamentalism and the violent but insidious Islamic migration."¹⁰⁹ The promotion of Islam there is ardent. It is generously financed by countries like Saudi Arabia, Kuwait, the UAE, and Qatar in the West. In contrast, more tolerant messages are sent from Muslim intellectual circles. We can problematize that the concept of Europe after 1945 is an excellent chance for a fruitful meeting of Muslims and Christians on that continent. Of course, the institutions should work more on profiling education and interpretation of Islam to better prepare the Muslim world for Europe. B&H Bosniaks want to be an essential and formal part of European society within a "social contract "that will ensure all Muslims in Europe the right to life, religion, freedom, property, and honor. In return, Europe can be proud to show the world and write its history consistent with the principles of democracy, human rights, and multicultural ideology. The peace and security of Europe are the joint peace and critical security. Tolerance and coexistence in Europe are the life and progress of European Muslims. It is important for Muslims in the EU whether they want a "European value orientation," a life in Europe with a "Muslim value orientation," or a combination of the first and the second, or the second and the first. Islam in Europe and the EU is more than a "guest worker religion." It is shown by the Constitution of the "German Islamic Conference" and the Islamic Council of Europe with its seat in London.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Mazover, Mark, *Mračni kontinent – Evropa u dvadesetom veku*. Beograd, Arhipelag, 2011.

¹⁰⁹ Pera, Marčelo, „Zašto se moramo zvati kršćanima. Beograd“, *Službeni glasnik*, 2010.

¹¹⁰ Cvitkovic, Ivan, *Religion in the jaws of politics*, Sarajevo: Akademija Nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine [Academy of sciences and arts of Bosnia and Herzegovina], 47, 2019.

Conclusion

B&H, as the most critical multiethnic discourse of the Region, is in a perpetuating crisis; the ethnopolitical conflicts, multiple memory politics- genocide denial, and secessionism chronologies. Moreover, genocide denial and historical revisionism affect conflict transformation. Numerous regional intellectuals' narratives (i.e., Andrić, Njegoš) combined anti-Islam discourses on polarization between the "civilized" West and the "despotic" East, historiographically, ideologically, and politically. The inaccurate rhetorics related to B&H's Islamic fundamentalism/terrorism (a security threat to the EU) by regional political leaders (i.e., Tuđman, Grabar-Kitarovic) are a metaphor for religious and ideological hybrid conflicts. However, B&H's Bosniaks and Croats should initiate an indicative ethical dialogue of "conflict transformation" regarding the non-functional election legislation - without "external" interference (Croatia). Milorad Dodik exploits European Islamophobia, emphasizes the identity link between B&H Muslims and the Turks, cites Bosniaks as Muslims in public life, and discriminates against inter-ethnic marriages ("cancer" on the otherwise clean and healthy tissue of all three ethnoreligious groups). Therefore, Muslims are a foreign and undesirable element in B&H. Accordingly, they are converts, Islamized by the Ottomans. Moreover, the hostile and incorrect declarations of a few international-EU leaders regarding Islamic extremism in B&H represent the securitization of Islam in a broader sociopolitical context. Likewise, international political leaders' narratives denote an adversary viewpoint towards the region and B&H. It denigrates and invents the adversarial qualifications. At the same time, the autochthonous European Muslims, one of the world's most liberal Muslim nations, Bosniaks, are a potential linkage for peace dialogue between Europe and the Muslim world.

The historical unification of B&H peoples and state existence confirms that secessionist narratives are not artificial but an inherently ethnoreligious hegemonic companion of Croat and Serbian nationalism. The Ottoman period was marked as a legacy of foreign and undesirable power and had to be eliminated from European civilization, contributing to the B&H nation-state's intricacy. The conservative rightist approach against a definitive component of B&H unification was

a consenting matrix for the country's preservation. The jingoism and ethnoreligious nationalism persisted, creating "three" prospective antagonistic collectivities generated by ethnopolitics. The hypothesis that B&H will never be divided because the West - EU will not allow a "100 percent" Muslim state is not grounded. However, preserving B&H's integrity, i.e., the country's anti-dissolution model, and B&H's EU membership, is European security against new violence and inter-religious wars.

All former Yugoslav societies are quasi-secular. The Dayton Peace Accords and its model of the organization maintain an ethnicity/religion factor, not civic pluralism philosophy. It strengthens the line of ethnoreligious separation, mistrust, and intolerance. Nevertheless, B&H religions (Islam/ Christianity/Orthodoxy) can not be state principles. The rebuilding of civil society in divided post-conflict societies is mutually dependent on interethnic interaction and rooted in local sociopolitical culture. B&H citizens, regardless of their ethnoreligious background, are stagnant compared to other nations. Consequently, it reduces the state's progression and its EU direction.

The international failure in B&H requires inclusive liberal conditions for returning to state-building, reconciliation, and developing constructive group and political relationships. The EU should acknowledge that B&H ethnopolitical elites reject, veto, and contradict the progress because of the ethnopolitical power positions in various combinations and constitutional/governance complexity. Furthermore, the USA's geopolitical influence and positive strategic attitude are crucial. Empowering hybrid peace and promoting tolerance, peaceful coexistence, and reconciliation is crucial for the Europe.

References

- Al Jazeera, "A total collapse': Alarm as COVID deaths mount in Bosnia", 2021. <https://www.aljazeera.com/news/2021/3/17/a-total-collapse-bosnians-alarmed-over-covid-19-situation>
- Al Jazeera, «French President calls Bosnia a ticking time-bomb» <https://www.aljazeera.com/news/2019/11/8/french-president-calls-bosnia-a-ticking-time-bomb>, 2019.

Al Jazeera, „Milanović: Džaferović je sponzor mudžahedina koji je u Vukovar došao provocirati Srbe“, 2021. <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/12/7/milanovic-dzaferovic-je-sponzor-mudzahedina-koji-je-u-vukovar-dosao-provocirati-srbe>

Arapovic, Adis, Kritične tačke unapređenja izbornog sistema Bosne i Hercegovine – rubikon demokratizacije, In: Reform of the electoral legislation of Bosnia and Herzegovina, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Special edition, 17, 2021, 11-26 10.5644/PI2021.198.01

Bandzovic, Safet, Nedovršena prošlost u vrtlozima balkanizacije: refleksije „istočnog pitanja“ u historijskoj perspektivi, *Historijski pregledi*, 2, 2019, 33-71

B92, „Brnabić: Srpska je stvorena na genocidu, ali na genocidu nad srpskim narodom Porfirije: Novak zatočen jer je hteo svoju slobodu“, 2022. https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2022&mm=01&dd=08&nav_category=167&nav_id=2085026

BBC News, Youtube, „Fears of new conflict as Bosnia-Herzegovina faces growing Serb nationalism“, 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=slnnVLGKeIM>

Busuladzic, Mustafa, Muslimani u Evropi. Sarajevo, Sejtarija, 1997.

Buturovic, Amila, Al Jazeera, „Za Andrića i Njegoša islam je strano tijelo na kršćanskom Balkanu“, 2019. <https://balkans.aljazeera.net teme/2019/2/10/buturovic-za-andrica-i-njegosa-islam-je-strano-tijelo-na-krcscanskom-balkanu>

Curak, Nerzuk, Tacno.net. „Zašto je uopće Bosna a ne ništa?“, 2018. <https://www.tacno.net/deblokada-uma/nerzuk-curak-zasto-je-uopce-bosna-a-ne-nista/>

Curak, Nerzuk, Tacno.net, „Pad Bosne i novo uzdizanje“, 2021. <https://www.tacno.net/deblokada-uma/pad-bosne-i-novo-uzdizanje/>

Curak, Nerzuk, Front slobode, „Geopolitika mraka“, 2021, <https://www.frontslobode.ba/vijesti/komentar/155319/nerzuk-curak-geopolitika-mraka>

Curak, Nerzuk, Vijesti.ba, „Evropski muslimani novi su Jevreji Evrope“, 2021. <https://vijesti.ba/clanak/555585/curak-evropski-muslimani-novi-su-jevreji-evrope>

Cvitkovic, Ivan, Religion in the jaws of politics, Sarajevo, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine [Academy of sciences and arts of Bosnia and Herzegovina], 47, 2019.

Delic, Zlatan, Saric, H. and Osmanovic, N. Significance of Social Capital in Socio-economic Development of Bosnia and Herzegovina, *International Business Research Archives*. 10/3, 2017, 169-181.

Democratization Policy. DPC. Making sense of Croatia's destructive Bosnia and Herzegovina (BiH) policy. <http://www.democratizationpolicy.org/making-sense-of-croatias-destructive-bosnia-and-herzegovina-bih-polic/>, 2021.

Deutsche Welle, DW, "Karadzic se nece pokajati" [Karadzic will not repent], 2010. <https://www.dw.com/hr/karadzic-se-nece-pokajati/a-5300275>

De Lanuey, Guy, BBC News, „Bosnia in spat with Croatia over arms in mosques“, 2019. <https://www.bbc.com/news/world-europe-47990274>

Dnevni Avaz, Dnevni Avaz, „Žrtve rata poručile Dodiku: UN i EU potvrdili su da su genocid u Srebrenici počinili Vojska i MUP RS“ 2019. <https://avaz.ba/vijesti/bih/475315/zrtve-rata-porucile-dodiku-un-i-eu-potvrdili-su-da-su-genocid-u-srebrenici-pocinili-vojska-i-mup-rs>

Esposito, John, Radiosarajevo, "Esposito: BiH i Turska kao većinski muslimanske zemlje teško će u EU", 2013. <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/esposito-bih-i-turska-kao-vecinski-muslimanske-zemlje-tesko-ce-u-eu/127395>

Face HD TV, Anketa CD-a u Istočnom i u Sarajevu: RAT ili MIR?, 2021. <https://www.youtube.com/watch?v=zw9OUJXhGCw>

Furedi, Frank, *Culture of Fear Revisited*, London/New York, Continuum, 2006.

Gombrowicz, Witold, *Diary (The Margellos World Republic of Letters)*, London, Yale University Press, 2012.

Gozdanović, Dejan, Portal Novosti, „Vjekoslav Perica: Za meine je Tudjamonova drzava bila druga Endhazija“ [Vjekoslav Perica: For me, Tudman's state was the second NDH], 2013.

Hadžić, Faruk, *Agnosticism and Atheism as Amoralism and Anti-Ideological Sociopolitical Paradigm in the Balkans, Specifically in Bosnia and Herzegovina, Occasional Papers on Religion in Eastern Europe (OPREE) 41/2*, 2021, 67-85. <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss2/6>

Hadžić, Faruk, *The Politicization of Religion and the Sacralized Balkan Nations Regarding Bosnia and Herzegovina.* Occasional Papers on Religion in

Eastern Europe 40/7, 2020, 105-131.
<https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss7/8>

Hadžić, Faruk, Bosnia Between the Dayton's Peace Straightjacket, Development, and Power Centers' Moral Obligation; Solicitation to Biden, Small Wars Journal, 2020.

Hadžić, Faruk, The European Union (EU) Political Identity within the migrant crisis, and the Balkan Bosnian route; xenophobia and religious identity, Research, Society and Development, 9/10, 2020, 1-30
<http://dx.doi.org/10.33448/rsd-v9i10.8685>

Hina, N1, "Transparency: BiH meğu najkorumpiranijima u Europi, na rubu je kaosa" [Transparency: BH is among the most corrupt in Europe, on the brink of chaos], 2022. <https://hr.n1info.com/regija/transparency-bih-medu-najkorumpiranijima-u-europi-na-rubu-je-kaosa/>

Institute for Economics & Peace. Global Terrorism Index 2020: Measuring the Impact of Terrorism, Sydney, 2020. <http://visionofhumanity.org/reports>

International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES)-Ljubljana, „Dodik će odgovarati i za ratne zločine“, 2008. <https://www.ifimes.org/ba/saopstenja-za-javnost/dodik-ce-odgovarati-i-za-ratne-zlocine/3124?page=26>

ICTY, case number IT-04-74-T, the Prosecutor versus Prlic et al. <https://www.icty.org/en/case/prlic>

Jazvic, Dejan, Vecernji.hr, „Matematika moci“, 2022. <https://www.vecernji.hr/vijesti/zapad-polako-eutanizira-hrvate-u-bih-pojavio-se-novi-problem-okolo-izbornog-zakona-a-mocnici-sute-1588791>

Karic, Enes, Čekajući Evropu. Sarajevo, Zagreb, Synopsis, 2015.

Karabeg, Omer, Radio Slobodna Europa, „Zašto Dodik Bošnjake zove muslimanima?“, 2021. <https://www.slobodnaevropa.org/a/most-bih-dodik-bosnjaci-muslimani/31549047.html>

Khader, Bichara, The Search for Europe: Contrasting Approaches, BBVA Open mind, 2016.

Kivimäki, Timo, Kramer, Marina and Pasch, Paul, Dinamika konflikta u multietničkoj državi Bosni i Hercegovini, Studija analize konflikta u pojedinim zemljama [Conflict dynamics in the multiethnic state of Bosnia and Herzegovina, Study of conflict analysis in individual countries], Sarajevo,

Friedrich Ebert Stiftung, 2012. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09703.pdf>

Lovrenovic, Ivan, Unutarnja zemlja. Kratki pregled kulturne povijesti Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Synopsis, 2017.

Latal, Srečko, Balkan Insight, „New Bosnian Peace Envoy Inherits Mission Impossible“, 2021. <https://balkaninsight.com/2021/08/09/new-bosnian-peace-envoy-inherits-mission-impossible/>

Lacic, Mladen and Vladislavjevic, Anja, BalkanInsight, „Bosnia Probes Alleged Croatian ‘Plot to Discredit it‘“, 2019. <https://balkaninsight.com/2019/03/14/bosnia-probes-alleged-croatian-plot-to-discredit-it/>

Lepan, Franjo, 24sata.hr., „U BiH tisuće svijeća upaljeno za Praljka i haške osuđenike“, 2017. <https://www.24sata.hr/news/izasli-na-ulice-gra-ani-u-bih-zapalili-svijece-za-osu-enike-550459>

Lucic, Ivo, Bosnia and Herzegovina and terrorism, National security and the future, 2/3-4, 2001, 11-142

Mazover, Mark, Mračni kontinent – Evropa u dvadesetom vijeku. Beograd, Arhipelag, 2011.

Neskovic, Radomir, Nedosvršena država: Politicki sistem B&H, Sarajevo, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2017.

OSCE, OSCE presents the third report on judicial response to corruption in Bosnia and Herzegovina. 2019. <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/471324>

Oslobodenje, Oslobođenje, „Milanović: Amerika je nastala na genocidu“, 2022. <https://www.oslobodenje.ba/vijesti/bih/milanovic-javno-otkrio-karte-hrvati-ce-ici-u-treci-entitet-srbi-su-nam-saveznici-pa-sta-ako-je-rs-nastao-na-zlocinu-756757>

Page, Scott, The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Firms, Schools, and Societies (New Edition), Princeton, Princetown university press, 2007.

Perisic, Nada, Mješoviti brak u BiH -Od poželjnog do prezrenog – mješoviti brak kao kulturna i politicka kategorija u savremenoj BiH, Sarajevo, Friedrich Ebert Stiftung, 2012. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09259.pdf>

Pew Research Center, "The World's Muslims: Religion, Politics and Society", 2013. <https://www.pewresearch.org/religion/2013/04/30/the-worlds-muslims-religion-politics-society-overview/>

Puhalo, Srđan, Selefije u Bosni i Hercegovini, ko su oni, kako ih drugi vide i kako se izvještava o njima Socio- psihološka studija [Selefism in B&H, Who they are, how others see them, and what media reported, Sociopsychological study]. Banja Luka, Art Print, 2016.

Sebel, Malik, Rječnik zaljubljenika u islam, Beograd, Sluzbeni glasnik, 2017.

Slobodna Dalmacija, „Grabar Kitarović o presudi hrvatskoj šestorki: Nitko drugi, pa ni Haški sud, neće pisati našu povijest!“, 2017. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/grabar-kitarovic-o-presudi-hrvatskoj-sestorki-nitko-drugi-pa-ni-haski-sud-nece-pisati-nasu-povijest-519541>

Solaja, Milos, Direktor Centra za meğunarodne odnose, Banja Luka, Intervju John Feffer, Banja Luka, 2008. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/09703.pdf>

Sostaric, Tomislav, Al Jazeera, „Kako religija i politika nagrizaju i sebe, i društvo“, 2018. <https://balkans.aljazeera.net teme/2018/4/15/kako-religija-i-politika-nagrizaju-i-sebe-i-drustvo>

Srbin.info, „Šešelj svjedoči za Karadžića: U BiH su oduvijek živjeli samo Srbi“, 2013. <https://srbin.info/hr/politika/seselj-na-svedocanju-karadzicu-u-bih-oduvek-zive-samo-srbi/?lang=lat>

Subasic, Edin, Aljazeera, „Pozadina afere Selefija: fabricirani argumenti za treći entitet“, 2019. <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2019/3/15/pozadina-afere-selefija-fabricirani-argumenti-za-treci-entitet>

Tanaskovic, Darko, Radio Pescanik, 48 Emisija, 2001. <https://pescanik.net/48-emisija/>

The Guardian, „EU is working to amend genocide denial law blamed for Bosnia crisis“, 2022. <https://www.theguardian.com/world/2021/dec/22/eu-working-to-amend-law-on-srebrenica-genocide-denial-to-blame-for-bosnia-crisis>

Toal, Gerard, Republika Srpska will have a referendum: the rhetorical politics of Milorad Dodik“ The Journal of Nationalism and Ethnicity, 41/1, 2013, 166-204. <https://doi.org/10.1080/00905992.2012.747500>

Tomasevich, Jozo, War and Revolution in Yugoslavia, 1941–1945: The Cetniks. Stanford, Stanford University Press, 1975.

UN News, UN chief underscores the need for reconciliation 25 years after Srebrenica genocide. 2021. <https://news.un.org/en/story/2020/07/1068011>

United Nations International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, <https://www.icty.org/>

USDOS, Ecol.net, Report on International Religious Freedom: Croatia, 2019. <https://www.ecoi.net/en/document/2011081.html>

US Committee, N1, Bosnia dysfunctional and susceptible to Russia and China influence, 2021. <https://rs.n1info.com/english/news/a681432-us-committee-bosnia-dysfunctional-and-susceptible-to-russia-and-china-influence/>

Vidojević, Zoran, Što je na istoku vidika Evrope, In: Geokultura razvoja i kultura mira na Balkanu. Niš, Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta, 2012.

Wagner, Sarah, To Know Where He Lies DNA Technology and the Search for Srebrenica's Missing, Berkeley, University of California Press, 2008.

Zimmerman, Warren, Origins of a Catastrophe: Yugoslavia and Its Destroyers, New York, Times Books, 1999.

Zvijerac, Predrag, Slobodna Europa, „Hrvatski akademici uvjetuju ulazak BiH u EU trećim entitetom”, 2022. <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-hrvati-eu-treci-entitet/31870122.html>

Živković, Marko, Srpski stanovnik. Beograd, XX vek, 2012.

Belgrad ve Tımışvar Kalelerinin İaşesine Dair Bir Değerlendirme

Mustafa Işık*

(ORCID: 0000-0002-4614-6799)

Makale Gönderim Tarihi

17.05.2022

Makale Kabul Tarihi

24.06.2022

z

Orta Avrupa ve Macaristan'a açılan kara ve su yolu üzerinde yer alan Belgrad ve Tımışvar Kaleleri, Karlofça Antlaşması neticesinde ortaya çıkan toprak kayıplarıyla birlikte Osmanlı Devleti için daha fazla stratejik öneme sahip olmuştur. Zira artık Balkanlardaki Osmanlı toprakları ve Tuna Nehri'nin korunması için bu iki kale en ileri karakol görevi görmeye başlayacaktır. Bu çalışmada 1699-1700 yılları arasındaki bir yıllık zaman diliminde Belgrad ve Tımışvar Kaleleri'ndeki askerlerin bir yıllık iaşesi için Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan, Romanya ve Tuna Havalisi'ndeki kazalardan yoğun miktarda hububat satın aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada temin edilen hububat fiyatları, ırgatların ücret ve nafakaları ile gemilerin nakliye ücretleri de belirlenmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Belgrad Kalesi, Tımışvar, Tuna Nehri, Hububat, İaşe

An Evaluation of the Subsistence of the Belgrade and Timisoara Fortresses

Abstract

The Belgrade and Timisoara Fortresses are located on the land and waterway opening to Central Europe and Hungary. They became strategically more important for the Ottoman Empire after the territorial losses as a result of the Treaty of Karlowitz because they were the most outposts for the protection of the Ottoman lands in the Balkans and the Danube River. This study determined that the Ottoman Empire purchased a large amount of grain from the towns in Bulgaria, Romania, and the Danube region for the one-year subsistence of the soldiers in the Belgrade and Timisoara Fortresses between

---

* Do. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, misik@mku.edu.tr.

1699 and 1700. This study also focused on determining the prices of the grain supplied, the wages and alimony of the laborers, and the shipping costs of the ships.

Keywords: Belgrade Fortress, Timisoara, Danube River, Grain, Subsistence.

Giriş

Tuna ve Sava Nehirleri'nin birleştiği bölgede yer alan Belgrad Kalesi ile Bega Nehri üzerinde yer alan Tımsıvar Kaleleri'nin birbirlerine olan uzaklıkları yaklaşık 150 kilometre civarındadır. Bu iki kalenin birbirleri ile hem su yolu hem de kara yolu bağlantısı bulunmaktadır. Bu bağlamda çok önemli bir jeopolitik konuma sahip olan Tuna Nehri havaisi ve Macaristan'a dolayısıyla Orta Avrupa'ya açılan kapının güvenliği için Belgrad ve Tımsıvar Kaleleri bölgenin istikrarı için oldukça önem arz etmektedir.

Osmanlı Devleti Balkan Yarımadası'na yerleştikten sonra, kuzeyden gelen Haçlı Seferleri tehlikesini önlemek ve kendi topraklarının güvenliğini sağlamak amacıyla doğal bir sınır arayışı içindeydi. Bu amaç için de Tuna ve Sava boyları çok uygun bulunmaktaydı. Bu sebepten Osmanlılar, hedeflerini Tuna ve Sava belirleyerek fetihlerini hep bu yöne doğru yönlendirmişlerdir¹.

Roma İmparatorluğu tarafından yaptırılan akabinde Bizans İmparatorluğu'nun da kullandığı hem Anadolu'da hem de Rumeli'nde Sağ Kol (Kırım-Karadeniz Ticaret Yolu), Sol Kol (Via Egnatia-Cânib-i Yesâr) ve Orta Kol (Via Militaris – Tarik-i Evsât) olmak üzere üçlü yol ağının kurulduğu bilinmektedir². Sol Kol İstanbul'dan başlayıp İpsala, Gümölcine, Selanik istikametinden Tırhala ve Üsküp'e ulaşıyordu. Orta Kol; Edirne, Çirmen, Filibe ve Sofya üzerinden Belgrad'a ulaşıyordu. Sağ kol ise İstanbul'dan başlayarak Edirne'den itibaren Istranca ve Balkan Dağlarını geçerek Tuna Nehri'ne ulaşmakta oradan da Aydos, Prevadi, Dobruca, Babadağ ve İshakçı'yı geçtikten sonra ikiye ayrılmaktadır. Doğuya giden yol Akkırman, Özi üzerinden Kırım'a, kuzeye giden yol ise

¹ Feridun Dirimtekin, "Belgrad'ın İki Muhasarası", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1956, s.51.

² Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014, ss.95-138.

Yaş, Lviv üzerinden Lehistan içlerine ve Baltık Denizi'ne ulaşmaktaydı³. Roma yol sistemi içerisinde önemli menzillerden biri olan Belgrad, bulunduğu Orta-Kol veya latince Via Militaris (askeri yol)'in ismine yakışır şekilde Osmanlı Devleti döneminde de bölgede önemli bir askeri üs görevi görmekteydi.

XVII. yüzyılın sonlarında Belgrad Kalesi'nin taşıdığı önem Selim Aslantaş tarafından kaleme alınan makalede şu ifadelerle vurgulanmaktadır; *"1699 Karlofça Andlaşması ile Osmanlılar Avrupa'da önemli toprak kayıplarına uğradılar. Belgrad Kalesi bu andlaşmadan sonra yeniden Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzeybatıdaki serhat kalesine dönüştü. Belgrad Kalesi'nde sürekli ikâmet edecek vezir rütbesinde bir muhafız görevlendirildi. Tuna ve Sava'nın bir anlamda Avusturya ile doğal sınırı oluşturması ve bu sınırın değişmesi durumunda Belgrad-Niş-Sofya derinliğinin kaybolma ihtimali Osmanlıları Belgrad Kalesi'nin tahkimi için çok dikkatli olmaya sevk etti. Kalede sürekli mevcut bir büyük garnizon teşkil edildi. Bu askerî garnizon içinde en büyük grubu yerli tabir edilen askerler oluşurdu. Bütün Semendire Sancağı'nda (Belgrad Paşalığı) 10.500 yerlinin 5.500'den fazlası Belgrad Kalesi'nin muhafazasına memur edildi."*⁴

Karlofça Antlaşması ile Temeşvar Eyaleti'nin önemli miktarda toprak kaybettiği ve dolayısıyla yeni sınırların artık Maroş ve Tisza Nehirleri olarak belirlendiği anlaşılmaktadır⁵. Karlofça Antlaşması'ndan sonra Avusturya'nın tehdidine daha açık bir hale gelen Belgrad Kalesi'nin tahkim edilmesi Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarının korunması için kilit bir rol oynamaktaydı. Eğer, Belgrad da işgale uğrayıp kaybedilecek olursa ilk aşamada Osmanlı Devleti'nin Balkan toprakları, sonrasında ise

^{3 3} Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss.165-166; Mehmet Taştemir, "Klasik Devirde Osmanlı'da Kara Ulaşımı ve Yollar", *Osmanlı'da Ulaşım (Kara-Deniz-Demiryolu)*, ed.Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, ss.14-15.

⁴ Selim Aslantaş, "Belgrad-ı Dârü'l Cihâd", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011, Güz (15),s.30.

⁵ Géza Dávid, "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, 1999, Nuova serie, Anno 18 (79), Nr. 1, THE OTTOMAN EMPIRE IN THE EIGHTEENTH CENTURY (1999), pp. 113.

tehdit başkente kadar uzayabilirdi. Bu nedenle Belgrad Kalesi'ne asker, zahire ve mühimmat göndermek çok önemli bir hal almıştı⁶.

Bu çalışmada 1699 Karlofça Antlaşması öncesi Viyana, Budin ve Macaristan'ın önemli şehirlerinde devam eden Osmanlı-Avusturya savaşları ve neticesinde ortaya çıkan toprak kayıplarından sonra Tuna'nın güney hattının güvenliği için özel öneme sahip olan Belgrad ve Tımsıvar Kaleleri'nin bir yıllık iâşesi için gerekli olan hububat, un ve peksimet..vb. gıda maddelerinin Tuna Nehri üzerindeki iskeleler ve hinterlandındaki kazalardan karşılanması için yapılan faaliyetler değerlendirilmeye gayret edilecektir. Şehirlerin, kalelerin ve askerlerin iâşesinin sağlanması her zaman önemli bir konu iken savaş -özellikle de uzun yıllar süren savaşlar- döneminde çok daha önemli bir hal almaktaydı. Hem savaş ortamının devamı, hem ürünlerin uzak mesafelerden ve az miktarda gelmesi gibi sebeplerden dolayı iâşenin sağlanması oldukça zor bir hale gelmekteydi. Ayrıca yukarıda sayılan nedenlerin ve Osmanlı Devleti'ndeki paranın tağşişe uğraması sonucunda hububat ve gıda maddelerinin fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Bu çalışmada Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda yer alan TS.MA.d.10091_0001 numaralı defterde H. 1110 Ruz-ı Hızırından⁷ (6 Mayıs 1699) 1111 yılı Ruz-ı Hızırına (25 Nisan 1700) kadarki hicri bir yıllık kayıtlar başta olmak üzere diğer fonlardaki belge ve hükümler kullanılarak değerlendirme yapılması hedeflenmiştir.

1.Belgrad ve Tımsıvar Bölgesi'nin Tarihçesi

1683 II.Viyana Kuşatması ve 1686 Budin'in kaybından sonra Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki en önemli kalelerinden olan Belgrad ve Tımsıvar Kalelerinin, Tuna hattı ve Balkanların korunmasındaki rolleri

⁶ Cengiz Fedakar, "Belgrad Kalesi'nin İşgali (1787-1792 Osmanlı-Avusturya, RusSavaşlarında)", *History Studies*, 11/4, Ağustos 2019, s. 1166.

⁷ Osmanlı Devleti'nde halk arasında Hıdırellez olarak kabul edilen 6 Mayıs yaz mevsiminin başlangıcı olarak sayılmaktaydı. Bu bağlamda eski takvimde yıl ikiye ayrılmakta 6 Mayıs-8 Kasım arasındaki 186 güne Ruz-ı Hızır, yılın geri kalan 179 gününe ise Ruz-ı Kasım ismi verilmekteydi. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Hıdırellez", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul 1998, s.313.

daha da artmıştır. Osmanlı Devleti Balkanlardaki diğer topraklarını koruyabilmek için Belgrad ve Tımişvar Kaleleri ile sınır hattına özel bir önem vermiştir. Toprak kayıpları ve geri çekilme neticesinde Avusturya ile savaşların yeni adresi Belgrad-Tımişvar hattı olduğundan buraların tahkimi ve iaşesi için Tuna Nehri boyundaki tüm kazalar ile Balkanların diğer kazalarından buralara çok yoğun bir destek sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu iki kale ve şehrin kuruluşu ve tarihi süreç içerisindeki siyasi tarihine kısaca göz atmamız yerinde olacaktır. Tuna ve Sava Nehirleri'nin birleştiği noktada kurulan Belgrad, Kuzey ve Orta Avrupa'yı Karadeniz ve Ege Denizi'ne bağlaması hasebiyle eski dönemlerden beri önemli bir yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüştür. Sırp ve Slav dillerinde "beyaz şehir" anlamına gelen Belgrad, Osmanlılar tarafından **dar'ül cihad** olarak kabul edilmiş ve diğer aynı isimli şehirlerden ayrılması için de Tuna Belgradı veya Üngürüs Belgradı şeklinde adlandırılmıştır. İlk olarak M.Ö. III.yüzyılda Kelt kabileleri tarafından günümüzdeki şehrin dış mahallelerinde kurulduğu kabul edilen Belgrad'a ilkçağın sonlarında Romalılar gelerek Tuna ve Sava Nehirleri'nin birleştiği bölgede Singidium ismini verdikleri yerleşim yerini kurmuşlardır. Tuna üzerindeki donanma üssü ve askeri garnizonun etkisiyle şehir özellikle M.Ö. I.yüzyılda büyük gelişme göstermiştir. Singidium harabeleri üzerine kurulan Belgrad'ın kesin kuruluşu hakkındaki bilgiler ne yazık ki çok sınırlıdır⁸. 442 Yılında Hun, daha sonra Sarmat ve Ostrogotların hücumlarıyla tahrip edilen şehir VI.yüzyılda Bizans İmparatoru Justinian I tarafından tahkim edilip etrafı ise sur ile çevrilmiştir⁹. Mevzubahis olan şehir 878 yılına ait bir belgeye göre ilk defa slavca Belgrad ismiyle müsemma bir piskoposluk merkezi olarak kayıtlara geçmiştir. Belgrad, sonraki yüzyıllarda ise Bulgarlar, Bizanslılar ve Macarlar arasında sürekli el değiştirmiştir¹⁰.

Osmanlı Devleti tarafından ilk defa II. Murad zamanında "Belgrad, Üngürüs'ün kapısıdır" düşüncesiyle Evrenosoğlu Ali Bey sefere memur

⁸ Divna Djuric-Zamalo, "Belgrad", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992, s.407.

⁹ M. Cavid Baysun, "Belgrad", *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul 1979, s.475.

¹⁰ Djuric-Zamalo, "a.g.m.", s.408.

edilmiş ancak 1441¹¹'de karadan ve Tuna üzerinden 100 gemi ile altı ay boyunca kuşatılan Belgrad gerek salgın hastalıklar gerekse savaşta kayıplardan dolayı alınamamıştır¹². İkinci kuşatma ise 1456 yılında Fatih Sultan Mehmet döneminde bizzat padişahın katılımıyla gerçekleşmiştir. Fatih Sultan Mehmet Temmuz 1456'da yaklaşık 150.000 kişilik ordusu, 300 top ve 200 gemiyle birlikte Belgrad Kalesi'ni kuşatmıştır. 7000 kişilik kuvvetle Mihaly Szilagy tarafından savunulan kalenin yardımına Janos Hünyadi 40-45.000 askerle yetişmiştir. İkinci denemede de Belgrad Osmanlı ordusu tarafından alınamamıştır. Macar kaynaklarında bu olay büyük bir galibiyet olarak belirtilmektedir¹³. Janos Hunyadi'nin 1456 yılında Belgrad'ı kuşatan Fatih Sultan Mehmed'i yenmesi, onu bir anda İsa'nın askeri, kalkanı ve yenilmez bir kahraman haline getirmiştir. Avrupa'da artık Türk meselesinin hallini sadece Macarların yapabileceği inancı yerleşmiştir¹⁴. Nihayet Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1521 yılında Belgrad, Osmanlı ordusu tarafından fethedilmiştir. 1521 yılında Belgrad'ı fetheden Sultan Süleyman'ın hedefi artık Budin'i fethederek Macarları itaati altına almaktır¹⁵. Belgrad bundan sonra 1541 yılında Budin'in fethine kadar Osmanlıların Orta Avrupa seferleri için çok önemli bir askeri üs haline gelmiştir. 1718-1867 yılları arasında aralıklarla Osmanlı hâkimiyetine giren çıkan şehir 1878 Berlin Antlaşması ile resmen kurulan Sırbistan'ın başkenti haline gelmiştir¹⁶. Belgrad, sahip olduğu jeopolitik konumu itibarıyla sadece askeri bir üs olarak değerlendirilmemelidir. Belgrad, aynı zamanda doğu-batı arasında önemli ticaret merkezi haline gelerek en uzak bölgelerden dahi buraya mal getirilip satıldığı bilinmektedir¹⁷.

¹¹ Osmanlı Devleti tarafından Belgrad'ın kuşatma tarihini İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Hicri 843-Miladi 1439 olarak vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.419.

¹² Baysun, "a.g.m.", s.476.

¹³ Miklós Molnár, *Geschichte Ungarns-Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Fransızca'dan Alıncaya çev. Bálint Balla, Krämer Verlag, Hamburg 1999, s.106-108.

¹⁴ Benda Kalman, "Hristiyan Birliği ve XV. Asırda Osmanlı İmparatorluğu-Macaristan Münasebetleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 28-29, İstanbul 1975, s.107-108.

¹⁵ A.C.Schaendlinger, "Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie in Der Ersten Hälfte Des 16.JHTDS", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul, 1984, s.181.

¹⁶ Djuric-Zamalo, "a.g.m.", s.408.

¹⁷ Baysun, "a.g.m.", s.484.

Araştırmamızın konusu olan bir diğer kale Tımişvar'ın tarihsel süreç içerisindeki durumuna bakıldığında Şehrin isminin ilk defa 1212 ve 1266 yıllarındaki belgelerde geçtiği anlaşılmaktadır. Romence Tımişoara, Slav dillerinde Temsvar, Macarca Temesvar ve Almanca Temeshburg olarak adlandırılan Şehir Osmanlı kaynaklarında daha çok Tımişvar veya Tamışvar olarak geçmektedir. Tımişvar, Tuna Nehri'nin önemli kollarından Tisa'ya bağlanan Bega Irmağı üzerinde kurulduğundan önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Tımişvar'a ilk Osmanlı akınları 1395 yılında Yıldırım Bayezid döneminde başlamış ve II. Murad döneminde de devam etmiştir. XV. Yüzyılda Erdel Voyvodası ve Macar kral naibi Janos Hunyadi burada bir şato inşa ettirerek Şehrin önemini arttırmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Orta Avrupa'ya yaptığı ısrarlı seferlerden ve Budin'in fethinden sonra 1552 yılında ise Tımişvar üç haftalık bir kuşatma ile Osmanlı hâkimiyetine geçmiş ve aynı yıl Tımişvar Beylerbeyliği kurulmuřtur¹⁸. Kamuoyunda genel olarak Tımişvar bölgesinin 1552 yılında Osmanlı hakimiyetine girdiği kabul edilmektedir. Ancak son yapılan araştırmalar, 1541 yılında Budin'in ilhakı esnasında Sultan Süleyman'ın Tımişvar bölgesini ve Erdel'i sancak olarak Johann Sigismund'a hediye ettiğine dikkat ekmektedir¹⁹. Bu esnada Sigismund'un henüz bebek olması nedeniyle yerine naip olarak atanan Papaz Martinuzzi'nin (Frater György) 1551 yılında Ferdinand'ın elçileri ile anlaşarak Erdel'i Habsburglulara teslim ettiğini Kraliçe İsabella vasıtasıyla haber alan Sultan Süleyman, Sokollu Mehmet Paşa'yı Erdel'e sefere göndermiş ve bu sefer sonucunda da 1552 yılında Tımişvar fethedilmiřtir²⁰. Dolayısıyla Tımişvar'da 1552 yılından önce dolaylı bir Osmanlı hakimiyetinin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Fetihten sonra Osmanlılar, Tımiş ve Bega Nehirleri arasındaki geniş ovayı kontrol altında tutmak için Tımişvar Kalesi'ni sık sık tamir etmek suretiyle daha da güçlendirmiştir. Habsburglara karşı sınır kalesi olması hasebiyle Osmanlı Devleti burada her zaman çok sayıda asker ve bol miktarda cephane bulundurmuştur. 1683 Viyana, 1686 Budin ve 1697

¹⁸ Mihai Maxim, "Tımişvar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul 2012, s.94.

¹⁹ Pl Fodor, "Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der osmanischen Eroberung", *Südost-Forschungen*, Band 55, München 1996, s.25.

²⁰ Aurel Decei ve M.Tayyib Gökbilgin, "Erdel", *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayınları, Cilt 4, Eskişehir 1997, s.299-300.

Zenta mağlubiyetlerinden etkilenen Tımişvar 1716 yılında Habsburglar tarafından ele geçirilmiş ve şehir Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır²¹.

2.Belgrad ve Tımişvar Kalelerinin İaşesi ve Alınan Tedbirler

Yeniçağda Osmanlı Devleti'nde halkın genel gıda ihtiyacı tarımsal üretime dayanmaktaydı. Bu nedenle şehirlerin iaşesinin sağlandığı yaklaşık 40-60 km'lik bir yarıçapta yer alan kırsal yerleşim birimleri ve miri arazilerdeki köylü ailesinden oluşan ünitelerin üretiminin devamlılığının sağlanabilmesi için sıkı bir şekilde korunması gerekmektedir. Aksi takdirde tarımsal üretimdeki düşüş sonucunda kıtlık ortaya çıkabilirdi. Osmanlı Devleti şehirlerin gıda ihtiyacını hinterlandındaki kırsala bağladığı için buralarda üretilen tarımsal ürünlerin kıtlık tehlikesi nedeniyle bölge veya ülke dışına ihraç edilmesi yasaktır. Ancak şehrin gıda ihtiyacı karşılandıktan sonra şehir dışına ihraç edilmesine izin verilir. Yurtiçindeki tüm ihtiyaçlar karşılandığı takdirde hala elde tarımsal ürün kalırsa yüksek gümrük vergisi tarh edilmek suretiyle yurtdışına ihraç edilebilirdi. Bu sistemde reyanın ve ordunun iaşesi esas amaç olduğu için ihracat kısıtlanırken, ithalat ise bolluk ve refah anlamına geleceği düşünülerek herhangi bir engellemeye maruz kalmadan serbestçe yapılabilir hatta devlet tarafından teşvik edilirdi²². Dolayısıyla XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çiftçi aileler henüz ticari tarımla tanışmamışlar ve sadece kendi ihtiyaçları ile vergileri ödemek için üretim yapıyorlardı²³.

Osmanlı Devleti'nde dönemin şartları gereği en büyük iaşe sorunlarından bir tanesi de sefere çıkan ordunun iaşesinin sağlanmasıdır. Çünkü ordunun başarısı genel olarak iaşesinin karşılanmasına bağlıydı. Bu nedenle Osmanlılar, İran, Selçuklu ve Bizans'ın sefer ve lojistik geleneğinin devamı olarak ordunun iaşesi için özel bir ulaştırma sistemi oluşturmuşlardır. Bu bağlamda ordunun iaşesi için avarız adı verilen ve olağanüstü vergiler alınmaktaydı²⁴.

²¹ Maxim, "a.g.m.", s.94.

²² Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2005, s.46-47.

²³ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çev. Emine Sonnur Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010, s.60.

²⁴ Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Şehir Ekonomisi ve İaşe", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, s.229.

Genel anlamda Osmanlı Devleti'nin ekonomik sistemi ve üretim tarzı yukarıda görüldüğü üzere şehir ve ordunun iaşesinin sağlanmasını temel almaktadır. Bu iktisadi görüş çerçevesinde özellikle de Budin'in 1686 yılında kaybedilmesinden sonra Osmanlı Devleti'nin Orta Avrupa'daki en önemli sınır kaleleri haline gelen Belgrad ve Tımişvar Kaleleri'nin ve Tuna yalılarındaki diğer küçük palankaların sıkı bir şekilde korunabilmesi ve iaşesi için hububat oldukça önemli idi. Bu bağlamda Osmanlı Devleti merkezinden Belgrad muhafazasında bulunan Vezir Mehmet Paşa'ya sık sık zahire ihtiyacının karşılanması ve Rumeli Beylerbeyi ile birlikte hareket etmelerine dair emirler gönderilmekteydi²⁵.

Yeniçağın başlarında sınırların güvenliği için kaleler önemli rol üstlenmekteydi. İlerleyen süreçte özellikle XVII. yüzyıla gelindiğinde askeri seferlerin niteliği de artık iki ordunun karşı karşıya savaştığı meydan savaşından ziyade bir dizi kale kuşatmaları ve kale savaşlarına dönüşmüştür. Bilhassa XVII. yüzyıldaki Osmanlı-Habsburg savaşlarında askeri silah teknolojisinin de değişmesi nedeniyle Macaristan'daki sınır kalelerinin stratejik önemi daha da artmıştır. Bu bağlamda kalelerin top atışlarına karşı daha iyi savunulması için kulelerinin tahkim edildiği ayrıca hendek ve siper kazılarak güçlendirildikleri anlaşılmaktadır²⁶. Osmanlı Devleti'nin Karlofça Antlaşması'ndan sonraki siyaseti genel anlamda yeni toprak fethetmek yerine elde olan toprakları savunmak ve statükoyu korumak olarak değişmiştir²⁷. Bu nedenle Belgrad ve Tımişvar Kaleleri'nin önemi ve görevi de artmaktaydı. XVII. yüzyılın son çeyreğinde Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki yoğun savaşlarda Belgrad Kalesi'nin zahire ihtiyacının karşılanması için Tuna Nehri üzerindeki Tulca, Rusçuk gibi diğer kazalara mirî zahire satın almak için adamlar gönderildiği, bu esnada ihmali görülenlerin de şiddetle cezalandırılması gerektiğine²⁸, ayrıca Tulca iskelelerinde Belgrad'a

---

²⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A, M.D.110, (Evâsıt-ı Şaban 1109 / Şubat-Mart 1698) hkm.1356, 1359,1360.

²⁶ Mark. L., Stein, *Osmanlı Kaleleri Avrupa'da Hudut Boyları*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, ss.27-28.

²⁷ Gabor Agoston, "Avrupa'da Osmanlı Savaşları 1453-1826", *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, KitapYayınevi, İstanbul 2003, s.141.

²⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A, M.D.104, (Evâhir-i Şevval 1104 / Haziran-Temmuz 1693) hkm.1197.

zahire nakl etmek için yüklenen gemilere gereken hububatı vermemek için silahla mukavemet eden kişilerin de hapsedilmesine²⁹ dair bilgileri Rusçuk ve Tulca Kadılarına gönderilen hükümlerden anlıyoruz. Belgrad Kalesi'nin gıda ve cephane ihtiyacı sadece Tuna Nehri ve su yolu vasıtasıyla karşılanmıyordu. Belgrad ve Tımsıvar'ın karayolu ile zahire ve cephane ihtiyacının karşılandığına dair Evâhir-i Ramazan 1104 (Mayıs-Haziran 1693) tarihli hükümde Belgrad'a ulaşan orta kol üzerinde önemli menzillerden olan Niş, Alekseniçe ve Rajan kaleleri kumandanlarına zahire ve mühimmat arabalarının güvenli bir şekilde geçip ulaşmalarına ihtimam göstermeleri emredilmektedir³⁰. Zaman zaman Belgrad Kalesi'nin iaşesi için bölge gelirlerinin yetmediğini böyle bir durumda ise yine yakın bölgelerdeki nakit gelirlerden karşılanmaya çalışıldığını anlıyoruz. Örneğin 12 Şubat 1698 tarihli belgeye göre Belgrad Kalesi muhafazasında bulunan Dergâh-ı Âli Yeniçerilerinin et ve zahire paralarının Niş ve ona bağlı kazalardaki Yahudi ve gebran cizyesinden ödenmesi istenilmekteydi³¹.

Osmanlı Devleti tarafından Belgrad ve Tımsıvar Kalelerinin önemine binaen bunların gerek tamirat gerekse zahire ve mühimmat ihtiyacını karşılamak için Balkan kazalarından başka Eflak Voyvodası'na da emirler yazıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin 15 Haziran 1695 (3 Zilkade 1106) tarihinde Eflak Voyvodası'na Tımsıvar Kalesi'nin tamiri için 140, Belgrad Kalesi'ne zahire nakli için 140 olmak üzere toplam 280 adet arabanın hazırlanıp gönderilmesi emredilmiştir³².

Evâil-i Zilkâde 1108 (Mayıs 1697) ile Evâsıt-ı Zilkâde 1110 (Mayıs 1699) tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 110 numaralı Mühimme Defterinin 5. varağında herhangi bir tarih verilmeden tutulan kayıtlara göre; 1697-1699 yılları arasında Belgrad ve Tımsıvar Kaleleri'nin muhafazasında 6565 sipâhiyân ve 6498 silâhdârân olmak üzere toplam 13.063 asker olduğu anlaşılmaktadır. Bunlara ilaveten 278 nefer gurebâ-

²⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A, M.D.102, (Evâil-i Zilhicce 1103 / Ağustos 1692) hkm.112.

³⁰ Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A, M.D.104, (Evâhir-i Ramazan 1104 / Mayıs-Haziran 1693) hkm.1169.

³¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., A.E.SMST.II..00066.06927.001.

³² Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A. İ.E. HR. 5-473.

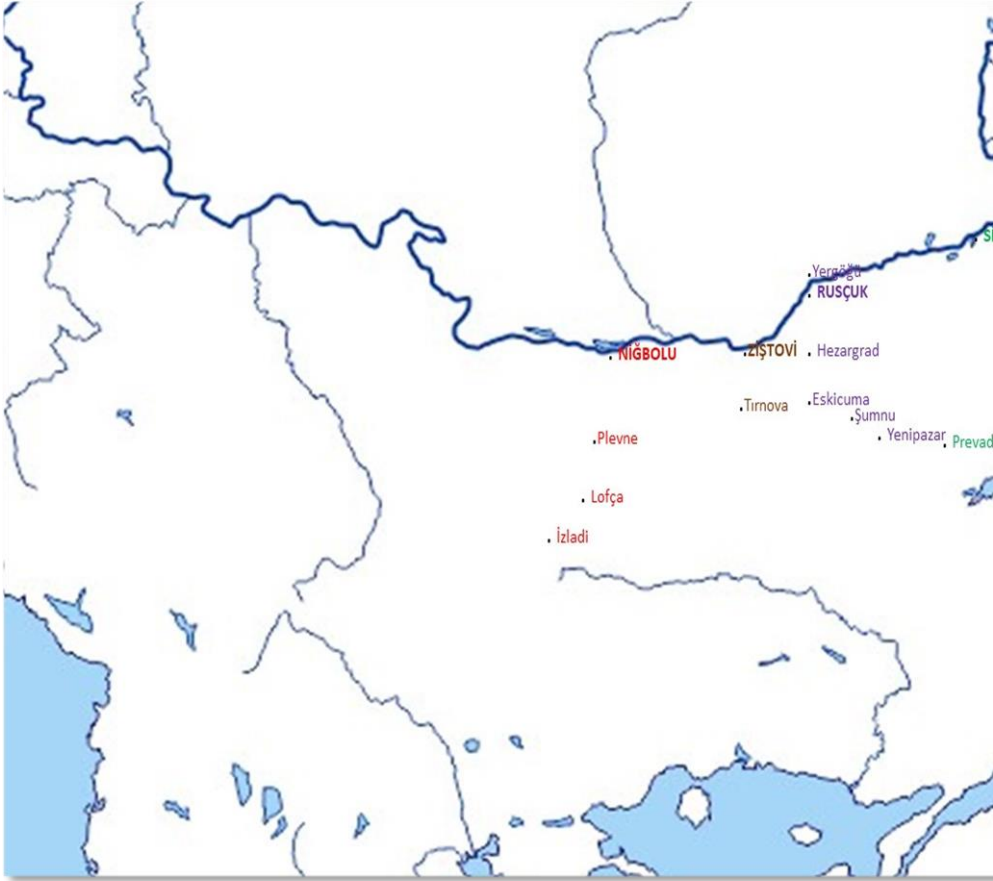
i yemîn, 254 nefer gurebâ-i yesâr ve 243 nefer ulûfeciyan görev yapmaktaydı³³.

Çalışmanın ana kaynağını oluşturan BOA.TS.MA.d.10091_0001 numaralı ve 1699-1700 tarihli defterdeki verilerden önce yine defterdeki kayıtlara göre Tuna İskelelerinin hinterlandındaki kazaların isimlerini zikretmemiz gerekmektedir. Buna göre; Hırsova İskelesi'ne tabi olan kazalar; Hırsova, Babadağ, İbrail, Maçin ve Karasu'dur. Silistre İskelesi'ne tabi kazalar; Silistre, Çardak, Hacıoğlupazarı, Balçık, Yenipazar, Mankalya, Prevadi ve Varna'dır. Rusçuk İskelesi'ne tabi kazalar; Rusçuk, Yergöğü, Hezargrad, Eski Cuma, Akkilise ve Şumnu'dur. Zıştovi İskelesi'ne tabi kazalar; Zıştovi ve Tırnova'dır. Son olarak Niğbolu İskelesi'ne tabi kazalar ise Niğbolu, Plevne, Hablıçe, Lofça maa İzladi olarak belirlenmiştir. Tüm bu iskele ve kazalar göz önüne alındığında Belgrad ve Tımişvar Kaleleri'nin iaşesi için Romanya ve Bulgaristan topraklarının büyük kısmından zahire tedarik edildiği ve Tuna Nehri vasıtasıyla bunların sınır hattına nakledildiği anlaşılmaktadır. Harita 1'de ilgili Tuna İskelelerinin isimleri büyük harfle yazılıp farklı renkler ile gösterildikten sonra her iskelenin tevabii kazaları haritada aynı renklerle gösterilmiştir (Bkz. Harita 1)

Harita 1: Belgrad ve Tımişvar'a İaşe Sağlayan Tuna İskeleleri ile Hinterlandındaki Tâbi Kazaları

---

³³ Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A, M.D.110, vrk.5.

Kaynak: https://d-maps.com/carte.php?num_car=2068&lang=en,
E.T. 15.05.2022.

Dolayısıyla, defterdeki orijinal ifade ile “*Hala Belgrad ve Timişvar kaleleri muhafazasında olan dergah-ı ali yeniçerileri ve cebeci ve topçu ve yerlü kullarının vesâir ol havâlide ve nehr-i Tuna yalılarında olan palangalar neferâtının 1110 senesi rûz-ı hızırdan 1111 senesi rûz-ı hızırına varınca bir senelik me’kulâtları iktizâ eden zehâir inşallah-u teâlâ nehr-i Tuna yalılarında şimdilik tedârik ve ibtidâ-i baharda sefineler ile irsal olunması muktezî ve umûr-u mühimmeden ve devletten olmağla bundan akdem vâki olan sefer-i hümâyûn için zâhire mübâyaa oluna gelen kazalardan ve narh-ı câri üzere rençberândan ber vech-i tahmin*

294.000 kile şair 162.250 kile dakik, ve 15.000 kantar peksimet ve 104.000 kile hinta mübâyaa olunmak için tertib-i defter....” Belgrad ve Tımsıvar Kalelerindeki askerlerin 1699-1700 yılları arasındaki 1 yıllık zahire ihtiyacı daha önceki seferlerde de olduğu gibi Tuna yalılarında narh-ı câri üzere çiftçilerden karşılanıp baharın başlangıcında gemiler ile gönderileceği beyan edilmektedir³⁴.

Tablo 1: 1699-1700 Yıllarında Belgrad ve Tımsıvar Kaleleri’ne Tuna İskelelerinden Sağlanan Zahire Miktarı

---

³⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., TS.MA.d.10091_0001, vrk.4-5.

İskel e-i	Şair/Kil e ³⁵	Dakik /Kile	Peksimet/Kantar ³⁶	Hınta/ Kile
Hırso va	99.000	29.000	4000	15.000
Silistr e	75.500	38.000	14.000	17.000
Ruşç uk	55.500	51.250	25.000	34.000
Zişto vi	39.000	22.000	10.000	22.000
Niğb olu	25.000	22.000	7000	16.000

³⁵ Kile Arapça keyl (ölçmek) mastarından gelen kile kelimesi ölçek anlamına gelmektedir. İstanbul Kilesi Osmanlı Devleti'nin resmi ölçüğü olup Akdenizli tüccarlar tarafından "Kilo de Constantinople" tarafından adlandırılmıştır. XVI.Yüzyılda 1 İstanbul kilesi 25,6589 kg buğday, 23,093 kg arpa almaktaydı. Kile hacim ölçüsü olduğu için içine konulan hububatın özkütlesine göre aldığı ağırlık arpa, buğday, pirinç, mercimek vb. hububat için farklıdır. Detaylı bilgi için bkz. Cengiz Kallek, "Kile", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt.25, Ankara 2002, ss.568-571. Osmanlı Devletinde en yaygın olarak kullanılan hacim ölçülerinden birisi olan kile 50 kâseden oluşmaktaydı. Kilenin çeyreği ¼'ü 1 seng idi. 1 seng ise 12 kâseden oluşmaktaydı. Kilenin yarısı ½'si 1 şinik idi. 1 şinik de 25 kâse idi. Bkz. Halil İnalıcık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", çev. Eşref Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 73, Ağustos 1991, s.32.

³⁶ Bir hacim ölçüsü olan Kantar kelimesinin kökenini bazı Arap dilcileri Arapça'ya dayandırsalar da kelimenin aslı Latince Centenarius olup Arapça'ya Kantar olarak geçmiştir. Avrupa'da ve İslam devletlerinde çok farklı ağırlıklara sahiptir. Osmanlı Devleti'nde ise İstanbul Kantarı 56,44 kg'ye eşitti. Balkanlardaki Varna kantarı da İstanbul kantarına eşitti. Samakov kantarı 75 kg, Batı Bulgaristan kantarı 12,5 kg idi. İstanbul kantarı Sırbistan, Bulgaristan, Eflak, Boğdan ve Karadağ'da da kullanılmıştır. Bkz. Cengiz Kallek, "Kantar", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt.24, İstanbul 2001, s.317-320.

Gene l Toplam /Kile	294.00 0	162.25 0	60.000	104.00 0
Gene l Toplam /Akçe	7.350.0 00	9.735. 000	2.580.000³⁷	6.240. 000

İncelediğimiz defterdeki verilere göre 1699-1700 arasındaki bir yıllık süre zarfında Belgrad ve Tımsıvar Kalelerindeki askerin iâşesi için Tuna İskelelerinden toplam 294.000 kile arpa, 162.250 kile un, 104.000 kile buğday ve 60.000 kantar peksimet temin edilmiştir. 294.000 kile arpanın 100.000 kilesi, 104.000 kile buğdayın ise 70.000 kilesi ber vech-i câri olmak üzere rençberândan satın alındığı anlaşılmaktadır. Tuna İskelelerinden temin edilen arpa için 7.350.000, un için 9.735.000, buğday için 6.240.000 ve peksimet için 2.580.000 akçe olmak üzere toplam 25.905.000 akçe paha biçilmiştir. Söz konusu defterdeki verilerden oluşturulan Tablo 1'deki verilere göre; arpanın kilesi 25, unun kilesi 60, buğdayın kilesi 60 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Peksimet için kaydedilen tutarın bir kısmı pişirme ücreti, bir kısmı peksimet için gereken un ücreti olduğundan net olarak 1 kantar peksimetin kaç akçeye karşılık geldiğini ne yazık ki tespit edemiyoruz. Defterde geçen *"1106 senesinden berü 4 sene Tuna yalılarında bi-lütfullah-ı teala zahire fûruht üzere olmağla ber vech-i mukâseme ekseri şairin kilesi 22'şer akçe ve dakîkin kilesi havale ile 45'er akçe ve hintanın kilesi 30'ar akçe mübayaa olunur idi. Ancak işbu sene-i mübarekede bi-emrillah-i teala Nehr-i Tuna yalılarında zahire ziyade killet üzere hasıl olmağla el-yevm sene-i sabıkadan ziyade baha ile rayiç olduğun ehl-i vukuf haber verirler reaya fukarasının hallerine merhameten sene-i sâbıkdan mübâyaa olunandan tahammülü olmayanlardan tahfif olunup ve sene-i sabıka bahasından bu defa mübâyaa olunacak şairin kilesine 3'er akçe dakîkin kilesine 15'er akçe ve hintanın kilesine 25'er akçe ziyade zamm olunup sağ akçe olmak üzere...."*³⁸ ifadelerinden Belgrad ve Tımsıvar

³⁷ Bu miktarın 330.000 akçesi peksimet başına 22 akçe olarak 15.000 peksimetin tabhiyye (pişirme) ücreti olarak kaydedilmiştir.

³⁸Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., TS.MA.d.10091_0001, vrk.4-5.

Kalelerinin ihtiyacı için H.1106-M.1694-95 yılından 1699 yılına kadar 4 yıldan beri arpanın kilesi 22, unun kilesi 45 ve buğdayın kilesi 30 akçeye satın alındığını ancak şimdi zahire hasadının kıt olması nedeniyle zam yapılarak geçen yıldan daha yüksek bedel ile temin edilebildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla üretimdeki küçük bir azalmanın hemen fiyat artışına neden olabildiği veya daha da ciddi bir duruma gelerek kıtlığa dönüşebileceği görülmektedir.

Tablo 1'deki verilere göre Belgrad ve Tımişvar Kalelerinin iaşesinde en fazla arpa Hırsova ve Silistre İskelelerinden temin edilmiştir. Buğday, un ve peksimetin en fazla tedarik edildiği bölge ise Rusçuk İskelesi ve hinterlandı olarak görülmektedir. Söz konusu kalelerin zahire ihtiyacında en az payı olan bölge ise Niğbolu İskelesi ve tevâbii olduğu anlaşılmaktadır.

Şehir ve kalenin iaşesi için uzak veyahut yakın bölgelerden zahire temin etmek tek başına yeterli değildi. Aynı zamanda tedarik edilen zahirenin hedef olan bölgeye nakledilmesi önemli bir meblağ olup Osmanlı Maliyesi için büyük bir yük de getirmekteydi. Belgrad ve Tımişvar Kalelerinin Tuna, Sava ve Bega Nehirleri vasıtasıyla zahire ihtiyaçları genel anlamda gemiler ile taşınarak giderilmekteydi. Bu bağlamda 1699-1700 Yılları arasında Belgrad ve Tımişvar Kalelerine gönderilen zahirenin nakliye bedeli aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: 1699-1700 Yıllarında Belgrad ve Tımişvar Kaleleri'ne Gönderilen Zahirenin Nakliye Bedeli

İskele-i	Zahire/Kile	Nevl-i Sefâin	Toplam / Akçe
Hırsova	147.000	Fi 12 akçe	1.764.000
Silistre	144.500	Fi 10 akçe	1.445.000
Rusçuk	165.750	Fi 9 akçe	1.491.750

Ziştovi	93.000	Fi 9 akçe	837.000
Niğbolu	70.000	Fi 9 akçe	630.000
Genel Toplam	620.250	---	6.167.750

Tablo 2'deki verilere göre 1699-1700 yılları arasında Belgrad ve Tımişvar Kalelerinin gıda ihtiyacını karşılamak üzere toplam 620.250 kile zahire Tuna iskeleleri ve hinterlandından 6.167.750 akçe bedel ile nakledilmiştir. En fazla zahire 165.750 kile ile Rusçuk İskelesi'nden tedarik edilirken onu Hırsova İskelesi zahiresi takip etmektedir. En az zahire temin edilen ise Niğbolu İskelesi ve hinterlandı olmuştur. Söz konusu zahirenin taşınması için nevl-i sefâin olarak adlandırılan ücret kile başına mesafeye göre 9-10-12 akçe olarak belirlenmiştir. Buna göre; Belgrad ve Tımişvar'a en uzak mesafede bulunan Hırsova İskelesi ve hinterlandının zahiresi doğal olarak en pahalı şekilde kile başına 12 akçe, nispeten Hırsova'dan daha güneybatıda ve daha yakın bir konumda olan Silistre İskelesi'nden kile başına 10 akçe bedel ile taşınmıştır. Rusçuk, Ziştovi ve Niğbolu İskeleleri Belgrad ve Tımişvar'a daha yakın olduklarından buraların zahireleri kile başına 9 akçe bedel ile taşınmıştır. Bu açıdan bakıldığında Tuna Nehri boyunca batıdan doğuya uzanan iskelelerdeki taşıma ücretlerinin en ucuz ile en pahalı arasında %33'lük bir farkın olduğu anlaşılmaktadır.

Balkan kazalarından temin edilerek Tuna İskelelerinde Belgrad'a sevk edilmek üzere toplanan zahirenin gemilerle nakledilmesi meselesinden sonra bir de zahirenin gemilere yüklenmesi, indirilmesi ve taşınması esnasında çalışan kişilerin tahmini sayısı, ücret ve nafakaları ile diğer masraflarına göz atmak lazım gelecektir. Buna ait veriler aşağıda Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: 1699-1700 Yıllarında Zahire Gemileri İçin Çalışan Tahmini Kişi Sayısı ile Bunların Ücret, Nafaka ve Diğer Masrafları

İskele -i	Nefer ân	Ücret/A kçe	Nafaka/A kçe	Toplam/A kçe
--------------	-------------	----------------	-----------------	-----------------

Hırsova	1176	12	5	2.399.040
Silistre	1152	10	4,5	2.004.480
Ruşçuk	1320	9	3	1.900.800
Ziştovi	744	9	2	982.080
Niğbolu	560	9	2	739.200
Genel Toplam	4952	---	---	8.025.600

Tablo 3'e göre 1699-1700 yılları arasında Belgrad ve Tımsıvar Kalelerine hububat temini için zahire toplama ve sevkiyat merkezi olan iskelelerde gemilere emtia yükleme, taşıma ve indirme gibi işleri yapmak için tahmini olarak 4952 kişi görevlendirilmiştir. En fazla kişinin 1320 nefer ile Rusçuk İskelesi'nde görevlendirildiği, onu 1176 nefer ile Hırsova İskelesi takip etmektedir. En az kişinin görevlendirildiği yerin ise 560 nefer ile Niğbolu İskelesi olduğu anlaşılmaktadır. Görevli bu kişilerin ücret ve nafakaları standart olmayıp iskeleler arasında farklı bedeller üzerinden ödenmekteydi. Öncelikle ücret ve nafaka tabirlerini açıklamamız gerekmektedir. Ücret Osmanlıca lügatte emeğe karşı verilen para, mal, hak, gündelik veya maaş anlamına³⁹ nafaka ise iâşe için lazım olunan akçe, yiyecek parası, geçimlik veya zaruri ihtiyaçlar masrafı anlamına gelmektedir⁴⁰. Bu açıklamalardan ücret tabiri ile iskelerde istihdam edilen kişilerin yevmiyeleri ve neticede aylık maaşları, nafaka tabiri ile ise bunların günlük yeme içme masraflarının

³⁹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2011, s.73; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, yaz.haz. Aydın Sami Güneşal, Aydın Kitabevi Yayınları, 20.Baskı, Ankara 2003, s.1125.

⁴⁰ Sami, *a.g.e.*, s.1467; Devellioğlu, *a.g.e.*, s.795.

kastedildiğini anlıyoruz. Buna gore; Hırsova İskelesi'nde çalışan bir kişinin creti günlük 12, aylık ise $12*30= 360$ akçe, nafakası ise günlük 5, aylık $5*30=150$ akçe olmak üzere devlete maliyeti toplamda 510 akçedir. Bu maliyet Silistre'de 435, Ruşuk'ta 360, Zıştovi ve Niğbolu'da 330 akçe olarak hesaplanmıştır. Kişi başı ücret ve nafaka hesabından sonra iskelelerde çalışan tahmini 4952 kişinin defterdeki kayıtlara gore 1 günlük ücretleri toplamı 49.248 akçe, nafakaları ise 17.632 akçe olmak üzere toplam maliyetleri ise 66.860 akçe olarak kaydedilmiştir. Her ne kadar defterde bu kişilerin kaç gün çalıştıkları belirtilmese de bunların ücret, nafaka ve diğer masrafları için 8.025.600 akçe ödendiği baz alındığında bu rakamın yaklaşık 120 gün yani 4 aylık bir zaman için ödendiği varsayılabilir. Belgrad ve Tımışvar Kaleleri'nin 1699-1700 yılları arasındaki bir yıllık zahire ihtiyacı için harcanan toplam para aşağıda Grafik 1'de gosterilmiştir.

Grafik 1: Belgrad ve Tımışvar Kaleleri'nin 1 Yıllık Zahiresi için Yapılan Masraf

Yukarıda Grafik 1’de görüldüğü üzere Belgrad ve Tımişvar Kaleleri’nin 1699-1700 yılları arasındaki bir yıllık zahire ihtiyacı için harcanan para toplam 40.098.350 akçedir. Bu meblağın 25.905.000’i satın alınan zahire bedeli olup toplam masrafın %65’ine tekabül etmektedir. İşçilik ve diğer masraflar için 8.025.600 akçe toplam meblağın %20’sine nakliye bedeli için harcanan 6.167.750 akçe ise %15’ine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla zahirenin nakliye, işçilik ve diğer masrafları toplam meblağın %35’ini oluşturmaktadır. Tüm bu verilerden aslında o dönemde en ucuz taşıma şekli olan su yolu taşımacılığının bile oldukça pahalı olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç

XVII. yüzyılın son dönemlerindeki yoğun Osmanlı-Avusturya Savaşları ve bu mücadelelerin neticesinde 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı Devleti Orta Avrupa’daki topraklarını kaybetmiştir. Özellikle Budin’in düşmesi neticesinde Tuna Nehri’nin güney hattını savunmak için ileri karakol niteliğinde olan Belgrad ve Tımişvar Kalelerine özel bir önem verilerek Balkanlardaki Osmanlı toprakları ve Tuna boylarının savunulması görevi büyük oranda bu iki kalenin üzerine kalmıştır. Araştırmamızdaki veriler de bu bilgileri destekler mahiyette olup Belgrad ve Tımişvar Kaleleri’ndeki askerlerin iâsesi için hemen hemen tüm Bulgaristan ve Romanya dolayısıyla Tuna Boyları’ndaki kazaların seferber olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda Belgrad ve Tımişvar kaleleri için temin edilen arpa, buğday, peksimet ve unun önemli bir miktarının bu bölgelerden karşılandığı ayrıca mahsul azlığına istinaden ciddi fiyat artışlarının yaşandığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

A-Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., A.E.SMST.II..00066.06927.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A. İ.E. HR. 5-473.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., M.D.102.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., M.D.104.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., M.D.110.

Devlet Arşivleri Başkanlığı, B.O.A., TS.MA.d.10091_0001.

B-Tetkik Eserler

AGOSTON, Gabor, "Avrupa'da Osmanlı Savaşları 1453-1826", *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, ed. Jeremy Black, çev. Yavuz Alogan, KitapYayınevi, İstanbul 2003, ss.128-153.

ASLANTAş, Selim, "Belgrad-ı Dâru'l Cihâd", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011, Güz (15), s.13-37.

BAYSUN, M. Cavid, "Belgrad", *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul1979, s.475-485.

DÁVID, Géza "The Eyâlet of Temesvár in the Eighteenth Century", *Oriente Moderno*, 1999, Nuova serie, Anno 18 (79), Nr. 1, THE OTTOMAN EMPIRE IN THE EIGHTEENTH CENTURY (1999), pp. 113-128.

DEVEL, Aurel ve M.Tayyib Gökbilgin, "Erdel", *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. Yayınları, Cilt 4, Eskişehir 1997, s.293-306.

DEVELLİOğLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, yaz.haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, 20.Baskı, Ankara 2003.

DİRİMTEKİN, Feridun, "Belgrad'ın İki Muhasarası", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, İstanbul 1956, s.51-86.

DJURIC-ZAMALO, Divna, “Belgrad”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul 1992, s.407-409.

DOĞRU, Halime, “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskan Siyaseti”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.165-176.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, çev. Emine Sonnur Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010.

FODOR, Pál, “Das Wilajet von Temeschwar zur Zeit der osmanischen Eroberung”, *Südost-Forschungen*, Band 55, München 1996, s.25-44.

FEDAKAR, Cengiz, “Belgrad Kalesi’nin İşgali (1787-1792 Osmanlı-Avusturya, RusSavaşlarında)”, *History Studies*, 11/4, Ağustos 2019, s. 1153-1178.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, İlgı Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2014.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Metrolojisine Giriş”, çev. Eşref Bengi Özbilen, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 73, Ağustos 1991, s.21-50.

KALLEK, Cengiz, “Kantar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt.24, İstanbul 2001, s.317-320.

_____, “Kile”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt.25, Ankara 2002, ss.568-571.

KALMAN, Benda, “Hristiyan Birliği ve XV. Asırda Osmanlı İmparatorluğu-Macaristan Münasebetleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 28-29, İstanbul 1975, s.83-112.

MAXIM, Mihai, “Tımişvar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul 2012, ss.94-95.

MOLNAR, Miklós, *Geschichte Ungarns-Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Fransızca’dan Alıncaya çev. Bálint Balla, Krämer Verlag, Hamburg 1999.

OCAK, Ahmet Yaşar, “Hidrellez”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul 1998, s.313-315.

SAMİ, şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Sahhaflar Kitap Sarayı, İstanbul 2011.

SCHAENDLINGER, A.C., “Die Osmanisch-Habsburgische Diplomatie in Der Ersten Halfte Des 16.JHTDS”, *Osmanlı Araştırmaları*, IV, İstanbul, 1984, s.181-196.

STEIN, Mark. L., *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kùltür Yayınları, İstanbul 2007.

TAşTEMİR, Mehmet, “Klasik Devirde Osmanlı’da Kara Ulaşımı ve Yollar”, *Osmanlı’da Ulaşım (Kara-Deniz-Demiryolu)*, ed.Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.

UZUN, Ahmet, “Osmanlı Devleti’nde şehir Ekonomisi ve İaşe”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, 2005, ss.211-235.

UZUNÇARşILI, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, 5.Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

https://d-maps.com/carte.php?num_car=2068&lang=en, E.T. 15.05.2022.

Özdemiroğlu Osman Paşa

Yücel Öztürk*

(ORCID: 0000-0003-1109-7904)

Makale Gönderim Tarihi

06.06.2022

Makale Kabul Tarihi

23.06.2022

Öz

Özdemiroğlu Osman Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nda vezirlik ve sadrazamlığın etkili olduğu bir dönemde müteferrikalıktan sadrazamlığa kadar yükselmiş, mevki ve makamıyla değil hizmet ve icraatlarıyla dikkat çekmiş, üst düzeyde iltifata mazhar olmuş bir devlet adamıdır. Habeş, San'a, Yemen, Lahsa, Basra beylerbeyliklerinde bulunmuş, Şirvan cephesini yönetmiş ve başarıya ulaştırmış, ömrünün son döneminde baş gösteren Kırım meselesini çözmüş, hayatının son devresinde sadrazamlığa yükselmiş, Şirvan cephesinin son safhasını kumanda ettiği aşamada hastalanmış ve İstanbul'a dönüş yolunda vefat etmiştir.

O'nun görev yaptığı XVI. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı klasik döneminin bittiği, ayanlığa geçişi sağlayan kurumsal gelişmelerin baş gösterdiği bir dönemdir. Belirtilen dönemde Osmanlı merkezi yapısı ile taşradaki kurumsal değişimlerin yarattığı uyumsuzluklar had safhada kendisini göstermiş, yaşanan kargaşa cephelere de yansımıştır. Osman Paşa'nın hayat hikayesi ve mesleki hayatı, belirtilen dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan, araştırıcıya ampirik bilgi sunan, Osmanlı'nın bir döneminin anlaşılmasını sağlayan verilerle doludur. Araştırmamızda bu anlayıştan hareketle Osman Paşa'nın karizmatik kişiliği ile devletin kurumsal yapılarının nitelikleri arasındaki çelişkileri fark ettirecek aktarım ve değerlendirmeler yapılmıştır. Araştırmanın bütünlüğu içinde devletin söz konusu değeriklikler ve bunların yarattığı bunalımları aşmada vezaret ve sadrazamlık kurumunun nasıl bir rol oynadığı da gözlemlenebilecektir. Osman Paşa'nın şahsi ve mesleki

---

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Türkiye, yozturk@sakarya.edu.tr.

hayatı pek çok araştırmaya konu olmuştur. Araştırmamızda özellikle şecaatname'ye ağırlık verilmiş, İnan cephesinde diğer araştırmalarda bulunmayan yonlerinin aydınlatılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özdemiroğlu Osman Paşa, Habeş, Yemen, Lahsa, Basra, şirvan, şemahi, İnan, Osmanlı, Safevi, Kırım.

Özdemiroğlu Osman Pasha

Abstract

Özdemiroğlu Osman Pasha is a statesman who rose to the rank of grand vizier at a time when viziership and grand viziership were effective in the Ottoman Empire. He was in the governorships of Abyssinia, San'a, Yemen, Lahsa, Basra, and directed the Shirvan front. He solved the Crimean issue, which started in the last period of his life, and was promoted to the grand vizierate in the last period of his life. He fell ill when he commanded the last phase of the Shirvan front and died on the way back to Istanbul.

The second half of the 16th century, in which he served, is the end of the Ottoman classical period. It is a period in which institutional developments that led to the transition to ayanism started. In the specified period, the incompatibilities created by the Ottoman central structure and the institutional changes in the provinces showed themselves at an extreme level, and the turmoil experienced was reflected on the fronts. Osman Pasha's life story and professional life are full of data that reflect the characteristics of the mentioned period, provide empirical information to the researcher, and provide an understanding of a period of the Ottoman Empire. In our research, based on this understanding, transfers and evaluations have been made that will make the contradictions between the charismatic personality of Osman Pasha and the characteristics of the institutional structures of the state noticed. Within the integrity of the research, it will be possible to observe what kind of a role the institution of the vizierate and grand vizier played in overcoming the said changes and the crises created by the state. Osman Pasha's personal and professional life has been the subject of many studies. In our research, the şecaatname was especially emphasized, and it was tried to illuminate the aspects that were not found in other researches on the Iranian front.

Keywords: Özdemiroğlu Osman Pasha, Ethiopian, Yemen, Lahsa, Basra, Shirvan, Shemahi, İnan, Ottoman, Safevid, Crimea.

Çocukluğu, Yetiştirme Devresi

Osman Paşa, Osmanlı tarihinin en meşhur devlet adamlarından biridir. Hayatını Yemen ve Habeş vilayetlerinde beylerbeyi olarak geçiren Çerkes asıllı Özdemir Paşa'nın oğludur. 1526-27 tarihinde Mısır'da dünyaya geldi.¹ Yedi yaşına kadar konuşmadı. Hareket ve tepkilerinden konuşulanları anladığı belirlendiği için dilsiz olmadığı biliniyordu.² Çocukluk devresi ve eğitimi hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

Özdemir Paşa Kafkas-Çerkes asıllı Mısır kölemenlerindedir. Mısır'ın Osmanlı idaresine geçtiği dönemde Memluk Devleti'ne tabi Çerkes beyleri Osmanlı devleti yönetiminde istihdam edilmişlerdir. Osman Paşa da Babası Özdemir Paşa ile aynı yoldan Osmanlı idaresine intisap etmiştir. Osman'ın yükselmesinde babası ve annesinin rolü üzerinde durulmuştur.³

Onun Mısır'daki göreviyle ilgili ilk arşiv kaydının tarihi 5 Zilhicce 957 / 15 Aralık 1550'dir. Söz konusu arşiv kaydına göre Yemen beylerbeyisi olan Özdemir Paşa'nın oğlu ve Mısır müteferrikası olan Osman'ın 25 akçe olan gelirine on akçe terakki yapılması buyurulmuştur.⁴ Müteferrikalığın fonksiyonlarından birisinin Osmanlı merkezi tarafından hizmeti takdir edilmiş, soyluluk mertebesinde muamele gören emir ve beylerin oğullarını devlet hizmetine dahil etmek olduğu bilinmektedir.⁵ Bu açıdan arşiv kaydında yer alan müteferrikalık görevinin Osman Paşa'nın hizmet hayatının başlangıç safhası olarak kabul edilmesi isabetli olacaktır. Söz konusu tarihin göreve başlangıç tarihi değil, terfi

¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühnü'l-Ahbar'ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmet Devirleri III*, Ed. Faris Çerçi, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2000, s.478; Osmanzade Ta'ib, *Hadikatü'l – Vüzerâ Ceride – i Havâdis Matbaası Tab 'ı 1271*, s.41.

²Asafi Dal Mehmed Çelebi, *Şecâ 'atnâme Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578 – 1585)*, Ed. Abdülkadir Özcan, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2006, s.67.

³Bkz. Mustafa Eravcı, *Özdemiroğlu Osman Paşa*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2018, s. 21, 22; Abdurrahman Şeref, *Özdemir – Oğlu Osman Paşa*, Ed. Vehbi Günay, Ege Üniversitesi Yay., İzmir, 2011, s.4.

⁴BOA. KK. D. 209, s.144. Ayrıca bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, T.T.K. Yay., Ankara, 1996, s. 49; Reyhan Şahin Allahverdi, *Kafkas Fatih Özdemiroğlu Osman Paşa*, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2016, s. 23.

⁵ Erhan Afyoncu, "Müteferrika", *DİA*, S. 32, 2006, s. 183.

ettirilmesi ile ilgili olduğuna dikkat edilmelidir. Osman Paşa, bu tarihten önce, kesin başlangıcı bilinmeyen tarihte Mısır müteferrikası olmuştur. Diğer bir arşiv kaydına göre, 28 Kasım 1553’de hala Mısır müteferrikası olup babasının arzı ile beş akçelik terakki almıştır. Böylece günlük geliri 35 akçeden 40 akçeye çıkmıştır.⁶

Ali, Osman Paşa’nın ilk resmi görevini, 19 yaşında (1547?) Mısır’da kullar ağası olmasıyla idrak ettiğini yazar. Asafi, Mısır kullar ağalığı görevini teyid eder, ancak, Mısır ağalığı görevinin 14 yaşında iken verildiğine işaret eder.⁷ Doğum tarihi dikkate alındığında ilk resmi görevini Asafi’ye göre 1541, Ali’ye göre 1547 tarihinde almış olması gerekir.⁸ Osman Paşa’nın hayatını ele alan en önemli iki kroniğin bilgilerinin arşiv kayıtlarıyla bağdaştırılması söz konusu şahsiyetin meslek hayatının doğru anlaşılması açısından önemlidir. Her iki kronik, Osman’ın ilk meslek hayatını daha erken tarihlere indirmekte, müteferrikalık görevine değinmeden bir sonraki görevi olması gereken Mısır ağalığı veya sancak beyliği görevini ilk görevi olarak zikretmektedirler. Kroniklerin verdiği mesleki aşamayı bir sonraki aşama olarak belirleyip, arşiv kayıtlarında gördüğümüz müteferrikalığı bu tarihlerden başlatmak doğru olacaktır. Bu durumda, Osman Paşa, Asafi’ye göre 1541, Ali’ye göre 1547 tarihlerinde babasının iltimasıyla müteferrikalık hizmetine alındı ve bu görevinden Mısır ağalığına terfi etti. Bu tespitimizin arşiv kayıtlarıyla doğrulandığı aşağıda görülecektir.

Osman Paşa’nın Peçevi tarafından zikredilen, fakat, başka hiçbir kaynakta teyid edilmeyen faaliyeti, Kanuni Sultan Süleyman’ın 1548 tarihinde gerçekteşirdiği İran seferini tamamlayarak dönüşü sırasında cephede İranlılarla savaşları sürdüren ikinci vezir Ahmet Paşa kumandasında gösterdiği yararlılıktır. Kış şartlarının baş göstermesiyle ordu dönüş yolculuğuna başlamıştı. Dönen birlik 29.09. 1548 tarihinde Diyarbakır ovasında çadırlar kurarken, ikinci vezir Ahmet Paşa Erzincan, Adilcevaz, Erciş dolaylarına serdar olmuştu. Bölgede asayışın sağlanması amacıyla bırakılan Ahmed Paşa ve kumandasındaki birliğin içinde Osman

⁶ BOA. KK. D. 210, s.256. Ayrıca bkz. Orhonlu, *Aynı Eser*, s. 48.

⁷ Ali, *Kühü’l – Ahbar II*, s. 305, *Kühü’l – Ahbar III*, s. 378; Asafi, *Aynı Eser*, s. 67.

⁸Eravcı, *Aynı Eser*, s. 27.

Paşa'nın yer aldığını görüyoruz. Peçevi belirtilen hususu şöyle naklediyor:

“Vezir Ahmet Paşa, buyruğu altına verilmiş olan askerle gece gündüz dinlenmeden Kürdistan dağlarını aşıp Kemah Kalesi yakınlarına geldiği zaman, Çerkez soyundan Osman Paşa adlı, savaşta tecrübeli bir kahramanı askere öncü tayin etmişti. O sırada dil almak için ileri gönderilen Osman Paşa, beraberindeki gazilerle bir süre yürüdükten sonra bir yerde, birçok İranlıların ordularından ayrılarak çadırlarıyla konaklamış olduklarını görür. Bunun üzerine hemen otlaklarda başı boş dolaşan yarı yabancı hayvanlardan kırk, elli kadar ürkek davar yakalattırır, köylerden de kazan ve benzeri bakır kaplardan ne bulduysa toplayıp akşama kadar hazırlatır. Gece başlayınca bu bakır kapları yakalattığı hayvanların kuyruklarına bağlar ve kamçılıyarak İranlıların çadırları üzerine sürer. Allah Allah sesleri ile basıp öyle bir karışıklığa yol açar ki kimse baskının kim tarafından yapıldığını ne bilir, ne de görür. İranlılar, Osmanlı bastı diye gece karanlığında şaşkınlıktan birbirine kılıç vururlar. Bu karışıklıkta İslam askeri de çoğu yaya olarak dövüşürler. Hatta Osman Paşa'nın kendisi bile yaya olarak savaşır ve yaralanır. Sonunda ata binip çarpışma yerinen ayrılır. İran ordusu yakında bulunduğundan, bir ihtiyat tedbiri olarak biraz uzaklaşmayı uygun bularak çekilir gider. İranlılar ise, Osmanlı bastı diye gece kaçan kaçanın olup sabaha kadar dağılırlar; çoğu Karabağ'a kadar hiç dizgin çekmeden at sürerler. Ulu Tanrı'nın hikmeti, eğer Ahmet Paşa da askerin öteki kısmı ile birlikte olsaydı İranlılara öyle bir yumruk indirilmiş olurdu ki, hala dillerde destan olurdu. Adı geçen Osman Paşa'ya bu başarısı dolayısıyla Halep beylerbeyliği ihsan olunmakla arkadaşları arasında yüceltilmiş oldu.”⁹

Ali'ye göre Osman Paşa'nın askerlik hayatına başladığı tarih olan 1547 tarihinden bir yıl sonra Halep beylerbeyliğine atanmış olması tarihi bağlama uygunluk taşımaktadır. Bu bilgiler doğru kabul edildiğinde onun Halep beylerbeyliği görevinden Mısır kullar ağalığına atanmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durumda müteferrikalıktan beylerbeyliğine, oradan Mısır ağalığına geçmiş olmaktadır. Kronoloji bağlama uymakla

⁹ Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi I, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1981, s. 197.

beraber mevki – makam hiyerarşisi bağlama oturmamaktadır. Bu bakımdan, Peçevi'nin kaydının kronolojisi kesin olarak sorunludur.¹⁰

Osman Paşa'nın hangi tarihlerde müteferrikalıktan Mısır ağalığına terfi ettiğini bilmiyoruz. Ancak, bir arşiv kaydında, Mısır'da bir sancağa mutasarrıf olan Osman'ın 1560 tarihinde emir-i hac görevine tayin edildiği belirtiliyor: “Mahrûse-i Mısır'ın bu sene emir-i haclığı hizmeti mahrûse-i mezbûrede sancağa mutasarrıf olan Östemür Paşa oğlu Osman'a virilmek buyuruldu.”¹¹ Eğer kul ağalığı ile sancakbeyliği mevki bakımından aynı ise, sancakbeyliği mevkiinde kullar ağası iken emir-i hac görevine atandığını kabul edebiliriz. Asafi, Mısır ağalığı görevinde iken Mısır emirü'l-haccı görevini aldığını ve aynı yıl hacı olduğunu belirtir. Mir– hac görevi ser – leşker olarak da zikredilir¹²

Habeş Beylerbeyliği

Yaklaşık bir yıl Mısır emirü'l–hac hizmetini yaptıktan sonra tahminen 1561 tarihinde babasının kurmuş olduğu Habeş beylerbeyliği'ne getirildi.¹³ Osman Paşa yedi yıl süreyle Habeş beylerbeyliğini yürüttü. Habeş dağlılarıyla çetin savaşlar yaptı. Habeş Eyaleti gerçek anlamda onun tarafından genişletilerek tesis edildi. Babasıyla birlikte Habeş'te bulunan, bölgeyi bu nedenle en iyi bilenlerden biri olan Osman Paşa ilk büyük çaplı görevi olan Habeş beylerbeyi hizmetinde nam ve şöhretini

¹⁰ Halep Beylerbeyliği'ne atanması, mutlak şekilde 1548'de gerçekteşmiş olamaz, zira, iki yıl sonra onu günlük 25-40 akçe arasında gelire sahip olduğunu gösteren arşiv kaydı mevcuttur. Beylerbeyliği makamının hayli yüksek, en az 500 – 600 bin akçelik yıllık gelire sahip olması gerekir. O halde, 1550 tarihlerinden sonra hac emirliğine atanan Osman Paşa'nın, ancak 1560'tan önce Halep beylerbeyliği görevini yürütmüş olması söz konusu olabilir. Peçevi'nin kaydı şu şekilde de inşa edilebilir. Osman Paşa ilk gençlik devresinde Mısır'da iken, Kanuni'nin İnan seferine katılmış, bahis konusu faaliyetlerde bulunmuştu. Peçevi, O'nun 1560 yılında Habeş beylerbeyliğine tayin edilmesini Halep beylerbeyliğine tayin edilmesi ile karıştırmış ve yanlışlık yapmıştır. şerafettin Turan, Osman Paşa'nın San 'a beylerbeyliğine atanmadan önce Halep beylerbeyi olduğunu belirtir, ancak, bu konuda bir delil göstermez. Bkz. şerafettinTuran, “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”, *Belleten*, C. XXII, S.88, Ekim 1958, s. 563.

¹¹ 18 Rebiülevvel 968 / 7 Aralık 1560 tarihli kayıt için bkz. BOA. MD. 4, s. 66 / 1725; Aynı Defter, 27 Rebiülahir 968 tarihli, 1813 numaralı hüküm. Ayrıca bkz. Cengiz Orhonlu, *a.g.e.*, s. 49.

¹² Asafi, *Aynı Eser*, s. 67.

¹³ Orhonlu, *Aynı Eser*, s. 49; Asafi, *Aynı Eser*, s. 68.

Osmanlı yüksek muhitlerine ulaştırmayı başarmıştı.¹⁴ Osman Paşa, 16 Ocak 1568 tarihine kadar yürüttüğü Habeş Beylerbeyliği sırasında Habeşistan'ın iç karışıklıklarından yararlanarak, yerli yöneticilerden destek alarak Osmanlı idaresini bu bölgede kökleştirdi. Habeşistan'ın Portekiz sömürgesi olmasını engelledi.¹⁵ Osman Paşa bilinmeyen nedenle Habeş beylerbeyliğinden azledildi. Yerine tayin edilen Hüseyin Bey varıncaya kadar görev yerinde kalması ve Habeş idaresinde boşluk yaratmaması emredildi (16 Receb 975 / 16 Ocak 1568).¹⁶

San'a ve Yemen Beylerbeylikleri

Habeş'ten ayrıldıktan sonra Mısır'a geldi ve bir müddet orada kaldı. Bundan sonraki memuriyetleri San'a ve Yemen'de olacaktır.¹⁷ İlk aşamada tek bir eyalet halinde yönetilmekte olan Yemen, bilahare San'â ve Yemen olarak iki eyalete bölünüp 17 sancaktan oluşan San 'â Rıdvan Paşa'ya, 12 sancaklık Yemen ise Murad Paşa'ya verilmişti (5 Cemaziyelahir 973 / 28 Aralık 1565).¹⁸ Bu bölünme Osmanlı kuvvetlerinin güçlerinin dağılarak zayıflamasına yol açmıştır. Buna ilaveten iki kutuplu yönetim arasında baş gösteren rekabetler Yemen ve -San 'â'da Osmanlı hakimiyetini iyice zayıflatmış, yerli emirler ittifak ederek Osmanlılara karşı isyan emiştir. Zeydî Aşireti'nin beyi Mutahhar'ın yerel aşiretlerle işbirliği ile yürüttüğü isyan Yemen'deki Osmanlı hakimiyetini sona erdirmek üzere iken Rıdvan Paşa azledilmiş, Murat Paşa ise öldürülmüştür. Murat Paşa'nın yerine tayin edilen Hasan Paşa'nın mal ve ganimet toplamasından ve hukuk dışı hareket etmesinden rahatsız olan halk isyancıların tarafına yöneldi. Sultan Süleyman'ın ölümü ile gerçekleşen taht değişiminden de cesaretlenen Mutahhar, Osmanlı hakimiyetini tümenden tanımama hareketlerine girişti.¹⁹

¹⁴ Asafi, *Aynı Eser*, s. 68.

¹⁵ Orhonlu, *Aynı Eser*, s. 52.

¹⁶ BOA. MD. D. 7, s. 36 / 105, 106.

¹⁷ Asafi, *Aynı Eser*, s. 69.

¹⁸ BOA. MD. D. 7, s. 277 / 710, s. 278 / 711; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 28.

¹⁹ Hacı Ali Efendi, *Telhîsü'l – Berku'l – Yemânî / Ahbârü'l – Yemânî*, Haz. Sadettin Baştürk, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi 2010, s.155; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 32.

Bu gelişmeler üzerine Osmanlı yönetimi Yemen serdarlığına Lala Mustafa Paşa'yı atayarak, Yemen meselesine güçlü bir müdahalede bulundu (Selh-i Cemaziyelahir 975 / 31 Aralık 1567). Osman Paşa bu aşamada San 'â beylerbeyliğine atandı ve Mustafa Paşa ile Yemen'e gitmesi emredildi (24 Cemaziyelahir 975 / 26 Aralık 1567).²⁰ Osman Paşa'nın San 'â'ya varmasına kadar Hasan Paşa görevde kaldı. Merkezi yönetim Hasan Paşa'yı halka zulmetmemesi, Yemen serdarlığına tayin edilen Lala Mustafa Paşa ile işbirliği yapmasını içeren hükümün bir suretini San 'â beylerbeyi Osman Paşa'ya göndermişti.²¹

Yemen serdarlığına atanan Mustafa Paşa'nın iaşe ve sevkiyat alanındaki ihtiyaçları büyük çapta Mısır beylerbeyi Koca Sinan Paşa tarafından karşılanacaktı. Mustafa Paşa hızla Yemen'e varıp isyanı bastırması gerekirken ayak direyerek Yemen'e gitmeyi erteledi. Lala Mustafa Paşa'nın Yemen gibi uzak bir vilayete gönderilmesi, merkezi tutmuş olan Sokullu'nun siyasetinin bir sonucu olmalıdır. Oysa o, lalası olduğu, yegâne veliaht olarak kalmasında en etkin rolü oynadığı Selim'in tahta çıkmasıyla vezir-i azam olmayı düşlüyor olmalıydı. Merkez ile Mustafa Paşa arasındaki koordinasyonsuzluğu bu olguda aramak gerekir.²²

Osman Paşa'nın siyasi kariyerini Lala Mustafa Paşa ile birleştirdiği anlaşılmaktadır. Mustafa Paşa, Yemen'e gitmeyi ertelerken, Osman Paşa da Mısır'dan ayrılmamak için ayak diretti. Merkezden sert ikazlarla dolu emirler gönderilmesine rağmen şam'da bulunan Mustafa Paşa görev yerine gitmediği gibi, Osman Paşa da Mısır'dan ayrılmamakta ısrar etmiştir. Osman Paşa'nın mutlak itaat halinde olduğu merkezi karşısına almak pahasına niçin Yemen'e gitmediği hakkında yeterli delil yoktur. Konunun Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa arasındaki rekabete dayandığı, Osman Paşa'nın Mustafa Paşa istikametinde hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Yemen meselesinin iyice çıkmaza girdiği aşamada merkezi yönetim Mısır beylerbeyi Sinan Paşa'ya gönderdiği emir ile Yemen ve San 'â eyaletlerinin birleştirilerek beylerbeyliğinin Osman Paşa'ya verildiğini

²⁰ Turan, *Aynı Makale*, s. 562; BOA. MD. D.7, s. 197 / 535; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 33.

²¹ BOA. MD. 7, s.217 / 603; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 33.

²² Bekir Kütükoğlu, "Lala Mustafa Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, S. 27, 2003, s. 73.

bildirdi (Gurre-i Zilka'de 975 / 28 Nisan 1568). Mısır beylerbeyine gönderilen başka bir hükümde, Osman Paşa'nın ağır silahlarla donatılmış 8000 kapıkulu askerini 30 gemi ile Yemen'e ulaştırması emrediliyor, meselenin önemine işaret ediliyordu (6 Zilka'de 975 / 3 Mayıs 1568).²³ Osmanlı yönetiminin Açe'ye göndermek üzere görevlendirdiği Kurtoğlu Hızır Reis'in de katıldığı sefer organizasyonu, Osman Paşa kumandasında Yemen'e hareket etti (Ağustos 1568).²⁴ Yemen'e ulaştıktan sonra yerli kabile güçleriyle sağlam temaslar, ikram ve hediyeler yoluyla ittifaklar yapan Osman Paşa, isyancı Mutahhar ile savaşa tutuştu. Ocak 1569'da Taiz'i zaptetti. Ancak, Osman Paşa ile ittifak eden yerli emirlerin yanlış sevk ve idaresi nedeniyle yerli aşiretlerin desteği tekrar Mutahhar'a yöneldi. Osman Paşa bu aşamada büyük zorluklarla karşı karşıya kaldı. İaşe, levazım yönünden tümüyle yetersiz kalan Osmanlılar imha olma tehlikesi içine girdi.²⁵

Osman Paşa yetersiz iaşe ve asker ile Mutahhar karşısında ümitsiz konumda iken Osmanlı merkezinin bir idari manevrası imdadına yetişti. 8 ay boyunca cepheye gitmemekte ısrar eden Lala Mustafa Paşa azledilip yerine Mısır beylerbeyi Koca Sinan Paşa Yemen serdarlığına tayin edildi (21 Safer 976 / 15 Ağustos 1568).²⁶ Sinan Paşa'nın önce öncü birlikleri, akabinde bizzat kendisinin yeterli asker ve mühimmat ile Yemen'e ulaşması üzerine şartlar yeniden Osmanlılar lehine döndü. Osman Paşa, Taiz ve Kahiriye merkezlerinde yoğunlaşan savaşlarda üstünlüğü yeniden ele geçirdi. Sinan Paşa, Osman Paşa'ya üst düzeyde ihsan ve ikramlarda bulundu ve onu taltif etti. Kendisi Taiz'i merkez seçerek orada kalırken, dağlık alandaki kabilelerle savaşmak üzere Osman Paşa'yı serdar tayin etti. Osmanlı ordusu Sinan Paşa ve Osman Paşa kumandasında Yemen'de tam hakimiyet sağlama aşamasına geldi. Yemen harekâtında başarıların kaynağında bölgeyi insan kaynaklarıyla iyi tanıyan Osman Paşa bulunuyordu.²⁷ Osman Paşa'nın Yemen'deki temel iaşe kaynağı Mısır idi.²⁸

²³ BOA. MD. D. 7, s. 461 / 1333, s. 462 / 1335; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 36.

²⁴ Hacı Ali Efendi, *Aynı Eser*, s. 180; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 38.

²⁵ Hacı Ali Efendi, *Aynı Eser*, s. 181, Allahverdi, *Aynı Eser*, 41.

²⁶ BOA. MD. D. 7, s. 693 / 1913.

²⁷ Hacı Ali Efendi, *Aynı Eser*, s. 191 vd.

²⁸ Asafi, *Aynı Eser*, s.70.

Yemen hareketinin doruk noktasına ulaştığı aşamada Sinan Pařa ile Osman Pařa'nın arası bilinmeyen nedenle açıldı, Sinan Pařa, Osman Pařa'nın azledilmesi için diplomasi yürüttü. Peçevi ve diğer Osmanlı kroniklerine göre bu ihtilafın sebebi Koca Sinan Pařa'nın Lala Mustafa ile rekabeti ve Osman Pařa'ya güvenmemesi idi.²⁹ Nihali'ye göre Sinan Pařa, Osman Pařa'nın güç ve şöhretinden endişe ediyordu: “*Gör ne dir destūra bir ehl-i fesād ister ol Ořmān Pařa ola pād (Fesatçı bir kimsenin vezire ne dediğine bak! “Osman Pařa sizden daha ulu olmak ister.” der.*”³⁰ Osman Pařa, Sinan Pařa ile tümüyle ihtilafa düşmeyi göze alarak onun iki kez yaptığı meşveret çağrısına katılmayı reddetti. Bu aşamada Yemen serdarlığının kendisine verilmesi için İstanbul'a çavuşlarla mektuplar gönderdiği hakkında kayıtlar mevcuttur. Sinan Pařa ve Osman Pařa arasındaki rekabet ve ihtilafın Yemen cephesindeki ordunun mahvolmasına yol açacak boyuta ulaştığı merkez tarafından anlaşıldığında Osman Pařa Yemen – San'ā beylerbeyliğinden azledildi. Gurre-i şaban 977 / 9 Ocak 1570 'de Yemen'den ayrılan Osman Pařa Mekke – Medine yolu üzerinden Mısır'a ulaştı.³¹

Osman Paşa, burada beş ay geçirdi. Bir divan kaydında Osman Paşa'nın Mısır'da kendi halinde kalmadığı, Yemen cephesiyle yakından ilgilendiği, Lala Mustafa Paşa'nın ve kendisinin amansız rakibi olan Koca Sinan Paşa'yı başarısız kılacak hareketlerde bulunduğu, Yemen cephesine asker yazılmasını engellediği açıkça belirtilmiş, bu nedenle merkeze çağrılmıştır.³² Kanuni'nin son zamanlarında başlayan ve Sokullu döneminde doruk noktasına ulaşan sadrazamlık yarışında hiçbir rolü olmayan Osman Paşa'nın söz konusu konjonktürün etkilerinden kurtulamadığı, özellikle Sinan Paşa ile Lala Mustafa arasındaki rekabette ikincisi doğrultusunda kariyerini planladığı ve bu doğrultuda bazı risklere girmekten kaçınmadığı belli olmaktadır.

Lahsa ve Basra Görevleri

Osman Paşa Mısır'dan İstanbul'a geldiğinde mutad üzere protokol karşılamaları yapılmasına, üst düzey iltifatta bulunulmasına rağmen,

²⁹ Peçevi, Peçevi Tarihi I, s. 338; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 49.

³⁰ Nihali, *Fethiyye-i Yemen Mesnevisi*, Haz. Yusuf Babür, Basılmamış Doktora Tezi, Erzincan 2016, s. 475.

³¹ Hacı Ali Efendi, *Aynı Eser*, s. 221; Peçevi, belirtilen yer; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 52 vd.

³² BOA. MD. D. 14, s. 349 / 504; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 55.

Sokullu'nun iktidarında onun merkezde yer etmesi söz konusu olmayacaktır.³³ Yemen cephesinde Sinan Paşa ile yaşadığı ihtilaf onu savunulamaz şekilde gözden düşürmüş, izzet ve ikramdan uzak bırakmış, otağını Osmanlı merkezinde Edirnekapı'ya kurarak gelişmeleri gözlemlerle durumunda kalmıştır. Osmanlı merkezinde katıksız Sokullu iktidarı hüküm sürüyor, II. Selim adeta kızığa alınmış şekilde icraattan uzak şekilde padişahlık makamını işgal ediyordu. Osman Paşa, İstanbul'da tümüyle sahipsiz değildi. II. Selim'in zayıf iktidarı, Lala Mustafa Paşa'yı, Yemen cephesindeki gayretsizlik ve pasifliğinin ağır faturası altında ezilmekten zorlukla kurtarabilmiş, Padişah'ın yakınında kalabilmesini de temin etmişti. II. Selim Edirne'den İstanbul'a dönerken Osman Paşa'nın ve maiyetinin çadırlarının bulunduğu Edirnekapı'dan geçmiş, Osman Paşa'ya ilgisiz kaldığı anlaşılınca, Mustafa Paşa tarafından padişaha şöret ve namıyla tanıtılmıştır. Mustafa Paşa, Osman Paşa'nın Özellikle Yemen'in fethinde gösterdiği mahareti dile getirmiş, Basra eyaletine atanması ricasında bulunmuştur. Padişah, Mustafa Paşa'yı kırmamış, Basra'ya atanması için emir vermiş, ancak, Tavil Mehmet Paşa buna razı olmayarak daha az gelirli Lahsa eyaletine atanmasını sağlamıştır.³⁴ 24 Cemaziyelahir 979 / 14 Ekim 1571'de bir milyon akçe gelir ile Lahsa eyaletine tayin edilmiştir.³⁵ Osman Paşa bu atamadan fazla memnun kalmasa da hamisi şimdilik bu kadarını elde edebilmiş, kendisine Basra beylerbeyliğinin verileceği garantisini aldıktan sonra bu görevi kabul etmiştir. Osman Paşa iki yıl Lahsa beylerbeyliği yaptıktan sonra 10 Rebiülahir 981 / 9 Ağustos 1573 tarihinde Basra beylerbeyliğine tayin edilmiştir.³⁶

Basra'ya atanmasında Hürmüz üzerinde baş gösteren Portekiz baskısının temel sebep olduğu Asafi tarafından belirtilir. Asafi'nin nakli pek çok divan kaydı tarafından teyid edilir. Esasında Lahsa ve Basra eyaletleri birbirine jeopolitik bakımdan bağlı uzak eyaletler olup Osman Paşa'nın buraya atandığı dönem Kanuni zamanında başlayan Hint – Umman hareketlerinin bir sonuca ulaşmadan, hatta, Portekizlilerin iyice Hürmüz içlerinde ağırlıklarını hissettirecek boyutta devam ettiği bir

³³ Mutad karşılama ve pişkeş töreni için bkz. Asafi, *Aynı Eser*, s. 73.

³⁴ Ali, Kühü'l – Ahbar II, s. 25 – 26; Eravcı, *Aynı Eser*, s. 49; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 56.

³⁵ BOA. MAD. D. 563, s. 202.

³⁶ KK, Ruus, D. 225, s. 225; MD, D. 22, s. 219 / 421; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 59. Krş., Asafi, *Aynı Eser*, s. 73 – 74; Abdurrahman Şeref, *Aynı Eser*, s. 15; Eravcı, *Aynı Eser*, s. 51.

dönemdir. Osman Paşa Lahsa'dan Basra'ya tayin edilmişse de, Portekiz karşısında Lahsa'yı savunma görevi ona kalmıştır. Basra beylerbeyi iken Basra'yı donanma üretim merkezi haline getirmiş, Bağdat – Mısır Basra üzerinden Hürmüz'e uzanan iaşe ve asker sevkiyatının alt yapısını oluşturmuş, azledileceği tarihe kadar Hürmüz üzerine nihai sonucu getirecek güçlü bir seferin tüm hazırlıklarını yapmıştır.³⁷

Osman Paşa Hürmüz üzerinde güçlü iaşe, asker, mühimmat organizasyonunu son safhasına ulaştırdığı bir aşamada aniden azledilerek Diyarbakir beylerbeyliğine atanmıştır. (5 Rebiülevvel 984 / 2 Haziran 1576).³⁸ Asafi'nin bildirdiğine göre, hayli uzun süren bu görevinden sebebi bilinmeyen bir şekilde azledilmesi, Özdemiroğlu'nu üzmüştür.³⁹

şark Cephesinde Osman Paşa

Osmanlı Devleti 1578 yılında Sokullu'nun tüm engelleme çabalarına rağmen şark cephesini açtı.⁴⁰ Seferin açılmasına İran'ın iç meseleleri ile özellikle Lala Mustafa ve Koca Sinan Paşaların sadrazam olma imkânını yakalama çabaları sebep olmuştur. Söz konusu iki paşanın serdar olma arzusunu bastıramayan Sokullu, Osmanlı tarihinde bir ilk olacak şekilde, iki paşayı da serdarlıkla görevlendirmiştir. Ancak, daha sonra birbiriyle uzlaşmaz derecede zıt olan iki paşanın rekabetlerinin doğuracağı mahzurlar dikkate alınarak Sinan Paşa azledilip, Mustafa Paşa tek başına serdar tayin edilmiştir. 22 şevval 985 / 2 Ocak 1578 tarihinde padişah tarafından şark seferine memur edilen Lala Mustafa Paşa'nın otağı Evail – i Muharrem 986 / 10 Mart 1578'de Üsküdar'da kuruldu, birkaç gün sonra Serdar şark seferine hareket etti.⁴¹

³⁷ Asafi, *Aynı Eser*, s. 74. Çok sayıda Divan – ı Hümayun hüküm kaydı için bkz. Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 59 vd.

³⁸ Divan -ı Hümayun kaydı için bkz. Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 68.

³⁹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 74.

⁴⁰ Sokullu'nun karşı çıkması, ancak engelleyememesi için bkz. Peçeви, *Peçeви Tarihi II*, s. 32.

⁴¹ Ali, *Kühül ahbar III*, s. 361; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı – İran Siyasi Münasebetleri (1578 – 1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993, s. 29; Gelibolulu Mustafa Ali, *Nusret – Nâme*, Haz. H. Mustafa Eravcı, T.T.K. Yay., Ankara 2014, s.6. Krş. Selaniki Mustafa Efendi, *Tarihi Selaniki (971 -1003 / 1563 – 1595) I*, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, s.117. Farklı tarihler için bkz. Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 152; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 16.

Osmanlı merkezi yönetimi Gürcistan, Dağıstan, Azerbaycan, Şirvan, gibi sınır ülkelerinde müttefik gördüğü yerli beylere seferle ilgili işbirliği daveti içeren nameler gönderdi. Merkezi ordu ve eyalet ordularının tüm asker, iaşe organizasyonları gönderilen emirlerle Şark cephesine hareket etmesi emri verildi.⁴² Lala Mustafa Paşa'nın en güvenilir adamlarından olan Osman Paşa'ya bulunduğu yerden, toplanma merkezine hareket etmesi ve orduya dahil olması bildirildi (20 M. 986 / 29 Mart 1578).⁴³ Lala Mustafa kumandasındaki merkezi ordu Muharrem 986 / Nisan 1578'de Üsküdar'dan hareket etti ve 2 Temmuz 1578'de Erzurum'a vardı, ordunun toplanma yeri olarak belirlenen Ilıca (Çermik) çayırında otağını kurdu. Osman Paşa, orada orduya dahil oldu.⁴⁴

Serdar, Cemaziyelevvel 986 / Temmuz – Ağustos 1578'de Ilıca çayırından kalkarak Deveboynu civarında Şehitler Tepesi yakınında otağını kurdu. Burada alaylar, şenlikler tertip edildi. Osman Paşa'nın, düldül adı verilen siyah atıyla yaptığı gösteri, kendisi ve maiyetinin tertiplediği etkili alay sefer kroniğinin ifadelerine konu olmuştur.⁴⁵

Osmanlı ordusu 5 Ağustos 1578'de Ardahan'a vardı. İki gün kalınan sınır kalesinde yerli Gürcü beylerden itaat edenler kabul edildi, Altun Kale (Ahıska) hâkimi Menuçehr'e itaat etme çağrısı yapıldı. Karşı koyacak güçten yoksun dönemin bu önemli şahsiyeti itaat etme kararı aldı.⁴⁶ İran hanlarından Tokmak Han'ın mektubuna cevap yazıldı. Osmanlı ordusu Altunkale'yi fethederek Tiflis'e yöneldi. Ardahan sonrasında Gürcistan toprakları başlıyordu. Osmanlıların Gürcistan içinde irili ufaklı kaleleri fethederek ilerlediği aşamada İranlılar asıl hedefin kendileri olduğunu anlamış, Osmanlıların karşısına dikilmişlerdir.

Çıldır Savaşı

Osmanlılarla Gürcistan'ı savunmak için gelen ve yerli Gürcü beyleriyle müttefik İmam Kulu, Tokmak Han, Kara Han ve başka dokuz handan oluşan İranlılar arasında ilk büyük çaplı savaş Çıldır Ovası'nda cereyan eden Çıldır savaşıdır (5 Cemaziyelahir 986 / 9 Ağustos 1578). Çok şiddetli

⁴² Ali, *Nusret-nâme*, s. 40 – 41.

⁴³ BOA. MD. D. 32, 110 / 228; Ali, *Nusret-nâme*, s. 43 – 44.

⁴⁴ Peçevi, Peçevi Tarihi II, s. 33; Ali, *Nusret-nâme*, s. 63; Gümüş, *Aynı Eser*, s. 157; Tarih – i Osman Paşa, s. 17.

⁴⁵ *Tarih – i Osman Paşa*, s. 18.

⁴⁶ Gümüş, *Aynı Eser*, s. 161; Tarih – i Osman Paşa, s. 20; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 96.

geçen bu savaşın ilk aşamasında Osmanlı öncü birliklerini yakalayan İranlılar üstünlük kurmuş, ancak, nihai aşamada Osmanlılar galip gelmişlerdir. Savaşın galibiyetle sonuçlanmasında Behram Paşa ile birlikte Osman Paşa'nın da büyük rolü olmuştur.⁴⁷ Lala Mustafa Paşa Çıldır savaşının Osmanlılar lehine bitmesini sağlayan Osman Paşa'yı tebrik etmiş ve gözlerinden öpmüştür. Çıldır zaferi akabinde Osmanlılar Yenikale, Ahıska, Ahilkelek, Tümük, Hertvis, Çıldır kalelerini teslim almışlar, buradaki yerli beylerin önde gelenlerinden Menuçehr ve Mahmut Han'ın egemenliklerine son vermişlerdir. Ahıska – Altunkala merkezli Menuçehr Çıldır savaşı akabinde Osmanlı ordu merkezine gelerek İslam'a girmiş ve Mustafa adını almış, kendisine ilk etapta Oltu sancağı verilmiştir.⁴⁸

Çıldır Savaşı gerek Gürcistan'ın fethi gerekse konjonktürel üstünlüğün elde edilmesi açısından büyük önem taşır. Gürcistan beyleri üzerinde tam bir psikolojik hakimiyet kurulmuştur. Gürcistan kapıları Osmanlı ordusuna açılmıştır. Çıldır savaşı sonrasında kurulan harp meclisinde hedef Tiflis olarak belirlendi. Öncü birliğinin kumandası Osman Paşa'ya verildi ve gönderildi.⁴⁹ Ardından merkezi ordu Tiflis'e yürüdü. Osman Paşa Tiflis'e vardığında Şehir boşaltılmış, savunma kuvvetleri tümüyle çekilmişti. 24 Ağustos'ta Tiflis'e ulaşan Lala Mustafa Paşa orada beş gün kaldı, düzenlemeler yaptı.⁵⁰

Koyungeçidi Savaşı

Lala Mustafa Paşa serdarlığında Osmanlı ordusu Gürcistan fethini büyük çapta tamamlamış olarak kuzeybatı İran arazisine, Şirvan – Azerbaycan fethine yöneldi. İranlılar haklıydı, Osmanlı yayılma stratejisinin asıl hedefi İran idi ve o aşamaya gelinmişti. Çıldır savaşında

⁴⁷ Ali, *Nusret-nâme*, s. 96 – 97; Asafi, *Aynı Eser*, s. 32; Şerafettin Turan, *Aynı Makale*, s. 586; Tarih – i Osman Paşa, s. 20; Gümüş, *Aynı Eser*, s. 163 vd.

⁴⁸ Ali, *Nusret-nâme*, s. 103, 112; Gümüş, *Aynı Eser*, s. 165; Tarih – i Osman Paşa, 21 – 22.

⁴⁹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 33 – 34.

⁵⁰ Ali, *Kühü'l – Ahbar II*, s. 291 vd; Rahimizâde İbrahim Harimi Çavuş, *Zafername-i Sultan Murad Han – ı Salis*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, 2372, v. 16a; Rahimizâde İbrahim Harimi Çavuş, *Zafername-i Sultan Murad Han*, Haz. Çetin Sungur, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1998, s. 17 – 18; Çetin Sungur, *Habeşistan'dan Kafkasya'ya Bir Osmanlı Paşası: Özdemiroğlu Osman Paşa*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2012, s. 59 – 60.

Osmanlıları durdurmak için tüm gücünü kullanan İran başarılı olmadı. Şimdi yeni büyük bir savaşın eşiğine gelindi. Osmanlıların İran seferlerinde klasik olarak mücadele ettikleri temel zorluk iâşe organizasyonu idi. Aynı zorluk daha büyük bir boyutta kendini gösterdi. Ordu ilerlediği arazide tek bir insanla karşılaşmadı. Zahire kıtlığı had safhaya ulaştı. Şa 'irin kilesi 6 altuna, dakikin 20 vukiyyesi 11 floriye, tuzun vukiyyesi ikişer altuna satın alınır olmuştu. Askerin gıda ve günlük kullanım eşyaları karaborsaya düşmüştü.⁵¹ Orduda isyan derecesinde kaynaşmalar yaşandı. Kışı İran topraklarında geçireceğini anlayan ordu kurmayları ve yeniçeriler serdara şiddetli tepki gösterdiler (6 Recep yevmül sülâsa 986 / 8 Eylül 1578). Serdar ordu meclisini toplayarak ikna edici konuşmalar yaptı. Bu şekilde kaynaşmalar kısmen yatıştırıldı. Cizye şartıyla Osmanlı'ya bağlanan Kakheth kralı Aleksandr (Levendoğlu Han) Osmanlıların doğuya doğru ilerlemesine refakat etti. Serdar, Eres hakimine mektup yazarak Osmanlı ordusunun zahire ihtiyacının karşılanmasını istedi.⁵²

Osmanlı ordusu Kanık (Alazan) nehri üzerinden Şirvan'a geçmek istediye de, yatağı derin olan nehri geçmeden Kür Irmağı'na doğru hareket etti. Oldukça kıraç bir bozkır üzerinden uzun zaman kat edilen yolda ordunun iâşe ihtiyacı had safhaya yükseldi. İranlılar Gürcistan'ın zapt edilmesine engel olamadılar, ancak İran işgaline dönüşen hareketi karşılamaya mecbur idiler. Osmanlı ordusunun zahire kıtlığını değerlendirmek ve Şirvan'a geçmesini engellemek için bölgedeki Azerbaycan, Nahcivan, Tebriz ve Gence eyaletlerinden oluşan tüm İran orduları harekete geçirildi. Emirhan kumandasında 30 bin kişilik orduyla Osmanlıların karşısına çıkan İran ile Osmanlılar arasında ikinci büyük savaş Koyungeçidi mevkiinde cereyan etti. Koyungeçidi savaşında Osmanlı ordusunun kumandası, Özdemiroğlu Osman Paşa, Derviş Paşa, Mehmet Paşa, Behram Paşa ve diğer üst düzey kumandanların elinde idi. İki saat gibi bir süre içinde İran ordusu ağır mağlubiyete uğratıldı, İran ordusunun yarısından fazlası telef oldu (9 Eylül 1578). Koyungeçidi zaferinin kazanıldığı gün, Osmanlılara tabi Levendoğlu Han olarak da

⁵¹ Ali, *Kühü'l – Ahbar II*, s. 296; Ali, *Nusret-nâme*, s. 132.

⁵² Ali, *Nusret-nâme*, s. 131- 133. Tarih için krş. Sungur, *Habeşistan'dan Kafkasya'ya...*, s. 61.

bilinen Aleksandr diğer koldan şeki üzerine yürümüştü. Koyungeçidi savaşının kazanıldığı gün, şeki'nin düştüğü haberi ulaştı.⁵³

Konuygeçidi zaferi ile şırvan toprakları Osmanlıların eline geçti. Ordu 13 Recep 986 / 15 Eylül 1578'de şırvan'a ulaştı. şırvan'ın Osmanlı yanlısı Sünni ahaliyi büyük şenliklerle Osmanlı ordusunu karşıladı.⁵⁴

şırvan'ın fethinden sonraki hedef şemahı idi. Ancak, İnan ve yerli güçlerin direnişi tümüyle bitmiş değildi. Kış yaklaşmış, fethedilen toprakların statüsü henüz belirlenmemişti. Merkezi ordunun kışı şırvan'da geçirmesi söz konusu olamazdı. Lala Mustafa Paşa şırvan arazisini hukuki bir yapıya kavuşturduktan sonra şırvan'dan ayrılmaya karar verdi.

Fethedilen Toprakların Yeni Statüsü

Gürcistan arazisi büyük ölçüde yerli beylerin elinde idi. şırvan'ın statüsü ise henüz belirlenmeyi bekliyordu. Serdar -ı Ekrem, divan tertipleyerek konuyu ele aldı. şırvan'ın idaresini önce Derviş Paşa'ya teklif etti. Kesin bir dil ve kararlılıkla red cevabı aldı. Behram Paşa'ya teklif yapıldı, aynı kararlılıkla red cevabı alındı. Erzurum beylerbeyi Behram Paşa beylerbeylik görevinden de vazgeçebileceğini, şırvan'da asla kalmayacağını belirtince Erzurum'dan azledilerek Halep beylerbeyliği verildi.

şark cephesinde ortaya çıkan yeni durum, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın kariyer ve hayat hikayesinde bir dönüm noktası oldu. O'nun yükselişinde rol oynayan temel faktör, riskleri göze alabilmesi ve ona göre tedbirler geliştirebilmesiydi. Bu aşamada da öyle yaptı. Tüm cephe kumandanlarının reddettiği şırvan beylerbeyliğini kabul etti. Bu aşamada Osman Paşa'nın rütbesi vezirliğe yükseltildi. şırvan, iki milyon akça gelirle, Karaman Beylerbeyliği 'ne eşit bir eyalet oldu.⁵⁵ Esasında şark cephesi yeni başlıyordu. Osman Paşa, uzun sürecek olan bir kahramanlık destanının daha başında idi.

⁵³ Ali, *Nusret-nâme*, s. 134, 135, 138, 139; Rahimizade, *Zafername*, v.19a,b.; Asafi, *Aynı Eser*, s. 39 – 40; Sungur, *Habeşistan'dan Kafkasya'ya...*, s. 62.

⁵⁴ Rahimizade, *Zafername*, v. 22b; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 117.

⁵⁵ Rahimizade, *Zafername*, v. 24a – 27a.

Sefer münşii Ali'nin nakline göre Şirvan her biri Şiraz, İsfahan, Horasan, Azerbaycan gibi mamur, havası ve halkının kültür ve refah seviyesi yüksek sekiz idari bölge ve şehirden oluşuyordu. Bunlar içinde Şemahı ve Eres Şirvan'ın en büyük vilayetleri olup ticaret ve maişet merkezleri idi. Diğer altısı, Kabale, Bakü, Şâbûrân, Derbend, Mahmud Abad ve Sâliyân idi. Bu sekiz vilayet Şirvan eyaleti adı altında Osman Paşa'ya tevcih edilmişti.

Şirvan, komşu vilayetler ile de her bakımdan coğrafi bütünlük taşıyordu. Osmanlıların gelişi ile bu vilayetler de Osmanlı'ya tabi olarak Şirvan'ın tabii müttefiki konumuna geçmiş idiler. Esasında Osmanlıların Şark cephesindeki asıl güç kaynakları bahis konusu vilayetler olacaktır. Şirvan'a sınır olup halkı Şafii mezhebine bağlı Kumuk ve Kaytak ahalisinin hakimi, Şemhal rütbeli beyler tarafından yönetilen Dağıstan Demirkapı cihetinden; Hristiyan inancına dahil yerli halk üzerinde hüküm süren Levendoğlu Aleksandr Han Gürcistan tarafından ve Osmanlılara tabi Tiflis beylerbeyi kendi tarafından Şirvan'ı çevreleyen bağlı eyaletler idi. Bu dört eyaletten Tiflis hariç diğerleri doğrudan Osmanlı hakimiyeti altına alınmamış, Osmanlı gücüne boyun eğerek himaye altına alınmış idiler. Osmanlılar Şirvan'ı doğrudan hakimiyet altına almışlar, Şirvan'ın İran karşısında tutunabilmesini bu dört eyaletin insicamlı olarak Osmanlılarla işbirliğine bağlı olduğunu ilk fetih sırasında fark etmiş idiler. Serdar – ı Ekrem nezaretinde yapılan yeni düzenlemeye göre idari tablo şöyle idi: Şirvan eyaleti Osman Paşa'ya, Tiflis eyaleti Ferhat Paşaoğlu Mehmet Paşa'ya, Gürcistan ülkesi cizye ile Levend Han oğlu Aleksanr Han'a, Sohûm eyaleti ise Haydar Paşa'ya verilmiştir.⁵⁶

Özdemiroğlu Osman Paşa Yönetiminde Şirvan ve Şark Cephesindeki Gelişmeler

Serdâr-ı Ekrem Lala Mustafâ Paşa, 986 Şa'banı'nın evâsıtı / 17 Ekim 1578'de, ordugahını kurduğu Eres kasabasından kalkıp Erzurum'a hareket etti ve 21 Ramazan 986 / 21 Kasım 1578'de Erzurum'a vardı. ⁵⁷ Şark cephesinde bulunduğu sürenin büyük kısmını orada geçirdi. Sefer münşii Ali, Nusretname'de yer vermediği eleştirel analizini başka eserinde ayrıntısıyla yapar. Lala Mustafa Paşa'nın sefere çıktıktan

⁵⁶ Ali, *Nusret-nâme*, s. 148, 149; Turan, *Aynı Makale*, s. 587.

⁵⁷ *Tarih – i Osman Paşa*, s. 28. Krş. Eravcı, *Aynı Eser*, s. 75.

sonraki fetih politikasını, fetih sürecinde takip ettiği stratejiyi, şırvan'dan geri çekilmesinin yanlışlığını, çekilirken İran'a tabi ülkelerden dönmek yerine Gürcistan üzerinden dönmelerini ve görev verdiği şahısların yanlış kişiler olmasıyla ilgili beş maddede geniş şekilde yaptığı eleştirilerinin hususi önem arz eden kısmı, onun merkezle ilgili endişe, beklenti ve tasavvurlarıdır. Ali, Lala Mustafa Paşa'nın şu sözlerine binaen şırvan cephesini terk ederek Erzurum'a döndüğünü, oysa orada kışı geçirerek fetih hareketini tamamlaması ve sağlamlaştırması gerektiğini belirtir: "*Nihâyet tedârükünde ğaflet ve ümerâdan Güllizâde Muhammed Beg dedükleri meyşûmun iğvâsıyla ferâğat olundi ve kışladuğun takdîrce şırvân Beglerbegiligiyle ibkânı münâsib görürler ve der-i devletdeki 'adüvvlerin sana bu tarikle evâmir-i 'alîye gönderürler dimesiyle serdâr-i kâmkârın kuvvet-i vahimesi mütezâ'if olub ikâmet tarîkinden bi'l-küllîye inâbet olundi*".⁵⁸

Serdar, Osman Paşa'yı şırvan'da az bir kuvvet ve yetersiz iaşe kaynağı ile bırakarak Erzurum'a çekilmiştir.⁵⁹ Harekatın bundan sonraki aşaması tümüyle Osman Paşa'nın sevk ve idare kabiliyetine ve Kırım akıncı birliklerinin gayretine bağlı kalacaktır. Serdarın dönüşünden hemen sonra Osman Paşa askerini kışı geçirebilmesini sağlayacak iaşe kaynağını temin etmek maksadıyla elindeki birlikleri askeri harekate sevk etti. şamahı, Salyan, Cavad, Karabağ vilayetleri yağma edilerek acil ihtiyaçların temin edilmesi sağlandı.⁶⁰

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şırvan Cephesi Serdarlığı

Birinci şemahı Muharebesi (Aras Han Cengi)⁶¹

⁵⁸ Gelibolulu Mustafa Ali, *Nasihatu's-Selâtin*, Haz. Kasım Ertaş, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, v.81a, s. 131. Ayrıca bkz. Mustafa Eravcı, "Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nasihatu's-Selâtininde 1578 – 1579 Trans – Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2001), 3 / 1, s. 37.

⁵⁹ Eravcı, *Nasihatu's – Selatinde 1578 – 1579 Trans – Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi*, s. 36

⁶⁰ Ebubekir bin Abdullah, *şark Seferleri*, Haz. Süleyman Lokmacı, Akıl Fikir Yayınevi, İstanbul 2018, s. 50; Tarih – i Osman Paşa, s. 28.

⁶¹ şemahı Muharebesi olarak adlandırılan muharebeye Ali'nin kendisi "Aras Han Muharebesi" dediği gibi, ikinci şemahı savaşı sırasında Osman Paşa'nın Adil Giray'a gönderdiği mektupta da "Aras Han Muharebesi" tabirini kullandığını görüyoruz. Ali,

İranlılar Osman Paşa'nın asker, mühimmat, iaşe bakımından tümüyle yetersiz olduğunun farkında idiler ve bunu değerlendirmekten kaçınmadılar. Karşı saldırıya geçmekte gecikmediler. Osman Paşa'nın ilk hedefi Eres Eyaleti'nin muhafazası için gerekli tedbirleri almak oldu. Eres beylerbeyi Kaytas Paşa Kür üzerindeki köprüde konuşlandırıldıktan sonra Eres ve Şirvan'ın eski hakimleri Eres Han ve Erdoğan Han'a bağlı birlikler Eres'den Kür üzerindeki Salyan mevkiine çekilerek oradan Osmanlı hakimiyetindeki yerlere saldırılar yapmaya koyuldular. Osman Paşa'nın ilk amacı, Eres ve Erdoğan Han'ın teşkil ettiği tehdidi ortadan kaldırmak idi. Eres Han üzerine gönderdiği birlikler ile İranlı birlikler arasındaki ilk çarpışmada iki taraf büyük kayıplar verdi. Kaytas Paşa'yı Eres'de bırakan Serdar Şemahi'ya çekildi (Evahir-i Şa'ban 986 / 31 Ekim 1578).⁶²

Osman Paşa Şemahi'ye varıp eskiden Eres Han'a ait olan evde ikamet etti.⁶³ Ertesi gün Eres Han üzerine varmak kararı alınmışken, Kırım hanının kardeşi Adil Giray kumandasında beş bin miktarı Tatar, Çerkes, Nogay askeri ile Azak beyi Mehmed kumandasında üç yüz yeniçeri, on adet darbzenin padişah emri ile Osman Paşa'nın imdadına erişmek üzere oldukları haberi alınması üzerine harekette vaz geçilerek yeni kuvvetlerin gelmesine kadar beklendi. Eres Han ve Erdoğan Han zayıf kuvvetle yakaladıkları Osman Paşa'nın toparlanmasına fırsat vermeden saldırma kararı aldı.⁶⁴ Yardımcı güçlerin ulaşmasına fırsat vermeden Osman Paşa'yı Şemahi'da imha etmeyi planlamış olmaları yakın bir ihtimaldir.

Ebubekir bin Abdullah'a göre İran tarafından haber getiren casuslar İran tarafının, Orus Han ve Erdoğan hanların saldıracağını haber vermiş ve Osman Paşa İran saldırısına hazır halde beklemeye başlamıştı. Nihayet, savunma kuvvetlerinin yanında olduğunu ima eden Ebubekir, *"bir sabah vakti Eres Han'ın 20000 kişilik kuvvetle saldırdıklarına şahit*

Nusret-nâme, s. 224 – 233. Selaniki de bu muharebeyi "Aras Han Cengi" olarak tanımlar. Bkz. Selaniki, *Selaniki Tarihi I*, s. 121.

⁶² Rahimizade, *Zafer-nâme*, v.28a, 28b s. 28; Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 50; Tarih – *i Osman Paşa*, s. 28, 29.

⁶³ Tarih – *i Osman Paşa*, s. 29.

⁶⁴ Rahimizade, *Zafer-nâme*, v. 29a.

olduk” demektedir. Söz konusu kaynak, saldırı tarihini Evail-i Ramazan 986 / 1 Kasım 1578 olarak vermektedir ⁶⁵

Osmanlılar İran saldırı birliği karşısında sayıca çok az idiler. Sabık Ruha Beyi Helvacı Mustafa Paşa oğlu İbrahim Bey ilk saldırıyı göğüsledi. Kumuk hakimi şamhal Han ve Gürcistan hakimi Aleksandr Han yardıma gelerek Mezaristan arasında savaşa dahil oldu (bu bilgi Ebubekir bin Abdullah tarafından teyid edilmez).⁶⁶ İran kuvvetlerinin şemahi’nın içine girmek için yaptığı inatçı saldırılar Osmanlıların göğüs göğüse muharebe ve top atışlarıyla yaptığı karşılıklarla engellenirken iki taraftan çok sayıda asker kaybı yaşandı.⁶⁷ İranlıların Osman Paşa’nın bulunduğu mevkie yürümekte ısrarcı olmaları savaşın şiddetini artırdı. Osman Paşa yerinden asla ayrılmadı. İranlıların saldırısı, Osman Paşa’nın savunma harbi yaptığı muharebe sabah vaktinden gurup vaktine kadar kesintisiz şiddetli şekilde devam etti. Gecenin başlamasıyla iki ordu birbirinden ayrıldı. Osmanlı kuvvetleri sabahı atlarının üzerinde karşıldılar. Sabaha kadar yakılan meşalelerle şehir gündüz gibi aydınlık yapıldı.⁶⁸

Sabah eriştiğinde haberciler Eres hakimi Kaytas Paşa’nın şehit düştüğu haberini ulaştırdılar. İranlıların bir kolu şemahi’yi kuşatırken diğer bir kolu Eres’deki Kaytas Paşa’yı yetersiz kuvvetle yakalayarak mağlup ve katletmişti. Kaytas Paşa’nın imdadına giden Osmanlı kuvvetlerinin bir kısmı imha ve esir edilmiş, kurtulabilenler Osman Paşa’nın yanına dönmüşlerdi.⁶⁹

İranlılar Osman Paşa’nın inatçı savunması karşısında kuşatma kuvvetlerini artırarak aynı ısrarlılıkla saldırılarını sürdürüyordu. Osman Paşa’nın Kırım kuvvetlerinin yetişmesine kadar savunma yapmaktan başka çaresi yoktu. İki tarafın birbirini imha etmesi şeklinde üç gün üç gece kesintisiz cereyan eden şemahi kuşatması ve savunması dördüncü gününe ulaştığında savaşın dengelerini alt üst eden ve beklenen gelişme gerçekleşti. Padişah’ın emriyle tertip edilen Kırım yardım birlikleri Azak, Çerkes ülkesi, Deşt-i Kıpçak, şamhal, Kaytak, Demirkapı üzerinden, topçu

⁶⁵ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 52; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 30.

⁶⁶ Rahimizade, *Zafer-nâme*, v. 29b – 30a.

⁶⁷ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 54 – 55; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 31.

⁶⁸ Rahimizade, *Zafername*, 30a,31a, 31b; Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 55; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 31,32.

⁶⁹ Rahimizade, *Zafernâme*, v. 30b- 31b.

birlikleriyle takviyeli olarak kırk günlük yol kat ederek Şirvan'a ulaştılar.⁷⁰ Adil Giray, Saadet Giray, Gazi Giray ve ismi verilmeyen diğer bir kumandan komutasında yetişen yardımcı birlikler beklemeden İran ordusuna saldırdılar, İranlılar firar etmeye takat bulamadan ağır şekilde yenildiler.⁷¹ İran ordusunun üst düzey kumandanlarından Aras Han ve Dede Han diri olarak yakalanırken, Mirza Ali Sultan, Hüseyin Can Sultan ve Gence hakimi İmam Kulu Sultan diri yakalandıkları halde katl edildiler. Bur hakimi Baba Halife, Gilan hakimi Seyyid Mir Sultan, Levendoğlu İsa Sultan ve Erdoğan Sultan'ın başları kesildi. Yirmi bin kişilik İran ordusundan ancak bin kadarı sağ kalabildi.⁷²

Osman Paşa'nın askerî hayatında eriştiği en yüksek aşama şüphesiz Şemahi zaferidir. Bu zafer katıksız şekilde, Kefe üzerinden sevk edilen Tatar akıncı birlikleriyle onlara refakat eden Osmanlı topçu birliklerinin eseridir. Osman Paşa üç gün boyunca toy ve şenliklerle büyük zaferini kutladı. Tatar mirzalarına ve sultanlarına hilatlar, kaftanlar giydirdi. Atlar, kılıçlar hediye etti. İran ordusunun hazinesi dahil olmak üzere bölge bütünüyle Tatar yağmasına açıldı.⁷³

İkinci Şamahı Savaşı (26 Kasım 1578)

Birinci Şamahı mağlubiyeti İran'da umumi bir şok ve panik yarattı. Osmanlıların İran'ı tamamen işgal edebileceklerini ilk kez düşünmeye başlayan İran üst yönetimi tüm gücünü Osman Paşa üzerine yoğunlaştırarak Şamahı'yi ikinci kez kuşatacaktır. İran şahı, bizzat sekiz yaşındaki kendi oğlunu annesiyle ve Halil Han, Emir Han, Kevkep Han, Şahkulu Han, Korucubaşı Pervane Ağa, Yüzbaşı Kaytas Ağa ve diğer üst düzey askeri rical ile takviye edilmiş olarak 80000 kişilik büyük bir orduyu Şemahi kuşatması için harekete geçirdi.⁷⁴

⁷⁰ Ebubekir bin Abdullah, s. 56; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 32; Asafi, *Aynı Eser*, s. 121.

⁷¹ Türk kaynakları Kırım yardımcı birliğinin beş binden ibaret olduğunu belirtirken İran kaynağı yirmi bin kadar olduğuna işaret eder. Savaşı kazanan asıl gücün Tatarlar olduğunu vurgular. Tatar birliği Adil Giray kumandasında gönderilmiştir. İskender Bey Münşi, *Tarih-i Alemara-yı Abbasi I*, Bakü 2009. s. 479.

⁷²Rahimizade, *Zafername*, v.32a; Ali, *Nusretname*, s. 181, 182; Asafi, *Aynı Eser*, s. 127, 128.

⁷³ Rahimizade, *Zafername*, v.33a; Ebubekir bin Abdullah, s. 59; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 33, Asafi, *Aynı eser*, s. 128, 129.

⁷⁴ Rahimizade, *Zafername*, v. 33b- 34a.

İran tarafı tüm gücünü Şemahı üzerine seferber ederken Osmanlı tarafı tam bir dağınıklık ve disiplinsizlik içinde idi. Tatar birlikleri asli alışkanlıkları gereği yağma ve çapula dalarak Osmanlı ordusu için hayati olan yardım görevini unuttular. Tatarlar yalnız İran yanlısı halkı değil, Osmanlıların yegâne güç kaynağı olan Sünni halkı da yağmalıyor, rencide ediyordu. Yerli halkın şikayetleri karşısında Osman Paşa çaresiz kalmıştı.⁷⁵

26 Ramazan 986 / 26 Kasım 1578'de Şemahı'nın kuzey tarafında yer alan Gülistan Kalesi'nden saldıran Abdullah Han ile Osmanlı birlikleri arasında şiddetli bir savaş cereyan etti. Osman Paşa Adil Giray'a hızla orduya yetişmesi için haber gönderdi ise de oldukça disiplinsiz bir halde yağmaya dalarak İran içinde ilerliyordu.⁷⁶ Tatar birliklerinin toparlanması uzun zaman alacaktı. Adil Giray'ın yanında yalnız 2000 kişi bulunuyordu.⁷⁷ Ebubekir bin Abdullah, Rahimizade'nin bu eleştirel anlatımına yer vermez; iki kaynak, Tatar birliğinin ikinci Şemahı savaşında oynadığı rolü aynı duyarlılıkla verir. Rahimizade'ye göre Osman Paşa, Tatar ordu yetkililerine ganimeti bir yere koyarak hızla Şemahi imdadına yetişmesi çağrısında bulunmuş, Tatarlar İranlıları hafife alarak askeri tedbirler almaya yanaşmamışlardı. Bu tür vaziyetlerden habersiz olan İranlılar, Osman Paşa üzerine yaptıkları saldırılardan sonuç alamayıp, ilk kuşatmada olduğu gibi kuşatmanın süreceğini anlamışlardı. Keza, Tatar ordusunun ani baskını karşısında aynı akıbetin kendilerini beklediği düşüncesine kapıldılar ve Şemahı kuşatmasını kaldırarak Tatarlar üzerine yürüdüler. Tatar ordusunun Osman Paşa'ya gönderdiği ulakları da yakalayıp istihbarat edinen İranlılar Tatarları hazırlıksız ve dağınık halde bastırarak mağlup ettiler. Adil Giray esir olmaktan kurtulamadı.⁷⁸ Ebubekir bin Abdullah, Osman Paşa'nın savunma kuvvetlerinin oldukça zafiyet içine düştüklerini, İran ordusunun devam etmesi halinde uzun süre dayanamayacaklarını belirterek, İranlıların ani bir Tatar saldırısı karşısında evvelki akıbete düşmekten endişe ederek kuşatmayı kaldırıp Tatarlar üzerine

⁷⁵ Ebubekir bin Abdullah, s. 59; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 34; Rahimizade, *Zafernâme*, v. 34a.

⁷⁶ Asafi, *Aynı Eser*, s. 130.

⁷⁷ Rahimizade, *Zafernâme*, v. 34b.

⁷⁸ Rahimizade, *Zafername*, v. 36a – 36b; Asafi, *Aynı Eser*, s. 147.

yürüdüklerini ve onları mağlup ettiklerini bildirir.⁷⁹ İki kaynağın bilgileri, İran ordusunun asıl korkusu ve çekinme kaynağının Tatarlar olduğu hususunda birleşir. Tatar birlikleri disiplinsizliklerine, yağmaya dalarak güçlerini yitirmelerine rağmen, İranlıların Şemahı kuşatmasından vazgeçmelerinde asli etken olduğu anlaşılmaktadır.

Tatarların hezimete uğramasından sonra Osmanlı ordusunda da ciddi bir dağılma hali yaşandığı, umumi firarların başladığı, Osman Paşa'nın topyekûn dağılmayı önlemek için sert tedbirler alarak bu tür hallere yönelenlerin idam edilmesini emrettiği; alınan sert tedbirler sayesinde dağılma ve firarların son bulduğu bildirilir.⁸⁰ Bu gelişmeler üzerine Şemahı'yı tutamayacağını anlayan Osman Paşa 10 Zilhicce 986 / 25 Şubat 1579'da Şemahı'dan ayrılarak Demirkapı'ya hareket etti.⁸¹

Bir bayram gününe rastlayan bu çekilme harekâtı ordunun büyük çapta kayıplar vermesiyle gerçekleşti. O dönemlerde rastlanmayan ağır soğuklu bir kış, askerın donmasına veya uzuv kayıpları yaşamasına neden olmuştu. Diğer bir müşkülât, Demirkapı'daki yerli güçlerin ikinci Şemahı mağlubiyetinden sonra Osmanlı'dan yüz çevirerek İran yanlısı olmalarından kaynaklanmıştı. Askerî bir nitelik taşıyan yerli halk, Osmanlıları zayıf buldukları her noktada yağmalıyor ve öldürmekten çekinmiyordu. Ordu ağır kış soğuklarına mukavemet ederek yorgun şekilde Demirkapı'ya 8 – 12 günde ulaştı. Demirkapı muhafazası için bırakılan sınırlı sayıda asker, Adil Giray'ın esir olması ve Tatar ordusunun tarumar olmasını duyduktan sonra kaleden ayrılarak Kefe'ye dönmüş, oradaki yerli güçler İran'ın tarafına geçmişlerdi. Osmanlı ordusu kapıların açılmaması sonucu kaleyi kuşatıp fethetmek zorunda kalmıştı.⁸²

Osman Paşa'nın Demirkapı'yı Üs Edinerek Savunmasını Sürdürmesi

Demirkapı bakımsız, harabeye yüz tutmuş vaziyette idi. Ağır kış şartları devam ediyordu. Asker zahiresizlikten açlık çekiyordu. Atlar beslenemez olmuş, pek çoğu kışı geçiremeyecekleri anlaşılınca bozkıra salınmış idiler. Şirvan ülkesi zahire bakımından zengin olmasına rağmen

⁷⁹ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 66; Tarih – i Osman Paşa, s. 37.

⁸⁰ Rahimizade, *Zafernâme*, v. 36b, 36a.

⁸¹ Rahimizade, *Aynı Eser*, v. 38a, s. 37; Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 69; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 38 – 39.

⁸² Rahimizade, *Zafernâme*, v.38b; Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 72; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 39 – 40; Asafi, *Aynı Eser*, s. 157; İskender Bey Münşi, *Aynı Eser*, s. 482.

halk önce ordunun yağma ve cebir kullanma ihtimali karşısında kendini korumaya almış ve ortalıkta görünmemişti. Osmanlılar bu aşamada zahire ihtiyaçlarını büyük ölçüde yerli halktan cebir yoluyla temin ettiler. Osmanlı ordusu ihtiyaçlarını temin etmek için para harcamaya başladıkça kıtlık bittiği gibi artık her türlü ihtiyaç maddesi fazlasıyla bulunur oldu. Bu şekilde bahara ulaşıldı.⁸³

Demirkapı etrafında Tebersaran, Kaytak, şamhal, Tuman, Kumuk, Kabarta ve Çerkes, toplulukları meskundu. Asker tabiatlı olan, tarihinin hiçbir devrinde zorba güce boyun eğmemek, vergi vermemekle övünen bu halklar, Osmanlı hakimiyetinin ilk devresinde İran askeri gücünden daha büyük bir tehdit içeriyordu.⁸⁴ Hukuk, nizam bilmeyen, üretim hayatından hayli uzak bu halklar, Osmanlı askerlerine ait ne varsa geçim kaynağı olarak gördüler. Atlar çalınıyor, yalnız yakalanan askerler soyuluyordu. Askerler at otlatmaya, hayvanları suya çıkarmaya bile yalnız gidemez olmuşlardı. Bu şartlarda kalenin dışında doğa hali ve zorbalık kol gezmeye başladı. Osman Paşa'nın askeri birlikleri için İran askerinden daha büyük tehlike, nereden geleceği belli olmayan bu tabii nüfusun yarattığı tehlike idi. Etraf halkı silahlı gruplar halinde pusuya yatıyor ve az nüfusla kalenin dışına çıkan Osmanlı askerlerini pusuya düşürüyor, yağmalıyor, katlediyordu.

Osman Paşa bu hususa bir çare bulmak amacıyla bir araştırma yaptırdı. Osmanlı birliklerine böylesine eza ve cevr eden eşkıyanın Kaytak beyi Osumi'nin adamları olduğunu öğrendi. Kaytak beyi, Osmanlı askerini nerede bulurlarsa yağmalama ve öldürme emri vermiş idi.⁸⁵ Kaytaklar Osman Paşa'nın gelişini kendilerine tehdit olarak algılamış idiler. Bu şartlarda Demirkapı'da da fazla barınamayacağını fark eden Osman Paşa, sınırlı birliği ile Kaytak hakiminin hakimiyet alanlarına cezalandırma amaçlı bir yağma seferi düzenledi. Kaytak beyinin oturduğu köye kadar ilerleyen Osman Paşa, burayı yağma ve talan emri verdi. Karşı koyanlar öldürüldü. Kaytaklılar asla mağlubiyet tanımayan bir halktı. Osman Paşa onları kılıçtan geçirdikçe, çoğaldılar. Osmanlılar asla bu halk üzerinde üstünlük kuramadılar. Demirkapı'ya güç bela

⁸³ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 73; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 41.

⁸⁴ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 73-77; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 41 – 44.

⁸⁵ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 80; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 45.

dönebildiler. Yollar, beller, bozkırlar Osmanlılar için ölüm tehdidi içeren yerler haline gelmişti.⁸⁶

Tebesaran yakınında, Elbruz Dağı eteğinde sakin Gürel taifesi mevcut idi. Kızılbaşlara yakınlık duyan, Şii mezhebine tabi halk, Osmanlı askeri için en büyük tehdit ve tehlike kaynağı haline gelmişti. Osman Paşa, Gürel taifesi üzerine de bir miktar kuvvet gönderip mallarını yağmalattırdı, ev barklarını yaktırıp yıktırdı, yüklü miktarda esir ve ganimet aldırdı, elebaşlarını katlettirdi.⁸⁷

Osman Paşa Şemahı'dan ayrıldıktan sonra Şemahı Kızılbaşlar tarafından istila edildi, yağmalanan şehirde kalan malul, yaralı, hasta Osmanlı askeri yağma ve katledildi. Şehirde Osmanlı yanlısı olduğuna hükmedilen tüm nüfus kılıçtan geçirildi. Acıklı vaziyet Van'a ulaşmış olmalı ki, Van beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın sınır kalelerini vurduktan sonra Tebriz üzerine yürüdüğü haberi İran şahı üzerinde korkuya sebep oldu. Hamza Mirza, Mirza Süleyman, Emir Han, Şahruh Han, Pire Muhammed Han, Türkman Muhammed Han, Halil Han, Halife Ensar ve daha bir çok aşiret beylerini Hüsrev Paşa üzerine sevk etti.⁸⁸

Hüsrev Paşa'nın Tebriz'i tehdit etmesi üzerine İran yerli güçlerinin Tebriz savunmasına sevk edilmesi Şemahı ve Şirvan taraflarındaki Osmanlı birliklerini rahatlattı. Bunu değerlendirmek isteyen Osman Paşa ağır kış şartlarından dolayı Şemahı'da bırakılan topların ve barutun getirilmesi için birlik sevk etti, tedbirler aldı. Şemahı'da kalan ağır ateşli silahlar Demirkapı'ya getirildi.⁸⁹

Kırım Birliklerinin Osman Paşa'nın Yardımına Ulaşması ve Savaşın Osmanlıların Lehine Dönmesi

Osmanlı merkezi yönetimi, Lala Mustafa Paşa'nın ordunun asli mevcudunu Erzurum'da hareketsiz bırakmasından rahatsız idi. Lala Mustafa Paşa'ya gönderilen emirle yeniden Şark seferine yönelmesi istendi. Osmanlı eyaletlerinden Erzurum'a mühimmat, asker ve zahire sevkıyatı yapıldı. Lala Mustafa Paşa bu gelişmeler üzerine karargahını

⁸⁶ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 81; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 46.

⁸⁷ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 83; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 47; Asafi, *Aynı Eser*, s. 171 – 173.

⁸⁸ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 84; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 47.

⁸⁹ Ebubekir bin Abdullah, *Aynı Eser*, s. 85; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 48.

Erzurum'dan Kars'a nakletti (Evahir – i Cemaziyelevvel 987 / 25 Temmuz 1579).⁹⁰ Merkezi yönetimin beklentisi Serdar'ın hızla şırvan'a, Osman Paşa'ya ulaşması ve oradaki birliklerle şark seferinin tamamlanmasıydı. Lala Mustafa üç ayını Kars kalesini inşa ve tamir etmekle geçirdi. Serdar, yazı bu şekilde geçirmiş, güz soğukları başlamıştı. Artık Demirkapı cephesine ulaşması imkanı kalmamıştı.⁹¹

Osmanlı merkezi yönetimi Lala Mustafa Paşa'nın Kars üzerinden Osman Paşa'ya ulaşmasını emrederken, Kırım hanı Mehmet Giray'ın da Osman Paşa'nın yardımına koşmasını istemişti. Mehmed Giray Han Evahir – i şaban 987 / 21 Ekim 1579'da kırk bin mikdârı Tatar askerıyla Demirkapı'ya ulaştı.⁹² İnan kaynağı, Mehmet Giray'ın yanında Gazi Giray, Safa Giray ve Saadet Giray olduğunu belirtir. Mehmed Giray'ın, öldürölmüş olan Adil Giray'ın intikamını almak amacıyla olduğunu ekler.⁹³

Kırım hanı Demirkapı'ya vardığında Osman Paşa atından inip merhaba etmek istedi, han buna izin vermeksizin at üzerinde musafaha ederek konağa vardılar. Osman Paşa Kırım birliğine üst düzey bir ziyafet verdi. Osman Paşa, han ve oğullarına Padişah tarafından verilmiş cevherli kılıçlar, kıymeti yüksek hılatler, mükemmel atlar hediye etti. Alt düzey Tatarlara da sayısız ihsanlar verdi. Özdemiroğlu ile Kırım hanı Mehmet Giray arasında tam ahenk mevcut idi. Karşılıklı pişkeş, hediye sunumu üst düzeyde cereyan etti. Özdemiroğlu, Han'ın oğluna “oğlum” diyecek kadar Kırım hanı ile yakın ve samimi idi. Osman Paşa Mustafa Paşa'nın varmasını beklediği halde Kırım hanı daha gerçekçi düşünerek serdarın değerli zamanları kale inşasıyla harcadığını, sefer mevsiminin geçtiğini, fazla ümit var olmaması gerektiğini hatırlattı.⁹⁴

⁹⁰ Tarih – i Osman Paşa, s. 50. Rahimizade'ye göre Kars'a varış Cemaziyelevvel'in başlarıdır. Bkz. Rahimizade, *Zafernâme*, v. 44b.

⁹¹ *Tarih – i Osman Paşa*, s. 51.

⁹² Peçeви, *Peçeви Tarihi II*, s. 55; *Tarih – i Osman Paşa*, s. 51. Bu rakam bizce makuldür. Rahimizade Kırım hanının 80 bin kişilik kuvvetle geldiğini bildirir ki mübalağalıdır Bkz. Rahimizade, *Zafernâme*, v. 41a; şecaatname'de de söz konusu rakam 40 bin olarak verilir. Bkz. Asafi, *Aynı Eser*, s. 84.

⁹³ İskender Bey Münşi, *Aynı Eser*, s. 507.

⁹⁴ Rahimizade, *Zafername*, v. 41a; Asafi, *Aynı Eser*, s. 197; Ebubekir bin Abdullah, s.96; *Tarih – i Osman Paşa*, s.52, 53.

Bu diyara gelinmişken, elimizden geleni yapalım, Gence, Karabağ vilayetlerini vurup talan edip mamurelerin viran edelim, mahbub ve mahbubesini esir edelim, mal ve servetini alıp ganimetle dönelim dedi. 11 Ramazan 987 / 1 Kasım 1579’da Osmanlı ve Kırım birliklerinin katıldığı yağma seferi düzenlendi. Söz konusu hareketin hedefi, “Hz. Adem’den beri Hz. Hamza hariç kimse Elbruz Dağı’na girip hüküm sürmemiştir. İran şahları bile yüz elli binden fazla ordularıyla gelip mağlup ve hayal kırıklıklarıyla geri dönmüşlerdir. Şimdi Rumiler de aynı akıbete mahkumdur diye düşünen ve hareket eden Taberistan, Kaytak ve Kıpçakiler” idi.⁹⁵

Gazi Giray ve Osmanlı topçu birlikleri eşliğinde yapılan yağma seferinde tüm güçleriyle karşı koyan yerli güçler tarumar edildi, evleri barkları yakılıp yıkıldı, asker bol ganimetle Demirkapı’ya döndü. Kırım birliklerinin gücünü fark eden yerli hakimler, ihtiyarlar Osman Paşa’ya elçiler gönderip af dilediler, Osmanlı hakimiyetine bir daha başkaldırmama sözü verdiler.⁹⁶

Osman Paşa, Osmanlı yönetiminin kılıç zoruyla boyun eğdirdiği Efrenc, Beç, Alman ve sair halktan aldığı cizye vergisinin onlar için de geçerli olduğunu, bunu ödedikleri takdirde himaye altına alınacaklarını bildirdi. Yerli halkın hakimleri Osmanlı yönetiminin temel esaslarını kabul edip boyun eğdiklerini bildirdiler. Bu suretle Şirvan, Demirkapı, Dağıstan ve civarında Osmanlı egemenliği ilk kez sağlam bir anlaşma akdi içine alınmış oldu.⁹⁷

Kırım ve Osmanlı ordusu bu savaşlarda çok ganimet topladı. Özdemiroğlu kendi payına düşen ganimet malını, zaferlerinin temel kaynağı olan Kırım birliklerine dağıttı. Savaşta edindiği servetini yine savaşın kahramanlarına bahşetti. Şemahi’yi elinde tutan Mehmed Han tayin edilen Tatar birliği tarafından gizlice basılarak katledildi. Özdemiroğlu, Badku Şehri’ne hakim olan Han Ali ile Maksud Sultan’ı adamlarıyla birlikte ele geçirdi.⁹⁸ Osmanlı – Kırım birlikleri Muhammed Han’a bağlı Kızılbaşları cezalandırdıktan sonra Şabaran, Şemahi ve Eres kasabalarını ele geçirip oralara muhafaza birlikleri ve yöneticiler

⁹⁵ Rahimizade, *Zafername*, v. 41b – 42a.

⁹⁶ Rahimizade, *Zafername*, v.43a.

⁹⁷ Rahimizade, *Zafername*, v. 43b.

⁹⁸ Asafi, *Aynı Eser*, 197- 199.

koydular. Eres kasabası şehri terk eden İraniılar tarafından tamamen harap edilmiş şekilde bulundu (Ramazan 987 / Kasım 1579).⁹⁹

Osman Paşa'nın şirvan'da bir Kez Daha Yalnız Kalışı

Lala Mustafa Paşa'nın şirvan'a yönelmek yerine tekrar Erzurum'a dönmesi (Kasım 1579) Osman Paşa ve Kırım hanı nezdinde hayal kırıklığı yarattı. Bu sırada Tatar birlikleri İran üzerinde yıpratıcı yağma hareketlerini sürdürüyordu. Zegem, Dızak, Verende, Arazbar, Halu memleketlerini yağma ve talan ettiler. Kızılbaşlarla meskûn bölge halkının acımaksızın katledildiği belirtilir.¹⁰⁰ Lala Mustafa Paşa stratejisini şirvan üzerine değil merkezdeki gelişmelere göre planladığı genel kabul görmüştür. Gözü sadrazamlıkta olan Lala, Sokullu'nun ölümüyle başlayan yeni iç siyaseti izliyor, her halükârda sadrazamlığı hedefliyordu. Lala Mustafa Paşa şirvan cephesinin adeta kaldırılmasından yana idi. Bu husus onu Erzurum ve Kars'ta bulunmaya adeta mahkûm etmişti.¹⁰¹

Mehmet Giray ile Osman Paşa arasında tam uyum hali mevcut olup, Kırım birliklerinin şirvan'da serbest hareketlerine karşı çıkılmaması halinde şirvan'dan ayrılmayacakları anlaşılmaktadır. Buna en önemli delil Mehmet Giray'ın Kazvin ve civarını yağmalama ve zapt etme teklifidir. Özdemiroğlu ile Kırım hanı kendi aralarında anlaşarak Kazvin'i fethetmek için sabık serdar vezir Mustafa Paşa'dan izin istediler. Mustafa Paşa Kars kalesinin inşa ve onarım meselesini bahane ederek Özdemiroğlu'nu Kazvin'e yürümekten menetti.¹⁰²

Tatar hanı sahrada divan kurup sultanlarıyla keneş yaptı. Kırım hanı ve maiyeti söz konusu keneşde, Lala Mustafa Paşa'nın Kazvin'in fethini menetmesini kabul edilemez buldu. Osmanlı merkezi kumandasına karşı restleşmeye yönelen Tatar üst mevki kumandanları hanlarına bağlılık yemini ettiler.¹⁰³

Bu hadise, Osmanlı – Kırım ittifakının sadece şirvan cephesinde ilk kez büyük bir yara almasıyla sınırlı kalmayacak, Mehmet Giray'ın Kırım'a çekilmesinden sonra Osmanlı – Merkezi yönetimi ile köprülerin

⁹⁹ *Tarih – i Osman Paşa*, s. 53.

¹⁰⁰ *Tarih – i Osman Paşa*, s. 54.

¹⁰¹ Turan, *Aynı Makale*, s. 590.

¹⁰² Asafi, *Aynı Eser*, s. 203.

¹⁰³ Asafi, *Aynı Eser* s. 205.

yıkılmasına, Mehmet Giray'ın azledilmesine yol açacak; Mehmet Giray ve yakınlarının yarattığı iç muhalefet bir sonraki yüzyıla intikal ederek Kırım'ın aşama aşama Osmanlı'dan uzaklaşmasına ve zayıflamasına yol açacaktır. Kırım'da bir tarafın Osmanlı merkezi hükümetinin tayin ettiği Osmanlı hükümetine mutlak şekilde bağlı, bir tarafın ise radikal şekilde karşıt olmak üzere iki cenahın oluşmasının ilk safhası bu şekilde başlamıştır.

Osman Paşa şüphesiz Osmanlı merkezi idaresinin emrinde hareket etmek zorunda idi. Kırım hanının bu tepkisel tavrına olumlu cevap vermek istese de bunu yapmaya yetkisi yoktu. Kazvin seferine nazik dille red cevabı vermesi üzerine Kırım ordu iradesi ile Osmanlılar arasındaki çatlak kesinleşti. Kırım hanı, ordusu ile Şirvan cephesinden ayrıldı ve Kırım'a geri döndü.¹⁰⁴ Osman Paşa Kırım hanına Osmanlı ordusuyla birlikte Şirvan'da kalmasını sağlamak için tüm girişimleri yaptı. Kırım hanı bu çabalara olumsuz cevap verdi. Oğlu Saâdet Giray ve kardeşi Gazi Giray'ı iki bin askerle Şirvan'da bırakarak Kırım'a döndü.¹⁰⁵

Kırım hanının ordusuyla cepheden ayrılması Şirvan cephesinde büyük hasar meydana getirdi. Osmanlı ordusunda da derin bozulmalar oldu. Ordudan ayrılan birkaç bin asker Erzurum tarafına firar ettiler. Orduda baş gösteren umumi görüş ayrılıkları iç çatışmaya yol açtı. İç kargaşa ile birbirini kıran ordu içinde ciddi kayıplar yaşandı. Osmanlı ordusu Osman Paşa tarafından güçlkle yatıştırılabildi.¹⁰⁶

Şirvan Cephesinde İnan Üstünlüğü

Kırım hanının Şirvan cephesinden ayrıldığı haberi yayılınca İran tarafı saldırıya geçti. Pire Han isimli İranlı kumandan kırk bin askerle saldırdı. Kırım hanının oğlu firar etti. Hanın kardeşi ve oğlu da Şirvan cephesinde disiplini elden bırakarak zevk u safaya yöneldiler. Osmanlı merkezi

¹⁰⁴ Asafi, *Aynı Eser* s. 209; Tarih – *i Osman Paşa*, s. 54.

¹⁰⁵ Asafi, *Aynı Eser*, s. 218, 219. Mehmet Giray Han'ın Şirvan'dan ayrılmasıyla ilgili kaynaklarda kesin bilgi yoktur. Lala Mustafa Paşa'nın Kasım 1579'da (Tarih – *i Osman Paşa*, s. 54) Erzurum'a çekilişinin doğurduğu hayal kırıklığı üzerine Han cepheyi terk etme kararı almıştı. Kasım 1579 tarihinden sonra birkaç hareket daha yapılmış, Kazvin üzerine yapılması planlanan saldırı üzerinde anlaşmazlık olunca han çekilmişti. Bu bakımdan Han'ın ayrılışını Aralık 1579 ile Ocak 1580 arasında, kuvvetli ihtimalle Ocak – Şubat 1580'de düşünmek yanlış olmayacaktır.

¹⁰⁶ Asafi, *Aynı Eser*, s. 210 – 213 – 214.

yönetimi Musli Çavuş'u göndererek Saadet Giray'a nasihat etti. Saadet Giray nasihati dinlemek şöyle dursun, Osmanlı merkezi hükümetinin iradesini ileten Musli Çavuş'a ağır hakaret etti, ok ve kılıç ile atını üzerine sürdü.¹⁰⁷ Musli Çavuş'a ilaveten Osman Paşa da Saadet Giray'a elinden gelen tüm nasihati yaptı. Hanzadenin nasihat dinlemeye niyeti yoktu. Babası gibi kendisine bağlı askerle birlikte şırvan cephesinden ayrılarak Kırım'a döndü. Saadet Giray'ın ayrılmasından sonra şırvan cephesinde kalan Kırım birliğinin kumandası hanın kardeşi Gazi Giray'a devredildi. Gazi Giray, Osmanlı ile birlikte Güre şehrini vurdu.¹⁰⁸ Osman Paşa'nın İran ile yaptığı savaşlarda Kırım birliği hala çok önemli rol oynuyordu. Gazi Giray, Osman Paşa'nın temel dayanağı olmuştu.

İran şahı, şırvan hanlığını Bikir Han'a verdi. Bikir Han on beş bin askerle Kür nehrini geçerek şırvan'a girdi. Osman Paşa Kızılbaş saldıralarının olacağını haber aldıktan sonra bunları göğüslemek için Bürhanoğlu Ebubekir Mirza'yı yoldaş ederek Gazi Giray Sultan'ı görevlendirdi. Kırım birlikleri ile dağlılardan toplanan askerlerin kumandanı Ebubekir Mirza İran askerleriyle şiddetli savaşlar yaptılar. Ebubekir Mirza İran tarafının sayıca büyük üstünlük sahibi olduğu ve mağlubiyetin kaçınılmaz olduğunu anlayınca firar etti. Sayıca çok az askerle İran karşısında tek başına kalan Gazi Giray Sultan İranlılarla kahramanca savaştı ve esir düştü.¹⁰⁹

Gazi Giray'ın esir olmasından sonra Osman Paşa'nın şırvan'daki temel direği yıkılmış oluyordu. Bunun farkında olan İranlılar şırvan'ı toplu istilaya yöneldiler. Her nahiye ve yerleşim yerine biner kişilik kuvvetler tayin ederek şırvan'ı istila ettiler. Osman Paşa bu hal karşısında çaresiz kaldı. İran'ın şırvan'ı istilası şırvan'daki yerleşim dokusunu alt üst etti. Aileler istila karşısında korunmak için dağlık alanlara çekildiler. Tarım hayatı söndü, üretim tümüyle durdu. Yapılan üretim de İranlı istilacılar tarafından yağmalandı. Osmanlı ordusunun idamesi için gerekli şartlar ortadan kalktı. Askerlere ulufe ve maaş verme imkanı yok oldu.¹¹⁰

Osman Paşa'nın harp ile dolu hayatında geçirdiği en zor zaman dilimi bu olmalıdır. İran'ın üstünlük kurduğu bir yıllık zaman zarfında askeri

¹⁰⁷ Asafi, *Aynı Eser*, s. 222 – 224.

¹⁰⁸ Asafi, *Aynı Eser*, s. 226 – 227.

¹⁰⁹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 265 – 272.

¹¹⁰ Asafi, *Aynı Eser*, s. 278 – 279.

kumanda edecek yetenekli kumandan da kalmamıştı. İran istilasını göğüslemek üzere Asafi Bey'in yanına sancak beyi Kaykı Bey'i koşarak Kabale isimli kaleyi tutmak için görevlendirdi.¹¹¹ Asafi bey Kabale şehrine girdi. Bunu haber alan Kızılbaş dört beş bin asker ve tüfenkçi ile kaleyi kuşattı. 18 gün kesintisiz savaş oldu.¹¹²

Gassânî sancak beyi bu savaşlarda esir edildi. İranlılar Gassani sancak beyinin eline bir sahte mektup verip onu serbest bıraktılar. Kale halkına da barışçı davrandılar. Mektupta, padişahın Gassani sancak beyine mektup yazarak barış yapılması emrini verdiği, İran tarafının da buna razı olduğu belirtiliyordu. Bunu okuyan yeniçeriler, *"Padişahımız ile Şah sulh eylemişler. İmdi şimdiden sonra cenk itmeziz. Kal'adan çıkalım gidelim deyu ikdam eylediler."*¹¹³ Asafi bunun bir yanıltma taktiği olduğunu derhal fark ederek nasihatlerle yeniçerileri ikna etti. Osmanlı tarafı oyuna gelmedi. İran tarafı bu oyunu sonuna kadar oynamaya devam etti. Elllerine Mushaf alan İranlılar kale önlerine gelerek yemin ettiler. Yeniçerileri inandırmak için türlü oyunlar oynadılar. Asafi'nin Kabale savunmasında yardımcı olarak tek adamı olan Kaykı Bey dahil yeniçeriler İranlıların Mushafli taktiklerine inanarak Asafi'yi terk ettiler. Asafi, yetersiz sayıda muhafızı ile tüm gücüyle mücadele etmesine rağmen esir olmaktan kurtulamadı.¹¹⁴

Merkezi Yönetimde Ortaya Çıkan Değişmeler ve Şirvan Cephesine Etkileri

21 Şaban 987 / 13 Ekim 1579 tarihinde Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa bir suikast ile öldürüldü. Sadrazamlığa Ahmet Paşa atandı (22 Şaban 987 / 14 Ekim 1579).¹¹⁵ Ahmet Paşa'nın atanması mevcut konjonktür açısından en beklenmedik bir vaka idi. Sadrazamlığa atanması en uygun görülen şahıslar Lala Mustafa ve Koca Sinan paşalar idi.

Lala Mustafa Paşa Erzurum'a döndükten hemen sonra azledilerek İstanbul'a çağırıldı. İkinci Şemahı mağlubiyeti, Kaytas Paşa'nın şehid olması, Adil Giray'ın esir düşmesi, Sinan Paşa tarafının eline koz veren

¹¹¹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 280.

¹¹² Asafi, *Aynı Eser*, s. 284.

¹¹³ Asafi, *Aynı Eser*, s. 288 – 289.

¹¹⁴ Asafi, *Aynı Eser*, s. 293 – 298.

¹¹⁵ Selânikî, *Tarih-i Selânikî I*, s. 125.

olaylardır. Lala Mustafa verilen görevi icra etmek yerine vakit geçirmeyi yeğlemişti. Selaniki bu durumun padişah nezdinde infial yarattığını belirtir.¹¹⁶ Padişah şark cephesine yeni kuvvetler gönderme emri verdi. Serdarlığa Koca Sinan Paşa atandı (19 Zilka'de 987 / 7 Ocak 1580).¹¹⁷ Sinan Paşa 10 Rebiyülevvel 988 / 25 Nisan 1580'de Üsküdar'dan hareket etti.¹¹⁸

İki gün sonra Sadrazam Ahmet Paşa'nın vefatı üzerine sadrazamlık resmi olarak değil, fiili olarak Lala Mustafa Paşa tarafından yürütüldü. Bu aşamada Siyavuş Paşa da devlet işlerine nezaret etti. 18 Cemaziyelahir 988 / 31 Temmuz 1580'de sadrazamlık mührünün şirvan cephesindeki Sinan Paşa'ya gönderilmesiyle kargaşa sona erdi.¹¹⁹ Sadrazamlık mührünün Sinan Paşa'ya verilmesinden kısa süre sonra Lala Mustafa Paşa vefat etti (25 Recep 988 / 5 Eylül 1580).¹²⁰ Sinan Paşa 4 Recep 988 / 15 Ağustos 1580'de Tiflis'e doğru ilerleme halinde olduğu sırada Kapıcı Kethüdası Yemişçi Hasan Ağa sadrazamlık mührünü ve İstanbul'a dönme emrini havi mektubu kendisine ulaştırdı.¹²¹

Merkezi hükümetteki değişmeler Osman Paşa için her bakımdan menfi niteliktedir. Sinan Paşa'nın sadrazam olması onun için en yıkıcı faktör olmalıdır; zira, hayatının her devresinde onunla bir şekilde yolları keşişmiş, her defasında ihtilaf yaşanmıştır. şimdi de ihtilaf yaşanması kaçınılmaz olacaktır.

10 Zilkade 990 / 6 Aralık 1582'de Sadrazam Sinan Paşa azledildi. Sadrazamlık Siyavuş Paşa'ya verildi. Selaniki bu azlin sebebi hakkında en ufak bir imada bulunmaz. Basit bir vaka gibi nakleder.¹²² Ali, Seyyid Lokman gibi diğer çağdaş tarihçilerde de bu azlin nedeni sorgulanmamıştır. Hasan Beyzade, şirvan cephesinde bir netice alınamaması üzerine İran'la itibarlı bir etrafında oluşan iç politik yapıyı

¹¹⁶ Selânikî, *Tarih-i Selânikî I*, s. 126.

¹¹⁷ Ali, *Nusret-nâme*, s. 328.

¹¹⁸ *Tarih – i Osman Paşa*, s. 55.

¹¹⁹ Ahmet Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri 1520 – 1596*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 69.

¹²⁰ Ali, *Nusret-nâme*, s. 338.

¹²¹ Önal, *Aynı Eser*, s. 68; Selaniki, *Tarih-i Selânikî I*, s. 129.

¹²² Selaniki, *Tarih-i Selânikî I*, s. 136 – 137.

aşarak bir icraat gerçekleştirebilirdi. Harem iç siyasette belirleyici faktördü.¹²³

Osman Paşa şiddetli iktidar rekabetinin doğurduğu iç kargaşa nedeniyle merkezden gerekli yardımı alamadı. Zilhicce 990 / Aralık 1582 tarihlerinde Gürcistan'da işler Osmanlı aleyhine döndü. Çıldır beylerbeyi Menuçehr Mustafa Paşa mürted oldu. Gürcü kuvvetleri Tiflis'e giden kul mevacibini yağmaladı.¹²⁴

3 Zilhicce 990 / 29 Aralık 1582' de Ferhat Paşa Şark seferine görevlendirildi.¹²⁵ Osman Paşa'nın kethüdalığından yükselen Ferhat Paşa kumandasında gönderilen birliğin görevi Şirvan cephesinde üst düzeye çıkmış olan hazine ihtiyacının karşılanması idi. Ferhat Paşa ve birliği Rus saldırılarını göğüsleyerek zor şartlar içinde cepheye hazineyi ulaştırıp Osman Paşa'ya teslim ettikten sonra Kefe'ye döndüler.¹²⁶

Şirvan Cephesinin Takviye Edilmesi

Şehzade Mehmed'in 990 / 1582 senesinde icra edilen sünnet düğününün ardından Demirkapı'da bulunan Özdemiroğlu'na kapsamlı bir yardım organizasyonu yapıldı. Rumeli ve Anadolu eyaletlerinden pek çok sancak beyinin kumandasında sipahiler, 1500 yeniçeri, zahire, mühimmat ve hazine Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa kumandasında Demirkapı'ya sevk edildi.¹²⁷ Osmanlı merkezi yönetimi Rumeli eyaletlerinden giden işeyi Kefe, Anadolu'dan yapılan nakliyatı ise Erzurum – Kars üzerinden organize etti. Yardım birliği 24 Kasım 1582'de Şirvan'a ulaştı.¹²⁸

Bu aşamada Şirvan İranlılar tarafından istila edildi. Buna karşı Kefe beylerbeyi Cafer Paşa Şirvan savunması için gönderildi.¹²⁹ Cafer Paşa kumandasındaki birlik Demirkapı'ya yaklaşınca Osman Paşa'ya müjdeciler gönderildi. Osman Paşa müjdecileri törenle karşıladı. Bunlar

¹²³ Önal, *Aynı Eser*, s. 75.

¹²⁴ Selaniki, *Tarih-i Selânikî I*, s. 138.

¹²⁵ Selaniki, *Tarih-i Selânikî I*, s. 139.

¹²⁶ Ali, *Kühü'l-ahbar III*, s. 418.

¹²⁷ Selaniki, *Tarih-i Selânikî I*, s. 132; Ali, *Kühü'l-ahbar III*, s. 403.

¹²⁸ Şark Seferinin bu aşamadaki işe organizasyonu ile ilgili teferruatlı arşiv kayıtları için bkz. Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475 – 1600)*, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2014, s. 138 vd; Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 190 – 191.

¹²⁹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 317.

şüpheşiz askere moral verme ve cephedeki iyice sarsılmış olan psikolojik vaziyetin düzeltilmesi amacına yönelik idi.¹³⁰

Niyazabad Bozgunu (2 Rebiülahır 991 / 25 Nisan 1583)

Gence hakimi İmam Kulu Han, ilk baharda Aleksandır Han ile ittifak ederek Osman Paşa ile savaşmak için hazırlık yaptığı ve şirvan'a geldiği öğrenildi.¹³¹ İmam Kulu ve müttetikleri elli bin kişilik kuvvetle Kür nehrini geçerek şemahı'da mevzilendi. Osmanlılar nehri geçirmemek için uğraştıllarsa da başarılı olamadılar. İmam Kulu, Salişli Mehdi Kulu isimli sultanı karavul tayin edip on bin kişilik kuvvetle ileri karakol göreviyle gönderdi.¹³²

Muskur'da kışlayan Rumeli beylerinin serdari olan Silistre sancak beyi Yakub Bey şapurana şehri yakınındaki Niyazabad ovasında İnan ordusunun karavullarını karşılamak üzere mevzilendi.¹³³ Bunu haber alan Osman Paşa üzerlerine varmamalarını emretti. Asker Osman Paşa'nın bu tedbirine itaat etmedi. Kaleden çıkmaz, düşman karşısına çıkmaktan korkar, yetmezmiş gibi bizi de alıkoyar diyerek kendi bildikleri üzere hareket ettiler.¹³⁴ Eski Köstendil beyi Yakub Bey bütün Rumeli beylerini yanına alarak İnan karavul birliğinin karşısına çıktı. Niyazabad'da büyük bir cenk oldu.¹³⁵ Rumeli birlikleri İnan öncü birliği ile yaptıkları ilk savaşı açık şekilde kazanmak üzere iken yardıma gelen İnan birliği savaşın yönünü değiştirdi. Osmanlılar mağlup oldular. Yakub Bey şehit düştü.¹³⁶ Osmanlı ordusu içinde yer alan ve İnan ile gizlice anlaşmış olan Dobrucalılar Yakub Bey'in şehadeti ve umumi zaafiyeti İmam Kulu'na bildirerek durumu değerlendirmesini istediler.¹³⁷

Osman Paşa'nın tedbirine karşı gelmenin bedeli de bu şekilde ödenmiş oldu. İnan ordusunun elinden canlarını kurtararak, Derbent'e varmayı başarabilen Osmanlılar, Osman Paşa'nın hücum hazırlığı içinde

¹³⁰ Asafi, *Aynı Eser*, s. 320.

¹³¹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 322.

¹³² Asafi, *Aynı Eser*, s. 324.

¹³³ Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 406.

¹³⁴ Asafi, *Aynı Eser*, s. 325.

¹³⁵ Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 404; Asafi, *Aynı Eser*, s. 326.

¹³⁶ Asafi, *Aynı Eser*, s. 329.

¹³⁷ Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 405.

olduğuna şahit oldular.¹³⁸ Niyazabad mağlubiyetinden ders alan Osmanlılar can ve başarılarıyla Osman Paşa'nın yolunda olduklarını ilan edip savaşa hazırlandılar¹³⁹

Meşale Savaşı (18 – 21 Rebiülahir 991 / 11 – 14 Mayıs 1583)¹⁴⁰

Osmanlı ordusu tedbirsiz yapılan savaşta ağır yara almış, cepheden dönenlerde savaşacak hal kalmamıştı. Tamamına yakını uzuv kaybına uğramış veya yaralanmıştı. Bu duruma razı olmak İran'ın psikolojik üstünlük kurmasına yol açacaktı. Osman Paşa derhal karşı атаğa kalktı. Eski silahdar ağası, şimdi sipahiler ağalığından mazul Ali Ağa'yı karşı atak için görevlendirdi.¹⁴¹

Osmanlı ordusu açık hezimet sonrasında hızla toparlandı. Osman Paşa'nın otağını kale dışında kurmasıyla umumi bir coşku hasıl oldu.

¹³⁸ Asafi, *Aynı Eser*, s. 332.

¹³⁹ Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 406.

¹⁴⁰ Osman Paşa 6 Rebiülahir 991 / 29 Nisan 1583, ruz -ı şenbih (cumartesi) tarihinde Demirkapı yakınında otağını kurdu. Birkaç gün burada şenlikler yapıldı, ordu psikolojik bakımdan savaşa hazırlandı. Ayın onuncu gününde, (yevmü'l- isneyn- pazartesi) Demirkapı yakınından hareket etti. Üçüncü günü Ruyazi nehri kenarında konakladılar. Beşinci gün Samur nehri kenarına geldiler ve Başdepe mahalline kondular. Yedinci gün Kızılbaş askeri alayları görüldü. Muhtemelen Samur nehrinin bir kolu kenarında muharebe düzeni aldılar. İki taraf grup vaktinden sabaha kadar savaş vaziyetinde tetikte kaldı. Sabah namazı eda edildi. İmam Kulu Osman Paşa'nın karşısında idi. Sabahtan öğlene kadar şiddetli savaş oldu. "Tarafeynden meş'aleler yanub yatsu vaktine dek ceng olundu. Hatta ol gice ki rezm ü ahenge Meş 'ale Savaşı nâm konuldu." Bkz. Ali, *Kühü'l - ahbâr III*, s. 409. Ayın onundan sonraki günleri 10+...olarak düşünmek gerekir. Buna göre 10 rebiülahirden sonra 13 Rebiülahir'de Ruyazi nehri kenarına gelinmiş, 15 Rebiülahir'de Samur nehri kenarında Başdepe'de konaklanmıştır. 17 Rebiülahir'de savaş vaziyeti alınmış, 18 Rebiülahir sabah namazından itibaren savaş başlamış ve üç gün sürmüştür. Yani, 21 Rebiülahir'de tamamlanmıştır. Böylece Şemahı muharebesi 18 – 21 Rebiülahir 991 / 11 – 114 Mayıs 1583'te cereyan etmiştir. Bu tarihlere göre başlangıç günü Çarşamba, bitiş günü Cumartesidir. Ali bitiş günüyle ilgili ifadelerinde "yevmü'l ehadi" (Pazar) gününü belirtmektedir bkz. belirtilen yer. Savaşın 8 Mayıs'da başladığı hususunda bkz. Eravcı, *Özdemiroğlu Osman Paşa*, s. 121. Allahverdi'ye göre ise savaş 9 Mayıs'da olmuştur Bkz. Allahverdi, *Aynı Eser*, s. 211. Asafi'de hem muharebe alanı hem de tarih farklıdır. O'na göre Osman Paşa Argu (diğer adı Palas) vilayetinde İmam Kulu ile savaş tertibatı aldı. Savaş üç gün gece ve gündüz şiddetli şekilde devam etti. Osman Paşa İmam Kulu'nu kesin şekilde mağlup etti. Çarşamba günü İranlılar muharebeyi terk ettiler. Bkz. Asafi, *Aynı Eser*, s. 351. Konu İran kaynaklarından araştırılmaya muhtaçtır.

¹⁴¹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 334.

Osmanlılar yeniden İnan karşısına çıkmak için hazırlandılar.¹⁴² Osman Paşa'nın etrafında kenetlenen Osmanlı ordusu 6 Rebiülahir 991 / 29 Nisan 1583 tarihinde Demirkapı yakınında sefer vaziyeti aldı ve burada birkaç gün geçirdi.¹⁴³ İmam Kulu kumandasında İnan ordusu Levendoğlu Aleksandır Han ile takviye edilmiş ordusu ile savaşa hazırđı. İnan tarafı ezici üstünlük sahibi olduğunu düşünüyor, Osmanlılara name göndererek isteklerinin kabul edilmesi halinde savaştan vazgeçileceğini bildiriyordu.¹⁴⁴

Osman Paşa İnan'ın üstünlüğünün kabulü anlamına gelecek talepleri kesin dille reddederek savaş tertibatı aldı.¹⁴⁵ Üç gün boyunca şiddetli şekilde cereyan eden savaşta Osmanlılar galip geldi. İmam Kulu firar ettikten sonra Osmanlı ordusu İnan arazisini yağmaladı. Büyük çaplı ganimet aldı.¹⁴⁶ Osman Paşa bu galibiyeti değerlendirdi. İnan'ın bozgun halinde olmasından yararlanarak şemahı Kalesi'ni tamir ettirdi.¹⁴⁷

Osman Paşa'ya Kırım Gailisini Halletmek Görevi Verilmesi

İnan cephesinde üstünlüğün yeniden Osmanlı'ya geçtiği ve İnan'ın püskürtüldüğü aşamada Osman Paşa şirvan cephesinden ani bir şekilde merkeze çağrılır. Merkeze çağrılış sebebinin Kırım meselesi olduğu anlaşılmaktadır. Kırım meselesi bittikten sonra kısa müddetle merkezde kalacak, yeniden nükseden Kırım meselesini halletmek görevi tekrar ona verilecek, meselenin yatışması üzerine sadrazamlığa terfi ettirilerek Tebriz seferine yürümesi emredilecektir.

Altı – yedi yıldan beri Demirkapı'da İnan ile savaşan, fethedilen şirvan vilayetlerini geri almak için tüm gücünü seferber eden, İnan'ı her defasında yenilgiye uğratan Osman Paşa merkezden aldığı ani bir emirle şirvan cephesini vezir Cafer Paşa'ya emanet ederek Demirkapı'dan Kefe'ye, oradan İstanbul'a vardı¹⁴⁸

¹⁴² Asafi, *Aynı Eser*, s. 337.

¹⁴³ Ali, *Künhü'l ahbar III*, s. 406.

¹⁴⁴ Asafi, *Aynı Eser*, s. 338 – 339.

¹⁴⁵ Asafi, *Aynı Eser*, s. 341.

¹⁴⁶ Asafi, *Aynı Eser*, s. 359.

¹⁴⁷ Asafi, *Aynı Eser*, s. 362.

¹⁴⁸ Selaniki, *Tarih-i Selaniki I*, s. 143; Asafi, *Aynı Eser*, s. 365.

Ali bu aşamayı şu şekilde nakleder: Osman Paşa İmam Kulu ile yaptığı Meşale Savaşı'nı kesin olarak kazanıp İran ordusunun hazinesine el koydu. Ordusunu Kuban nahiyesi kenarında on gün istirahat ettirdi, yüklü miktarda ganimeti gazilere paylaştırıp ordunun moralini yükseltti. Söz konusu mahalle yakın nüfusun beyleri, galibiyet öncesinde İmam Kulu ile anlaşmış idiler. Buralarda bulunanların bir kısmı yakalanıp kılıçtan geçirildi. İran'a meyilli olan Gürcü beyleri itaat altına alındı. Levendoğlu'na ve etraftaki beylere zafer-nameler gönderildi, İran ordusundan alınan kelleler sayıldı, 7500 Kızılbaş kellesi tespit edildi. Karargah haricinde de 3000'den fazla ceset olduğu kayıt edilmiş idi. Orduda yararlık gösterenlerin terakkileri yapıldı. Kuban nahiyesinden hareket edilip Şaburan şehri karşısında biraz istirahat edildi. Oradan Şemahi şehrine varıldı (12 Cemaziyel evvel 991 / 3 Haziran 1583). Şemahi kalesinin yapılmasına girildi. Kalenin yapımı 45 günde tamamlandı.¹⁴⁹

28 Şa'bân 991 / 16 Eylül 1583'te Şemahi'den göçüldü. Osman Paşa bir miktar asker ile Bakü kalesi karşısında bulunan Neft madenlerine gitti, oraları seyretti. Oradan Demirkapı'ya geldi, bayramı orada geçirdi. Cafer Paşa'yı yerine kaim makam kılıp emrindeki tüm askerleri onun emrine verdi. Bir bayramdan sonra ikinci bayramı da idrak edip Deşt – i Kıpçak vadilerinden vatanına yöneldi (4 Şevval 991 / 21 Ekim 1583). İncesu, Şemhal, Koyun Suyu, Kanlı Sevinç Suyu'na geldiler. Bu civarda Rus taifesi ile karşılaştılar ve savaştılar¹⁵⁰ Asafi 'ye göre Ruslarla savaş üç gün boyunca şiddetli şekilde sürmüştü.¹⁵¹

Rusların firar etmesinden sonra yollarına devam eden Osman Paşa ve maiyeti Türk (Terek?) şehri kenarında Türk? Suyu'nu zorlukla geçtiler, Oradan Başdepe mevki, Kopan Nehri kıyısından yollarına devam ettiler. Ruslar çekilme aşamasında otları yaktıklarından ötürü hayvanların beslenmesinde hayli zorluklarla karşılaştılar.¹⁵² Terek Irmağı yakasında yaşayan Kabartaylar Osman Paşa'yı coşkun sevgiyle karşıladılar, tabiiyet arz ettiler.¹⁵³

¹⁴⁹ Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 413 – 414.

¹⁵⁰ Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 415 – 416.

¹⁵¹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 368-377.

¹⁵² Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 418.

¹⁵³ Asafi, *Aynı Eser*, s.378.

Aynı bölgede şıvan gazilerinin mevaciplerini getiren, Osman Paşa'nın eski kethüdası, şimdi şemahi beylerbeyi Ferhat Paşa ile karşılaştılar. Rus saldırıları karşısında hazineyi koruma telaşı içinde bekleyen Ferhat Paşa'nın Osman Paşa ile karşılaşması büyük sevinç yarattı.¹⁵⁴ Osman Paşa kendisine teslim edilen hazinenin belirlenen amaçla dağıtılması için Ferhat Paşa'ya emanet etti. Hazineyi şıvan'a ulaştırmakla görevli birlik görevini yerine getirdikten sonra Kefe'ye dönecektir.¹⁵⁵ Osman Paşa ve maiyeti Kefe istikametinde yollarına devam ettiler. Askerin bir kısmı soğuktan dondu. Kuban Suyu kenarında çıkan fırtınada hayli kayıp verdiler. Kuban ağzından Temrük, Taman, Kerş üzerinden Kefe'ye vardılar.¹⁵⁶

Osman Paşa'nın aniden Kefe üzerinden merkeze çağrılışı ve bu dönüş sırasında yaşanan olaylar, dönemi idrak eden tarihçiler tarafından farklı nakledilir. Müstakil Kırım tarihleri de olayın iç yüzünü bilinçli şekilde örter veya yansıtmaktan kaçınır. Bu hadisenin hem Osmanlı iç siyaseti hem de Kırım siyasetini etkileyen boyutları mevcut olup müstakilen ele alınmaya muhtaçtır. şimdilik şunu belirtmekle yetinelim: Osman Paşa kanaatimizce şıvan'dan merkeze çağrılmadı. Kırım Hanı'nın ortadan kaldırılma emrini yerine getirmek için Kefe'ye varması emredildi. Bu husus Ali tarafından açık şekilde belirtilir *“Mazmunı mukarrer olub Kefe şehrinde kışlayan vezir Osman Paşa'ya hatt-ı hümayun gönderildi. Elbette Kırım Hanı'nın şehir-yar-ı ruhi taht-gâhi bedeninden izale kılınması muradıdır”* buyruldu. *Eğerçi ki vezir-i hoş-tedbir bu fitne-i 'uzmayı muvafık – ı re'y – i münir görmedi. “Acem şahı ile husumet ü münâza'at faysul ü nihayet bulmadın. Bu emr – i hatîre mübâşeret çendân münasib değildir”* cevabını gönderdi. *“Hâlâ ki kelimât – ı nush*

¹⁵⁴ Bu dönemde Terek Suyu havzasında Rusların böylesine yerleşmiş olması Rus yayılması açısından önemli bir gelişmedir. Rus yayılmasının genellikle XVIII, yüzyılda başladığı genel kabul görmüş bir husustur ki, bu bilgiler ışığında yanlış olduğu anlaşılmaktadır. Daha Astarhan seferi sıralarında Ruslar bölgeyi karış karış tutmuş olup Osmanlıların attıkları her adımı takip ettikleri görülmektedir.

¹⁵⁵ Ferhat Bey, Ferhat Paşa, Ferhat Kethüda olarak karşılaşılan şahsiyet hakkında çelişkili bilgiler vardır. şemahi beylerbeyi ise niye Kefe'ye dönmüştür? Kesin çelişkili olan durum karşısında Peçevi'nin verdiği bilgi kontekste uygundur. Peçevi'ye göre *“Ferhat Bey, Osman Paşa'nın serdarlığı zamanında Bosna'dan alındı ve Tatar hanı Mehmet Giray'ın ayaklanması sebebiyle Kefe komutanlığına atandı.”* Bkz. Peçevi, *Peçevi Tarihi I*, s. 319.

¹⁵⁶ Ali, *Kühü'l ahbar III*, s. 419; Asafi, *Aynı Eser*, s. 396.

âyâtı kalb – i sultanide cây – gir olmadı. Bu hususun husûlüne azimetden ferâgat ve avdetten bi – vechin min'l – vücuh suret bulmadı."¹⁵⁷

Osmanlı merkezi planını fark eden Mehmet Giray, bu planı başarısız kılmak için tüm gücüyle Osman Paşa ile savaşıyor ve onu ortadan kaldırmak için planlar hazırlayacaktır. Kırım hanı Mehmed Giray Osman Paşa'yı ziyafet bahanesiyle davet edip öldürmeyi planladı.¹⁵⁸ Osman Paşa Kırım hanının mektubunu okudu, davete icabet edeceğini bildirdi, ancak gizlice Kırım'a değil Kefe'ye gitti. Kırım hanı oğlu Safa Giray ile yeni bir mektup gönderip, türlü iltifat ile onu Kırım'a beklediğini bildirdi.¹⁵⁹

Osman Paşa kesinlikle bu oyuna gelmemeye çalıştı. Safa Giray'a hikaye anlattı. Mehmed Giray'ın niyeti Osman Paşa'yı ortadan kaldırmak ve Osmanlılara karşı baş kaldırmak olduğu kesinleşmişti. Mehmed Giray'ı öldürmek üzere İstanbul'dan bir adam gönderildi. Osmanlı – Kırım tarafı artık savaş halinde idi. Osman Paşa hakkındaki planlarını uygulayamayan Mehmed Giray, Kefe'yi alarak Osmanlı hakimiyetine son vermek istedi. Safa Giray Kefe'yi kuşattı. Osmanlı – Kırım kuvvetleri arasında şiddetli savaş oldu.¹⁶⁰

Şiddetli savaş devam ederken, Osman Paşa diplomasiyi kullanmayı ihmal etmedi. Mehmed Giray'ın kardeşlerine adamlar ve mektuplar gönderip türlü nasihatlerle yanına çekmeye çalıştı.¹⁶¹ Alp Giray ve kardeşleri savaştan çekilip Osman Paşa ile görüştüler, Osmanlı tarafına geçtiler.¹⁶² Kefe sahrasında bulunan bağ, bahçe, cami ve binalar Tatarlar tarafından yakılıp yıkıldı.¹⁶³ Azak kaptanı denizden Kefe sahiline yanaşarak Tatar üzerine top atışı yaptı. Çerkesler atlarıyla denize girerek ok yağdırdılar. Denizde yüzen atlılar ve kaliteler arasında şiddetli savaş oldu. Kefe açıklarında Osman Paşa ile Mehmed Giray kuvvetleri arasında 40 gün boyunca şiddetle süren savaş, Osmanlı kadırgalarının

¹⁵⁷ Ali, *Kühül Ahbar III*, s. 428.

¹⁵⁸ Asafi, *Aynı Eser*, s. 396.

¹⁵⁹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 398, 399.

¹⁶⁰ Asafi, *Aynı Eser*, s. 407 – 408.

¹⁶¹ Asafi, *Aynı Eser*, s. 415.

¹⁶² Asafi, *Aynı Eser*, s. 418.

¹⁶³ Asafi, *Aynı Eser*, s. 421.

İstanbul'dan İslam Giray'ı getirip Kırım tahtına oturtmasıyla nihayet bulabildi.¹⁶⁴

İslam Giray'ın tahta çıkarıldığını haber alan Mehmed Giray firar etti, Alp Giray tarafından yakalanarak öldürüldü (Evasıt-ı Rebiülahir 992 / 26 Nisan 1584).¹⁶⁵ Mehmed Giray Han galesi bittikten sonra Osman Paşa İstanbul'a varmak için izin istedi.¹⁶⁶ Osman Paşa gemilerle İstanbul'a vardı. Beşiktaş İskelesi'nden İstanbul'a çıktıktan sonra atına bindi, tarifsiz izzet ve ikram ile Eski Saray önünden geçip mekanına vardı.¹⁶⁷ Osman Paşa'ya Vefa meydanındaki saray tahsis edilmişti. Oraya yerleştikten sonra atına binerek Sadrazam'ın huzuruna vardı.¹⁶⁸

Sadrazamlık Dönemi

Selaniki'ye göre Osman Paşa'ya İstanbul'da Osmanlı tarihinde görülmemiş bir şekilde yüksek düzeyli bir karşılama yapıldı.¹⁶⁹ Ali'ye göre Osman Paşa'dan yüksek payeli vezirler onu karşılamaktan kaçındılar.¹⁷⁰ Şatafatlı bir pişkeş töreni ile İstanbul merkezi yönetimine kendini empoze eden Osman Paşa, kısa müddet içinde azledilen Siyavuş Paşa'nın yerine sadrazam tayin edildi (20 Receb 992 / 28 Temmuz 1584).¹⁷¹

Kısa bir müddet işgal edeceği sadrazamlık makamı, padişah üçüncü Murat'ın Osman Paşa'ya Osmanlı tarihinde rastlanmayan üst düzey iltifatları ile bahşedilmiştir. Padişah ile Osman Paşa arasında Ali'nin ayrıntısıyla naklettiğı uzun bir görüşme ve sohbet gerçekleşmiştir. Padişah, Osman Paşa'dan günümüz ifadesi ile brifing istedi. Padişah, iyice ihtiyarlık çağında olan Osman Paşa'dan hayli uzun süreceğı belli olan brifingi oturarak yapmasını istedi. Osman Paşa bu iltifata rağmen padişah huzurunda dört saat süren uzun bir sunum yaptı. Nihayet Padişah devreye girip, "Aferin, Osman sadakatın gün gibi 'ıyân ve celâdetin manzûr – ı a'yûn – ı a'yân olmuş" diye iltifatta bulundu.

¹⁶⁴ Asafî, *Aynı Eser*, s. 430.

¹⁶⁵ Selaniki, *Tarih-i Selaniki I*, s. 144; Ali, *Kühül Ahbar III*, s. 432; Asafî, *Aynı Eser*, s. 433 – 435.

¹⁶⁶ Asafî, *Aynı Eser*, s. 450.

¹⁶⁷ Asafî, *Aynı Eser*, s. 452.

¹⁶⁸ Asafî, *Aynı Eser*, s. 455.

¹⁶⁹ Selaniki, *Tarih-i Selaniki I*, s. 145.

¹⁷⁰ Ali, *Kühül Ahbar III*, s. 441.

¹⁷¹ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 146; Asafî, *Aynı Eser*, s. 459.

Başındaki murassa otağasını (taç) çıkarıp kendi eliyle ol serdar – ı Nusret medarın imamesine soktu. Padişah, Osman Paşa'nın yaptığı kahramanlıkları bir bir sayarak onu övdü ve yüceltti, akabinde “*Osman'ı giydirin, atlandırın*” emrini verdi. Bir bohça fahir libas getirip giydirdiler. Hil 'at, kemer, hançer, otağa kuşandırıldıktan sonra tekrar padişah huzuruna çıktı ve padişahı selamladı. Nihayet atına binerek Saray'dan ayrıldı.¹⁷²

Osman Paşa ayrıldıktan sonra padişah onun hakkında, “*elhamdülillah, bir şüphemiz varidi, zayil oldu.*” dediği belirtilir. Ol ne makule şüphe idi padişahım denildikde; “*Osman Paşa için bana, eğerçi ki, sahib-i seyfidir, feemma mağlub-ı keyfidir. Bâ – husus ki birine değil ikisine bile mübteladır. Afyon ü berşe ibtilasından gayri âlûde-i meyhâmradır demişler idi. Ya'ni ki, Vezîr-i a 'zâm olup divan sürmeğe kadir değildir, mazmununu eda eylemişler idi. Pes kendini nâ-çar, tâ çâr – ı sâat huzurumda ihzar ü takrir – i muhârebat ile ma-fizzamirini istihbar eyledim ki, fi – nefsi'l-emr mübtela-yı berş ü afyon ise âkıbetinde 'alâmat-ı kesel ü kelal zahir ola. Ve eger giriftar – ı şarâb-ı gül-guna meftun ve alûde-i gül-efsûn ise yine mukaddemat-ı hımar-ı mucibil infisal, kema yenbagi bahir ola. Hala ki ol uyubdan biri idügi sabit oldu. Bizim dahi teslîm-i vekaletle reayamız taayyün buldu buyurmuşlar.*”¹⁷³

Evail-i Ramazan 992 / 6 Eylül 1584'te Kırım hanı İslam Giray'dan gelen arz, Kırım'da büyük bir fetretin olduğunu haber veriyordu. Azl ve katledilen Mehmed Giray'ın çocuklarından ikisi Büyük Nogay Tatarı'na iltica edip isyan ettiler. Bağçasaray'ı basıp yağma ve talan eden isyancılar İslam Giray'ı ve adamlarını Kefe'ye firar etmek zorunda bıraktılar.¹⁷⁴

İslam Giray ve maiyeti, Demirkapı'ya gitmek üzere Kefe'de bekleyen Osmanlı merkezi güçleri ile birleşerek isyancılara karşı savaşa tutuştular. Bağçasaray büyük bir tahribata uğradı. Acil tedbirler almak zorunda kalan Osmanlı merkezi yönetimi, Kırım isyanının bastırılması görevini Osman Paşa'ya verdi. Ağır kış şartlarında karadan ve denizden Kırım'a varmak üzere hareket eden Sadrazam Osman Paşa kumandasındaki kuvvetler büyük zorluklarla karşılaştı. Osman Paşa'nın hava şartlarının

¹⁷² Ali, *Kühül Ahbar III*, s. 442 – 445.

¹⁷³ Ali, *Kühül Ahbar III*, s. 445 – 446.

¹⁷⁴ Selaniki, *Tarih-i Selaniki I*, s. 148.

düzelmesini beklediği sırada Osmanlı merkezi kuvvetlerinin yaklaştığı haberini alan isyancılar eylemlerine son vererek Kırım'dan çekildiler (Evahir-i Zilhicce 992 / 31 Aralık 1584).¹⁷⁵

Kırım isyanını bastırmak üzere sefer halinde olan Osman Paşa isyanın dindiği haberlerinin merkeze ulaştığı tarihte şark seferine tayin edildi. Osmanlı eyaletlerine seferle ilgili emirler gönderildi (1 Muharrem 993 / 3 Ocak 1585). Padişah emriyle şark serdarı Ferhat Paşa merkeze çağrıldı, Osman Paşa ile buluşarak şark meselesinde ona muavenet ve müzaheret etmesi emredildi (Rebiülevvel 993 / Mart-Nisan 1585).¹⁷⁶ Osman Paşa şark Seferine hareket ettiği aşamada defterdar başta olmak üzere yeni atamalar yapıldı (21 Rebiülahir 993 / 30 Nisan 1585).¹⁷⁷

Osman Paşa'nın seferini yürüttüğü aşamada şark Seferi'ni cephede yürütmekte olan Anadolu beylerbeyi Hasan Paşa ve başkalarından ayrıntılı mektuplar Osmanlı merkezine ulaştı (Evail-i Zilhicce 993 / 24 Kasım 1585). Bu mektuplara göre şark cephesi oldukça zor şartlar altında devam ediyordu. Osmanlı ordusunun cepheye vardığı ilk andan itibaren İran şahı ve oğlu Hamza Mirza, Gence, Karabağ hâkimi İmam Kulu Han, Mürşid-kulu Han, Mehdi-kulu Han ve pek çok yüksek beylerin kumandasında otuz bin kadar İran ordusu Osmanlıları karşlamış ve şiddetli savaşlar olmuştu.¹⁷⁸

Osmanlı ordusu bu savaşlarda galip gelmekle birlikte üst düzey komuta kademesinde büyük kayıplar vermiş, Tebriz'e giren askerler halkın düşmanca tutumu nedeni ile kendilerini emniyette hissetmeyince şiddetli katliama girişmişlerdi. Gerek Osman Paşa gerekse ilmiyeden yetkililer bu duruma kesinlikle cevaz vermemelerine rağmen askerinin cephedeki psikolojisinden kaynaklanan fiili gelişmelere engel olamamışlardı.¹⁷⁹

Osman Paşa bu arzu edilmeyen gelişmeleri engelleyememekten dolayı muzdarip olmuş ve son zamanlarda duçar olduğu hastalığı hızlanmıştı.¹⁸⁰ Hastalığının iyice ilerlemekte olduğunu anlayan Osman

¹⁷⁵ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 152; Asafî, *Aynı Eser*, 465 – 471.

¹⁷⁶ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 153.

¹⁷⁷ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 154.

¹⁷⁸ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 161.

¹⁷⁹ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 162; Asafî, *Aynı Eser*, s. 540.

¹⁸⁰ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 163.

Paşa merkezi karargah kalesinin inşasını tamamlayıp payitahta dönmeye karar verdi. Her sınıftan gereği kadar personel ve mühimmatı Çağalazade Sinan Paşa'nın sevk ve kumandasına bırakma kararının Sinan Paşa'nın cephede kalmaktan kaçınmaya çalışması nedeniyle uygulanamaması onu büyük çaplı üzüntüye sevk etti. Şark cephesini Hadım Cafer Paşa'ya emanet ederek ayrılmak zorunda kaldı. Osmanlı ordusu geri dönüş aşamasını İran'la savaşarak yürüttü. Her geçit ve menzilde saldırıya uğrayan ordu İranlıları mağlup ederek dönüşünü sürdürdü. Ata binemeyecek kadar hasta olan Osman Paşa arabada taşındı. Osman Paşa'nın yolda terk – i hayat eylemesi üzerine dönüş seferinin kumandasını Çağala Sinan Paşa'nın yürüttüğü anlaşılıyor.¹⁸¹

Osman Paşa Şam Kazan isimli konakta vefat etti. Ölüm haberi askerden gizlendi. Öldüğü esnada Osmanlı askerleriyle saldıran İranlılar arasında şiddetli savaşlar devam ediyordu.¹⁸² İran sahasını geçen Osmanlı askeri bu kez yolda Kürt eşkıya gruplarının saldırılarıyla mücadele etmek zorunda kaldı. Askerler bu aşamada yağmalanmaktan kurtulamadılar. Yağmaya karşı koyarak savunanlar acımasızca öldürüldüler. Özellikle Süleymaniye semtinde büyük katilama uğradılar. Osman Paşa'nın na'sı Diyarbakir'de defnedildi. Türbesi oradadır.¹⁸³

Osman Paşa'nın na'sının Diyarbakir'de defnedilmesi sonrasında askerin bir kısmı Van, bir kısmı Erzurum üzerinden merkeze ulaştı. Bu son yolculuk da yine savaş ve gaza içinde geçti. Bu aşamada ordunun gösterdiği şecaat Selaniki'nin satırlarında dokunaklı şekilde dile getirilir:” *Divân reisi Hamza Bey, devlet ve saltanatın büyük zorluk anında hizmet etmişlerdir. Özellikle silahdar ve sipahi oğlanı bölüğünün ettikleri yoldaşlık ve şecaatı hiçbir tarihte sahife-i rüzgara yazılıp işitilmemiştir. Sayısız gözlü feleğin görüp işitmediği bu kahramanlık, bir mülkün padişahının bekçisi (ser-askeri) ve saltanat taht yerinden ansızın çıkıp bu denli harp ve kavga edip kumandansız asker ezici bir şekilde galip olup sağ salım ganimetle geri dönmek İran ve Turan'da ve belki baht ve talihde vaki olmamıştır.*”¹⁸⁴ Asafi ile Selaniki'nin ne kadar farklı anlayışta oldukları da dikkat çekicidir. Selaniki askerin dönüş yolunda gösterdiği

¹⁸¹ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 163; Asafi, *Aynı Eser*, s. 534.

¹⁸² Asafi, *Aynı Eser*, s. 560.

¹⁸³ Asafi, *Aynı Eser*, s. 565.

¹⁸⁴ Selanikî, *Tarih-i Selaniki I*, s. 164.

şcaat ve kahramanlığı övmekte haklıdır. Ancak, ordunun ganimetle geri döndüğü haberi mevcut realiteyle bağdaşmamaktadır. Asafî'nin tasviri daha gerçekçi olsa gerektir.

Kaynaklar

BOA. KK. Ruus. 209, 210, 225.

BOA. MD. 7, 14, 22, 32.

BOA. MAD. 563.

Afyoncu, Erhan, "Müteferrika", *DİA*, S. 32, 2006, s. 183 – 185.

Allahverdi, Reyhan şahin, *Kafkas Fatihî Özdemiroğlu Osman Paşa*, çamlıca Basım Yay., İstanbul 2016.

Asafî, Dal Mahmed çelebi, *şecâ 'atnâme Özdemiroğlu Osman Paşa'nın şark Seferleri (1578 – 1585)*, Ed. Abdülkadir Özcan, çamlıca Basım Yay., İstanbul 2006.

Ebubekir bin Abdullah, *şark Seferleri*, Haz. Süleyman Lokmacı, Akıl Fikir Yayınevi, İstanbul 2018.

Eravcı, Mustafa, "Gelibolulu Mustafa Ali'nin Nasihatu's-Selâtinde 1578 – 1579 Trans – Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2001), 3 / 1, S. 31 – 40.

Eravcı, Mustafa, *Özdemiroğlu Osman Paşa*, Akçağ Yayınları, Ankara 2018.

Gelibolulu, Mustafa Ali, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühnü'l – Ahbâr'ında II. Selim, III Murat ve III. Mehmet Devirleri*, Ed. Faris çerçi, II, III, Kayseri 2000.

Gelibolulu, Mustafa Ali, *Nasihatu's-Selâtin*, Haz. Kasım Ertaş, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erciyes Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Gelibolulu, Mustafa Ali, *Nusret – Nâme*, Haz. H. Mustafa Eravcı, T.T.K. Yay., Ankara 2014.

Gümüş, Nebi, *XVI. Asır Osmanlı – Gürcistan İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

Hacı Ali Efendi, *Telhîsü'l – Berku'l – Yemânî / Ahbârü'l – Yemânî*, Haz. Sadettin Baştürk, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum Atatürk Üniversitesi 2010.

İskender Bey Münşi, *Tarix-i Alemara-yı Abbasi*, I, Bakü 2009.

Kütükoğlu, Bekir, "Lala Mustafa Paşa", *DİA*, 27, 2003, s. 73 – 74.

Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı – İnan Siyasi Münasebetleri (1578 – 1612)*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1993.

Nihali, *Fethiyye-i Yemen Mesnevisi*, Haz. Yusuf Babür, Basılmamış Doktora Tezi, Erzincan 2016.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, T.T.K. Yay., Ankara 1996.

Osmanzade Ta 'îb, *Hadîkatü'l – Vüzerâ ' , Derîde – i Havâdis Matbaası tab 'ı 1271.*

Önal, Ahmet, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, 1520 – 1596, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012 Ahmet Önal, *Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, 1520 – 1596, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2012.

Öztürk, Yücel *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe (1475 – 1600)*, Çamlıca Basım Yay., İstanbul, 2014

Peçevî, İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi I*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

Peçevî, İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi II*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1982.

Rahimizâde, İbrahim Harimi Çavuş, *Zafername-i Sultan Murad Han – ı Salis*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, 2372.

Rahimizâde, İbrahim Harimi Çavuş, *Zafername-i Sultan Murad Han*, Haz. Çetin Sungur, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1998.

Selaniki, Mustafa Efendi, *Tarihi Selaniki (971 -1003 / 1563 – 1595) I*, Haz. Mehmet İpşirli, T.T.K. Yay., Ankara 1999.

Sungur, Çetin, *Habeşistan'dan Kafkasya'ya Bir Osmanlı Paşası: Özdemiroğlu Osman Paşa*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.

Şeref, Abdurrahman, *Özdemir -Oğlu Osman Paşa*, Ed. Vehbi Günay, Ege Üniversitesi Yay., İzmir 2011.

Tarih – i Osman Paşa Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (H. 986 – 988 / M. 1578 – 1580) ve Tebriz'in Fethi (H. 993 / M. 1585), Nşr. Yunus Zeyrek, Kültür Bakanlığı, Ankara 2001.

Turan, Şerafettin, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", *Bellekten*, XXII, 88 (Ekim 1958), s. 551 – 593.